Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

KOCSIS LÁSZLÓ – TUBOLY ÁDÁM TAMÁS *(szerk.)*

Lehetséges világok

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

KOCSIS LÁSZLÓ – TUBOLY ÁDÁM TAMÁS
(szerk.)

Lehetséges világok

Modális metafizikai tanulmányok

TYPOTEX

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

A kötet az OTKA/NKFIH által támogatott, FK124970
azonosító számú pályázat anyagi támogatásával valósult meg.

© David M. Armstrong, Roderick M. Chisholm, Allen Hazen, Kocsis László,
David Lewis, Alvin Plantinga, Gideon Rosen, Tuboly Ádám Tamás,
Typotex, Budapest, 2022
Hungarian translation © Hunyady András, Tuboly Ádám Tamás, 2022
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

A fordításokat az eredetivel egybevetette és lektorálta: Kocsis László

ISBN 978 963 493 199 7

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról a *www.typotex.hu*
és a *facebook.com/typotexkiado* oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó
Alapította Votisky Zsuzsa, 1989
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Németh Kinga
Felelős szerkesztő: Leiszter Attila
A borítót a *Cabinet des Dr. Caligari* című film díszletének
felhasználásával Somogyi Péter készítette.
Készült a Multiszolg Bt. nyomdájában
Felelős vezető: Kajtor Bálint

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

TARTALOM

ELŐSZÓ *(Kocsis László – Tuboly Ádám Tamás)* 7

I | A LEHETSÉGES VILÁGOK TERMÉSZETE

Tuboly Ádám Tamás | A MODALITÁSTÓL A LEHETSÉGES VILÁGOKIG ÉS VISSZA 13

David Lewis | LEHETSÉGES VILÁGOK 45

Alvin Plantinga | AKTUALIZMUS ÉS LEHETSÉGES VILÁGOK 54

David M. Armstrong | A LEHETSÉGESSÉG TERMÉSZETE 78

Gideon Rosen | MODÁLIS FIKCIONALIZMUS 99

II | VILÁGOKON ÁTÍVELŐ INDIVIDUUMOK ÉS HASONMÁSOK

Kocsis László | LEHETSÉGES INDIVIDUUMOK: VILÁGOKON ÁTÍVELŐ AZONOSSÁG ÉS HASONMÁSELMÉLET 137

Roderick M. Chisholm | LEHETSÉGES VILÁGOKON ÁTÍVELŐ AZONOSSÁG: NÉHÁNY KÉRDÉS 184

David Lewis | HASONMÁSELMÉLET ÉS KVANTIFIKÁLT MODÁLIS LOGIKA 192

Alvin Plantinga | VILÁGOKON ÁTÍVELŐ AZONOSSÁG VAGY VILÁGHATÁROLT INDIVIDUUMOK? 210

Allen Hazen | HASONMÁSELMÉLETI SZEMANTIKA A MODÁLIS LOGIKÁHOZ 233

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ 253

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ELŐSZÓ

Manapság igen népszerű fogalom lett a *lehetséges világok,* szinte mindenfajta diskurzusban előkerül, legyen az fikciós vagy tudományos, vagy éppen ezek keveréke: találkozunk velük (kép)regényekben, sorozatokban, kvantumfizikai interpretációkban, szemantikai elméletekben, irodalomelméleti elemzésekben, és nem utolsósorban filozófiai teóriákban. E kötet az utóbbiakról kíván, ha nem is minden részletre kiterjedő, de reményeink szerint kellően átfogó képet nyújtani, vagyis a lehetséges világok filozófiai és logikai megközelítéseit készül a magyar olvasóközönség számára is hozzáférhetővé tenni. A könyvet tankönyvnek szántuk, amely egyszerre szeretne tudományos és ismeretterjesztő lenni. Kifejezetten az a célja, hogy a kortárs filozófia és logika egyik folyton tárgyalt problémakörébe, a *modalitás* filozófiájába és logikájába vezesse be az Olvasót.

A modalitás filozófiai és logikai elemzései a *lehetőség, szükségszerűség, lehetetlenség* fogalmaival kapcsolatos filozófiai és logikai kérdéseket vizsgálják, amely vizsgálódások során központi jelentőségűvé vált a lehetséges világ fogalma. Ennek oka nagyrészt az, hogy az alapvető modális fogalmaink egyaránt tisztázhatónak tűnnek a lehetséges világ fogalmának segítségével. Amikor ugyanis lehetőségekről beszélünk, akár a hétköznapi, akár a tudományos diskurzusokban, akkor alapvetően arról számolunk be, hogy a világunk miképp alakulhatna másként, azaz leírunk egy lehetséges szituációt vagy egy lehetséges világot. (E leírások közül lehetséges az, ami valamely lehetséges világban igaz; szükségszerű az, ami minden lehetséges világban igaz; és lehetetlen az, ami egyetlen lehetséges világban sem igaz.) A lehetséges világ fogalma a filozófiában azért bír komoly elméleti súllyal, mert ha a modális kifejezések jelentését világosabbá szeretnénk tenni, akkor sokkal jobb fogalmi apparátus nem áll rendelkezésünkre. A kérdés ezek után az, hogy mit is értünk a „lehetséges világ" kifejezésen, illetve milyen filozófiai és logikai problémákkal szembesülünk a lehetséges világ fogalmának elméleti alkalmazásai során. A kötetben szereplő tanulmányok arra vállalkoznak, hogy bemutassák a nehézségeket, amelyek megoldásra szorulnak, és maguk is megoldásokat kínáljanak a felmerülő filozófiai és logikai kérdésekre.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A szöveggyűjtemény nyolc, immáron klasszikussá vált analitikus filozófiai és logikai tanulmányt tartalmaz, melyeket a téma legjelesebb filozófusai – Roderick Chisholm, David Lewis, Alvin Plantinga, David Armstrong, Allen Hazen és Gideon Rosen – írtak a 20. század hatvanas éveinek második felétől a kilencvenes évek elejéig (kronológiailag az első szöveg 1967-ben, az utolsó 1990-ben látott napvilágot). Ez persze nem azt jelenti, hogy azóta ne születtek volna nagyszerű értekezések e témában, a diskurzus továbbra is eleven. A kötetbe válogatott tanulmányok egyszerűen azok, amelyek az elmúlt évtizedekben klasszikus szövegekké nemesedtek, és mindenki számára, aki a témában el szeretne merülni, megkerülhetetlen kiindulópontokká váltak.

Kötetünk nem üres térbe érkezik. A magyar filozófiai életben sokan foglalkoztak már és foglalkoznak még mindig a modalitás témakörével, mind logikai, mind filozófiai szemszögből. Csak néhány korábban megjelent mű magyar szerzőktől (tényleg a teljesség igénye nélkül), ahol az Olvasó tovább bővítheti a modalitás logikai/filozófiai megközelítéseivel kapcsolatos nézeteit: Ruzsa Imre: *Klasszikus, modális és intenzionális logika* (1984); Madarász Tiborné – Ruzsa Imre: *Modális és intenzionális logika* (1992); Huoranszki Ferenc: *Modern metafizika,* 4. fejezet (2001); Tőzsér János: *Metafizika,* 6. fejezet (2009); Tuboly Ádám Tamás: *Quine és a modális logika* (2019). A válogatásunkban szereplő írások közül eddig egynek született magyar fordítása, az első rész nyitó tanulmánya jelent meg 2004-ben a Farkas Katalin és Huoranszki Ferenc szerkesztette *Modern metafizikai tanulmányok* című kötetben (ELTE, Eötvös Kiadó), Hunyady András tolmácsolásában. Könyvünk továbbá tartalmaz két bevezető tanulmányt, amit mi, e kötet szerkesztői és a tanulmányok fordítói jegyzünk szerzőként.

A kötet két nagyobb tematikus részből áll, melyek egyaránt négy-négy fordított tanulmányt foglalnak magukba. Az első rész a lehetséges világok létezésével és természetével kapcsolatos metafizikai tanulmányokat tartalmaz, a második rész tanulmányai pedig kimondottan azokra a logikai, szemantikai és metafizikai kérdésekre adnak válaszokat, amelyek akkor merülnek fel, ha tisztázni szeretnénk, hogyan létezhet valami egy lehetséges világban. A két különálló, bár szervesen összetartozó tematikus egységet bevezető írásokban egyrészt a fordított tanulmányokban felmerülő kérdések tömör és világos felvezetésére, a bennük kidolgozott elméletek taxonomikus bemutatására, illetve a további szakirodalomban megjelenő, releváns elméleti megoldások rövid ismertetésére vállalkoztunk. Mivel a kötetbe fordított cikkek mind elméleti jelentőségeiket, mind a modern filozófiára és logikára tett hatásai-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kat tekintetve alapvető fontosságúak, ezért bízunk abban, hogy a könyv jól használható majd az egyetemi oktatásban is.

Végül, de nem utolsósorban szeretnénk köszönetet mondani támogatóinknak, akik nélkül e kötet nem nyerhette volna el végső formáját: NKFIH FK124970 projektszámú OTKA pályázat; MTA Lendület Morál és Tudomány Kutatócsoport; MTA Lendület Értékek és Tudomány Kutatócsoport. Továbbá Kocsis László a kötet elkészítése során a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00216/20), illetve az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásában részesült.

Pécs – Hosszúhetény, 2022. augusztus

Kocsis László – Tuboly Ádám Tamás

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

I

A LEHETSÉGES VILÁGOK TERMÉSZETE

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A MODALITÁSTÓL A LEHETSÉGES VILÁGOKIG ÉS VISSZA

| *TUBOLY ÁDÁM TAMÁS*

Amikor azt állítják a filozófusok, hogy számtalan lehetséges világ létezik, akkor valami egészen elképesztő dologgal állnak elő. Azonban ez nem feltétlenül kell, hogy így legyen. Noha a dolog mindenképp hihetetlen, ám korántsem értelmetlen vagy észszerűtlen. Ha némileg távolabbról indítunk, akkor láthatjuk, hogy miképp és miért lett a lehetséges világok eszköztára a kortárs filozófiai tárgyalások tiszteletreméltó és hasznos kelléke.[1]

Ehhez az első szakaszban röviden említést teszünk arról a két problémakörről, amelyek jelentős mértékben szerepet játszottak abban, hogy a lehetséges világok elképzelése a filozófusok egyik alapvető eszközévé vált, amikor precíz formában kívánják megfogalmazni álláspontjaikat, érveiket és gondolatkísérleteiket – ez a két forrás pedig a modalitás filozófiai és logikai kérdésköre. A második szakaszban az úgynevezett lehetségesvilág-realista elképzelések két verziójának – a genuin és az ersatz lehetségesvilág-realizmusnak – a főbb pontjait és motivációit tekintjük át. A harmadik szakaszban a realisták ellenpólusát képező különféle antirealista álláspontok közül két elképzelés kerül terítékre, David M. Armstrong kombinatorizmusa és Gideon Rosen fikcionalizmusa.

Mindegyik elméletet egy-egy tanulmány képviseli a kötet első részében. Ebből adódóan a bevezetésben pusztán arra teszünk kísérletet, hogy vázoljuk azt a történeti és gondolati hátteret, ami alapján megfelelő módon elhelyezhetjük a szövegeket a tágabb filozófiai kontextusban, illetve, hogy az egyes elméletek legfontosabb alapvetéseinek felmutatásával könnyebben megközelíthetővé tegyük a szövegeket az Olvasó számára.

[1] A lehetséges világok legkülönbözőbb filozófiai elméleteinek és előzményeinek nyújtja összefoglalását Huoranszki (2001, 6. fejezet), Tőzsér (2009, 6. fejezet), Bács (2005). Idegen nyelven számos tanulmány és könyv áll az Olvasó rendelkezésére, bevezetésképp a következő művek forgathatók haszonnal: Divers (2002), Nolan (2002) és Girle (2003).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

1. Úton a lehetséges világok felé

A lehetséges világok elmélete egy modalitás-elmélet, azaz a lehetséges világok eszköztára (többek között) arra használható, hogy megfelelő módon értelmezzük a legkülönfélébb modális kifejezéseinket, mint például „szükségszerű", „lehetséges", „esetleges", „lehetetlen", „kötelező", „megengedett", „megeshet", „biztos", és így tovább. Gyakran fogalmazunk úgy, mint: „Ne menj közel a szakadékhoz, mert beleesh*et*sz", „Semmilyen hatás sem terjed*het* gyorsabban a vákuumbeli fénysebességnél", „*Lehetetlen* fél órán belül eljutni Amerikából Magyarországra", „Akárhogy igyekszem, nem *lehetek* egyszerre itt is és ott is", „Kettő meg kettő az *szükségszerűen* négy, nem *lehet* öt".

Hétköznapi meggyőződéseink egyik sarkalatos pontját alkotja az az elképzelés, miszerint a fentebb említett példamondatok *értelmesek*. A lehetőségekről, szükségszerűségekről tett megnyilatkozásaink az értelmes diskurzusaink egyik alapvető típusát alkotják, és ennélfogva lépten-nyomon modális kifejezéseket használunk. Azonban ha megpróbáljuk minél precízebb formára hozni az ilyen jellegű modális meglátásainkat, és azt kérdezzük, hogy mit is jelent valami számára *lehetségesnek, szükségszerűnek* lenni, mit mondunk akkor, mikor azt állítjuk, hogy „még nyugodtan *lehet* belőled állatorvos", akkor, úgy tűnik, komoly nehézségekkel nézünk szembe.

Nem jutunk ugyanis előbbre, amikor azt mondjuk, hogy a „kettő meg kettő az négy" állítás szükségszerűsége abból fakad, hogy nem lehetséges, hogy amikor kettőhöz kettőt adunk, akkor ne négyet kapjunk. Ebben az esetben a modális kifejezésünk („szükségszerű") értelmezése során egy megegyező státuszú modális kifejezést használtunk fel („nem lehetséges, hogy nem"), amely kapcsán ismét felmerülhet az értelmezés, magyarázat igénye. Noha nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a belátást, miszerint a modális kifejezések definiálhatók egymás segítségével, tovább kell lépnünk, hogy megtudjuk, van-e rá mód, hogy elkerüljük ezt a fajta körkörösséget.

Amikor a modalitás analitikus filozófiabeli megközelítéseit vizsgáljuk, akkor említést kell tennünk arról a történeti tényről, hogy a huszadik században az analitikus filozófia korai szakaszát erőteljesen áthatotta az empirizmus valamely változata.[2] Az empiristák pedig közismerten gyanúsnak vélték

[2] Forrai Gábor bevezető tanulmánya Quine *A tapasztalattól a tudományig* című kötetében megfelelő képet nyújt a klasszikus brit empirizmus és a huszadik századi ún. logikai pozitivizmus/empirizmus alapvető hasonlóságairól és eltéréseiről, lásd in Quine (2002, 10. skk.), illetve Tuboly (2019, 2. fejezet).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

modális fogalmainkat. Eme gyanú forrása David Hume következő passzusáig vezethető vissza (1739/2006, 161–162., *kiemelés* az eredetiben):

> [...] nincs olyan ideánk, melyet nem valamilyen benyomásból merítünk, ennélfogva meg kell találnunk a benyomást, amelyből a szükségszerűség ideája származik, ha fenntartjuk, hogy valóban van ilyen ideánk. Keresvén ezt a benyomást, fontolóra veszem tehát, milyen tárgyakról szoktuk azt gondolni, hogy szükségszerűség rejlik bennük; és azt találván, hogy mindig az okokról és az okozatokról, szemügyre veszek két tárgyat, amelyek állítólag ilyen kapcsolatban állnak, és minden lehetséges helyzetben megvizsgálom őket. Azonnal észreveszem, hogy térben és időben *érintkeznek* egymással, és hogy az, amelyiket oknak neveznek, *megelőzi* a másikat, amelyiknek az okozat nevet adják. De egyetlen ilyen esetet forgatva semmiképpen sem jutok többre; képtelen vagyok bármiféle harmadik relációt fölfedezni a két tárgy között.

Hume a következő jelenségre hívja fel itt a figyelmünket. A korábban kiborított kávé vagy ráfolyt a könyvre, vagy nem, mindenesetre ha közelebbről megnézem, akkor kiderül, hogy kávéfoltosak-e a lapok. Ez egy olyan eleme a világunknak, amely vagy fennáll, vagy nem – a róla tett állításunk igazságának eldöntése ugyanakkor látszólag nem okoz komolyabb problémát, legfeljebb egyes esetek hosszabb és fáradságosabb empirikus kutatást igényelnek.

Ezzel szemben korántsem ilyen egyértelműek az olyan modális „tények", mint hogy „rá is foly*hat*ott volna a kávé a könyvre" vagy „a kávé rá *kellett,* hogy folyjon a könyvre". Bárhol és bármennyit is kutakodjunk a világban, csak azt tudjuk megtapasztalni, hogy a kávé ráfolyt-e a könyvre, vagy sem, de azt nem, hogy rá is foly*hat*na, rá is foly*hat*ott *volna,* vagy hogy *szükségszerű* volt, hogy ha kiborul, akkor ráfolyik. A világ az empirista számára „van vagy nincs" karakterű (azaz ún. *kategoriális* fogalmakban megragadható), vagyis ha körbenézünk, akkor a begyűjtött információk alapján csak azt tudjuk megmondani, hogy milyen a világ úgy, ahogy van, azt viszont nem, hogy milyen lehetne, vagy hogy szükségszerűen van-e úgy, ahogy van. Ennek fényében pedig vagy megpróbáljuk pusztán nem modális elemek felhasználásával elkötni a modális szálakat (például a szabályszerűség fogalmában), vagy pedig értelmetlennek nyilvánítjuk, és figyelmen kívül hagyjuk a modális fogalmak széles körét.[3]

[3] A huszadik században Willard van Orman Quine volt az, akinek a neve a tankönyvekben is összefonódott a modalitással szembeni szkepticizmussal. Quine több ponton is expliciten megfogalmazza Hume aggályait, miszerint nem modális fogalmakban kell számot adnunk a modális fogalmakról. Ezekről, illetve Quine további érveiről lásd Tuboly (2019).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A speciális filozófiai alapállásból fakadó problematikán túl említést kell tennünk még egy területről, amely jelentős mértékben hozzájárult a lehetséges világokon alapuló értelmezések elterjedéséhez – ez pedig a *modális logika,* azaz a modális kifejezéseket tartalmazó állítások és argumentumok megfelelő logikai reprezentációja.[4] A modális logika területén folytatott vizsgálódások akkor értek a tetőpontjukra, amikor Saul Kripke bevezette a lehetséges világok fogalmát felhasználó, úgynevezett *lehetségesvilág-szemantikát.*[5] A Kripke-féle szemantika segítségével precíz meghatározásokat tudtak adni legkülönfélébb modális elemekre. Az elképzelés azon a belátáson alapul, hogy erős analógiát fedezhetünk fel a „minden", „némely", vagyis a klasszikus logikai (univerzális és egzisztenciális) kvantorok és a „szükségszerű", „lehetséges", azaz a modális operátorok működése között. Ez pedig azzal kecsegtetett, hogy amennyiben képesek vagyunk a „minden" és „némely" kifejezések segítségével értelmezni a modális kifejezéseinket, akkor a problémásnak ítélt modális rendszerek végső soron tárgyalhatóvá válnak a klasszikus logika jól ismert nem modális eszközeivel.

A Kripke és mások által elvégzett, főképp logikai munka gyümölcsét a következő bikondicionálisokban ragadhatjuk meg, ahol is φ legyen egy tetszőleges nem modális állítás:

(*LV1*) *Lehetséges,* hogy φ akkor és csak akkor, ha *valamely* lehetséges világban φ.
(*LV2*) *Szükségszerű,* hogy φ akkor és csak akkor, ha *minden* lehetséges világban φ.
(*LV3*) *Esetleges,* hogy φ akkor és csak akkor, ha az *aktuális* világban φ, és *valamely* lehetséges világban nem-φ.
(*LV4*) *Lehetetlen,* hogy φ akkor és csak akkor, ha *egyetlen* lehetséges világban sem φ.

A logikai vizsgálódások által inspirált *(LV)* bikondicionálisok kapcsán számos olyan filozófiai kérdés merül fel, mint hogy mik is azok a lehetséges világok, amelyekre bennük hivatkozunk, valóban léteznek-e lehetséges világok, és ha igen, akkor milyen a természetük. A kötet első részében szereplő

[4] A modális logika történetének releváns pontjairól Ruzsa (1984) és Zvolenszky (2007; 2010) nyújtanak megfelelő képet.

[5] Magyar nyelven a téma informális jellegű bemutatásai érhetők el, lásd Kripke (1971/2004) és (1981/2007). Mindazonáltal említést kell tennünk arról, hogy az ún. lehetségesvilág-szemantikához több szerző is rendkívül közel jutott Kripke előtt. A Kripke-féle szemantika számos fontos elemét felfedezhetjük Rudolf Carnap, Jaakko Hintikka, Ruth Barcan Marcus és Stig Kanger munkáiban.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tanulmányok mind ezekre a kérdésekre kívánnak választ adni. Mivel először Leibniz fogalmazta meg őket hasonló formában, leibniziánus bikondicionálisoknak is szokás nevezni.

Ha abból a filozófiai problémából indulunk ki, hogy a különféle modális fogalmaink meglehetősen homályosnak tűnnek, és nehezen megragadhatóak, akkor az *(LV)* sémákat tekinthetjük úgy, mint amelyek a modális fogalmak filozófiai elemzésének alapköveit adják. Ebben az értelemben az elképzelés szerint a problémás „lehetnének beszélő szamarak" modális állításunk *jelentését* a „van olyan lehetséges világ, ahol vannak beszélő szamarak" állításban ragadhatjuk meg. Az *(LV)* bikondicionálisok jobb oldalán ugyanis azokat az *igazságfeltételeket* adjuk meg, amelyek fennállása mellett a bal oldalon szereplő modális állítás igaz, vagy éppen hamis. Természetesen a kérdés az lesz, hogy milyen elméletet vallunk a bikondicionálisokban felbukkanó „lehetséges világ" kifejezés kapcsán.

Az első szempont, ami alapján elhelyezhetjük a logikai térképünkön a felvehető pozíciókat, a lehetséges világok létezését érinti. A „lehetséges világ" kifejezés amellett, hogy rendkívül hasznos heurisztikai segédeszköznek bizonyult számos filozófiai és logikai probléma vizsgálata során, vajon ezenfelül referál-e valamilyen létező dologra?[6]

Realistának fogjuk nevezni azokat, akik szerint a „lehetséges világ" kifejezés referáló kifejezés, és léteznek olyan dolgok, mint a lehetséges világok, *antirealistának* pedig azokat, akik szerint, miközben az *(LV)* sémák hasznos kiindulópontot nyújtanak, és referáló kifejezéssel van dolgunk, ez a referálás sikertelen. Vagyis némileg pontosabban megfogalmazva, a lehetségesvilág-realisták és -antirealisták alapvetően a következő téziseket fogadják el:

(*RT1*) A lehetségesvilág-beszédmód segítségével kell elemeznünk a modális állításokat.

(*RT2*) Léteznek olyan tőlünk független entitások, amelyeket bizonyos kritériumok teljesülése esetén lehetséges világoknak nevezhetünk.

(*AT1*) A lehetségesvilág-beszédmód segítségével kell elemeznünk a modális állításokat.

(*AT2*) Nem léteznek olyan tőlünk független entitások, amelyeket megfelelően nevezhetünk lehetséges világoknak.

[6] Jóllehet itt javarészt filozófiai és logika problémákhoz kötöm az elképzelést, mindenképp meg kell jegyezni, hogy ennél jóval szélesebb körben alkalmazható a lehetséges világok ötlete. Az alkalmazások területei között olyanokat találunk, mint etika, döntéselmélet, nyelvészet, irodalomelmélet, programozás.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A második fő kérdés, ami alapján pozicionálhatjuk magunkat, a lehetséges világok *milyenségét* érinti. Ha elfogadjuk, hogy (valamilyen értelemben) léteznek lehetséges világok, akkor a két legkézenfekvőbb opció alapján azokat vagy saját jogukon létező *konkrét* entitásoknak, vagy pedig speciális követelményeknek eleget tevő *absztrakt* entitásoknak tekintjük. Ha pedig tagadtuk a lehetséges világok létezését, akkor magyarázattal kell szolgálnunk arra, hogy mégis miképp kívánjuk felhasználni az *(LV)* sémákat az elemzéseinkben *(AT1)* értelmében. Térjünk rá ezekre a kérdésekre ebben a sorrendben.

2. Lehetségesvilág-realizmusok

2.1. Genuin lehetségesvilág-realizmus

A realista koncepciók talán legismertebb verziója David Lewis nevéhez köthető, aki elgondolását legrészletesebben a klasszikus 1986-os *On the Plurality of Worlds* (A világok sokaságáról) című művében fejtette ki (Lewis [1986]). Elmélete, amelyet nevezzünk *genuin lehetségesvilág-realizmus*nak *(GLVR),* azért is különleges, mert noha kisebb-nagyobb módosítások mellett a mai napig élő opciót képez, az általa megfogalmazott formában rajta kívül gyakorlatilag senki sem tartotta vagy tartja.[7] Ennek következtében a lewisi realizmus egyfajta szalmabábuként is szolgál a további realista, illetve antirealista megközelítések számára. De miért is kíséri a genuin lehetségesvilág-realizmust ilyen mértékű elhatárolódás, milyenek azok a lehetséges világok, amelyeket elfogad Lewis, és amelyekre a modalitás elemzését alapozza?

Lewis központi ontológiai tézise a következőképp fogalmazható meg:

(*GLVR*) Számtalan olyan téridőbelileg és okságilag teljesen elszigetelt konkrét univerzum létezik, melyek ontológiai státusza megegyezik a mi világunkéval.

[7] Éppen ezért a téma kapcsán Lewis jelentőségét sokan a módszertanában látják. Például DeRosset (2011) szerint nem annyira a tartalmi elemekben kell keresnünk Lewis érdemét és a lehetséges világok gondolatának súlyát (abban, amit Lewis mond, ugyanis meglehetősen nehéz hinni), mint inkább Lewis filozófiai *módszerében,* amely „napjaink egyik, ha nem *a* domináns metodológiai iránya". Hasonlóképpen Soames (2014) szintén a szisztematikus filozófia művelése iránti igényt emeli ki Lewis munkásságából. Az utóbbi időkben bizonyos pontokon módosítva McDaniel (2004) és Bricker (2008) javasolt a *GLVR*-hez hasonló elképzeléseket. A lewisi elgondolás részletesebb bemutatásáért, illetve védelméért lásd Lewis (1986, 1. fejezet). Magyar nyelven rendkívül átfogó módon Bács és Kocsis (2011) ismerteti a *GLVR*-t.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Az elmélet kiindulópontja szerint a mi világunk pusztán egy a többi, ontológiai státuszát tekintve azonos világ közül. Ezek alapján, ha tudjuk, hogy milyen fajtájú dolog is a mi világunk, akkor azt is tudni fogjuk, hogy milyen a többi lehetséges világ. Lewis szerint a mi világunk pedig nem más, mint a hozzánk *téridőben* kapcsolódó tárgyak mereológiai összege.[8] Tehát minden *x*-re és minden *y*-ra, ha *x* része a világunknak, *y* akkor és csak akkor része a világunknak, ha *y* téridőben kapcsolódik *x*-hez. Mi több, a lehetséges világok valójában maximális univerzumok, ami annyit tesz Lewis megfogalmazásában, hogy

> [s]emmi sincs olyan messze tőlünk, hogy ne lenne része ennek a világnak. Akármilyen távolságra is legyen valami, a világhoz tartozik. A világ időben is mindent magában foglal. Nincs olyan antik római, ősi Pterodactylus, prehisztorikus plazmafelhő a messzi múltban, vagy kihunyt csillag a távoli jövőben, amely ne lenne része ennek a világnak. (Lewis [1986], 1.)

Vagyis korántse tekintsünk úgy a mi világunkra, az aktuális világra, mint ami azonos a Földdel, egy alternatív lehetséges világra pedig úgy, mint ami egy olyan bolygó, ami a Földtől több millió fényévnyi távolságra található. *Minden,* ami téridőben kapcsolódik hozzánk, az része a világunknak.

Miután meghatároztuk a világunk természetét, a kiinduló feltevés alapján mondhatjuk, hogy a többi lehetséges világ szintén a téridőbeli részeiknek a mereológiai összege. Mivel úgy tűnik, hogy a világunk (főképp) konkrét tárgyakból épül fel, például atomokból, asztalokból, házakból, hegyekből, földrészekből stb., magának a világnak is egy *konkrét tárgynak* kell lennie.[9] Ismét utalva arra, hogy a lehetséges világok ugyanolyanfajta dolgok, mint a mi világunk, ha a mi világunk konkrét, akkor minden lehetséges világ egy konkrét tárgy.

Annak fényében, hogy a világok a téridőbeli részeikből állnak össze, és egy világot a részei alapján tudunk beazonosítani, Lewis szerint a külön-

[8] Mereológiai összeg alatt itt a következőt kellene értenünk: bármely *x*-re és *y*-ra, ha *x* és *y* létezik és $x \neq y$, akkor $[x + y]$, a mereológiai összegük is létezik. Mivel Lewis a *korlátlan mereológiai kompozíció* elvét védelmezi, azt is elfogadja, legyen bármilyen meghökkentő a példa, hogy ha létezik az Eiffel-torony és létezik a fejem búbja, akkor az Eiffel-torony és a fejem búbja egy új tárgyat alkot, nevezetesen [Eiffel-torony + fejem búbja].

[9] Nem áll módunkban itt a „konkrét" és később az „absztrakt" terminus definíciójának kérdésével foglalkozni. Feltehetően az egyes elméletek megfelelő mankót biztosítanak annak eldöntéséhez, hogy mit is kellene „konkrét" és „absztrakt entitás" alatt értenünk. A kérdés során felmerülő részletes meghatározásokért és alternatívákért lásd Lewis (1986) 1.7. alfejezetét, illetve magyar nyelven Tőzsér (2009) kínál hasznos kiindulópontokat.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

böző lehetséges világok térben és időben, illetve okságilag teljesen *elzártak* tőlünk. Azaz minden egyes lehetséges világ egy izolált univerzum, hiszen ha két világnak lenne közös téridőben érintkező része, akkor valójában *egy* világról kellene beszélnünk (vagyis a lehetséges világok nem olyan dolgok, hogy utazhatnánk közöttük speciális űrhajókkal, vagy egy erős teleszkóp segítségével átnézhetnénk egyikből a másikba).

A lehetséges világok ilyen jellegű felfogásából az is következik, hogy az aktuális világunk semmilyen értelemben sem bír kitüntetett státusszal. Miért is lenne a minket körülvevő világ kitüntetett a többihez képest? Léteznek számos szempontból gazdagabb és színpompásabb világok, de vannak szegényesebbek is (hiszen a világunk számos eltérő módon alakulhatott volna). A világunk semmivel sem különb a többihez képest. Egyedül azért nevezzük *ezt* a világot aktuálisnak, mert téridőben kapcsolódunk a többi benne található dologhoz, azaz, mert *ebben* a világban élünk. Következésképp: „Az »aktuális« indexikus kifejezés, miként az »én«, az »itt« vagy a »most«: referenciája a megnyilatkozás vagy használat körülményeitől függ, azaz attól a világtól, ahol elhangzik." (Lásd Lewis „Lehetséges világok" című tanulmányát a jelen kötetben, 47.[10])

Habár a lehetséges világok számos szempontból hasonlítanak az ismerős világunkra, sok szempontból el is térnek. Például vannak olyan világok, amelyek éppúgy tartalmaznak elektronokat, mint a mi világunk, ám emellett unikornisokat is tartalmaznak, vannak olyan világok, amelyek elektronokat éppenséggel nem, ám unikornisokat igenis tartalmaznak, illetve olyan világok is vannak, amelyek lakosai között sem elektronokat, sem pedig unikornisokat nem találunk. Mindazonáltal ezek az eltérések nem kategoriális jellegűek – kategoriális eltérést például az jelentene, ha az egyes világokban az egyedi létezőkön túl univerzálék is megjelennének, azonban ezt Lewis kizárja. Vagyis Lewis ontológiája pusztán konkrét és absztrakt *partikulárékat* tartalmaz (mivel a világok pusztán partikulárékat tartalmaznak, és maguk a világok nem mások, mint a részeik mereológiai összegei, ezért maguk a világok is partikulárék), ahol „partikuláréknak azokat a dolgokat nevezzük, melyek (1) *egy időpontban a térnek csak egy meghatározott helyén lehetnek,* és (2) *egy időpontban a tér egy meghatározott helyén csak egyetlen darab lehet belőlük".* Ezzel ellentétben „univerzáléknak azokat a dolgokat nevezzük, melyek (1) *egy időpontban jelen lehetnek a tér több különböző helyein*, és (2) *egy időpontban*

[10] Az aktualitás kérdéséről lásd még Lewis (1970), különösen a 184–187. oldalakat, ahol az „aktualitás" Anzelm ontológiai istenérvének formalizálása során kerül elő, és szolgál alapul az argumentum bizonyos olvasatainak kizárásához.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

a tér egy meghatározott helyén egyszerre több is lehet belőlük" (Tőzsér [2009], 34–35., *kiemelés* az eredetiben).

Ha azt mondjuk, hogy lehetnének hétfejű sárkányok, akkor Lewis azt fogja mondani, hogy van olyan konkrét lehetséges világ, amely tartalmaz hús-vér hétfejű sárkányokat. Ha azt mondjuk, hogy lehetne valami gyorsabb, mint a fény, akkor Lewis azt fogja mondani, hogy van olyan világ, ahol valami valóban gyorsabb, mint a fény. Ha azt mondjuk, hogy szükségszerű, hogy minden agglegény nőtlen, akkor Lewis azt fogja mondani, hogy minden egyes lehetséges világban igaz az a propozíció, hogy minden agglegény nőtlen. Mindez azt jelenti, hogy minden egyes lehetőség realizálódik valamely lehetséges világban. Akkor mégis mennyi lehetséges világ létezik? Feltehetően *számtalan,* ugyanis a dolgok számtalan módon állhattak volna másképp. „Valójában olyan sok világ van, hogy *valamennyi* módja annak, ahogy egy világ alakulhatott volna, egy mód, ahogy egy világ *alakul*." (Lewis [1986], 2.)

(GLVR) magyarázatával felvértezve már felvázolhatjuk a lewisi elképzelés egyik legfőbb erényét: a *reduktivitást*.[11] Lewis, jó hume-iánus és quine-iánus módjára, nem gondolja úgy, hogy a világ alapvető bútorzata modális tényeket tartalmazna (és ezek tennék igazzá a modális állításokat). Ahogy könnyedén megtapasztalhatjuk azt, hogy egy asztal barna, vagy hogy valaki ember, sosem találkozunk a világban olyan tulajdonságokkal (vagy tényekkel), hogy egy asztal *lehetségesen* zöld, vagy hogy valaki *szükségszerűen* ember. A tapasztalat pusztán kategoriális tulajdonságokat és tényeket nyújt számunkra, modálisakat nem. Ez pedig azt jelenti, hogy a modalitásnak egy olyan elemzését kell megadni, ami nem használ fel primitív modális kifejezéseket, vagy nem hivatkozik modális tényekre.

Hogyan hajtja végre Lewis a redukciót? A leibniziánus bikondicionálisok alapján akkor és csak akkor lehetségesek repülő malacok, ha van olyan lehetséges világ, amely részeként tartalmaz repülő malacokat. A bikondicionális jobb oldalának kulcsfogalma a „lehetséges világ", így arra kell válaszolnunk, hogy meghatározhatjuk-e oly módon a lehetséges világokat, hogy nem használunk fel modális kifejezéseket. Abból adódóan, hogy minden lehetséges

[11] A reduktivitás kérdéskörét részletekbe menően tárgyalja Sider (2003), DeRosset (2009a), illetve Bács és Kocsis (2011). Shalkowski (1994) támadja Lewis elméletének ontológiai alapját és reduktivitását. Shalkowski érvére válaszként lásd Sider (2003, 196–197.). Shalkowski problémájához hasonló dilemmát fogalmaz meg Molnar (2003, 215–219.) is, aki szintén amellett érvel, hogy ha Lewis az elszigetelt világok sokaságának felhasználásával akarja biztosítani a puszta lehetségesség és szükségszerűség ontológiai megalapozását, akkor vagy hibás az elmélete, vagy egy primitív modális fogalom bevezetésével menthető, ám többé nem reduktív. Vagyis Lewis elméletének egyik legnagyobb előnyeként számon tartott reduktivitásának sikeressége szintén megosztja a szakirodalmat.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

világ ugyanolyan fajtájú tárgy, mint a mi világunk, és Lewis (1986, 7., 3. lj.) nem fogadja el a lehetetlen világok létezését, nem kell megkülönböztetnie a lehetséges és a lehetetlen világokat, vagyis a „lehetséges" jelző redundánssá válik, s így elhagyható. Ennek következtében a definíciónk úgy egyszerűsödik, hogy „lehetségesek repülő malacok akkor és csak akkor, ha van olyan *világ,* amely részeként tartalmaz repülő malacokat".

(GLVR) alapján egy világ nem más, mint *téridőbeli részeinek mereológiai összege.* Úgy tűnik, ebben a meghatározásban pedig nincs semmi modális. Vagyis azáltal, hogy nem számol a lehetetlen világokkal, és egy paradigmatikusan nem modális kifejezéseket tartalmazó meghatározást képes adni arra, hogy mi egy világ *(simpliciter),* Lewis képes lesz a világ modális karakterét nem modális tényekre visszavezetni. Azaz képes lesz a modalitás egy reduktív elméletét nyújtani, a modális fogalmainkat teljes egészében nem modálisakban megragadni, és ezzel egyúttal megfelel a korábban említett hume-i kihívásnak is,[12] miszerint vagy elszámolunk a modalitással a nem modális elemek segítségével, vagy száműzzük a modalitást az eszköztárunkból. Mindazonáltal ennek az előnynek az árát az ontológiában kell megfizetnünk, hiszen el kell fogadnunk számtalan nem aktuális téridőben és okságilag izolált konkrét világ létezését.

2.2. Ersatz lehetségesvilág-realizmus

Noha Lewis elmélete a metafizikai rendszeralkotás egyik huszadik századi mintapéldánya és a lehetségesvilág-realizmus egy rendkívül finomra hangolt és következetes elmélete, „meglehet, hogy mindannak ellenére, amit Lewis mond, annak ellenére, hogy sokféleképpen mutatja be hipotézisének gyümölcsöző voltát a szisztematikus metafizikában, továbbra is *képtelennek*

[12] Noha látszólag jogosan utalhatjuk Lewist az analitikus filozófia hume-iánus tradíciójába, mindenképpen óvatosan kell eljárnunk, hiszen Lewis csupán a kiindulópontjában követi Hume felvetését, konklúziója jelenős mértékben eltér a szigorúbb Hume-olvasatoktól. Lewis erőteljes realista hangnemével szemben Hume konklúziója a modalitást érintő argumentációk felvázolása után meglehetősen eltérő: „A szükségszerűség [...] nem más, mint szellemünk egyik belső benyomása, vagyis az, hogy késztetést érzünk gondolatban áttérni egyik tárgyról a másikra. [...] Ebben áll tehát a szükségszerűség lényege. Mindent összevetve a szükségszerűség olyasvalami, ami az emberi szellemben van, nem a tárgyakban" (Hume [1739/2006], 171.). Ezért is mondhatja Demeter (2010, 83.), hogy „a közhelyek, amelyekkel a »hume-iánus álláspontokat« definiálják, egyszerűen nem illeszkednek ahhoz, amit Hume valójában mond. Hume szövegei többnyire nem támasztják alá a »hume-iánus« címke használatát [...]." A hume-iánus álláspontokról és elképzelésekről lásd Kocsis, Demeter és Toader (2021).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

találjuk magunkat arra, hogy elfogadjuk”.[13] Így vannak ezzel azok is, akik úgy gondolják, hogy az *(LV)* sémákat anélkül is legitim módon használhatjuk, hogy elköteleződnénk a lewisi konkrét világok mellett. Azonban sokan, akik ezt az utat kívánják járni, szintén elfogadják a realizmus *(RT1)* és *(RT2)* téziseit, következésképp ha továbbra is fenn akarják tartani az *(LV)* bikondicionálisokra alapozott eljárást, akkor olyan dolgok után kell nézniük, amik pótolhatják a lewisi konkrét világokat. Ezt a szerepet hivatottak betölteni az úgynevezett *világpótlékok,* azaz *ersatz világok* – innen származik ezeknek az álláspontoknak az elnevezése is: ersatz lehetségesvilág-realizmus *(ELVR).* A trükk a következő.[14]

Ahelyett, hogy Lewis nyomán azt mondanák az ersatzisták, hogy számtalan konkrét világ létezik, hétköznapi meggyőződéseinket mozgósítva egyedül a minket körülvevő univerzumot ismerik el konkrét világnak, vagyis azt, amiben élünk. Mármost ha a lehetséges világok nem lehetnek *konkrét* univerzumok, akkor úgy tűnik, hogy helyesebb lenne, ha az *absztrakt* létezők közé sorolnánk őket.

Jóllehet az absztrakt entitások létezésének elfogadása aggasztó lehet egyesek számára, az ersatzisták semmi kivetnivalót nem látnak benne. Szerintük számos filozófiai, illetve matematikai probléma megoldása során hasonlóképp járunk el, ennélfogva a legjobb elméleteinkben eleve gyakran posztulálunk halmazokat, propozíciókat, körülményeket vagy épp univerzálékat, vagyis absztrakt entitásokat. Tehát olyan indokokat képes felmutatni az ersatzista az ontológiájának elfogadására, amelyek függetlenek a modalitás elemzése iránti igénytől. Más szóval nem azért van szükségük az absztrakt entitásokra, hogy megoldjanak egy újonnan felmerült problémát (ha így lenne, sokan biztos *ad hoc*nak vagy mesterkéltnek tekintenék a dolgot), hanem szerintük azok eleve rendelkezésükre állnak. Ily módon pedig jogosan állítják az ersatzisták, hogy ontológiájukat tekintve jóval kevésbé térnek el a megszokott gyakorlattól, mint Lewis.

Ennek megvan az az előnye is, hogy a modális metafizikánkban nem kell elhagynunk az aktualitás mezejét. Világunk egy igazi aranybánya, ugyanis

[13] Gideon Rosen: „Modális fikcionalizmus”. Lásd jelen kötetben, 102., *kiemelés* tőlem.

[14] Az ersatzista elméletek itt közölt bemutatása csupán a vázlat vázlata címre tarthat igényt. Egy ilyen bevezető tanulmányban nincs lehetőség a számtalan, sokszor meglehetősen eltérő és több szálon futó ersatzista pozíciók átfogó ismertetésére és megfelelő kategorizálására. Az *ELVR* téziseiről (és egyben problémáiról is) a következő munkák nyújtanak részletes képet: Lewis (1986, 3. fejezet), Van Inwagen (1986), Divers (2002), DeRosset (2009b), illetve magyarul Tőzsér (2009, 190–202.). Az ersatzizmus alapjait Rudolf Carnap (1947) korai modális szemantikája és Robert M. Adams 1974-es tanulmánya szolgáltatták.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

nem csupán konkrét tárgyakat, hanem a fentebb említett absztrakt entitásokat is magában foglalja. Következésképp az ersatzisták szerint tarthatjuk azt a hétköznapi vélekedéseinktől sem távol eső elképzelést, hogy létezni annyi, mint aktuálisnak lenni (ez az aktualizmus tézise, melyet e kötetben Alvin Plantinga vesz védelmébe „Aktualizmus és lehetséges világok" című tanulmányában).[15] Eme motivációk alapján az ersatz lehetségesvilág-realisták absztrakt lehetséges világokat posztulálnak az elméleteikben. Az elgondolás szerint egy lehetséges világ nem más, mint egy *speciális absztrakt reprezentációs tárgy.*

Lewis nyomán az ersatzista szerint is számtalan módon alakulhatott volna másképp a világunk, mint ahogyan alakult. Az ersatz lehetséges világok a minket körülvevő világ alakulásának lehetséges és lehetetlen módjait reprezentálják. Ez annyit tesz, hogy bizonyos világok attól lesznek (pusztán) lehetséges világok, hogy rosszul reprezentálják a világunkat. Ha lehetségesek hétfejű sárkányok, akkor valamely absztrakt lehetséges világ reprezentálni fog valamilyen módon hétfejű sárkányokat, azonban ez az ersatz világ rosszul reprezentálja a világunkat, tekintve, hogy aktuálisan nem léteznek hétfejű sárkányok. Ezzel szemben sárkánygyíkok annál inkább léteznek, így a sárkánygyíkokat reprezentáló ersatz világ helyesen fogja reprezentálni a világunkat. Ha pedig pusztán olyan reprezentációkból áll egy ersatz világ, amelyek jól reprezentálják a világunkat, akkor azt az *aktuális,* vagy még pontosabban, az *aktualizált világnak* nevezzük.

Azonban itt óvatosan kell eljárnunk! Az „aktuális világ" olykor két értelemben is használatos. Egyrészt az aktuális világ alatt érthetjük a minket körülvevő univerzumot (az összes konkrét és absztrakt entitásával). Másrészt, mivel az aktuális világ is egy lehetséges világ, és mivel minden lehetséges világ absztrakt entitás, az aktuális világ is egy absztrakt entitás kell, hogy legyen, miközben nagyon úgy tűnik, hogy azok az emberek és tárgyak, amelyekkel nap mint nap összefutunk, nem számok, halmazok, vagy egyéb absztrakt entitások. Tehát folyamatosan szem előtt kell tartanunk, hogy az ersatzista különbséget tesz a minket körülvevő és az absztrakt aktuális világ között, amelyet a félreértések elkerülése végett olykor az „aktualizált világnak" neveznek.

Ezek után nézzük azokat az elképzeléseket, ahogy az ersatz realisták megpróbálták felépíteni a lehetséges világaikat. Mondhatni, ahány ersatzista, annyi ontológia, ami közös bennük, hogy a lehetséges világokat bizonyos

[15] Adams (1974) részletesen elemzi az „aktualitás" fogalmának különböző olvasatait és elméleteit, majd érvel saját aktualista ersatz-elmélete mellett.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kritériumoknak eleget tevő absztrakt entitásoknak tekintik. Rendkívül általánosan szólva a következőt mondhatjuk. Valami akkor és csak akkor *ersatz lehetséges világ,* ha az a következők egyike:

(*E1*) mondatok maximális és konzisztens halmaza (Carnap [1947], Heller [1998], Melia [2001])
(*E2*) propozíciók maximális és konzisztens halmaza (Adams [1974], Van Inwagen [1986])
(*E3*) körülmények maximális és konzisztens sorozata (Plantinga [1974, 1976/2002])
(*E4*) egy megfelelően összetett strukturális univerzálé (Stalnaker [2004], Forrest [1986])

A definíciók alapján akkor és csak akkor lehetségesek hétfejű sárkányok, ha van a mondatoknak/propozícióknak/körülményeknek olyan maximális konzisztens halmaza, amely tartalmaz egy olyan mondatot, ami azt jelenti, hogy vannak hétfejű sárkányok, illetve amely tartalmazza azt a propozíciót, hogy vannak hétfejű sárkányok, illetve amely tartalmazza a hétfejű sárkánynak levés körülményét; ha van olyan megfelelően összetett strukturális univerzálé, amely instanciálódhatna, és része a hétfejű sárkányság tulajdonsága.

A két legelterjedtebb álláspontot – *(E2)* és *(E3)* – Robert M. Adams és Alvin Plantinga védelmezik, így a továbbiakban ezekre irányítjuk a figyelmünket.[16] Mind Adams, mind pedig Plantinga aktualista, ennélfogva elfogadják az aktualizmus korábban kimondott tézisét, melyet Adams (1974, 224.) alapján némileg precízebben így fogalmazhatunk meg: „Az *aktualizmus* a lehetséges világok tekintetében nem más, mint az a nézet, miszerint ha léteznek olyan igaz állítások, amelyek nem aktuális lehetséges világok létét állítják, akkor azoknak visszavezethetőknek kell lenniük olyan állításokra, amelyek csak az aktuális világban létező dolgok létezését állítják, és amelyek nem azonosak nem aktuális lehetőségekkel."

Adams szerint ezek az aktuális világban létező dolgok, amelyekből a lehetséges világok felépülnek, nem mások, mint *propozíciók.* Felmerül a kérdés, hogy mik azok a propozíciók. Adams maga nem definiálja a propozíció fogalmát, ugyanis egy adekvát definíció felállítását az elmélet további védelmezői számára tűzi ki feladatul, azonban biztosít némi segítséget arra vonatko-

[16] A mondatokkal operáló ersatzizmus részleteiért és kritikáiért lásd Bács és Kocsis (2011, 169–172.). Az univerzálékat mozgósító ersatzizmust Bigelow és Pargetter (1990, 2. fejezet, 4.5. alfejezet) tárgyalja.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

zóan, hogy mik és milyenek *nem* lehetnek a propozíciók: „nem feltételezhetjük, hogy a propozíciók nyelvi jelek vagy megnyilatkozások, sem pedig azt, hogy mindegyikük kifejezhető bármely nyelven, de még csak azt sem, hogy megszámlálhatóan végtelen van belőlük" (Adams [1974], 228.). Ez a negatív meghatározás ugyanakkor meglehetősen hasonlít arra, aminek a propozíciókat általában tekinteni szokás: a propozíciók olyan elme- és nyelvfüggetlen absztrakt egyedi létezők, amelyeket a különböző nyelveken tett kijelentő megnyilatkozásokban állítunk (lásd Tőzsér [2009], 192–193.).

Mivel ezek az absztrakt propozíciók az aktuális világ bútorzatának részei, alkalmasak arra, hogy segítségükkel „megalkossuk" a lehetséges világokat (persze nem szó szerinti alkotásról van szó; amennyiben a lehetséges világok propozíciókból állnak, azok függetlenek a mi alkotói tevékenységünktől). „Nevezzük propozíciók egy maximális és konzisztens halmazát *világ-történetnek* [lehetséges világnak]. A halmaz elemként tartalmazza minden kölcsönösen ellentmondó propozíciópáros egyik tagját [maximalitás], és rendelkezik azzal a tulajdonsággal, hogy elemei együttesen igazak lehetnek [konzisztencia]." (Adams [1974], 225.) Vagyis a propozíciók különböző halmazainak két kritériumnak kell eleget tenniük ahhoz, hogy lehetséges világok legyenek: maximálisnak és konzisztensnek kell lenniük. Propozíciók egy halmazát akkor mondjuk maximálisnak, ha bármely tetszőleges *p* propozíció esetén az adott halmaz *p*-t vagy *p* tagadását tartalmazza.

A problémát a propozíciókkal operáló ersatzista számára a *konzisztencia* jelenti: propozíciók egy tetszőleges halmazát akkor mondjuk konzisztensnek, ha *lehetséges,* hogy a halmaz minden tagja együttesen igaz legyen. A konzisztencia pedig ebben az esetben egy *modális* fogalom lesz, ugyanis a logikai konzisztencia nem szolgáltat elég erős kritériumot a lehetséges világok megfogalmazása során: miközben azon propozícióhalmazok, amelyek valamely eleme házas agglegények létét állítja, logikailag konzisztensek (ugyanis nincs *logikai* ellentmondás a házas agglegények létezésének állításában), addig ezek a halmazok egy erősebb modális értelemben inkonzisztensek, hiszen *nem lehetne* igaz az, hogy léteznek házas agglegények. (Az inkonzisztens halmazokat az ersatzista *lehetetlen világokkal* fogja azonosítani.) Ebből adódóan pedig a propozíciókat mint világalkotó entitásokat felvonultató ersatzizmus nem képes a modalitás reduktív elméletét nyújtani.

Az ersatzista természetesen mondhatja, hogy a lehetséges világait nem propozíciókból, hanem *körülményekből* kívánja „megalkotni". A körülmények, a propozíciókhoz hasonlóan, szintén az aktuális világban létező absztrakt, elme- és nyelvfüggetlen létezők, azonban míg a propozíciók egyik karakte-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

risztikus tulajdonságát az adja, hogy igazak vagy hamisak lehetnek, addig a körülmények fő jellegzetessége, hogy fennállnak, vagy sem (lásd Plantinga: „Aktualizmus és lehetséges világok", e kötetben, 59.). *Budapest fővárosnak levése* egy fennálló körülmény, hiszen Budapest valóban főváros; azonban *Nagykanizsa megyeszékhelynek levése* nem egy fennálló, hanem pusztán lehetséges körülmény, hiszen Nagykanizsa nem megyeszékhely. Hasonlóképp pusztán lehetséges körülmény a *Föld laposnak levése, Plantinga kiváló autóversenyzőnek levése* vagy épp az *Eiffel-torony 325 méter magasnak levése.* Noha ezek pusztán lehetséges körülmények, azaz aktuálisan nem állnak fenn, éppúgy léteznek, mint az aktuálisan fennálló körülmények (pl. az *Eiffel-torony 322 méter magasnak levése*.) Ahogy *léteznek hamis* propozíciók (amelyek a pusztán lehetséges világokat alkotják Adams szerint), úgy *léteznek fenn nem álló* körülmények is, és a fennálló körülményekkel együttesen szolgáltatják az alapanyagot az ersatzista számára a „világalkotáshoz".

Az ersatzizmus eme verziójának képviselői úgy gondolnak a lehetséges világokra, mint *maximális és lehetséges körülményekre*. A körülmények maximalitásának meghatározásához definiálnunk kell két fogalmat: Vegyünk egy tetszőleges *K* körülményt. Eme *K* körülmény magában foglal egy *K** körülményt, ha *nem lehetséges,* hogy *K* anélkül álljon fenn, hogy *K** is fennállna. Ehhez hasonlóan egy *K* körülmény akkor zár ki egy *K** körülményt, ha kettejük együttes fennállása *nem lehetséges.* Egy körülmény maximalitása ez alapján a következőképp határozható meg: egy lehetséges *K* körülmény akkor és csak akkor maximális, ha minden *K** körülmény esetén *K* vagy magában foglalja *K**-t, vagy kizárja *K**-t.

Ahogy ebből a bekezdésből is látszik, a lehetséges világoknak a körülmények segítségével történő megfogalmazása modális fogalmakra épül. Vagyis az ersatzizmus eme verziója sem képes a modalitást pusztán nem modális fogalmak segítségével megragadni – a modalitás mind a propozíciók, mind a körülmények esetében valahol visszaszivárog a lehetséges világok definíciójába, ezáltal pedig a modalitás elemzésébe.

3. Lehetségesvilág-antirealizmus

Azon túl, hogy az ersatzizmus egy olyan alternatívát kínál az *(LV)* bikondicionálisok használatára, amely nem kötelez el minket a lewisi világok sokasága mellett, sokan különböző motivációk fényében az ersatz lehetséges világok ontológiáját is mellőzve még olcsóbban kívánnak bejutni a lehetséges

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

világok eszköztára által biztosított paradicsomba.[17] Noha az antirealizmus számos formát ölthet, a kötet antirealista tanulmányait (David M. Armstrong és Gideon Rosen írásait) a következő pontok elfogadásával jellemezhetjük:

(*A1*) A lehetségesvilág-beszédmód megtartása.
(*A2*) A lehetségesvilág-ontológia elhagyása.[18]

Az *(A1)* és *(A2)* között húzódó látszólagos feszültség feloldásának többféleképpen is nekiláthatunk: megpróbálhatunk egy olyan lehetségesvilág-koncepciót kidolgozni, amely mind a lewisi izolált konkrét világok, mind pedig az ersatzista absztrakt világok ontológiai hátulütőit elkerüli, vagy pedig rámutatunk arra, hogy az *(LV)* sémák felszíni formája valójában hibás, és eltérő olvasatot kellene biztosítanunk számukra. A kombinatorizmus és a fikcionalizmus épp ezeken az utakon járnak.

3.1. Kombinatorizmus

A kombinatorista nézet David M. Armstrong nevéhez köthető változata (lásd e kötetben, illetve Armstrong [1989]) mögött az a sajátos filozófiai alapállás húzódik, amelyet Armstrong a nagybetűs *Naturalizmus*nak nevez. Naturalizmus alatt a következő konjunktív tézist kell értenünk: *(a)* minden, ami létezik, az a tér és idő *egyetlen*[19] világában létezik, abban a világban, amelyben élünk, amely körülvesz minket; és *(b)* minden, ami ebben a téridővilágban létezik, az okságilag hozzájárul ehhez a világhoz. Következésképp akár Lewis konkrét világait vesszük, akár az ersatzisták absztrakt reprezentációt, azok mind megszegik ezt a követelményt, hiszen entitásaik túl vannak a mi világ-

[17] „Ahogy a halmazok birodalma a matematikusok, úgy a logikai tér a filozófusok paradicsoma. Elég, ha hiszünk a *lehetőségek* [azaz a lehetséges világok] óriási birodalmában, és rálelünk mindarra, ami ahhoz szükséges, hogy igyekezeteinket siker koronázza." (Lewis [1986], 4.)

[18] Természetesen egy lehetségesvilág-antirealistának nem kell *(A1)*-t tartania, és kísérletet tehet olyan álláspont kidolgozására, amely teljesen más oldalról közelíti meg a modalitás kérdéseit. Ezt az utat járják azok a szerzők, akik az aktuálisan létező dolgok tulajdonságaiban – például diszpozícióiban, erőiben, lásd Molnar (2003), Jacobs (2010) és Vetter (2011) –, vagy épp magában a megismerőben – Blackburn (1993) és Price (2004) – próbálják meg lokalizálni a modalitás forrását. Egy további utat jelenthet Divers (2004) agnosztikus felfogása, aki ahelyett, hogy kenyértörésre vinné a dolgot a lehetséges világok létezését illetően, mindössze azt mondja, hogy nincs garanciánk arra, hogy azt higgyük, valóban léteznek ilyenek entitások (vagy hogy igazak a róluk tett kijelentéseink).

[19] Ez a megszorítás azért szükséges (jóllehet csak Armstrong későbbi írásában jelenik meg), mivel Lewis entitásai is mind téridőbeliek, noha nem a miénkben léteznek.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

gunk téridején, és okságilag „impotensek" a világunk tekintetében. Ez pedig elégséges indokot szolgáltat Armstrong számára ahhoz, hogy a lehetségesvilág-realizmusok ontológiája nélkül próbáljon számot adni a modalitásról.

A kombinatorizmus Armstrong szerint olyan nézet, amely alapvetően magának a lehetségességnek az eszméjét az adott, aktuális elemek kombinációinak elképzelésére vezeti vissza.[20] Az elgondolás két forrásból táplálkozik, egyrészt Brian Skyrms „Tractarian Nominalism" (1981) című tanulmányából, másrészt Wittgenstein *Logikai-filozófiai értekezés*éből (1921/2004). Jóllehet számos különbséget találhatunk Wittgenstein, Skyrms és Armstrong téziseiben (ezeket maga Armstrong is jelzi a tanulmány megfelelő helyein), az alapötlet, miszerint a lehetőségeket az aktuális elemek újrakombinálása adja meg, közös bennük. Ez a kiinduló tézis azért is fontos Armstrong számára, mert ha pusztán az létezik, ami a tér és idő világában létezik, vagyis aktuálisan létezik, a lehetőségek pedig megalkothatók ezek újrakombinálásával, akkor a modalitásról is számot adhatunk a Naturalizmus világképében, ez pedig a korábban említett hume-i kihívás kapcsán is ígéretes alternatívát jelenthet.

Először vegyük a „lehetséges világok" alapjául szolgáló ontológiai „bázist". Az entitások következő kategóriáiból indulunk ki: individuumok, tulajdonságok és relációk. Mind az individuumok, tulajdonságok és relációk *egyszerűk [simples]* abban az értelemben, hogy nincsenek olyan további valódi részek (az utóbbi kettő esetében alkotóelemek), amelyek maguk is individuumok, tulajdonságok vagy relációk. Azonban a tulajdonságok és relációk nem mások, mint univerzálék, ami viszont annyit jelent, hogy több individuum is birtokolhatja őket. Ez pedig lehetővé teszi azt az egyszerűsítést, hogy tulajdonságok *és* relációk helyett pusztán univerzálékról beszéljünk, az előbbi esetén monadikus (azaz egyargumentumú), az utóbbi esetén pedig poliadikus (azaz többargumentumú) univerzálékról. Armstrong nem mond ennél többet arról, hogy mely individuumok és univerzálék léteznek, illetve milyen számban, ugyanis szerinte ez *a posteriori* tudományos kérdés, vagyis olyan, amely empirikus úton kell, hogy eldőljön, nem pedig *a priori,* a karosszékben elvégzett fogalomelemzés révén.

Mindazonáltal az individuumok és az univerzálék nem a világ alapvető építőelemei, hanem pusztán származtatott entitások, mégpedig a következő értelemben. Mind az individuumokat, mind pedig az univerzálékat a

[20] A kombinálhatóság, még inkább az újrakombinálhatóság alatt azt kell értenünk, hogy a világ bizonyos elemeinek „összeillesztése" újabb elemeket fog nyújtani. Az újrakombinálhatóság részletesebb vizsgálatáért lásd Huoranszki (2001, 111–113.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

körülményekből [states-of-affairs] absztraháljuk úgy, hogy szemügyre vesszük azokat a körülményeket, amelyekben az adott individuum, univerzálé szerepel.[21] A legegyszerűbb körülmények az *atomi körülmények,* amelyek az atomi mondatok megfelelői. Például „*a* az F" egy atomi mondat, mely egy *a* individuumnévből, illetve az egyargumentumú F predikátumból áll. Ennek az atomi mondatnak az „*a* F-nek levése" *[a's being F]* atomi körülmény felel meg, amit pedig az egyszerű *a* individuum és az egyszerű F monadikus univerzálé alkot. Armstrongnak azért is kell a körülményeket alapvetőbbnek tekintenie, mert hiába adott számunkra az összes individuum és univerzálé, ebből nem fogjuk tudni, hogy egy adott univerzálét melyik individuum instanciálja, viszont fordítva, a körülményekből megfelelő módon absztrahálhatjuk az individuumokat és univerzálékat.

Haladjunk tovább a modalitás irányába. Ennek legelső lépcsőfoka a *lehetséges körülmény* fogalma. A lehetséges körülmény a hamis atomi mondat megfelelője. Ha az „*a* az F" egy igaz atomi állítás, akkor formáját tekintve az „*a* az G" is egy atomi állítás, azonban egy hamis atomi állítás, ha pedig az előbbinek egy körülmény felel meg, akkor az utóbbinak is egy körülmény kell, hogy megfeleljen, ebben az esetben egy *pusztán lehetséges körülmény* – egy lehetséges körülmény azonban semmilyen értelemben sem létezik, ellentétben Plantinga korábban említett felfogásával.

A lehetséges világokat ezekből a lehetséges körülményekből alkothatjuk meg úgy, hogy azt mondjuk, egy lehetséges világ nem más, mint lehetséges atomi körülmények egy (feltehetően végtelen) konjunkciója (az atomi körülmények konjunkcióit nevezi Armstrong *molekuláris körülmények*nek). Abban az esetben, ha a körülmények eme konjunkciója olyan körülményekből áll, melyek az összes aktuális individuumot és univerzálét tartalmazzák (és csakis azokat), akkor egy „wittgensteini világot" kapunk. Vagyis Armstrong megfogalmazása szerint „minden lehetséges [wittgensteini] világnak tartalmaznia kell *minden* egyszerű individuumot, tulajdonságot és relációt, és ezeken kívül semmi mást" (e kötetben, 82.).

[21] Ez a származtatott értelem a következőkkel jár együtt. Ha az individuumokat és univerzálékat a körülményekből absztraháljuk, akkor a körülményeken kívül nincs létezésük. Mindazonáltal ha csak körülményekben léteznek, akkor nem lehetségesek üres, azaz tulajdonság nélküli individuumok (olyanok azonban lehetségesek, amelyek nem állnak relációkban), tekintve, hogy ha egy individuum egy körülménybe ágyazódik, akkor rendelkeznie kell egy tulajdonsággal (mondjuk egy egységalkotó tulajdonsággal). Ugyanígy instanciálatlan univerzálék sem léteznek, tekintve, hogy ezek okságilag nem lennének hatékonyak, így megsértenék a Naturalizmus tézisét. Vagyis minden univerzálé instanciált univerzálé, alapvetően individuumok instanciálják az univerzálékat, az individuumok pedig körülményekbe rendeződnek, tehát a „körülmények uralnak mindent". Lásd e kötetben, 83.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ez lenne az alapvető kombinatorikus elképzelés. Vegyük az aktuális világunk körülményeit, és a belőlük származtatott egyszerű individuumokat, egyszerű tulajdonságokat és egyszerű relációkat. Az utóbbi három az összes módon kombinálható, és ezek a kombinációk fogják megadni a (pusztán) lehetséges atomi körülményeket. Ezeket a lehetséges atomi körülményeket konjunkciókba gyűjthetjük, és bármely ilyen konjunkció egy lehetséges világnak fog megfelelni. Hol jön be a képbe az újrakombinálhatóság, és hol őrződik meg a Naturalizmus? A lehetséges körülményeknek megfelelő hamis atomi állítások szubjektumai és predikátumai minden esetben aktuálisan létező egyszerű individuumokat és instanciált univerzálékat fognak jelölni. Ennélfogva egy lehetséges világ pusztán formájánál fogva lesz lehetséges világ, az újrakombinálhatóság révén. Vagyis továbbra is pusztán aktuálisan létező entitásokat posztuláltunk, ezzel megőrizve a Naturalizmust, a lehetséges világokat pedig az aktuális elemek újrakombinálhatósága biztosítja.

Jelölje *p* Pitypangot, *g* Graffalót, L a lükét, E pedig az együgyűt. L*p* és E*g* atomi mondatok, így ezeknek atomi körülmények felelnek meg, nevezetesen *Pitypang lükének levése* és *Graffaló együgyűnek levése*. Azonban Pitypang lehetne együgyű, Graffaló pedig lüke. Hogy az ezeknek a modális állításoknak megfelelő kombinatorista átiratot megkapjuk, pusztán az igaz atomi mondatok (és körülmények) elemeihez kell nyúlnunk, és újrakombinálni azokat. Ekkor megkapjuk E*p* és L*g* hamis atomi mondatokat, amelyeknek a pusztán lehetséges *Pitypang együgyűnek levése* és *Graffaló lükének levése* körülmények felelnek meg. Azonban a pusztán lehetséges körülmények megalkotása során csupán aktuálisan létező entitásokra hivatkoztunk.

A lehetséges körülmények konjunkcióinak (vagyis a lehetséges világoknak) nem kell absztrakt entitásoknak lenniük. Ha absztrakt entitásoknak tekintenénk őket, akkor nyugodtan ráaggathatnánk Armstrongra az „ersatzista” címkét, amelyet korábban elutasítottunk. Ahhoz, hogy ezt elkerülje, Armstrong egy hasonlattal élt. A lehetséges világokra történő utalást (referálást) nem kell olyan komolyan vennünk, mint ahogy tűnik, ugyanis eljárhatunk úgy, akár a természettudomány ideális entitásainak esetében: „Ideális gázok ugyan nem léteznek, de az aktuális gázok viselkedésének tanulmányozása során felettébb hasznos a viselkedésüket egy ideális gázéhoz hasonlítani” (e kötetben, 93.). Ennek megfelelően lehetséges világok sem léteznek, mindössze *látszólag referálunk* rájuk, vagyis azok az entitások, amelyeket le kívánunk írni, csupán *fikcionális entitások,* amelyek csak egy fikció keretein belül léteznek. A lehetséges világok az aktuális elemek által

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

meghatározott logikai tér egy-egy pontját jelölik ki az újrakombinálhatóság mentén.[22]

Mit értsünk *fikcionalizmus* alatt? Ha fikcionalisták vagyunk az entitások egy *E* típusát illetően, akkor felfogásunk a következőkből merítheti a motivációját. Tarthatjuk úgy, hogy *(a)* az *E*-kről tett megnyilatkozásainkkal valójában szó szerinti értelemben hamis állításokat teszünk, mindazonáltal bizonyos teoretikus célok tekintetében (hasznosság, pontosság, kényelmesség) továbbra is kívánatosnak tűnik az *E* entitásokról beszélni. Vagy a kérdést megközelíthetjük onnan is, hogy *(b)* az *E* típusú entitások egész egyszerűen nem léteznek *simpliciter,* legfeljebb úgy, mint egy történet fikcionális entitásai.

Ha a lehetséges világok pusztán fikcionális entitások, akkor azokat valamilyen fikcióhoz kell kötnünk. Armstrong (1989, 50.) a következőképpen határozza meg saját fikcionalizmusának fikcióját:

> Minden egyes lehetséges világ egy fikció arról a módról, ahogy a világ alakul. Mindezen fikciók könyvének nagy fikciója a logikai tér: a világok könyve. Persze csak rendkívül kevés fikciót fejthetünk ki (csupán azokat, amelyek nagyon rövidek). Azonban utalhatunk azokra az általános elvekre, amelyek meghatározzák, hogy pontosan mi is van a könyvben. [...] Például tekintettel kell lennünk a körülmények általános formájára.

Vagyis Armstrong több fikcióval dolgozik: egy nagy történet határozza meg azokat a kisebb történeteket, amelyek a lehetséges világokat nyújtják a számunkra. A nagy történet maga az armstrongi elképzelés, amelyet az 1989-es könyvében vázol fel, és amely mű szerint számos kisebb fikció „létezik"; ezek a kisebb fikciók pedig azokat a módokat írják le, ahogy a világunk alakulhatna. Ami egyedül aktuális létező, az a nagy történet, Armstrong könyve, a kisebb fikciók csupán a nagy történet által posztulált fikciók, miközben mindegyik egy olyan lehetőséget (lehetséges világot) ír le, ahogy az aktualitás alkotóelemeit újrakombinálhatjuk.

Azonban felmerül egy érdekes probléma, amelyre William G. Lycan (1993) hívta fel a figyelmet, és amely átvisz minket a lehetséges világok antirealista fikcionalizmusának egy alternatív verziójához. Lycan azt kérdi, hogy ha sikerül kidolgoznunk egy megfelelő lehetségesvilág-fikcionalista stratégiát

[22] Armstrong később feladta elméletének fikcionalista vonását, és noha az alapvető kombinatorista mozzanat megmaradt, a modalitás értelmezését és ontológiai alátámasztását igyekezett pusztán a világunkban fennálló esetleges körülmények fogalmaival körvonalazni. Lásd Armstrong (1997, 172–174.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Armstrong javaslata szerint, akkor miért zavartatnánk magunkat a kombinatorizmussal. A fikcionalizmus célja épp az, hogy rövidre zárja az ontológiai vitákat, miközben számos kérdésben nyitott marad, hiszen „egy fikció bármit mondhat". A fikciónkat megalkothatjuk naturalisztikus módon (konkrét dolgokból), vagy akár nem naturalisztikus módon is, miközben semmi sem kényszerít minket arra, hogy univerzálékkal, körülményekkel és újrakombinálhatósággal bajlódjunk. Vagyis meg kellene vizsgálnunk, hogy anélkül is kidolgozhatjuk-e a lehetséges világok fikcionalista elképzelését, hogy belebonyolódnánk Armstrong robusztus Naturalista víziójába (Lycan [1993, 13.] szerint ugyanis a kombinatorizmus iránti igény pusztán Armstrong több évtizedes szisztematikus munkásságának elismeréséből fakad).

Vagyis, ha elhagynánk a kombinatorizmust, akkor feltehetően időt, energiát és pénzt takaríthatnánk meg akkor, amikor bevásárolunk az elméletünk számára. Ahogy Armstrong (1989, 49–50.) mondja, ehhez mindössze „a fikció egy Aktualista, egy-világ megközelítése szükséges [...]. Személy szerint nem tudom, hogyan dolgozzuk ki ezt részleteiben, mindazonáltal meglepő lenne, ha nem állna rendelkezésünkre egy ilyen kielégítő megközelítés." Utóbbi megközelítést Gideon Rosen próbálta meg kidolgozni egy évvel Armstrong könyve után.[23]

[23] Nem esett szó arról, hogy vajon Armstrong elmélete reduktív-e. Ez egy meglehetősen kényes kérdés. Első körben úgy tűnik, hogy Armstrong elmélete pályázhat „a modalitás reduktív elmélete" címre, ugyanis egy lehetséges világ számára nem más, mint lehetséges körülmények konjunkciója. A lehetséges világok körülményekből állnak, a körülmények pedig olyan entitások, amelyekben tipikusan *n* partikuláré *n* számú (*n*-adikus) univerzálét instanciál. *Lehetségesnek* lenni Lewis szerint annyi, mint téridőben összekapcsolódó partikulárék mereológiai összességének része lenni (nem modális); az ersatzisták szerint valamilyen speciális absztrakt entitásokból álló maximális és konzisztens halmaz elemének lenni (modális), Armstrong szerint pedig lehetségesnek lenni annyi, mint partikulárék és univerzálék olyan kombinációjának lennie, amely megfelel a körülmények tipikus formájának. Eddig rendben volnánk, ebben, úgy tűnik, nincs semmi modális Armstrong részéről. Azonban a lehetséges világok *lehetséges körülményekből* kell, hogy álljanak, ilyenek pedig nem léteznek *simpliciter*, pusztán az Armstrong által bővebben ki nem fejtett *fikció szerint*. Azonban a fikcionalizmus egy modális elem felvonultatásával jár együtt (lásd a 3.2. szakaszt), ha pedig így van, akkor Armstrong elmélete úgy tűnik, hogy mégsem képes reduktív maradni. Ez újfent attól függ, hogy Armstrong mire törekszik: *elemezni* akarja-e a modalitást? E kérdésre Armstrong két műve (1989 és 1997) látszólag eltérő választ szolgáltat, így itt csak a probléma komplexitását állt módunkban felvetni. Eme kérdések részletesebb tárgyalásához lásd Lewis (1992) és Sider (2005).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

3.2. Lehetségesvilág-fikcionalizmus

Aki fikcionalista a lehetséges világok tekintetében, az egy olyan pozícióból közelíti meg a modalitás és a lehetséges világok viszonyát, amely *(A1)* és *(A2)* elfogadására épít.[24] A fikcionalista teljes mértékben kiáll amellett, hogy a modalitás egy rendkívül meggyőző és hasznos megközelítését nyújtják az *(LV)* sémák és a lehetséges világok *fogalmi* eszköztára. Ahogy Gideon Rosen fogalmaz (e kötetben, 100.):

> [A] modális finomságokról szóló vitákban [...] a lehetséges világok nyelve szinte nélkülözhetetlen eszközzé vált. Ez teszi ugyanis lehetővé a modális nézetek olyan világos és élénk artikulálását, amelyet más eszközökkel nem érhetünk el – olyannyira, hogy még azok a filozófusok is, akik hivatalosan lemondanak erről a beszédmódról, gyakran azon kapják magukat, hogy mégis lehetséges világokról beszélnek, amikor egy modális állítás pontosítása vagy egy modális érv szigorítása válik fontossá.

Azonban a fikcionalista képtelen hinni azokban a lehetséges világokban, amelyekkel megpróbálják ontológiailag alátámasztani a sémákat. A problémát az jelenti, hogy az *(LV)* bikondicionálisok jobb oldalán a lehetséges világok létezését állítjuk („van olyan lehetséges világ, ahol φ"), a fikcionalista pedig elfogadja az *ontológiai elköteleződés quine-i kritériumát*.

Willard van Orman Quine (1948/2002) szerint azon entitások létezése mellett köteleződünk el ontológiailag, amelyek létezését az igaznak tartott állításainkban állítjuk (ha azt mondjuk, hogy a lépcsőházban három lift *van,* és ez igaz, akkor elköteleződtünk amellett, hogy léteznek olyan dolgok, mint liftek, azaz középméretű összetett fizikai tárgyak). Mivel a létezést kifejező állításokat az *egzisztenciális kvantifikáció* segítségével ragadjuk meg a logikában, ezért Quine tézisét a következőképp szokás megfogalmazni: „Lenni annyi, mint egy egzisztenciális kvantor által kötött változó értékének lenni." Ennek megfelelően azok az entitások kerülnek be az ontológiánkba, amelyek felett az igaz állításainkban található kvantoraink futnak. Mivel az *(LV)* bikondicionálisok jobb oldalán lehetséges világok létezését állítjuk, azaz lehetséges világok felett kvantifikálunk, az igaz *(LV)* példányokban a lehetséges világok létezése mellett köteleződünk el ontológiailag.

[24] Az itt tárgyalandó álláspontot Gideon Rosen dolgozta ki e kötetben is közölt tanulmányában, mely a „Modális fikcionalizmus" címet viseli. Noha a szakirodalomban is így szokás az elméletre hivatkozni, ahogy látni fogjuk, az ún. modális fikcionalizmusnak különféle fajtái vannak, és az itt tárgyalt álláspontokat sokkal inkább a „lehetségesvilág-fikcionalizmus" elnevezés fedi le.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Első ránézésre úgy tűnik tehát, hogy a fikcionalistának el kell köteleződnie a lehetséges világok mellett is (legyenek azok lewisi vagy ersatz világok). Kibúvóként mondhatná a fikcionalista, hogy elfogadja a sémát és a quine-i kritériumot, ám az összes olyan lehetségesvilág-állításunk, amelyben nem aktuális világokat írunk le, hamis (mert nincsenek ilyen világok). Azonban ez azt jelentené, hogy a modális állításainkat is hamisnak kellene nyilvánítanunk, hiszen a lehetséges világok segítségével megfogalmazott igazságfeltételek szolgáltatnák a modális állítások jelentését. De a fikcionalista szerint igazak a modális megnyilatkozásaink, ha pedig igazak, akkor a jelentésüket megadó lehetségesvilág-állítások is igazak, ha pedig igazak a világok felett kvantifikáló állítások, akkor azok révén elköteleződünk a lehetséges világok mellett. Ebből adódóan a fikcionalistának olyan eljárást kell kidolgoznia, amelyben a kvantifikáció nem kötelez el minket ontológiailag.

A képlet nagyon egyszerű, mondja a fikcionalista. Szerinte a lehetséges világokról szóló állításokat pontosan úgy kellene kezelnünk, ahogy a történetek állításait is. Míg a

(1) Superman tud repülni

állítás első ránézésre hamis, addig a megfelelő formára hozott,

(1*) *A Superman-történetek szerint* Superman tud repülni

állítás már szó szerint igaz. *(1*)* egy meglehetősen ártalmatlan állítás, hiszen igazságához nem kell léteznie Supermannek; pusztán azért igaz, mert a Superman-történetek szerint valóban az a helyzet, hogy (a történetekben szereplő) Superman tud repülni. Ha pedig ezt az utat követjük, akkor a fikcionalista szerint a következőt mondhatjuk az *(LV)* sémák esetében.

(2) Lehetnének beszélő szamarak akkor és csak akkor, ha *van* olyan lehetséges világ, ahol *vannak* beszélő szamarak.

Míg a bikondicionális első fele egy igaz modális állítás – a fikcionalista szerint is egy valódi lehetőségről van szó –, addig a második fele hamis, hisz a mienktől eltérő lehetséges világ létezését vonná maga után, ugyanis a mi világunk nem tartalmaz beszélő szamarakat. Azonban a fikcionalista szerint *(1)*-hez hasonlóan *(2)* is egy hiányos állítás, és ha megfelelő formára hozzuk, azaz kiegészítjük a fikcionalista speciális operátorával, akkor egy *(1*)*-hoz hasonló, szó szerint igaz állítást kapunk:

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(2*) Lehetnének beszélő szamarak akkor és csak akkor, ha a *Világok Sokaságának hipotézise (VS) szerint* van olyan lehetséges világ, ahol vannak beszélő szamarak.

(2)* valóban igaznak tűnik, hiszen a különböző világtörténetek szerint vannak olyan világok, ahol vannak beszélő szamarak. Ráadásul *(2)*-vel ellentétben *(2*)* nem kötelezi el a fikcionalistát a lehetséges világok létezése mellett, hisz ahogy láthatjuk, a quine-i kritérium értelmében az ontológiai terhet hordozó egzisztenciális kvantifikáció („van") a „*VS* szerint…" operátor hatókörében található. A fikcionalista „*VS* szerint" operátora pedig valóban leveszi a vállunkról az ontológiai elköteleződés terhét, hiszen hiába léteznek lehetséges világok *VS* szerint, ez korántsem jelenti azt, hogy *valóban* léteznének lehetséges világok.

A „*VS* szerint" operátorral felszerelkezve a fikcionalista a következő parafrázisokat ajánlja az eredeti *(LV)* sémák helyére:

(*LVF1*) Lehetségesen φ akkor és csak akkor, ha *VS szerint* valamely lehetséges világban φ.
(*LVF2*) Szükségszerűen φ akkor és csak akkor, ha *VS szerint* minden lehetséges világban φ.

Ezek a sémák épp úgy működnek, mint az eredeti *(LV)* sémák, és ebben az értelemben a fikcionalista képes lesz arra, hogy a realistákhoz hasonlóan szisztematikus módon adja meg a problémásnak tekintett modális állítások jelentését a lehetséges világok plusz a fikciók fogalmi eszköztárára támaszkodva.

Az *(LVF)* sémák révén a lehetséges világok tekintetében neutrális pozícióba kerül a fikcionalista, aki így a vérmérsékletének megfelelően több úton is elindulhat.[25] Aki az úgynevezett *visszafogott fikcionalizmust* védelmezi, az nem akar mást, mint hogy „oda-vissza ugrálhasson a modális állítások és a világokra vonatkozó állítások között" (Rosen e kötetben, 133.) Egy ilyen

[25] Neutrális pozíció alatt azt kellene értenünk, hogy noha a fikcionalizmus tárgyalásakor abból indultunk ki, hogy a fikcionalista nem tud és talán nem is akar hinni a lehetséges világok létezésében, ám valójában nem kell szigorú értelemben elköteleződnie az antirealizmus mellett. Nyugodtan mondhatja, hogy noha képtelen hinni a lehetséges világokban, és ezáltal olyan eljárást akar kidolgozni, amely nem épít azok létezésére, maguk ezek a világok igenis létezhetnek, ám ennek nem kell befolyásolnia a modalitás elemzését. Amíg nem kapunk konkluzív bizonyítékot a világok létezésére, addig használjuk az *(LVF)* sémákat, ha pedig kiderülne, hogy valóban léteznek világok, még mindig visszatérhetünk az eredeti *(LV)* sémákhoz.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

pozíció teljes mértékben lefedi ez eddig tárgyaltakat, hiszen a lehetséges világokról szóló állításokat egy fikcionalista operátor hatókörén belül próbálja értelmezni, ezzel megőrizve a több célra is hasznosnak bizonyult lehetségesvilág-beszédmódot.

Azonban a visszafogott fikcionalista itt meg is áll. Miközben elfogadja az objektív modális igazságok létét, fenntartja, hogy ezek *megvilágítására* hasznos eszközt ad a kezünkbe a lehetséges világok szótára. Mindazonáltal azt illetően, hogy a modális állítások a lehetséges világokról szóló állításokból következően igazak-e, vagy épp fordítva, a visszafogott fikcionalista a modalitásra helyezi a hangsúlyt, és azt állítja, hogy az objektív modális igazságok élveznek előnyt. Az elképzelés védelmezője pusztán annyit szeretne elérni, hogy a nemkívánatos ontológiai elköteleződések nélkül állítsa szolgálatába a lehetségesvilág-beszédmódot. Vagyis a visszafogott fikcionalista bikondicionálisának jobb oldala („*VS* szerint van olyan világ, ahol φ") pusztán egy *pragmatikus* szerepet tölt be a modális diskurzus újszerű rekonstruálása végett, a modális állítások közt fennálló logikai viszonyok könnyebb tisztázásának érdekében.

Ezzel szemben az *erős fikcionalista* a modális állításokat a lehetséges világok történetéről szóló állítások segítségével kívánja *elemezni* és értelmezni. Szerinte a modális igazságok a *VS* tartalmától függnek, ily módon a *VS* tartalmáról szóló állítások segítségével kell értelmeznünk őket; ennek fényében pedig úgy tűnik, hogy eme álláspont képviselői valóban erősebb igénnyel lépnek fel, hiszen a modalitás egy elemzését kívánják nyújtani. Tehát az erős fikcionalista *szemantikai* szerepet szán az általános fikcionalista bikondicionális jobb oldalának, és a „*VS* szerint van olyan világ, ahol φ" állítás segítségével adja meg a „lehetségesen φ" modális állítás *igazságfeltételeit*.[26]

A visszafogott fikcionalisták, figyelembe véve mérsékelt ambícióikat, védettek bizonyos problémákkal szemben. A fikcionalizmusnak ez a formája azonban filozófiai értelemben nem túl izgalmas vagy érdekes, mivel nem áll szándékában elméletet alkotni, illetve kötelezettséget vállalni a modalitás tekintetében. Valójában a visszafogott fikcionalizmus számos olyan elmélettel kompatibilis, amely nem a lehetséges világok terminusaiban képzeli el a modalitás *elemzését*.

[26] Az erős és a visszafogott verzió közötti különbségről lásd még Nolan és O'Leary-Hawthorne (1996). A fikcionalizmusnak elkülöníthetjük egy harmadik formáját is, amely nem csupán a lehetségesvilág-állításokra tekint fikcionalista szemüvegen keresztül, hanem magára a modális diskurzusra is, azonban ez az álláspont még kidolgozásra vár. Alapvetéseiről lásd Nolan (1997, 261–262.) és (2020, 1.4. szakasz).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Mindösszesen egyetlen olyan problémát tárgyalunk, amely az elemzés módjából fakad, és így pusztán az erős fikcionalista számára okoz nehézségét: ez pedig a reduktivitás.[27] Felmerül a kérdés, hogy mit is kellene pontosan értenünk az alatt, hogy a *„VS történet szerint ez és ez a helyzet”*. Ahogy Rosen is kiemeli, a következőképp magyarázhatjuk a fikcionalista operátorát (e kötetben, 121.): *„Ha VS igaz volna, akkor P is igaz lenne; Ha VS-t feltételezzük, akkor abból következik P; Lehetetlen, hogy VS igaz legyen anélkül, hogy P is igaz lenne*. [...] A gond az, hogy a kulcskifejezés minden esetben egy nyilvánvalóan modális kifejezés.”

Ezek a példák egyrészről nem szolgáltatnak számunkra precíz definíciót a fikcionalista operátora kapcsán. Ami nagyobb gondot jelent, ahogy Rosen is megjegyzi, hogy ezek a magyarázatok egytől egyig modális fogalmakra támaszkodnak, ami ahhoz vezet, hogy a fikcionalista vagy primitív modális fogalmakkal ad egy kvázidefiníciót a „*VS* szerint” operátorára, vagy pedig magát az operátort tekinti egy primitív, definiálatlan modális operátornak. Ha ezt az utóbbi utat választjuk, akkor a fikcionalista hivatkozhat arra, hogy sikeresen „javaslatot tett a legkülönfélébb modális fogalmak erre az egyre való redukálására. Ez most talán nem tűnik olyan lenyűgözőnek, mint egy alapos eliminatív redukció, de megmarad egy korántsem triviális haladásnak” (e kötetben, 121.). Azonban a fikcionalista nem állhat itt meg. Noha minden elméletnek megvannak a saját primitívumai, a fikcionalista primitívumában van valami mélységesen nem kielégítő. Egész egyszerűen nem érződik primitívnek, hogy egy adott fikció szerint ez és ez a helyzet. A fikcióbeli igazság egy olyan jelenségnek tűnik, amivel el kellene tudnunk számolni.[28] Ha pedig nem tud, akkor úgy tűnik, hogy a fikcionalista a modalitásnak szintén egy *nem reduktív* megközelítésével képes csak szolgálni, amennyiben az *(LV)* séma fikcionalista olvasatára szubsztantív elemzéseket kívánunk építeni.[29]

[27] Az erős fikcionalizmus számos súlyos problémával küszködik. Maga Rosen vet fel több ilyet is az itt közölt tanulmányában. Lásd továbbá (a teljesség igénye nélkül) Rosen (1993) és Brock (1993); Nolan (1997) tárgyalja részletesen a fikcionalizmus erős olvasatának legalapvetőbb nehézségeit. Magyar nyelven Tőzsér (2009, 177–180.) említ egy gondot, illetve Tuboly (2012) tárgyal egy továbbit. A lehetséges világok és a fikcionalizmus témaköréről lásd még Dombrovszki (2017, 2018 és 2019).

[28] Ahogy például Lewis (1978) teszi. A fikcionalista prefixáló eljárása is Lewis említett tanulmányából származik.

[29] A fikcionalizmus egy meglehetősen furcsa pozíciót tölt be a lehetséges világok filozófiai elméletei között. Kérdésként merül fel, hogy vallotta-e bárki is az elképzelés valamely formáját. Úgy tűnik, hogy mind Armstrong, mind pedig Rosen az erős program mellett tette le a voksát, jóllehet Rosen esetében némiképp bonyolultabb a helyzet. Komoly kételyeink lehetnek azt illetően, hogy Rosen elfogadta-e a fikcionalizmus bármely álláspontját, vagy csupán egy javaslatot tett, amit az antirealisták megszívlelhetnek (lásd Chihara [1998, 169.]). Ez annyiban mindenképp fontos lehet,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

4. „Az igényeknek megfelelően…”

Eddig a lehetséges világok kapcsán felvehető pozíciók négy legalapvetőbb álláspontját tekintettük át rendkívül vázlatosan, a fő hangsúlyt az egyes pozíciók mögött meghúzódó motivációkra és az elméletek alapvető téziseire helyezve. De nem foglaltam állást egyik nézet mellett sem. Egyrészt jelen esetben ez nem tisztem, másfelől meglehetősen nehéz döntő érvekkel előállni az egyes vélekedések mellett. Természetesen a felvázolt motivációkat és indokokat megpróbálhatjuk precíz formában egy-egy argumentum keretei között explikálni, ahogy ezt többen meg is tették.

Lewis például szintén elfogadja az ontológiai elköteleződés quine-i kritériumát, és amellett érvel, hogy már a *leghétköznapibb modális meggyőződéseink* szintjén is kimutatható a lehetséges világok melletti elköteleződésünk. Ugyanis amikor azt mondjuk, hogy a dolgok számos módon alakulhattak volna másképp, mint ahogy ténylegesen alakulnak, valójában azt állítjuk, hogy számos módja *van* annak, ahogy a világunk dolgai alakulhatnának. Ezek a módok pedig nem mások, mint amiket ő lehetséges világoknak nevez. Vagyis amikor azt mondjuk, hogy számos módon alakulhattak volna a dolgok, akkor azt mondjuk, hogy számos olyan világ van, amelynek a dolgai másképp alakulnak, mint a mi világunk dolgai.[30]

Lewis egy másik érve szerint azért kellene elköteleződnünk egyrészt általában a lehetséges világok mellett, másrészt kimondottan az őáltala vázolt konkrét világok mellett, mert amennyiben ezt megtesszük, úgy egy olyan *szisztematikus* metafizikai elmélet lesz a kezünkben, amely számos szempontból jobban teljesít az alternatíváinál, és amely segítségével a jelenségek olyan széles köre számára biztosíthatunk egységes filozófiai keretet, ami valóban feljogosítana arra, hogy belépjünk a korábban említett filozófiai paradicsomba.[31]

---

hogy ha valójában senki sem tartotta vagy nem tartja *LVF* valamely változatát, akkor az álláspont könnyen puszta szalmabábunak mutatkozhat. De ha Rosenre nem is számíthatunk, úgy tűnik, hogy Armstrong, és az utóbbi időkben Richard Woodward (2008, 2011) is, az erős olvasat mellett szállt síkra.

30 Az érvet, amelyet *parafrázis-érv*nek szokás nevezni, mivel a modális állításaink megfelelő átfogalmazásán alapul, lásd e kötet 45. oldalán. Az érvet azonban többen is többféleképpen támadták: lásd Stalnaker (2004) és Naylor (1986).

31 Az érvet nevezhetjük *pragmatikai érv*nek, ugyanis azt mondja ki, hogy azért kellene Lewis elméletében hinnünk, mert ez bizonyult a legjobbnak a modalitás értelmezése során, és ezáltal jó indokot szolgáltat arra is, hogy higgyünk az igazságában – vö. Lewis (1986, vii.). A lehetséges világok eszköztárának hasznosságát pedig nehezen lehetne elvitatni. A filozófiában olyan területeken alkalmazzák, mint a modális fogalmak széles körének értelmezése, a tényellentétesek és az

Azonban a kérdés az, hogy mely szempontokból teljesít jobban Lewis az alternatíváinál, és azok milyen súllyal esnek latba. Ha komolyan vesszük a bevezetés elején vázolt hume-i kihívást, akkor úgy tűnik, hogy egyedül Lewis az, aki képes megfelelni annak, hisz egyedül az ő elméletéről mondtuk azt, hogy képes a modalitás reduktív elemzését nyújtani (noha ennek kapcsán is merültek fel kételyek, továbbá Armstrong státusza sem tisztázott a kérdés kapcsán). Ezt nyugodtan elfogadhatjuk, ahogy az ersatzista és a fikcionalista sem tagadja. Mindazonáltal nem feltétlen kell mindenkinek aggódnia a hume-iánus elvárás miatt. Idézzük némileg hosszabban Rosen gondolatait a fikcionalizmus nem-reduktív jellegéről (e kötetben, 126.):

> Hogy ezt mennyire komoly hibának tekintjük, nagyban függ attól, hogy miként fogjuk fel az itt elkezdett programunkat, vagyis a modális nyelv olyan „megközelítésének" vagy „elemzésének" kidolgozását, amely nem jár együtt a lehetséges világok melletti elköteleződéssel. Ha komolyan úgy véljük, hogy egy reduktív megközelítés hiányában a modális fogalmak így vagy úgy, de filozófiailag gyanúsak, akkor a fikcionalizmus, az általam ismertetett formában, nem jelent nagy előrelépést. Vagy azt is gondolhatjuk (Lewisszal karöltve), hogy bár szép dolog a modalitás egy reduktív elemzése, a legjobb, ha úgy gondolunk rá, mint *olyan erényre, amit a többi általunk tárgyalt erénnyel együtt kell mérlegre tenni.* E tekintetben a fikcionalizmusnak a redukcióval kapcsolatos kudarcát ellensúlyozhatja ontológiájának teljes plauzibilitása, a széles értelemben vett naturalisztikus episztemológiával való összeegyeztethetősége, és így tovább. Végül, az is lehet, hogy *egyszerűen nem érdekel minket a redukcionista program.* (*Kiemelés tőlem* – T. Á. T.)

Vagyis lehet a modalitás és a lehetséges világok kérdéskörének feltárása során filozófiai vezérelvünk a reduktivitás, azonban nem szabad hagynunk, hogy önmagában pusztán a reduktivitás tényének megléte vagy hiánya átbillentse a mérleg nyelvét az egyik elmélet oldaláról a másikéra. Az ersatzista elméletek képviselői nyugodtan előállhatnak egy hasonló jellegű érveléssel, és hivatkozhatnak az ersatzizmus olyan erényeire, amelyekkel a reduktivitás hiányát próbálják ellensúlyozni.

Természetesen a reduktivitás meglétén és hiányán túl számos dolgot felhozhatunk Lewis, az ersatzisták, Armstrong és a fikcionalisták elméletei mellett, ahogy legalább ennyi minden szólhat ellenük is. Egyes elméletek elfoga-

okság fogalma, a teológia, a tulajdonnevek és leírások természetének kérdésköre, az intenzionális nyelvek és indexikusok értelmezése, elmefilozófia érvelések, stb.

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

dásáért nagy árat kell fizetnünk, míg másokat olcsóbban is megkaphatunk, azonban további filozófiai érveket kellene bevetnünk amellett, hogy meddig mehetünk el drága elköteleződések felvállalásában, és mennyire érdemes alább adnunk az igényeinket. Ám ez már a metafilozófia egy olyan távoli területére mutat, aminek még csak a felszínét sem érinthetjük itt. Az egyes álláspontok közül, ahogy Rosen is mondja, mindenkinek feltehetően a saját igényei szerint kell döntenie, mérlegre téve hétköznapi meggyőződéseit és filozófiai hiteit. Ezen a ponton pedig a szövegek már önmagukért kell, hogy beszéljenek.[32]

Irodalom

Adams, Robert M. (1974): Theories of Actuality, *Noûs,* 8 (3): 211–231.

Armstrong, David M. (1986/2022): A lehetségesség természete. Jelen kötetben

—— (1989): *A Combinatorial Theory of Possibility*. Cambridge: Cambridge University Press

—— (1997): *A World of States of Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press

Bács Gábor (2005): Lehetséges világok, *Kellék,* (27–28): 135–140.

Bács Gábor – Kocsis László (2011): Lewis a világok sokaságáról, *Magyar Filozófiai Szemle,* (4): 153–177.

Bigelow, John – Pargetter, Robert (1990): *Science and Necessity*. Cambridge: Cambridge University Press

Blackburn, Simon (1993): Morals and Modals. In uő: *Essays in Quasi-Realism*. New York: Oxford University Press. 52–74.

Bricker, Philipp (2008): Concrete Possible Worlds. In Theodore Sider – John Hawthorne – Dean Zimmerman (eds.): *Contemporary Debates in Metaphysics*. Oxford: Blackwell. 111–134.

Brock, Stuart (1993): Modal Fictionalism: A Response to Rosen, *Mind,* 102 (405): 147–150.

Carnap, Rudolf (1947): *Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic*. Chicago: University of Chicago Press

Chihara, Charles S. (1998): *The Worlds of Possibility – Modal Realism and the Semantics of Modal Logic*. Oxford: Clarendon

[32] A bevezető tanulmány és a kötet elkészítése során az MTA Lendület Értékek és Tudomány Kutatócsoport, illetve az NKFI „Empirizmus és atomizmus a huszadik századi angolszász filozófiában" (124970) című projekt támogatását élveztem. Hálásan köszönöm a támogatásukat! Külön kiemelném Kocsis Lászlót és Pete Krisztiánt, akik eleinte témavezetőmként és tanáraimként, később kollégáimként kalauzoltak be a lehetséges világok és a modális logika szövevényes világába. Kollegiális és baráti támogatásuk reményeim szerint minden lehetséges világban sokat jelentett. A lehetetlen világokról nem áll szándékomban nyilatkozni.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Demeter Tamás (2010): Review of Rachel Cohon's *Hume's Morality: Feeling and Fabrication*, *Philosophy in Review,* 30 (2): 83–86.
DeRosset, Louis (2009a): Possible Worlds I: Modal Realism, *Philosophy Compass,* 4 (6): 998–1008.
—— (2009b: Possible Worlds II: Nonreductive Theories of Possible Worlds, *Philosophy Compass,* 4 (6): 1009–1021.
—— (2011): Commentary on *On the Plurality of Worlds*, *Humana Mente,* 19: 137–150.
Divers, John (2002): *Possible Worlds*. London: Routledge
—— (2004): Agnosticism About Other Worlds: A New Antirealist Programme in Modality, *Philosophy and Phenomenological Research,* 69 (3): 660–685.
Dombrovszki Áron (2017): A lehetségesvilág-fikcionalizmus új elmélete, *Elpis,* 10 (1): 97–107.
—— (2018): Miért legyünk Realista Lehetségesvilág-fikcionalisták?, *Elpis,* 11 (1): 95–105.
—— (2019): Az erős lehetségesvilág-fikcionalizmus lehetősége. In Tuboly-Vincze Gabriella (szerk.): *XVI. Országos Grastyán Konferencia előadásai*. Pécs: PTE Grastyán Endre Szakkollégium. 95–103.
Forrest, Peter (1986): Ways Worlds Could Be, *Australasian Journal of Philosophy,* 64 (1): 15–24.
Girle, Rod (2003): *Possible Worlds*. McGill-Queen's University Press
Heller, Mark (1998): Property Counterparts in Ersatz Worlds, *The Journal of Philosophy,* 95 (6): 293–316.
Hume, David (1739/2006): *Értekezés az emberi természetről*. Budapest: Akadémiai
Huoranszki Ferenc (2001): *Modern metafizika*. Budapest: Osiris
Jacobs, Jonathan D. (2010): A Powers Theory of Modality – or, How I Learned to Stop Worrying and Reject Possible Worlds, *Philosophical Studies,* 151 (2): 227–248.
Kocsis László – Demeter Tamás – Toader, Iulian (2021): Varieties of Humeanism, *Synthese,* 199: 15069–15086.
Kripke, Saul A. (1971/2004): Azonosság és szükségszerűség. Ford. Csaba Ferenc. In Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc (szerk.): *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 39–69.
—— (1981/2007): *Megnevezés és szükségszerűség.* Ford. Bárány Tibor. Budapest: Akadémiai
Lewis, David (1970): Anselm and Actuality, *Noûs,* 4 (2): 175–188.
—— (1973/2022): Lehetséges világok. Jelen kötetben
—— (1978): Truth in a Fiction, *American Philosophical Quarterly,* 15 (1): 37–46.
—— (1986): *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Basil
—— (1992): Armstrong on combinatorial possibility, *The Australasian Journal of Philosophy,* 70: 211–224.
Lycan, William G. (1993): Armstrong's New Combinatorialist Theory of Modality. In John Bacon – Keith Campbell – Lloyd Reinhardt (eds.): *Ontology, Causality and Mind. Essays in the Honour of D. M. Armstrong*. Cambridge University Press. 3–23.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

McDaniel, Kris (2004): Modal Realism with Overlap, *Australasian Journal of Philosophy,* 82 (1): 137–152.
Melia, Joseph (2001): Reducing Possibilities to Language, *Analysis,* 61 (1): 19–29.
Molnar, George (2003): *Powers. A Study in Metaphysics*. Ed. Stephen Mumford. Oxford: Oxford University Press
Naylor, Margery B. (1986): A Note on David Lewis's Realism about Possible Worlds, *Analysis,* 46 (1): 28–29.
Nolan, Daniel (1997): Three Problems for „Strong" Modal Fictionalism, *Philosophical Studies,* 87: 259–275.
—— (2002): *Topics in the Philosophy of Possible Worlds*. London – New York: Routledge
—— (2020): Modal Fictionalism, *Standford Encyclopedia of Philosophy*, *https://plato.stanford.edu/entries/fictionalism-modal/*
Nolan, Daniel – O'Leary-Hawthorne, John (1996): Reflexive fictionalisms, *Analysis,* 56: 26–32.
Plantinga, Alvin (1974): *The Nature of Necessity*. Oxford: Oxford University Press
—— (1976/2022): Aktualizmus és lehetséges világok. Jelen kötetben
Price, Huw (2004): Models and Modals. In Donald Gillies (ed.): *Laws and Models in Science*. London: King's Collage Publications. 49–69.
Quine, Willard v. O. (2002): *A tapasztalattól a tudományig*. Budapest: Osiris
—— (1948/2002): Arról, hogy mi van. Ford. Eszes Boldizsár. In Quine (2002): 115–135.
Rosen, Gideon (1990/2022): Modális fikcionalizmus. Jelen kötetben
—— (1993): A Problem For Fictionalism About Possible Worlds, *Analysis,* 53 (2): 71–81.
Ruzsa Imre (1984): *Klasszikus, modális és intenzionális logika*. Budapest: Akadémiai
Shalkowski, Scott A. (1994): The Ontological Ground of the Alethic Modality, *Philosophical Review,* 103: 669–688.
Sider, Theodore (2003): Reductive Theories of Modality. In Michael J. Loux – Dean W. Zimmerman (eds): *The Oxford Handbook of Metaphysics*. Oxford: Oxford University Press. 180–208.
—— (2005): Another Look at Armstrong's Combinatorialism, *Noûs,* 39: 680–696.
Skyrms, Brian (1981): Tractarian Nominalism, *Philosophical Studies,* 40 (2): 199–206.
Soames, Scott (2014): David Lewis's Place in Analytic Philosophy. In Barry Loewer – Jonathan Schaffer (eds): *The Blackwell Companion to David Lewis*. Oxford: Blackwell. 139–166.
Stalnaker, Robert (2004): Lehetséges világok. Ford. Hunyady András. In Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc (szerk.): *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 99–109.
Tőzsér János (2009). *Metafizika*. Budapest: Akadémiai
Tuboly Ádám Tamás (2012): A lehetséges világok fikcionalista elméletének nehézségei, *Elpis,* 11: 83–97.
—— (2019): *Advocatus diaboli: Quine és a modális logika*. Budapest: L'Harmattan
Van Inwagen, Peter (1986): Two Concepts of Possible Worlds, *Midwest Studies in Philosophy,* 11 (1): 185–213.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Vetter, Barbara (2011): Recent Work: Modality Without Possible Worlds, *Analysis,* 71 (4): 742–754.

Wittgenstein, Ludwig (1921/2004): *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford. Márkus György. Budapest: Atlantisz

Woodward, Richard (2008): Why Modal Fictionalism is Not Self-Defeating, *Philosophical Studies,* 139 (2): 273–288.

—— (2011): Is Modal Fictionalism Artificial?, *Pacific Philosophical Quarterly*, 92: 535–550.

Zvolenszky Zsófia (2007): *Megnevezés és szükségszerűség* – négy évtized távlatában. In Kripke (1981/2007): 151–221.

—— (2010): Ruzsa on Quine's Argument against Modal Logic, *Magyar Filozófiai Szemle,* (4): 40–48.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

LEHETSÉGES VILÁGOK

| *DAVID LEWIS*

Az általunk benépesített világon kívül meggyőződésem szerint léteznek más lehetséges világok is. Érvként a következőkkel szolgálhatok. Vitán felül igaz, hogy a dolgok állhatnának másképp is, mint ahogy állnak. Úgy hiszem – és ebben, gondolom, az Olvasó is egyetért –, hogy a dolgok számtalan módon állhattak volna másképp. De mit is jelent ez? A hétköznapi nyelv lehetővé teszi a következő parafrázist: sok olyan módja van annak, ahogy a dolgok állhattak volna, amely eltér attól, ahogy valójában alakulnak. Első pillantásra ez a mondat egy egzisztenciális kvantifikáció. Azt állítja, hogy sok entitás létezik, amely megfelel egy bizonyos leírásnak, annak, „ahogy a dolgok állhattak volna". Úgy hiszem, hogy a dolgok számtalan módon állhattak volna másképp; hiszek meggyőződéseim elfogadható átfogalmazásaiban; s ezért – a fenti parafrázist készpénznek véve – hiszek abban, hogy léteznek azok az entitások, amelyeket „módok, ahogy a dolgok állhattak volna" leírással ragadhatunk meg. Jómagam inkább a „lehetséges világok" elnevezést részesítem előnyben.

Nem tartom megszeghetetlen szabálynak, hogy a hétköznapi nyelv egzisztenciális kvantifikációnak tűnő állításait mindig készpénznek kell venni. Általában mégis arra hajlok, hogy készpénznek vegyük mondataink mondanivalóját, kivéve, *(1)* ha az ilyen értelmezés közismerten nehézségekhez vezet; és *(2)* ha valamely alternatív értelmezésről tudni lehet, hogy elkerüli ezeket a nehézségeket. A mi esetünkben egyik feltétel sem teljesül. Nem ismerek működő gondolatmenetet, amelynek fényében a lehetséges világok létét illető realizmusom problematikusnak mutatkozna, hacsak nem tekintjük ilyennek azt a *petitio principii*n alapuló feltevést, amely szerint *maga* ez

EREDETILEG MEGJELENT: „Possible Worlds". In David Lewis: *Counterfactuals*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1973. 84–91.

Lewis tanulmánya magyar nyelven eredetileg a Farkas Katalin és Huoranszki Ferenc szerkesztette *Modern metafizikai tanulmányok* (Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2004, 91–98.) című kötetben jelent meg Hunyady András fordításában. Az itt közölt verzió e fordítás szinte teljes átvétele, pusztán a terminológiát módosítottuk ott, ahol a kötet egységességének érdekében arra szükség volt.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

a realizmus nehézségeket jelent. (Az alábbiakban rövidesen néhány sikertelen gondolatmenetet vizsgálok meg.) Másrészről minden általam ismert alternatíva nehézségekhez vezet.

Ha modális idiómáink nem lehetséges világok feletti kvantorok, akkor mégis micsodák? *(1)* Mondhatjuk azt, hogy elemezhetetlen primitívumok; ezzel azonban nem állítottunk elő semmiféle alternatív elméletet, inkább csak tartózkodtunk az elméletalkotástól. *(2)* Tarthatjuk őket a konzisztencia fogalmának segítségével elemezhető metanyelvi predikátumoknak. *„Lehetségesen φ"* ekkor azt jelenti, hogy *φ* egy konzisztens mondat. De vajon mit értünk konzisztencián? Ha az a konzisztens mondat, amelyik igaz lehet, vagy az, amelyik nem szükségszerűen hamis, akkor az elmélet körben forgó, jóllehet, ezt a tényt lehetne ravaszabbul is takargatni, mint ahogy én tettem. Ha a konzisztens mondat az, amelynek tagadása nem lehet valamely meghatározott deduktív rendszer tétele, akkor az elmélet nem körben forgó, hanem hamis: az aritmetika egyetlen hamis állítása sem lehetségesen igaz, holott felállíthatunk bármely deduktív rendszert, teljesülni fog, hogy vagy vannak hamis állítások a tételei között, vagy van olyan hamis aritmetikai állítás, amelynek a tagadása nem szerepel benne tételként. Ha a konzisztens mondat az, amely valamely értékelésnél igaznak bizonyul, mikor nem logikai szókészletéhez extenziót rendelünk, akkor az elmélet téves: egyes kiosztások lehetetlenek, például az, amelyik egymást fedő terjedelmet rendel a „disznó" és a „juh" kifejezésekhez. Ha a konzisztens mondat az, amely igaznak bizonyul az extenziók valamely lehetséges hozzárendelése után, akkor az elmélet megint csak körben forgó. *(3)* Modális idiómáinkat tekinthetjük olyan kvantoroknak „lehetséges világok" felett, amelyek igazából valamiféle elismert nyelvi entitások: például egy nyelv mondatainak maximális konzisztens halmazai. (Vagy atomi mondatok maximális konzisztens halmazai, azaz *állapotleírások;* esetleg atomi mondatok maximális konzisztens halmazai egy olyan nyelven, amelyet kiegészítettünk nevekkel az összes létezőre, azaz *diagram-modellek.*) Ezeket a dolgokat hívhatjuk „lehetséges világok"-nak, de sietünk megnyugtatni minden aggályoskodót, hogy titokban valami másról beszélünk, valami olyasmiről, ami kedvükre való. Az elmélet ebben az esetben is körben forgó vagy hamis lesz attól függően, hogy a konzisztencia fogalmát modális vagy deduktív (esetleg tisztán modellelméleti) terminusokkal írjuk le.

Hangsúlyozom, hogy a lehetséges világokat semmiféleképpen sem azonosítom elismert nyelvi entitásokkal, hanem saját jogukon elfogadható létezőknek tekintem őket. Amikor a lehetséges világokra vonatkozó realizmus

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

mellett érvelek, ezt a szó szoros értelmében teszem. A lehetséges világok azok, amik, és nem valami másféle dolgok. Ha valaki megkérdezi, miféle dolgok, nem tudok a kérdező által elvárt módon felelni: semmit sem ajánlhatok, amire a lehetséges világokat redukálni lehetne. A kérdezőt egyszerűen csak arra kérhetem, ismerje be, hogy tudja, hogy miféle dolog a mi világunk, az aktuális világ, majd megmagyarázhatom, hogy a többi világ is *afféle* dolog, nem eltérő fajtájú, csak a történései különböznek. Aktuális világunk csupán egy a sok közül. Kizárólag azért nevezzük aktuálisnak, mert benne élünk, és nem azért, mert más fajtájú, mint a többi. Más világok lakói joggal nevezhetik aktuálisnak saját világukat, ha ezen a kifejezésen ugyanazt értik, mint mi; hiszen az „aktuális" szó általunk meghatározott jelentése szerint minden *i* világban magára *i*-re utal. Az „aktuális" indexikus kifejezés, miként az „én", az „itt" vagy a „most": referenciája a megnyilatkozás vagy használat körülményeitől függ, azaz attól a világtól, ahol elhangzik.[1]

Az aktualitás indexikus jellegére vonatkozó elméletem az időről alkotott, elfogadottabb indexikus elmélet tükörképe. Jelen időnk csupán egy a sok közül. Kizárólag azért nevezzük éppen ezt az időt jelennek, mert benne élünk, s nem azért, mert más fajtájú, mint a többi. Akik máskor élnek, saját idejüket joggal nevezhetik „jelen"-nek, ha ezen a kifejezésen ugyanazt értik, mint mi; hiszen a „jelen" szó általunk meghatározott jelentése szerint minden *t* időpontban magára *t*-re utal.

Említettem már, hogy semmilyen előnnyel sem jár számunkra, ha a lehetséges világokat mondatok (vagy hasonlók) halmazaival azonosítjuk, mivel a „lehetséges"-nek ettől független fogalmával kellene rendelkeznünk ahhoz, hogy helyesen megállapíthassuk, a mondatok mely halmazait azonosítsuk világokkal. Mi több, ez a fajta eljárás nem egyszerűen haszontalan: arra a konklúzióra vezet, hogy aktuális világunk maga is mondatok egy halmaza, minthogy fajtáját tekintve nem különbözik a többitől. Mivel pedig nem vagyok képes hinni abban, hogy én és környezetem egy mondathalmaz vagyunk (bár nincsenek érveim arra, miért nem), ezért abban sem tudok hinni, hogy a többi világ mondatok halmaza lenne.

Milyen érvek szólnak a lehetséges világokra vonatkozó realizmus ellen? Kevés ilyen érvvel találkoztam – a hitetlenkedő pillantások jóval gyakoribbak. Azért megpróbálom megválaszolni az általam ismert ellenvetéseket.

Azt mondják, a lehetséges világokat illető realizmus azért téves, mert csak a mi világunk és ennek tartalma létezik aktuálisan. Ez így is van; a nem

[1] Erről bővebben lásd Lewis (1970).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

aktualizált lehetséges világok és nem aktualizált lehetséges lakóik magától értetődően nem *aktuálisan* léteznek. Aktuálisan létezni annyit tesz, mint létezni és itt, aktuális világunkban elhelyezkedni – abban a világban, amelyet mi népesítünk be. A mienktől különböző világok egyike sem a mi világunk, lakóik nem mi vagyunk. Ebből nem következik, hogy a lehetséges világok realista felfogása téves lenne. A nem aktualizált lehetőségeket illető realizmus éppen az a tézis, amely szerint az aktuálisan létezőkön kívül más dolgok is vannak. Az érv tehát vagy hallgatólagosan feltételezi, amit bizonyítani kíván (nevezetesen azt, hogy a lehetőségek realista felfogása téves), vagy kétértelműség révén bontakozik ki. Egzisztenciális kvantifikációt kifejező idiómáinkat alkalmazhatjuk kivétel nélkül mindenre, vagy számos módon hallgatólagosan korlátozásokat vezethetünk be. Mindenekelőtt saját világunkra és a benne lévő dolgokra szorítkozhatunk. Ha így járunk el, igaz lesz az az állítás, mely szerint saját világunkon és ennek lakóin kívül nem létezik semmi más. A korlátozást feloldva azonban megalapozatlanul vonjuk le ebből az igazságból azt a következtetést, hogy a lehetőségek realista felfogása téves. Mennyivel kényelmesebb lenne, ha rendelkeznénk egy kvantifikációs kifejezéssel, például *„van”,* amelyet kizárólag a korlátozás nélküli használatra tartanánk fenn, és egy másikkal, például *„aktuálisan létezik”,* amelyet egyedül korlátozott értelemben használnánk. Sajnos még e két variáns is mindkét értelemben használható, így – a kétértelműséget kihasználva – bárki szabadon áttérhet az egyikről a másikra. De annyi baj legyen, a kétféle használat adott (kivéve, ha a lehetőségeket illető realizmus hamis, amit még bizonyítani kellene), és elég ezt szem előtt tartanunk ahhoz, hogy belássuk, az ellenérv nem helytálló.

A lehetséges világok realista felfogását takarékossági szempontok alapján is szokták bírálni, habár a takarékosságra hivatkozó érv nem döntő jelentőségű. Különböztessük meg mégis a takarékosság két fajtáját: a minőségit és a mennyiségit. Egy elmélet minőségileg takarékos, ha a létezőknek kisszámú különböző *fajtáját* feltételezi: ha csak halmazokat tételez, s nem halmazokat és redukálatlan számokat; csak részecskéket, s nem részecskéket és mezőket; vagy kizárólag testetek, vagy kizárólag lelkeket, de a kettőt együtt nem. Egy elmélet mennyiségileg takarékos, ha a létezőfajták instanciáinak számát tartja alacsonyan: ha csak 10^{29} darab elektront tételez, és nem 10^{37} darabot; csak emberi lelkeket, de állatit nem. Csatlakozom az általános nézethez, amely szerint egy filozófiai vagy tapasztalati hipotézisnek előnyére válik, ha minőségileg takarékos, de nem látom be, miért kellene a mennyiségi takarékosságot értékesnek tartanom. Lehetséges világokat illető realizmusom csupán

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

mennyiségileg, de nem minőségileg nagyvonalú. Az olvasó eleve hisz aktuális világunk létezésében. Én azt kérem, hogy higgyen néhány ugyanilyen fajtájú dologban, nem pedig azt, hogy ismerjen el valamilyen új típusú létezőket.

Quine (1948/2002, 118–119.) arra panaszkodott, hogy a nem aktualizált lehetőségek rendezetlen elemek, amelyek szinte helyrehozhatatlanul összefonódnak az individuáció rejtélyével. Ez teljességgel igaz lehet minden kettős életet élő nem aktualizált lehetőségre, amelyik egyszerre két világ küszöbén ácsorog. Csakhogy én egyetlen ilyen lehetőség létezésében sem hiszek. Azok a nem aktualizált lehetőségek, amelyekben én hiszek, valamennyien saját világuk foglyai, más világokban létező hasonmásaikhoz csupán a hasonlóság kapcsolja őket, s az individuáció egyetlen sajátos problémáját sem vetik fel. Legalábbis olyat biztosan nem, amelyet egyetlen világ létezői kapcsán hasonlóképp fel ne vethetnénk.

Vannak, akik a lehetséges világok fogalmát nem szeretik filozófiai elemzésekben viszontlátni. Néhányukat talán nem az zavarja, hogy azt gondolják, jó okuk lenne további világok létezésében kételkedni, hanem inkább csak az, hogy nem tudnak eleget ezekről a feltételezett entitásokról ahhoz, hogy eldönthessék, mit gondoljanak róluk. Hány van belőlük? Milyen vonatkozásban különbözőek és mi bennük a közös? Kielégítik-e a megkülönböztethetetlenek azonosságát kimondó nem triviális törvényt? Ezen a ponton hátrányban vagyok azzal szemben, aki puszta szófordulatként beszél a lehetséges világokba vetett hitéről, de valójában nem hisz a létezésükben. Ha a világok képzeletem termékei lennének, olyannak gondolhatnám őket, amilyennek szeretném, és bármit előadhatnék róluk attól függően, hogy a hallgatóság mit szeretne hallani – egyszerűen folytatnám a képzeletbeli teremtés folyamatát. Minthogy azonban hiszek abban, hogy valóban léteznek további világok, kénytelen vagyok bevallani, hogy sok mindent nem tudok róluk, és fogalmam sincs, hogyan deríthetnék fényt számos részletre.

Vannak, akik már álláspontok egész készletével felvértezve kerülnek először a filozófia közelébe. A filozófiának nem az a dolga, hogy bármilyen mértékben aláássa vagy igazolja ezeket az előzetesen kialakult véleményeket, hanem csupán az, hogy olyan módszereket próbáljon találni, amelyekkel ezek az elképzelések egy működő rendszerré bővíthetők. Az elme metafizikai elemzése kísérlet a róla alkotott gondolataink rendszerezésére. Ez annyiban lehet sikeres, amennyiben *(1)* rendszeres, és *(2)* tiszteletben tartja azokat a prefilozofikus elképzeléseinket, amelyekhez szilárdan ragaszkodunk. Ha mindkét feladatát sikeresebben teljesíti, mint felmerülő alternatívái, akkor hitelt adunk neki. Időnként engedményeket is teszünk, de nem túl sokszor:

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

előfordul, hogy valamelyikünk meggondolja magát egyik vagy másik elfogadott vélekedésével kapcsolatban, ha e vélekedés orvosolhatatlanul szembekerül egy olyan elmélettel, amely szerkezeti szépsége vagy más, fontosabb vélekedésekkel mutatott összhangja révén véleményformálásunkra meghatározóan hat.

Így van ez a metafizika minden területén, és így van az én realista elméletemmel is. A számomra hitelt érdemlő filozófiának egyebek mellett nemcsak az asztalokba és székekbe vetett naiv hitemet kell respektálnia, hanem azt az ugyancsak naiv hitemet is, amely szerint ezek az asztalok és székek egészen másképpen is elrendezhetőek lennének. A lehetséges világokra vonatkozó realizmus ezeknek az előzetesen adott modális elképzeléseknek a rendszerezésére tett kísérlet – s ez az egyetlen sikeres kísérlet, amelyet ismerek. Modális véleményalkotó képességem színvonalához mérten – filozofálásomtól függetlenül – képes vagyok különbséget tenni a lehetséges világokat illető realizmus azon verziói között, amelyek összhangban vannak modális elképzeléseimmel, és azok között, amelyek nincsenek. Mivel hiszek saját véleményemben, ezért azt a változatot tartom igaznak, amely megfelel modális elképzeléseimnek. Hiszem például, hogy léteznek világok, amelyekben a fizika eltér a mi világunk fizikájától, ezzel szemben nem hiszek olyan világokban, amelyekben a logika és az aritmetika különbözne a mi logikánktól és aritmetikánktól. Ez nem más, mint az arra vonatkozó naiv, prefilozofikus hitem rendszeres kifejtése, hogy a fizika lehetne másmilyen is, de a logika vagy az aritmetika nem. Nem ismerek egyetlen ezt alátámasztó érvelést sem, amely elkerülné a körben forgást, de mindaddig, amíg *ez* a megingathatatlan hitem, metafizikai fejtegetéseim során tekintettel kell lennem rá. Semmivel sem tudok többet kezdeni azzal a filozófiai elmélettel, amelyik semmibe veszi szilárd, bár igazolatlan modális elképzeléseimet, mint azzal, amelyik semmibe veszi a székekbe és asztalokba vetett szilárd, bár igazolatlan hitemet.

Modális elképzeléseim ugyanakkor sajnos nem kellően fejlettek. A világokra vonatkozó realizmusnak túl sok változata lenne képes éppoly sikeresen rendszerezni őket. Nem tudom, ezek közül melyikben higgyek. Hacsak nem fejlődnek tovább modális „érzékszerveim", vagy nem találok eddig nem gyanított összefüggéseket véleményeim között, talán soha nem leszek abban a helyzetben, hogy választani tudjak. Ám miért is gondolom, hogy képesnek kell lennem a lehetséges világokat érintő valamennyi kérdésben elhatározni magam, amikor látnivaló, hogy sok más, nem esetleges ügyben felmerülő kérdésre sincs szinte semmi esélyem választ találni – például a végtelen számosságról?

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Quine (1969) a lehetséges világokra való meggyőződést azzal intézte el, hogy a világokat összefüggésbe hozta bizonyos matematikai modellekkel, amelyek az anyag tér- és időbeli eloszlását reprezentálják. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy olyan világgal van dolgunk, amelyben a téridő euklideszi és négydimenziós, egyetlen fajta anyag létezik, s mezők nincsenek. (Quine ezeket *démokritoszi* világoknak nevezi.) Minden ilyen világot reprezentálhatunk egy-egy olyan függvényként, amely a valós számokból álló <*x*, *y*, *z*, *t*> rendezett négyesekhez a 0 vagy 1 számokat rendeli. A számnégyeseket téridő-pontok koordinátáiként kell felfognunk valamilyen koordináta-rendszerben; azok a számnégyesek, amelyekhez a leképezés a 0-t rendeli, anyagot nem tartalmazó pontok, azok, amelyekhez az 1-et rendeli, anyagot tartalmazó pontok. A leképezés így az euklideszi elhelyezkedő egyenanyag egy lehetséges eloszlását adja. Mivel sok különböző koordináta-rendszerünk lehet attól függően, hogy hol vesszük fel a <0, 0, 0, 0> pontot, mekkorának választjuk a térbeli és az időbeli távolság egységnyi hosszát, és hogyan jelöljük ki a tér-tengelyek irányát, ezért sok különböző, egymástól a koordináták transzformációjával eltérő leképezésünk lesz, amelyek az anyag egyazon eloszlását fogják reprezentálni. Azt elkerülendő, hogy a leképezés a koordináták önkényes megválasztásától függjön, nem magukat a leképezéseket vesszük, hanem a leképezések koordináta-transzformációkra nézve ekvivalens osztályait. Így matematikai entitások tökéletesen jól definiált és jól megragadható halmazához jutunk, s az anyag minden lehetséges eloszlásához a halmaznak pontosan egy eleme tartozik.

Példánk persze leegyszerűsítő. A konstrukciót a legkülönfélébb módokon általánosítani kell, hogy az eddig figyelmen kívül hagyott lehetőségekre is vonatkozzon. A téridő lehet nemeuklideszi; létezhetnek az anyag elosztásától független skalár-, vektor- vagy tenzormezők; elképzelhető, hogy több fajta anyag létezik, kisebb vagy nagyobb anyagsűrűséggel, még akár mikroszinten is. Mindaddig folytatnunk kellene az általánosítást, amíg el tudunk gondolni olyan lehetőségeket, amelyeket addig nem vettünk számításba. Ám Quine leegyszerűsített példáját általánosítani könnyű matematikai feladat. Ez azzal a reménnyel kecsegtet, hogy rövidesen elérünk a lehetségesről alkotott elképzeléseink által megkövetelt és megengedett általánosítások végére. Ekkor ismerős és megragadható matematikai entitások jól definiált halmazához jutunk, amelyeket kölcsönösen egyértelműen megfeleltethetünk a lehetséges világokkal.

Természetesen nem gondolom, hogy ezek az összetett matematikai entitások *maguk* lennének a lehetséges világok. Képtelen vagyok azt hinni (jóllehet

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

nem tudom megmondani, miért), hogy saját világunk tisztán matematikai entitás. Mivel nem hiszem, hogy a többi világ típusában különbözik a miénktől, ezért őket sem tartom annak. Nem a világok matematikai entitásokra való redukálhatósága érdekes, hanem az a megállapítás, hogy a lehetséges világok bizonyos módon egy az egyben megfelelnek bizonyos matematikai entitásoknak. Nevezzük ezeket *ersatz lehetséges világok*nak, azaz *lehetséges-világ-pótlékok*nak. Valamennyi hiteles megfeleltetési állítás kitűnően megragadhatóvá teszi a valódi lehetséges világokat az ersatz párjuk segítségével. Így megválaszolják a lehetséges világokra irányuló kérdéseink java részét.[2]

Van már tehát módszerünk legalább *néhány* lehetséges világ megragadására: azokéra, amelyek megfeleltethetők a modális elképzeléseink által világosan megkövetelt és megengedett legkiterjedtebb általánosítással megszerkesztett matematikai ersatz világoknak. Két okból nem tudunk minden világot megragadni: egyrészt az általánosításnak lehetnek további szintjei, amelyek elkerülték figyelmünket, másrészt modális elképzeléseink néhány esetben túl határozatlanok ahhoz, hogy eldönthessük, a vizsgált általánosítási szintnek valóban megfeleltethető-e lehetőség, vagy sem. (Mi történik, ha a térdimenziók számát változtatjuk; ha megengedünk olyan entitásokat, amelyek csak időben lokalizáltak, térben nem; ha a tér és az idő közti distinkciót globális helyett lokálisnak tekintjük, hasonlóan a fel és a le különbségéhez?)

Az ersatz világok matematikai megszerkesztése, úgy tűnik, túlságosan is a fizikáról alkotott mai tudásunktól függ. Csak azért tudjuk például, hogy az általánosítást ki kell terjesztenünk a nemeuklideszi világokra, mert a fizikusok arra utaló bizonyítékokat találtak, hogy mi magunk is ilyen világban élünk. A fizika azonban esetleges. Ha a fizikától várunk választ arra, hogy mi lehetséges, vajon megkapunk-e minden lehetséges világot? Vagy inkább csak a fizika mai állásának megfelelő értelemben fizikailag lehetséges világokhoz jutunk el?

Annál azért többhöz. Bizonyosan készítünk majd a ma elfogadott fizikai törvényeknek nem engedelmeskedő ersatz világokat, ahol például a tömeg-

[2] Még az a közelebbről meghatározatlan megfeleltetési állítás is, amely szerint Quine egyszerűsített példájának *adható* helyes általánosítása, elegendő ahhoz, hogy a lehetséges világokkal kapcsolatban megválaszoljunk egy fontos kérdést. Hány van belőlük? A válasz: legalább $\aleph_2$, ahol $\aleph_2$ a valós számok összes részhalmazából képzett halmaz végtelen számossága. Egyszerűen megmutatható, hogy Quine eredeti konstrukciójában ennyi ersatz világ szerepel. Sőt, számomra úgy tűnik, legalább ennyire van szükség, ha valamiféle általánosságra törekszünk. Ezzel újabb bizonyítékát adjuk annak, hogy a lehetséges világok miért nem egy nyelv mondatainak halmazai. Ha szó szerint vesszük a „nyelvet", s így a mondatokat véges ábécén értelmezett véges szósoroknak tekintjük, nem áll rendelkezésünkre elegendő mondathalmaz. Számuk nem nagyobb a valós számok halmazának végtelen számosságánál, $\aleph_1$-nél.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

és az energiamegmaradás összefüggései nem érvényesülnek. Ennek dacára mégsem lehetünk biztosak benne, hogy megkaptunk minden lehetséges világot, mivel nem tudhatjuk biztosan, hogy az ersatz világainkat kellően széles körű általánosítással alkottuk-e meg. Ha a fizikát csak 1871-es állapotában ismernénk, elmulasztanánk számba venni néhány, mára már feltárt lehetőséget. Ma talán elsiklunk olyan lehetőségek felett, amelyeket 2071-ben már felismernek. Modális elképzeléseink igenis változnak, és a fizikusoknak nagy részük van e változásokban. Ez azonban *nem* jelenti azt, hogy tapasztalati vizsgálódások kontingens eredményeiből következtethetnénk arra, milyen lehetőségek léteznek. Annyit jelent csupán, hogy amikor nehéznek bizonyul a felismert lehetőségek között saját aktuális világunk helyét kijelölni, akkor jó okunk van arra, hogy modális elképzeléseinket újragondoljuk. Megkísérelhetünk felkutatni mostanáig elsikkadt, ám elképzelhető lehetőségeket, és átgondolhatjuk, hogy töretlenül hiszünk-e egyes, időközben korlátozónak bizonyult modális elképzeléseinkben. Nem maguk a tapasztalati vizsgálódások eredményei határozzák meg, miként szerkesztjük meg ersatz világainkat; modális vélekedéseink említett újrafeldolgozása az, ami döntő befolyással bírhat. Nem a tulajdonképpeni fizikával van dolgunk, hanem a fizikusok által formált előzetes metafizikával.

Irodalom

Lewis, David (1970): Anselm and Actuality, *Noûs,* 4: 175–188.

Quine, Willard v. O. (1948/2002): Arról, hogy mi van. Ford. Eszes Boldizsár. In uő: *A tapasztalattól a tudományig*. Budapest: Osiris. 115–135.

—— (1969): Propositional Objects. In uő: *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press. 147–155.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

AKTUALIZMUS ÉS LEHETSÉGES VILÁGOK

| *ALVIN PLANTINGA*

A lehetséges világok eszméje különböző témakörök széles skáláján váltotta be a megértés és tisztánlátás ígéretét. Úgy vélem, ki kell emelnünk a tág értelemben vett – *de dicto* és *de re* – logikai lehetségességet. De sorolhatnánk még a témákat: propozíciók, tulajdonságok és halmazok természete; tulajdonnevek és határozott leírások funkciója; tényellentétesek természete; tér- és időbeli relációk; oksági determinizmus; vagy éppen a filozófiai teológiában az ontológiai érv, a teológiai determinizmus, valamint a gonosz problémája (lásd Plantinga [1974], 4–10. fejezet). Más szempontból viszont úgy tűnhet, a lehetséges világok eszméje kevésbé a tisztánlátáshoz, mint inkább a zavar fokozásához járult hozzá; ha ugyanis komolyan vesszük, akkor könnyedén juthatunk ahhoz az igencsak megkérdőjelezhető nézethez, miszerint vannak vagy lehetnének olyan dolgok, amelyek nem léteznek. Hadd magyarázzam meg.

I. A lehetséges világok kanonikus koncepciója

Ami egyrészt a modális logika, másrészt a természetes nyelv érdekfeszítő modális alkotórészeinek szemantikai megértését illeti, az elmúlt negyedszázadban egy sor látványos és sikeres kísérletnek voltunk tanúi (lásd például Kripke [1963/1974], Lewis [1972, 169.] és Montague [1974]). Ezek az erőfeszítések a lehetséges világok egy sajátos felfogását hívták életre: nevezzük ezt „Kanonikus Koncepció"-nak. Magukat a lehetséges világokat, ahogy azt mondani szokták, „primitívnek vesszük", de informális magyarázatképpen kije-

EREDETILEG MEGJELENT: „Actualism and Possible Worlds", *Theoria,* 1976, 42: 139–160. Reprint: *Essays in the Metaphysics of Modality*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 103–121.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

lenthetjük, hogy egy lehetséges világ egy *mód, ahogy a dolgok alakulhattak volna* – egy *teljes* mód. A dolgok alakulásának lehetséges módjai között van egy – nevezzük „α"-nak –, ami az aktualitás kitüntetettségével bír; ez az a mód, ahogy a dolgok ténylegesen alakultak. A lehetséges világok közül α az egyetlen, ami fennáll, avagy aktuális, a többi pusztán lehetséges. Továbbá, minden V lehetséges világhoz hozzátartozik az individuumok vagy tárgyak egy halmaza: ez V *tartománya,* amit nevezhetünk „$\psi(V)$"-nek. A $\psi(V)$ halmaz elemei a V*-ben létező* tárgyak; természetesen a különböző világokban különböző tárgyak létezhetnek. Kripke megfogalmazásában (1963/1974, 65.):

> Intuitíve, $\psi(V)$ a V-ben létező összes individuum halmaza. Természetesen azzal a kiegészítéssel, hogy $\psi(V)$ nem feltétlenül ugyanaz V különböző argumentumai esetén, hiszen intuitíve belátható, hogy a valódi világtól eltérő világokban néhány aktuálisan létező individuum eltűnhet, miközben felbukkanhatnak újak.[1]

Minden V lehetséges világnak tehát saját $\psi(V)$ tartománya van; ám a lehetséges világok tartományainak van egy uniója is – nevezzük ezt U-nak. Ez a halmaz egyaránt tartalmazza azokat a tárgyakat, amik α-ban, vagyis az aktuális világban léteznek, és azokat is, már ha egyáltalán vannak ilyenek, amik nem α-ban, hanem más lehetséges világokban léteznek.

A Kanonikus Koncepcióban a *propozíciókat* halmazelméleti entitásoknak tartjuk – éppenséggel lehetséges világok halmazainak vagy világok halmazaihoz igazságot és hamisságot rendelő függvényeknek. Ha a propozíciók világok halmazai, akkor egy propozíció igaz egy adott V világban, ha V eleme a halmaznak. Eszerint a *szükségszerű* propozíciók azok, amelyek minden világban igazak; a lehetséges propozíciók legalább egy világban igazak; a lehetetlen propozíciók pedig egyetlen világban sem igazak. Továbbá U elemeiről azt gondoljuk, hogy a lehetséges világokban *tulajdonságokkal rendelkeznek* és *relációkban állnak egymással.* A tulajdonságok és a relációk a propozíciókhoz hasonlóan halmazelméleti entitások: feltehetően függvények, amelyek a lehetséges világokhoz U elemeinek rendezett n-es halmazait rendelik. Ha az egyszerűség kedvéért most csak a tulajdonságokat vesszük figyelembe, a relációkat nem, akkor nem törődve a rendezett n-esekkel azt mondhatjuk,

[1] A definiáltság kedvéért lényegében az ebben a tanulmányban kidolgozott szemantikát követem. A kanonikus koncepció lényegi elemei azonban nem csak itt, hanem számos olyan, a közelmúltban napvilágot látott kísérletben is megtalálható, amely a modális logika vagy a természetes nyelv modális részletének szemantikáját próbálják biztosítani.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

hogy egy tulajdonság olyan függvény, amely a világokhoz U elemeinek halmazait rendeli. Egy T tulajdonság valamely V világhoz tartozó *extenziója* tehát a tárgyaknak az a halmaza, ami az adott V világra vonatkozóan T értéke. Egy tárgy akkor rendelkezik egy T tulajdonsággal valamely V világban, ha a szóban forgó tárgy a T tulajdonság V-re vonatkozó extenziójának eleme; egy tárgy természetesen különböző világokban eltérő tulajdonságokkal rendelkezhet. Az aktuális világban W. v. O. Quine egy kiváló filozófus, de egy másik világban nem rendelkezik ezzel a tulajdonsággal, hanem mondjuk kiváló politikus. A tárgyak modális tulajdonságait most úgy magyarázhatjuk meg, mint a propozíciók modális tulajdonságait: egy x tárgy egy T tulajdonsággal *akcidentálisan* vagy *kontingensen* rendelkezik, ha nem minden lehetséges világban rendelkezik T-vel; tehát a filozófusnak levés tulajdonsága akcidentális Quine számára. Másfelől, x *esszenciálisan* vagy *szükségszerűen* rendelkezik T-vel, ha x minden lehetséges világban rendelkezik T-vel. Miközben a *filozófusnak levés* akcidentális, a *személynek levés* minden bizonnyal esszenciális Quine számára; feltehetően nincs olyan lehetséges világ, amelyben Quine nem rendelkezik az utóbbi tulajdonsággal.

Egy bizonyos lehetséges világra vonatkozóan mindig a kérdéses világ tartománya felett kvantifikálunk; egy olyan propozíció, mint a

(1) $(\exists x)$ x egy lila tehén,

csak akkor igaz egy V világban, ha V tartománya, $\psi(V)$ tartalmaz olyan tárgyat, ami V-ben a lila tehénnek levés tulajdonságával rendelkezik. Másképp fogalmazva, *(1)* csak akkor igaz egy V világban, ha U-nak van olyan eleme, amelyet a *lila tehénnek levés* V világra vonatkozó extenziója és $\psi(V)$ egyaránt magában foglal; az a tény, már ha ez tény egyáltalán, hogy U valamely eleme, amelyet $\psi(V)$ nem tartalmaz, rendelkezik a V-ben lila tehénnek levés tulajdonságával, irreleváns. Most már világos számunkra, hogy mit értünk az olyan propozíciókon, mint a

(2) $\Diamond(\exists x)$ x egy lila tehén,

és a

(3) $(\exists x) \Diamond$ x egy lila tehén.

(2) igaz, ha van olyan lehetséges világ, amelyben *(1)* igaz; vagyis, ha U-nak van olyan eleme, amely egy olyan V világra vonatkozó $\psi(V)$-nek is eleme,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

hogy U-nak ez az eleme V-ben rendelkezik a lila tehénnek levés tulajdonságával. *(3)* viszont akkor és csak akkor igaz, ha $\psi(\alpha)$, α tartománya, vagyis az aktuális világ tartalmaz olyan tárgyat, amely valamely V világban rendelkezik a lila tehénnek levés tulajdonságával. Következésképpen: *(2)* igaz, *(3)* pedig hamis, ha $\psi(\alpha)$-nak egyetlen eleme sem lila tehén valamely világban, de U-nak van olyan eleme, amely lila tehén valamely világban; *(3)* igaz, *(2)* pedig hamis, ha $\psi(\alpha)$-nak van olyan eleme, amely lila tehén valamely világban, de U-nak egyetlen eleme sem lila tehén egyetlen olyan világban sem, amelyben létezik.

Érdemes lenne egy pillanatra megállnunk, hogy megünnepeljük e projekt hamisítatlan leleményességét. Ám az élet rövid; egyszerűen csak jegyezzük meg, hogy a Kanonikus Koncepció csakugyan zseniális és valóban hozzájárult a modalitás jobb megértéséhez. Egy bizonyos szempontból mégis úgy vélem, hogy tisztánlátás helyett inkább zavart szül: azt sugallja ugyanis, hogy vannak olyan dolgok, amik nem léteznek. De mégis hogyan üti fel rút fejét a nem létező tárgyak problémája? Természetesen a Kanonikus Séma nem mondja ki kerek perec, hogy vannak olyan tárgyak, amik nem léteznek, hiszen meglehet, hogy $\psi(\alpha)$, az aktuális világ tartománya egybeesik U-val. Vagyis a Kanonikus Koncepció nem zárja ki, hogy a lehetséges világok között vannak olyanok, amelyekben létezik minden, ami bármely világban létezik; és az alapján, amit a séma mond, α lehet, hogy egy ilyen világ. Csakhogy van olyan plauzibilis propozíció, amelynek a Kanonikus Koncepcióval való konjunkciója maga után vonja, hogy $\psi(\alpha) \neq U$. Minden bizonnyal plauzibilis azt feltételezni, hogy lehetne olyan tárgy, ami minden ténylegesen létező tárgytól különbözik, azaz

(4) Lehetséges, hogy van olyan tárgy, amely minden α-ban létező tárgytól különbözik.

Ha *(4)* igaz, akkor (a Kanonikus Séma szerint) valamely V lehetséges világban van olyan tárgy, amely minden α-ban létező tárgytól különbözik. $\psi(V)$ tehát tartalmaz olyan tárgyat, amely $\psi(\alpha)$-nak nem eleme; és ugyanezt elmondhatjuk U-ról is. Eszerint U tartalmaz olyan tárgyat, amely nem létezik α-ban; ez a tárgy nem létezik az aktuális világban, tehát nem létezik. Ha elfogadjuk a Kanonikus Koncepciót, és figyelembe vesszük, hogy lehetne olyan dolog, amely minden ténylegesen létező dologtól különbözik, akkor elköteleződünk ama nézet mellett, miszerint vannak olyan dolgok, amelyek nem léteznek.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Még ha *(4)*-et tagadjuk is, a Kanonikus Séma szerint még mindig el vagyunk köteleződve amellett, hogy *lehetnének* nem létező tárgyak. Ugyanis bizonyára vannak olyan lehetséges világok, amelyekben sem Ön, sem én nem létezünk. Ezek a világok kétségtelenül szegényebbek, ám emiatt még nem lehetetlenek. Van tehát olyan V lehetséges világ, amelyben egyikünk sem létezik, de akkor $\psi(V) \neq U$. Ezért, ha V lenne az aktuális világ, akkor U-nak, a lehetséges tárgyak halmazának lenne néhány olyan eleme, amely nem létezik; lenne néhány nem létező tárgy. Ön és én valójában ilyen tárgyak lennénk. Ezért a lehetséges világok Kanonikus Koncepciója elköteleződik azon nézet mellett, miszerint vannak vagy lehetnének nem létező tárgyak.

II. A lehetséges világok aktualista koncepciója

Eddig azt állapítottam meg, hogy ami a nem létező tárgyak fogalmát illeti, a lehetséges világok Kanonikus Koncepciója eléggé zavaros. Mindezt arra a meggyőződésemre alapoztam, hogy nincsenek és nem is lehettek volna olyan dolgok, amik nem léteznek; maga a nem létező tárgy fogalma is zavaros, vagy legjobb esetben is olyan, mint a négyszögletű köré, aminek nem lehetséges instanciája. De mivel e megjegyzés most felvethet néhány érdekes kérdést, jobb, ha inkább úgy fogalmazunk, hogy a lehetséges világok Kanonikus Koncepciója jelentős ontológiai terhet ró ránk. Ha az általa tagadhatatlanul biztosított tisztánlátásra és megértésre csak ezen az áron tehetünk szert, akkor jó okkal nyelünk nagyot és fizetjük meg azt – vagy az is lehet, hogy épp emiatt vetjük el a lehetséges világok egész elgondolását. Mégis amellett fogok érvelni, hogy az ár megfizetése nélkül is szert tehetünk a tisztánlátásra. (Talán azt gondolják majd, hogy ha így járunk el, akkor – a jól ismert fordulattal élve – minden előnyre szert teszünk, amivel a lopás bír a becsületes munkával szemben; ha tényleg ezt gondolják, remélem, tévednek.) Tegyük fel, hogy Robert Adams (1974, 211.) nyomán „aktualizmusnak" nevezzük azt a nézetet, miszerint nincsenek és nem is lehetnének nem létező tárgyak. A lehetséges világokat olykor „meghatározatlan tárgyak illegitim totalitásaként" szokták megbélyegezni; aktualista nézőpontból ennek a megbélyegzésnek tényleg van értelme. Ám tegyük fel, hogy megpróbálunk megszabadulni a megbélyegzéstől; a tervünk az, hogy aktualisták maradunk, miközben igényt tartunk arra is, amit a lehetséges világok sémája nyújthat számunkra. Alább megpróbálom a lehetséges világok aktualista koncepcióját a következő öt címszó alatt kidolgozni:

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

1) világok és könyvek;
2) tulajdonságok;
3) lényeg és az α-transzformáció;
4) tartományok és propozíciók; valamint
5) lényegek és igazságfeltételek.

II.1. Világok és könyvek

Kezdjük a *körülmények* fogalmával. Számomra magától értetődő, hogy vannak olyan dolgok, mint a körülmények: például *Quine kiváló filozófusnak levése.* Más példák: *Quine kiváló politikusnak levése*, *9 prímszámnak levése* vagy *minden ember halandónak levése*. Bizonyos körülmények – például *Quine filozófusnak levése* és *7 + 5 12-nek levése* – fennálló vagy aktuális körülmények. Azonban *Quine politikusnak levése* nem egy aktuális körülmény, és nem áll fenn. Természetesen azt nem állítom, hogy ez a körülmény *nem létezik,* vagy hogy egyszerűen nincs ilyen körülmény; valóban van ilyen körülmény, és épp olyan zavartalanul létezik, mint a legszilárdabb aktuális körülményeink. Amit állítok, hogy nem áll fenn, nem aktuális. Mindazonáltal *lehetett volna* aktuális, és ha a dolgok egy bizonyos módon másképp alakultak volna, akkor aktuális *lenne;* ez egy *lehetséges* körülmény. Másrészt viszont a *9 prímszámnak levése* olyan lehetetlen körülmény, amely nem áll fenn, és nem is állhatott volna fenn.

A lehetséges világ egy lehetséges körülmény. Ám nem lehet bármilyen lehetséges körülmény lehetséges világ; hogy egy körülmény világgá válhasson, *teljesnek* vagy *maximálisnak* kell lennie. Ezt a következőkkel indokolhatjuk. Vegyük úgy, hogy egy *K* körülmény *magában foglal* egy *K** körülményt, ha nem lehetséges, hogy *K* fennáll és *K** nem áll fenn, és egy *K* körülmény *kizár* egy *K** körülményt, ha nem lehetséges, hogy mindkettő fennálljon. A maximális körülmény az, amely minden egyes *K* lehetséges körülményt vagy magában foglal, vagy kizár. Egy lehetséges világ pedig olyan körülmény, amely egyszerre lehetséges és maximális. Akárcsak a Kanonikus Koncepcióban, e lehetséges világok közül csupán egy, mégpedig α rendelkezik azzal a kitüntetettséggel, hogy minden körülmény, amit magában foglal, aktuális; α az aktuális világ. A többi közül mindegyik *lehetett volna* aktuális, de valójában egyik sem az. Egy lehetséges világ tehát egy körülmény, és mint ilyen absztrakt tárgy. Ennélfogva α, az aktuális világ is egy absztrakt tárgy. Nincs tömegközéppontja; nem konkrét tárgy és nem is konkrét tárgyak mereológiai összege; valójában α-nak éppúgy nincsenek térbeli részei, ahogy a *Ford*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

találékonynak levése körülménynek sincs. Vegyük észre azt is, hogy először a lehetségesség és az aktualitás fogalmait alkalmaztuk a körülményekre. A lehetséges világok e magyarázatából kiindulva a lehetségességet már nem tudjuk értelmesen valamely lehetséges világhoz tartozásként, az aktualitást pedig az aktuális világhoz tartozásként magyarázni; a magyarázatnak ellentétes irányúnak kell lennie.

Úgy vélem, nyilvánvaló, hogy vannak olyan dolgok, mint a *propozíciók* – azok a dolgok, amik igazak vagy hamisak, amiket hiszünk, állítunk, tagadunk, fontolgatunk, és hasonlók. Hogy vannak ilyen dolgok, véleményem szerint tagadhatatlan, de a természetüket illetően már nagy a bizonytalanság. Kérdezhetnénk, vajon a propozíciók mondatok vagy mondatok kimondásai, vagy mondatok ekvivalenciaosztályai, vagy egészen másfajta dolgok. Azt is kérdezhetnénk, vajon *körülmények*-e: valóban *két*fajta dologról van-e itt szó, a propozícióról és a körülményről, vagy csak egyféléről? Jómagam az előbbi nézetre hajlok, ugyanis a propozíciók rendelkeznek olyan tulajdonsággal, az igazsággal vagy a hamissággal, amellyel a körülmények nem. Mindenesetre vannak propozíciók és vannak körülmények; és remélem, amit mondani fogok, akkor is igaz lesz, ha a propozíciók nem mások, mint körülmények.

Egyetérthetünk a Kanonikus Koncepcióval abban, hogy a propozíciók lehetséges világok*ban* igazak vagy hamisak. Egy p propozíció akkor igaz egy K körülményben, ha nem lehetséges, hogy K aktuális, p pedig hamis legyen; ilyenformán a

(5) Quine egy filozófus

propozíció igaz a *Quine kiváló filozófusnak levése* körülményben. Egy p propozíció akkor igaz egy V világban, ha lehetetlen, hogy V fennáll és p hamis; nyilvánvalóan az igaz propozíciók azok, amelyek α-ban igazak. Itt természetesen az *igazság* az alapvető fogalom. Az igazságot nem az aktuális világban igaz vagy az α-ban igaz fogalmaival kell magyaráznunk; a magyarázat ellentétes irányú. Az α-ban igaz fogalmát például az igazság és bizonyos modális fogalmak segítségével definiáljuk. Valamely V világban igaz propozíciók halmaza a V világról szóló *könyv.* A könyvek, akárcsak a világok, rendelkeznek a maximalitás tulajdonságával: bármely p propozícióra és B könyvre B vagy p-t tartalmazza, vagy p tagadását. Az α-ról, az aktuális világról szóló könyv az igaz propozíciók halmaza. Világos, hogy bizonyos propozíciók pontosan egy világban igazak; például az

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(6) α aktuális

propozíció csak és kizárólag α-ban igaz. Ha úgy akarjuk, egy könyvet tekinthetünk – propozíciók halmaza helyett – olyan propozíciónak is, amely csak egyetlen világban igaz.

II.2. Tulajdonságok

A Kanonikus Koncepció szerint a tárgyak a világokban rendelkeznek tulajdonságokkal. Aktualistaként jóváhagyhatjuk ezt a felfogást: egy x tárgy akkor és csak akkor rendelkezik egy T tulajdonsággal valamely V világban, ha nem lehetséges, hogy V az aktuális világ és x a T komplementer tulajdonságával rendelkezik. Kénytelenek vagyunk azonban elvetni a tulajdonságok Kanonikus Koncepcióját. E felfogás szerint ugyanis egy tulajdonság valamiféle halmazelméleti entitás: minden bizonnyal egy világokhoz individuumok halmazait rendelő függvény. Ennek a felfogásnak két hibát is fel lehet róni. Először is, azt vonja maga után, hogy nincsenek különböző, ám szükségszerűen koextenzív tulajdonságok, vagyis olyan különböző T és T^* tulajdonságok, amelyek esetében nincs olyan V lehetséges világ, amelyben egy tárgy rendelkezik T-vel, de T^*-gal nem. Csakhogy egészen biztos, hogy vannak ilyenek. A 3 négyzetének levés tulajdonsága szükségszerűen koextenzív a $\int_0^3 x^2\,dx$-nek levés tulajdonságával, miközben ezek biztosan nem ugyanazok a tulajdonságok. Ha az ontológiai érv helyes, akkor az Isten nem létezésére vonatkozó tudás tulajdonsága szükségszerűen koextenzív a kör alakú négyzetnek levés tulajdonságával; de ezek bizonyára nem *ugyanazok* a tulajdonságok, még akkor sem, ha az érv helyes.

Aktualista nézőpontból a második hiba lényegesebb. Elég nyilvánvaló, hogy a filozófusnak levés tulajdonsága még akkor is létezett volna, ha a filozófusok közül egyvalaki – legyen, mondjuk, Quine – nem létezett volna. Ám vegyük a Kanonikus Koncepciót: e nézet szerint a *filozófusnak levés* egy világokhoz individuumok halmazait rendelő függvény; olyan rendezett párosok halmaza, amelynek első elemei világok, második elemei pedig individuumok halmazai. Ez pedig nem fér össze az imént említett igazsággal. Ha ugyanis Quine nem létezett volna, akkor az őt tartalmazó halmaz sem létezett volna. Például, Quine egyelemű halmaza sem létezhetne, ha Quine nem létezett volna. Aktualista szempontból ugyanis, ha Quine nem létezett volna, akkor egyáltalán nem lett volna olyan dolog, mint Quine, és ebben az esetben nem

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

lett volna mit tartalmaznia a Quine-t tartalmazó egyelemű halmaznak; ha tehát Quine nem létezett volna, akkor a Quine-t tartalmazó egyelemű halmaz üres lett volna. Ám annyi bizonyos, hogy az a halmaz, amelynek Quine az egyetlen eleme, nem lehetne üres; azokban a világokban, amelyekben Quine nem létezik, az őt tartalmazó egyelemű halmaz sem létezik. Természetesen ugyanez igaz az olyan halmazokra is, amelyek Quine mellett mást is tartalmaznak elemként. Például a filozófusok *H* halmaza – az a halmaz, amely az összes létező filozófust tartalmazza elemként – nem létezne, ha Quine nem létezett volna. Persze, ha Quine nem létezett volna, akkor is lett volna egy olyan halmaz, amely tartalmazza az összes filozófust, és semmi mást; de *H,* az a halmaz, amely *tény*legesen csak a filozófusokat tartalmazza, nem létezett volna.

Ezen a ponton egy halmazok és tulajdonságok közötti döntő különbségre lehetünk figyelmesek. Egymástól eltérő halmazok nem rendelkeznek ugyanazokkal az elemekkel; ahogy egyetlen halmaz sem veszíthetne el egyetlen olyan elemet sem, ami az övé, és egyetlen olyan elemmel sem egészülhetne ki, amely nem az övé. De egymástól eltérő tulajdonságpároknak – mint amilyen a *szívvel rendelkezés* és a *vesével rendelkezés,* vagy a *Platón tanárának levés* és *a legalacsonyabb görög filozófusnak levés* – lehet ugyanaz az extenziója; és egy olyan tulajdonságot, mint a *pisze orrúnak levés,* olyasvalami is példázhatta volna, ami ténylegesen nem példázza. A különbséget így is megfogalmazhatjuk: nem minden tulajdonság, de minden halmaz esszenciálisan rendelkezik az extenziójával. Ám ha ez így van, akkor az aktualista nem követheti a Kanonikus Sémát, amikor a tulajdonságokat világokhoz individuumok halmazait rendelő függvényeknek tekinti. Ha egyetlen Quine-t tartalmazó halmaz sem létezik azokban a világokban, ahol Quine nem létezik, akkor ugyanezt kell mondanunk bármely olyan halmazra is, amelynek tranzitív lezártja tartalmazza Quine-t. Tehát a tulajdonságok nem lehetnek világokhoz individuumok halmazait rendelő függvények; ha ugyanis azok lennének, akkor Quine egyik tulajdonsága sem létezne, ha ő nem létezett volna, ami képtelenség.

Aktualistaként tehát el kell vetnünk a tulajdonságok Kanonikus Koncepcióját; a tulajdonság nem függvény, sőt nem is olyan halmaz, amelynek tranzitív lezártja kontingens tárgyakat tartalmaz. Ám abban egyet kell értenünk a Kanonikus Koncepcióval, hogy a tulajdonságok olyan dolgok, amelyeket tárgyak példáznak, mégpedig lehetséges világok tárgyai. Egy *x* tárgy akkor rendelkezik egy *T* tulajdonsággal valamely *V* világban, ha *V* magában foglalja *x T-vel rendelkezését.* Quine például rendelkezik a kiváló filozófusnak levés

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tulajdonságával; mivel ez így van, Quine rendelkezik ezzel a tulajdonsággal α-ban, az aktuális világban. Kétségtelen, hogy számos másik világban is rendelkezik vele. Ahogy a konkrét tárgyak, úgy az absztrakt tárgyak is a világokban rendelkeznek tulajdonságokkal. A [8] rendelkezik α-ban a bolygók számosságának tulajdonságával, de más világokban [8] nem ezzel, hanem annak komplementer tulajdonságával rendelkezik.[2] Az a propozíció, hogy

(7) Quine egy kiváló filozófus,

az aktuális világban az *igazság* tulajdonságával rendelkezik; más világokban viszont hamis. Egy *T* tulajdonság akkor esszenciális valamely *x* tárgy számára, ha *x* rendelkezik *T*-vel minden olyan világban, amelyben *x* létezik; másrészt, *x* akkor rendelkezik akcidentálisan *T*-vel, ha nem esszenciálisan rendelkezik *T*-vel. Quine tehát akcidentálisan rendelkezik a filozófusnak levés tulajdonságával, azonban a személynek levés tulajdonsága kétségkívül esszenciális a számára. *(7)* akcidentálisan rendelkezik az *igazsággal,* de az

(8) A kiváló filozófusok mind filozófusok

propozíció esszenciálisan rendelkezik vele. Egy szükségszerű propozíció valójában olyan propozíció, amely esszenciálisan rendelkezik az igazsággal, ezért a *de dicto* modalitást a *de re* modalitás speciális esetének tekinthetjük. Bizonyos tulajdonságok – ilyen, például, az igazság is – esszenciálisak némely olyan dolog számára, amelyek rendelkeznek velük, miközben mások számára akcidentálisak. Bizonyos tulajdonságok viszont, mint amilyen az *önazonosság,* minden tárgy számára esszenciálisak, sőt *szükségszerűen* esszenciálisak minden tárgy számára; vagyis a

(9) Minden esszenciálisan rendelkezik az önazonossággal

propozíció szükségszerűen igaz. Megint más tulajdonságok ugyan esszenciálisak azon tárgyak számára, amelyek rendelkeznek velük, de ilyen tulajdonságokkal csak néhány tárgy rendelkezik; ilyen például a *számnak levés* vagy a *személynek levés.*

A *létezés* azon tulajdonságok közé tartozik, amelyek minden tárgy számára esszenciálisak. Egyes filozófusok úgy érveltek, hogy a létezés nem tulajdon-

[2] Plantinga eredetileg a „9”-et használta, mert abban az időben a Nap körül keringő bolygók közé tartozott a Plútó is. Ez időközben megváltozott, a bolygók száma jelenleg 8 – *a ford.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ság; ezek az érvek azonban, még ha egyébként koherensek is, mindössze annyit mutattak meg, hogy a létezés egy speciális tulajdonság. És valóban speciális; ahogy az önazonosság, úgy a létezés is esszenciális minden egyes tárgy számára, mégpedig szükségszerűen az. Mert elég nyilvánvaló, hogy minden tárgy rendelkezik a létezéssel minden olyan világban, amelyben létezik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden tárgy *szükségszerű létező*. Szükségszerű létező az, ami minden lehetséges világban létezik; csak bizonyos tárgyak – számok, tulajdonságok, halmazok, propozíciók, körülmények, Isten – rendelkeznek ilyen kitüntetettséggel. Sok filozófus volt azon a véleményen, hogy nem létezhetnek szükségszerű létezők, hogy egyetlen lehetséges világban sincs olyan létező, amely minden lehetséges világban létezik. Ám nézőpontunkból ez óriási hiba; bizonyára épp annyi szükségszerű létező van, mint ahány kontingens.

A szükségszerű létezők közé tartoznak a körülmények is, és így maguk a lehetséges világok is. Mármost egy *x* tárgy akkor és csak akkor létezik valamely *V* világban, ha nem lehetséges, hogy *V* aktuális és *x* nem létezik. Ebből következően minden lehetséges világ minden lehetséges világban létezik, tehát önmagában is; α például létezik α-ban. Ez az elgondolás jelentős ellenállásba ütközött, de amennyire én látom, közel sem meggyőző indokok alapján. Egy *V* lehetséges világ egy körülmény; mivel nem lehetséges, hogy *V* nem létezik, ezért az sem lehetséges, hogy *V* aktuális és *V* nem létezik. Azonban ez pontosan azt jelenti, hogy *V* létezik *V*-ben. Az tehát, hogy α létezik α-ban, amennyire azt meg tudom állapítani, teljesen problémamentes.

II.3. Lényegek és az α-transzformáció

Egy tárgy esszenciális tulajdonságai között különös jelentősége van egynek (vagy néhánynak): ez(ek) a tárgy *lényege(i)*, vagy individuális természete(i), vagy, Scotus kifejezésével élve, haecceitása(i). Az egyszerűség kedvéért a „lényeg” kifejezést fogom használni. A lényegek felismerése azonban nem Scotus, hanem Boethius nevéhez fűződik, aki a következőképp fogalmazott:

> Ha ugyanis ki lehetne találni egy nevet, akkor azt a bizonyos tulajdonságot, ami egyedi és más szubzisztenciával megoszthatatlan, a kitalált névvel nevezném el, hogy a javasolt forma világosabb legyen. Nevezzük Platón e megoszthatatlan tulajdonságát „Platonitás”-nak. Ezt a tulajdonságot ugyanis egy kitalált szóval „Platonitás”-nak nevezhetjük, ahogy az ember tulajdonságot

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> „emberség”-nek. Ezért ez a Platonitás egyedül egy emberé, éspedig nem akárkié, hanem Platóné. A „Platón” ugyanis rámutat egy egyedüli és meghatározott szubsztanciára és tulajdonságra, amelyek semmi másban nem alkotnak egységet.[3]

Tudomásom szerint ez az individuális lényegek első explicit elismerése; ennek megfelelően „boethianizmus”-nak nevezhetjük azt a nézetet, amely szerint vannak ilyen dolgok. A boethiánus felfogás szerint Platón lényege egy olyan tulajdonság, amellyel Platón esszenciálisan rendelkezik; e tulajdonságon ráadásul „mással nem osztozhat”, mivel nincs olyan lehetséges világ, amelyben egy tőle különböző dolog ezzel a tulajdonsággal rendelkezik. Úgy is mondhatnánk, hogy ez a tulajdonság esszenciális a számára, és ezzel a tulajdonsággal esszenciálisan egyedül ő rendelkezik. Ilyen tulajdonság, mondja Boethius, a Platónnak levés vagy a Platónnal azonosnak levés. Egyesek vonakodtak az ilyen tulajdonságok elismerésétől, de a legjobb esetben is homályos okokból. Mindenesetre triviálisan egyszerű megállapítani azokat a feltételeket, amelyek mellett egy tárgy rendelkezik a Platonitással – elég világos, hogy egy tárgy akkor és csak akkor rendelkezik vele, ha az Platón.

Platónnak azonban nem ez az egyetlen lényege. Hogy a többivel is tisztában legyünk, meg kell jegyeznünk, hogy Platónnak *világindexált* tulajdonságai vannak. Bármely *T* tulajdonságra és *V* világra van egy világindexált *V-ben T* tulajdonság, és egy *x* tárgy akkor példázza a *V-ben T* tulajdonságot, ha *V* magában foglalja *x T*-vel rendelkezését. Egy világindexált tulajdonsággal már volt dolgunk: α-ban igaz. Az α-ban igaz az összes ténylegesen igaz propozíciót jellemzi. Mi több, minden lehetséges világban jellemzi őket; vannak olyan világok, amelyekben a

(7) Quine egy kiváló filozófus

nem rendelkezik az igazsággal, de olyan világ nincs, amelyben nem rendelkezik az α-ban igaznak levés tulajdonsággal. *(7)* lehetett *volna* hamis, de még ha az is lett volna, α magában foglalta volna *(7)* igazságát, így *(7)* lehetett volna α-ban igaz. Az α-ban igaznak levés *nem-kontingens* tulajdonság; minden tárgy esszenciálisan rendelkezik vagy vele, vagy a komplementer tulajdonságával. Ugyanez igaz az összes világindexált tulajdonságra is; ha *T* egy világindexált

[3] In *Librium de interpretatione editio secunda,* PL 64, 462d–464c. Idézi Castañeda (1975), 135–136.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tulajdonság, akkor egyetlen tárgy sem rendelkezik akcidentálisan *T*-vel vagy a komplementerével.

Ha *T* egy tulajdonság, akkor a világindexált α-ban *T* tulajdonság (nevezzük „T_α”-nak) a *T* tulajdonság α-transzformációja; és ha *P* egy *T* tulajdonságot kifejező predikátum, akkor *P* predikátum α-transzformációja, P_α T_α tulajdonságot fejezi ki. Most pedig vegyünk egy tetszőleges *Q* tulajdonságot, amivel egyedül Quine rendelkezik: ilyen a *Word and Object szerzőjének levés,* vagy a *h-ban t-kor születés,* amelyben *h* a hely, *t* pedig az idő, ahol és amikor Quine született. Quine akcidentálisan rendelkezik *Q*-val, ám az α-transzformációjával, Q_α-val esszenciálisan rendelkezik. Q_α valóban Quine egyik lényege. Elevenítsük fel: ahhoz, hogy egy *E* tulajdonság Quine lényege lehessen, az kell, hogy *E* esszenciális legyen a számára, és ne legyen olyan lehetséges világ, amelyben egy tőle különböző dolog rendelkezik *E*-vel. Mivel Q_α világindexált, kielégíti az első feltételt. Ám kielégíti a második feltételt is. Hogy ezt lássuk, először is meg kell állapítanunk, hogy a Quine-nal azonosnak levés tulajdonsága esszenciális minden számára, ami rendelkezik vele; azaz

(10) Szükségszerűen bármi, ami azonos Quine-nal, esszenciálisan rendelkezik a *Quine-nal azonosnak levés* tulajdonsággal.

Ebből azonban az következik, hogy bármi, ami a *Quine-nal való azonosság* komplementer tulajdonságával rendelkezik – vagyis a *Quine-tól való különbözőséggel* –, az esszenciálisan rendelkezik ezzel a tulajdonsággal:

(11) Szükségszerűen bármi, ami különbözik Quine-tól, az esszenciálisan rendelkezik a Quine-tól való különbözőséggel.

Azt is szem előtt kell tartanunk, hogy

(12) Szükségszerűen egy *x* tárgy lényege maga után von minden olyan tulajdonságot, amely esszenciális *x* számára,

ahol egy *T* tulajdonság akkor von maga után egy *Q* tulajdonságot, ha nem lehetséges, hogy *T*-t olyan tárgy példázza, amely nem rendelkezik *Q*-val. Most tegyük fel, hogy van olyan *V* világ, amelyben létezik olyan *x* tárgy, ami különbözik Quine-tól, de rendelkezik Q_α-val. Ekkor lennie kell olyan *E* lényegnek, ami példázva van *V*-ben, és egyaránt maga után vonja *(11)*-et és *(12)*-t, azaz a *Quine-tól különbözőnek levés* és a Q_α tulajdonságokat. Mivel *E* maga után vonja

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Q_α-t, *E* példázva van α-ban – éspedig olyan tárgy példázza, ami különbözik Quine-tól és rendelkezik *Q*-val. De feltevésünk szerint α-ban nincs semmi, ami különbözik Quine-tól és rendelkezik *Q*-val; ennek megfelelően Q_α Quine lényegeinek egyike.

Tehát bármely egyedül Quine-ra jellemző *T* tulajdonságra T_α, vagyis *T* α-transzformációja Quine egyik lényege. Minden Quine-t denotáló $(\iota x)Fx$ határozott leírásra van olyan $(\iota x)F_\alpha x$ leírás, ami esszenciálisan őt denotálja – egyik lényegének leírásával választva ki Quine-t. Itt egy Keith Donnellan (1974) által említett jelenség magyarázatával van dolgunk. Szerinte egy leírást tartalmazó mondat néha alkalmas olyan propozíció kifejezésére, amely ekvivalens a denotált dolog leírása helyett az annak tulajdonnevét tartalmazó mondat által kifejezett propozícióval. Tehát az

(13) A *Word and Object* szerzője zseniális

mondatot használhatjuk olyan propozíció kifejezésére, amely ekvivalens azzal, hogy

(14) Quine zseniális.

A *(13)* által kifejezett propozíció akkor és csak akkor igaz egy *V* világban, ahol nem Quine, hanem valaki más – mondjuk Gerald R. Ford – írja a *Word and Object*et, ha *Quine* az, aki zseniális *V*-ben; Ford zsenialitása vagy annak hiánya *V*-ben irreleváns. Ezt a jelenséget tekinthetjük a „*Word and Object* szerzőjé"-re vonatkozó α-transzformáció implicit alkalmazásának; tehát azt a propozíciót, amit *(13)* kifejez, így fogalmazhatjuk meg explicitebben:

(15) A (*Word and Object* szerzője)$_\alpha$ zseniális,

ami ugyanazokban a világokban igaz, mint *(14)*.

Donellan arra hívta fel a figyelmet, hogy ez a jelenség a *leírásokat* tartalmazó mondatoknál is megfigyelhető. Mindazonáltal bármely *P* predikátumra megadható annak α-transzformációja, P_α. Ezért arra kell számítanunk, hogy a Donnellan által leírt jelenséggel más kontextusokban is találkozunk – például univerzális mondatokban. Számításaink pedig be is igazolódnak. Az Alpesi Klubhoz fordulva kijelentem:

(16) Az Alpesi Klub minden tagja nagyszerű hegymászó!

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ha nem lenne kínosan körülményes, a tagok névsorán is végigmehettem volna, kimondva a következő formájú hosszú konjunktív mondatot:

(17) N_1 nagyszerű hegymászó & N_2 nagyszerű hegymászó & ... & N_n nagyszerű hegymászó,

ahol a klub minden tagjára van olyan konjugált tagmondat, amely a „nagyszerű hegymászó"-t rendeli a tagok nevéhez. Ha M_1 ... M_n a klub tagjai, akkor a *(16)* által kifejezett propozíció csak akkor igaz valamely *V* világban, ha minden egyes M_1 ... M_n tag pompás hegymászó *V*-ben; az a tény, ha tény egyáltalán, hogy *V*-ben a klub néhány nem hegymászót vagy nem túl nagyszerű hegymászót is a sorai közt tudhat, irreleváns. Mindazonáltal *(16)*-ot így fogalmazhatjuk meg explicitebben:

(18) Minden (Alpesi Klub-tag)$_\alpha$ nagyszerű hegymászó.

Íme, a lényeg kicsit más szavakkal. Tegyük fel, hogy „*H*" az Alpesi Klub tagjait tartalmazó halmaz neve; ekkor *(16), (17)* és *(18)* olyan propozíciót fejeznek ki, ami ekvivalens azzal, hogy

(19) *H* minden tagja nagyszerű hegymászó.

Ha *(16)*-ot az α-transzformáció implicit alkalmazása nélkül használjuk, akkor az, amit állítunk, természetesen nem lesz ekvivalens *(19)*-cel; mivel az, amit ekkor állítunk, csak akkor igaz egy *V* világban, ha *V-ben* az Alpesi Klubnak kizárólag nagyszerű hegymászók a tagjai.[4]

II.4. Tartományok és propozíciók

De térjünk most vissza a minket leginkább aggasztó kérdésre. Aktualistaként elutasítjuk a tulajdonságok Kanonikus Koncepcióját, miközben egyetértünk azzal, hogy a tárgyak a tulajdonságaikkal világokban rendelkeznek, és hogy bizonyos tulajdonságaik esszenciálisak a számukra; egy tárgy esszenciális

[4] Az α-transzformáció abban is segíthet minket, hogy a tulajdonnevek viselkedésének mélyére hatoljunk; különösképp abban lehet a segítségünkre, hogy áthidaljuk a szakadékot a tág értelemben vett fregeiánus nézet, illetve Donnellan, Kaplan, Kripke és mások anti-fregeiánus állításai között. Lásd Plantinga (1978).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tulajdonságai közül pedig különösen a lényegeit vettük szemügyre. De mi a helyzet a tartományokkal? A Kanonikus Koncepció szerint minden lehetséges világnak megvan a maga tartománya: a bennük létező tárgyak halmaza. Ezzel kapcsolatban két *fenntartásom* van. Először is, *mire valók* a tartományok? Természetesen arra, hogy a kvantorok felettük fussanak. Itt azonban óvatosnak kell lennünk. A szokásos tartomány+változók felfogás szerint a kvantifikációt a következőképp értik. Vegyünk egy univerzálisan kvantifikált mondatot, mint amilyen a

(20) Minden foltos kutya barátságos,

avagy

(20) $\forall x$ (ha x foltos kutya, akkor x barátságos).

Itt a kvantor a tárgyak D halmaza felett áll; és az, amit *(20)* mond, akkor és csak akkor igaz, ha minden D-hez tartozó foltos kutya egyúttal barátságos is. Ez elfogadhatónak tűnik; miért kell hát óvatoskodnunk? Mert ez azt sugallja, hogy *(20)* olyan propozíciót fejez ki, ami ekvivalens, ha nem éppen azonos, azzal, hogy

(21) D minden eleme barátságos, ha foltos kutya,

ahol D a *(20)*-ban szereplő kvantor tartománya. Ez a feltevés pedig egyértelműen hamis. Vegyünk ugyanis egy lehetséges világot, ahol létezik D, aminek az elemei, ha foltos kutyák, akkor barátságosak, de ahol más, nem D-hez tartozó foltos kutyák is vannak, amik komiszak és neveletlenek. Az a propozíció, amit *(21)* kifejez, igaz abban a világban, azonban az, amit *(20)* fejez ki, határozottan hamis. *(20)* és *(21)* materiálisan ekvivalensek, de logikailag nem – mindkettő igaz vagy mindkettő hamis, de nem ugyanazokban a világokban igazak. Ha akarjuk, mondhatjuk, hogy egy „$\forall xFx$” formájú mondatban a kvantornak van egy D tartománya, de egy ilyen mondat által kifejezett propozíciók általában nem lesznek ekvivalensek azzal az állítással, hogy D minden eleme rendelkezik F-fel.

Most pedig térjünk rá a második, a jelen kontextusban még fontosabb *kifogásra.* A Kanonikus Séma szerint minden V világnak van egy tartománya: a V-ben létező tárgyak halmaza. S noha ritkán mondják ki, mindig természetesnek vesszük, hogy egy V lehetséges világ, amelynek tartománya, $\psi(V)$,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

esszenciálisan rendelkezik a $\psi(V)$ tartománnyal rendelkezés tulajdonságával. A $\psi(\alpha)$ tartománnyal rendelkezés tulajdonsága esszenciális α számára; ha egy másik, β világ lett volna aktuális, akkor meglehet, hogy más individuumok léteztek volna, ám továbbra is $\psi(\alpha)$ lett volna α tartománya. Egy aktualista nézőpontból azonban a következő állításpár, vagyis a

(22) Bármely V világra van egy olyan $\psi(V)$ halmaz, ami csak azokat a tárgyakat tartalmazza, amik V-ben léteznek,

és a

(23) Ha D a V tartománya, akkor V esszenciálisan rendelkezik a D tartománnyal rendelkezés tulajdonságával,

problémákhoz vezetnek. Egy halmaz ugyanis, mint láttuk, csupán azokban a világokban létezik, ahol az összes eleme létezik. Éppen ezért $\psi(\alpha)$ sem létezett volna, ha bármely eleme, mondjuk Szókratész, nem létezett volna. Ha, ahogy azt *(23)* állítja, α esszenciálisan rendelkezik a $\psi(\alpha)$ tartománnyal rendelkezés tulajdonságával, akkor α nem létezhetne, ha $\psi(\alpha)$ nem létezne. Ha tehát Szókratész nem létezett volna, akkor ugyanez vonatkozna $\psi(\alpha)$-ra és magára α-ra is. Ha elfogadjuk *(22)*-t és *(23)*-at, akkor azzal a nyugtalanító következménnyel kell számolnunk, hogy a lehetséges világok nem szükségszerű létezők; még a tengerpart legjelentéktelenebb kavicsa is rendelkezik azzal a kitüntetett tulajdonsággal, hogy ha nem létezett volna, akkor egyáltalán nem lett volna olyan, mint α (vagy bármely más világ, amely tartománya magában foglalja ezt a kavicsot).

Ebből a nehézségből következik egy másik, a propozíciókat halmazelméleti entitásokkal – mondjuk lehetséges világok halmazaival – azonosító Kanonikus Koncepciót érintő nehézség. Ezt a felfogást mindenképpen el kell vetnünk, ugyanis azt vonja maga után, hogy nincsenek különböző, de logikailag ekvivalens propozíciók. Ez azonban nyilvánvalóan hamis.

(24) Minden agglegény nőtlen

és

(25) $\int_0^3 x^2\,dx > 7$

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ekvivalensek egymással. Ám vannak, akik anélkül hiszik az elsőt, hogy hinnék vagy akár csak megértenék a másodikat. Az elsőnek tehát van olyan tulajdonsága, amellyel a második nem rendelkezik, és ennek megfelelően különbözik tőle. A Kanonikus Koncepció legfőbb nehézsége a halmazok és tartományok sajnálatos sérülékenységéből fakad – sajnálatos hajlamukból a nem létezésre azokban a világokban, ahol bizonyos elemeik nem léteznek. Vegyünk bármely igaz *p* propozíciót, a Kanonikus Koncepció szerint *p* az α-t tartalmazó világok halmaza lesz. De most tegyük fel, hogy valamely tárgy – mondjuk a Taj Mahal – nem létezett volna; ez esetben sem $\psi(\alpha)$, sem α, sem *p* nem létezne. Ha tehát a Taj Mahal nem létezett volna, akkor ugyanez vonatkozna azokra az igazságokra is, hogy 7 + 5 = 12, és hogy Szókratész bölcs volt; ez azonban képtelenség. A Kanonikus Koncepció szerint csupán a szükségszerűen hamis propozíciók, és az olyanok, mint a

(26) Nincsenek kontingens létezők,

bizonyulnak szükségszerű létezőnek. Ám ezt a kitüntetettséget bizonyára nem érdemelték ki.

De akkor mit is gondoljunk aktualistaként a lehetséges világok tartományairól? Ha akarjuk, egyetérthetünk a Kanonikus Koncepcióval, miszerint minden *V* világra valóban létezik az a $\psi(V)$ halmaz, ami kizárólag *V*-ben létező tárgyakat tartalmaz. Az aktualista nézet szerint azonban a tartományok sokat veszítenek a jelentőségükből; és néhány rendellenes tulajdonságot is mutatnak. Először is, a tartományok, mint láttuk, tipikusan kontingens létezők. Ha Szókratész nem létezett volna, akkor Szókratészt tartalmazó halmaz sem lenne, így pedig $\psi(\alpha)$ sem létezett volna. Ám a lehetséges világok szükségszerű létezők, ezért a világok általában nem rendelkeznek esszenciálisan a tartományaikkal. Ha Szókratész nem létezett volna, akkor α tartománya egy $\psi(\alpha)$-tól különböző halmaz lett volna; és ha *nem* léteztek volna kontingens létezők, akkor α tartománya csupán szükségszerű létezőket tartalmazott volna. Másodszor, az aktualista nézőpontból bármely *V* lehetséges világ tartománya $\psi(\alpha)$ részhalmaza. Mivel nincsenek olyan tárgyak, amelyek különböznek az α-ban létező tárgyaktól, $\psi(V)$ sem tartalmazhat olyan tárgyat, amely különbözik az α-ban létező tárgyaktól. Természetesen az aktualista boldogan elismeri, hogy *lehetett volna* olyan tárgy, ami különbözik bármelyik α-ban létezőtől. Ennélfogva van olyan *V* lehetséges világ, amelyben létezik olyan tárgy, amely bármely aktuálisan létező tárgytól különbözik. Az aktualistának tehát azt kell állítania, hogy $\psi(V)$ a $\psi(\alpha)$ egy részhalmaza – annak ellenére,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

hogy V magában foglalja egy olyan tárgy létezését, amely nem létezik α-ban. Hogyan lehet ezzel megbirkózni? Hogyan adhat értelmet az aktualista annak, hogy

(27) Lehetett volna olyan tárgy, amely minden egyes aktuálisan létező tárgytól különbözik,

ha azt vallja, hogy $\psi(V)$, bármely V-re, $\psi(\alpha)$ részhalmaza?

II.5. Lényegek és igazságfeltételek

Egészen könnyedén, a lényegekre kell hivatkoznia. Szókratész kontingens létező, de a lényege nem az. A tulajdonságok, hasonlóan a propozíciókhoz és a lehetséges világokhoz, szükségszerű létezők. Ha Szókratész nem létezett volna, attól a lényege még létezett volna, csak nem lett volna példázva. Azokban a világokban, ahol Szókratész létezik, a Szókrateitás a lényege; a *Szókrateitás példázása* esszenciális a számára. A Szókrateitás azonban nem rendelkezik esszenciálisan a Szókratész által példázottnak levés tulajdonságával; ezt a tulajdonságot Szókratész nem példázza azokban a világokban, ahol nem létezik. Ezekben a világokban természetesen egyáltalán nincs példázva; a *Szókratész által, ha egyáltalán valaki által példázva levés* esszenciális a Szókrateitás számára, miközben a *Szókratész által példázva levés* akcidentális.

Továbbá, minden V lehetséges világhoz a $\psi_L(V)$ halmaz – a V-ben példázott lényegek halmaza – is kapcsolódik. A $\psi_L(V)$ halmaz tehát a V világ *lényeg*-tartománya; U_L pedig, ami minden V világ $\psi_L(V)$ lényeg-tartományainak uniója, a lényegek halmaza. A lényeg-tartományok előnyei ott mutatkoznak meg, ahol a tartományok problémásak. Tulajdonságok minden lehetséges világban léteznek; a tulajdonságok halmazai nemkülönben, ennélfogva a lényeg-tartományok is szükségszerű létezők. Továbbá, ha $\psi_L(V)$ a V világ lényeg-tartománya, akkor V esszenciálisan rendelkezik a $\psi_L(V)$ lényeg-tartománnyal rendelkezés tulajdonságával. És ahogy másfajta tulajdonságok olykor nincsenek példázva, éppúgy lehetnek nem példázott lényegek is. Ha Szókratész nem létezett volna, akkor a Szókrateitás nem példázott lényeg lett volna. Elég valószínű, hogy ténylegesen vannak nem példázott lényegek; feltehetően van olyan V világ, amelynek a $\psi_L(V)$ lényeg-tartománya tartalmaz ténylegesen nem példázott lényeget. U_L tehát kétségtelenül magában foglal nem példázott lényegeket.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Most már készen állunk arra, hogy értelmet adjunk *(27)*-nek. Előtte azonban lássuk, hogy aktualistaként hogyan értelmezhetünk néhány egyszerűbb propozíciót. Vegyük először azt, hogy

(1) (∃*x*) *x* egy lila tehén.

(1) akkor és csak akkor igaz, ha U_L valamely eleme együttesen van példázva a lila tehénnek levés tulajdonságával; és *(1)* akkor igaz valamely *V* világban, ha $\psi_L(V)$ tartalmaz olyan lényeget, amely együttesen van példázva a lila tehénnek levés tulajdonságával *V*-ben.

(2) Lehetséges, hogy (∃*x*) *x* egy lila tehén,

igaz, ha van olyan világ, amelyben *(1)* igaz – vagyis ha van olyan lényeg, amely valamely világban együttesen van példázva a *lila tehénnek levés* tulajdonságával. *(2)* tehát nem kontingens – vagy szükségszerűen igaz, vagy szükségszerűen hamis. Másrészt,

(3) (∃*x*) lehetségesen *x* egy lila tehén

igaz, ha U_L valamely eleme együttesen van példázva a lehetségesen lila tehénnek levés tulajdonságával. Tehát *(3)* akkor igaz, ha valamely példázott lényeg együttesen van példázva valamely lehetséges világban a *lila tehénnek levés* tulajdonságával. Még általánosabban, *(3)* akkor igaz egy *V* lehetséges világban, ha $\psi_L(V)$ valamely eleme együttesen van példázva valamely *V** világban a *lila tehénnek levés* tulajdonságával. *(3)* maga után vonja *(2)*-t; ám ha, ami valószínűnek tűnik, lehetséges, hogy vannak lila tehenek, miközben az is lehetséges, hogy nincsenek olyan dolgok, amelyek lehettek volna lila tehenek, *(2)* nem vonja maga után *(3)*-at.

Amikor rátérünk a szinguláris propozíciókra, nyilvánvaló, hogy egy olyan propozíció, mint a

(28) Ford becsületes,

akkor és csak akkor igaz egy *V* világban, ha Ford egy lényege *V*-ben együttesen van példázva a becsületességgel.

De mi a helyzet azzal, hogy

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(29) Ford nem becsületes?

(29) valójában egy kétértelmű mondat, ami két teljesen eltérő propozíciót fejez ki. Egyrészt kifejez egy olyan propozíciót, amely Fordról azt állítja, hogy híján van a becsületességnek, egy olyan propozíciót, ami csupán azokban a világokban igaz, ahol Ford lényege együttesen van példázva a becsületesség hiányával. Ezt a propozíciót explicitebben is megfogalmazhatjuk:

(29*) Ford becstelen,

vagyis Ford a becsületesség komplementer tulajdonságával rendelkezik. De *(29)* egyúttal *(28)* tagadását is kifejezi:

(29**) Nem áll fenn annak esete, hogy Ford becsületes.

(28) egyértelműen hamis azokban a világokban, ahol Ford nem létezik; *(29**)* tehát igaz ezekben a világokban. Valójában a *(29*)* és *(29**)* közötti döntő különbség az, hogy az előbbi maga után vonja Ford létezését, míg az utóbbi nem; *(29**), (29*)*-tól eltérően, igaz azokban a világokban, ahol Ford nem létezik.

A *(29*)* és *(29**)* közötti különbségre úgy is tekinthetünk, mint a *de re/de dicto* közötti megkülönböztetésre. *(29*)* Fordnak becstelenséget tulajdonít. *(29**)* ezzel szemben a *(28)*-ról azt állítja, hogy hamis, Fordról viszont semmit. *(29*)* azokban a világokban igaz, ahol Ford lényege együttesen van példázva a becstelenséggel. Mivel nincsenek és nem lehetnek nem létező tárgyak, a becstelenségnek sincsenek és nem is lehetnek nem létező példázódásai. *(29*)* tehát maga után vonja, hogy Ford létezik. *(29**)* azonban nem. Ott igaz, ahol *(28)* hamis, és azokban a világokban igaz, amelyekben Ford se nem létezik, se nem rendelkezik tulajdonságokkal.

(29) kétértelműségét a hatókör kétértelműségének tulajdoníthatjuk. *(29**)*-ban a negáció jele egy mondatra vonatkozik, és a hatókörén belül van a „Ford" név. Azonban *(29*)*-ban a negáció jele nem egy mondatra, hanem egy predikátumra vonatkozik, és egy másik predikátumot eredményez; a „Ford" név pedig nem esik a hatókörébe. Ahol „Ford" hatóköre a legtágabb, mint *(29*)*-ban, az eredményül kapott mondat egy olyan propozíciót fejez ki, amely Fordnak egy tulajdonságot tulajdonít, és maga után vonja a létezését; ahol pedig a névnek a legtágabbnál szűkebb a hatóköre, ott megeshet, hogy a kifejezett propozíció semmilyen tulajdonságot nem tulajdonít Fordnak,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

és azokban a világokban is igaz lehet, ahol Ford nem létezik. A *de re/de dicto* különbség és a hatókör kétértelműsége közötti kölcsönhatás máshol is megfigyelhető. Egy olyan mondat, mint a

(30) Ha Szókratész bölcs, akkor valaki bölcs,

ugyanúgy kétértelmű, mint *(29).* Úgy is olvasható, mint ami Szókratésznek tulajdonít egy tulajdonságot: az olyannak levés, hogy ha ő bölcs, akkor valaki bölcs tulajdonságát. Amit így olvasva kifejez, egyértelműbben így fogalmazható meg:

(30*) Szókratész olyan, hogy ha ő bölcs, akkor valaki bölcs,

ez a propozíció pedig csak azokban a világokban igaz, ahol Szókratész létezik. *(30)* azonban kifejezhet egy olyan propozíciót is, amely a *Szókratész bölcs* és a *valaki bölcs* propozíciók relációját állítja. Mivel ezek a propozíciók minden lehetséges világban ebben a relációban állnak, ez a propozíció szükségszerűen igaz. Ezért *(30*)*-tól eltérően azokban a világokban is igaz, ahol Szókratész nem létezik. Hasonló a helyzet a következő esetben is:

(31) Ha valami azonos Szókratésszel, akkor valami személy.

Ha *(31)*-ben a „Szókratész" névnek a legtágabb hatókört biztosítjuk, akkor az egy olyan kontingens propozíciót fejez ki, ami Szókratésznek tulajdonít egy tulajdonságot, és kizárólag azokban a világokban igaz, ahol Szókratész létezik. Ám ha szűk hatókörrel látjuk el, akkor *(31)* egy szükségszerű propozíciót fejez ki – feltéve persze, hogy a *személynek levés* esszenciális Szókratész számára.

Mi a helyzet a szinguláris egzisztenciális propozíciókkal? A

(32) Ford létezik

csak azokban a világokban igaz, ahol Ford lényege együttesen van példázva a létezéssel – azokban a világokban, ahol Ford létezik. A

(33) Ford nem létezik

azonban ugyanúgy kétértelmű, mint *(29);* kifejezheti akár azt, hogy

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(33*) Ford rendelkezik a nem létezéssel (a létezés komplementer tulajdonságával),

akár azt, hogy

(33**) Nem áll fenn annak az esete, hogy Ford létezik.

*(33**) (32)* negációja, és csak azokban a világokban igaz, ahol *(32)* hamis. *(33*)* viszont épp azokban a világokban igaz, ahol Ford lényege a nem létezéssel együtt van példázva. Aktualistaként ragaszkodunk hozzá, hogy nincsenek és nem is lehettek volna olyan dolgok, amelyek nem léteznek; ennek megfelelően nincs olyan világ, ahol egy lényeg a nem létezéssel együtt van példázva; tehát *(33*)* szükségszerűen hamis.

Most visszatérhetünk ahhoz, hogy

(27) Lehetett volna olyan tárgy, amely különbözik minden egyes aktuálisan létező tárgytól.

A Kanonikus Koncepció szerint *(27)* csak akkor igaz, ha *U*-nak van olyan *x* eleme, amely ténylegesen nem létezik, de létezik valamely α-tól eltérő lehetséges világban; *(27)* tehát e felfogás szerint akkor és csak akkor igaz, ha vannak olyan dolgok, amelyek nem léteznek, de létezhettek volna. Az aktualista koncepció szerint nincsenek olyan dolgok, amelyek nem léteznek. Hogyan kellene akkor *(27)*-et értenünk? Egész egyszerűen úgy, hogy *(27)* akkor és csak akkor igaz, ha van olyan világ, amelyben a

(34) Van olyan tárgy, amely nem létezik α-ban,

igaz. Csakhogy *(34)* akkor és csak akkor igaz egy *V* világban, ha van olyan lényeg, amely *V*-ben példázva van, α-ban viszont nem. Tehát *(27)* akkor és csak akkor igaz, ha van legalább egy olyan lényeg, amely valamely világban példázva van, de ténylegesen nincs – vagyis akkor és csak akkor, ha van egy nem példázott lényeg. Ennélfogva *(27)* nagy valószínűséggel igaz. Aktualistaként tehát így fogalmazhatunk:

(35) Habár lehettek volna olyan dolgok, amelyek *ténylegesen* nem léteznek, nincsenek olyan dolgok, amelyek nem léteznek, de létezhettek volna.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ezek hát a lehetséges világok aktualista koncepciójának alapjai. A Kanonikus Koncepciónak csak az előnyeivel rendelkezik, a hátrányaival nem; így annak feltételezése nélkül juthatunk a lehetséges világok eszméje által kínált megértéshez, hogy vannak vagy lehettek volna olyan dolgok, amik nem léteznek.[5]

Irodalom

Adams, Robert (1974): Theories of actuality, *Noûs,* 8: 211–231.

Castañeda, Hector-Neri (1975): Individuation and Non-identity: A New Look, *American Philosophical Quarterly,* 12: 131–40.

Donnellan, Keith (1974): Speaking of Nothing, *Philosophical Review,* 83: 3–31.

Kripke, Saul (1963): Semantical Considerations on Modal Logic, *Acta Philosophica Fennica,* 16: 83–94. Reprint in B. Linsky (ed.): *Reference and Modality.* Oxford, 1974. 62–72.

Lewis, David (1972): General Semantics. In D. Davidson – G. Harman (eds.): *Semantics of Natural Languages*. Dordrecht: Reidel. 169–218.

Montague, Richard (1974): *Formal Philosophy*. Ed. R. M. Thomason. New Haven: Yale University Press

Plantinga, Alvin (1974): *The Nature of Necessity.* Oxford: Oxford University Press

—— (1978): The Boethian Compromise, *American Philosophical Quarterly,* 15 (2): 129–138. Reprint in *Essays in the Metaphysics of Modality,* Chapter 6.

[5] Az „An actualist semantics for modal logic" című tanulmányában Thomas Jager a kvantifikált modális logikához olyan szemantikát dolgozott ki és axiomatizált, amely sem azt nem feltételezi, hogy a dolgoknak olyan világokban vannak tulajdonságaik, amelyekben nem léteznek, sem pedig azt, hogy vannak vagy lehettek volna olyan tárgyak, amik nem léteznek. A szemantika kívánt alkalmazásában a modell tartományát lényegek egy halmaza adja, és egy $(\exists x)Fx$ formájú mondat által kifejezett propozíció akkor és csak akkor igaz egy világban, ha valamely lényeg együttesen van példázva abban a világban az F által kifejezett tulajdonsággal. [Lásd *Notre Dame Journal of Formal Logic,* 1982, 23: 335–349. – *a ford.*]

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A LEHETSÉGESSÉG TERMÉSZETE

| *DAVID M. ARMSTRONG*

I. Bevezetés

Alább a lehetségesség egy *Kombinatorikus* elméletét szeretném védelmembe venni. E nézet a lehetségességet az adott, aktuális elemek kombinációjára vezeti vissza, mégpedig az *összes* olyan kombinációra, ami egy egyszerű formát tiszteletben tart. A kombinációt értsük elég tágan ahhoz, hogy az *expanzió* és a *kontrakció* fogalmait is magában foglalja. (Központi metafizikai hipotézisem szerint minden, ami létezik, térben és időben létezik. Ez a tér- és időbeli világ szolgáltatja az aktuális elemeket a kombinációk teljességéhez. Tehát a kombinatorikus elmélet egy *Naturalista* változatát fogom javasolni.)

A kombinatorikus elgondolás természetesen nem újdonság. Először Wittgenstein fejtette ki a *Tractatus*ban. Az alapokat feltehetően a 3.4. pontban rakta le (2004, 31., *kiemelés* tőlem): „A kijelentés egy helyet határoz meg a logikai térben. E logikai hely létezését *egyedül az alkotóelemek létezése* [...] biztosítja." A kombinatorizmus irodalma eddig csekély mértékben gyarapodott. Jómagam Brian Skyrms (1981) rövid, ám magával ragadó tanulmányának, a „Tractarian Nominalism"-nak köszönhetően tértem át a kombinatorikus nézetre.

Álláspontunkat célszerű lesz szakaszosan kidolgozni. Wittgensteint követve egy olyan világból indulok ki, ahol az egyszerű tárgyak újrakombinálása határozza meg azt, hogy mi lehetséges. Ezután el kell hajítanunk a létrát. Az expanziónak és a kontrakciónak is helyet kell biztosítanunk, ahogy annak a (legalábbis doxasztikus) lehetőségnek is, hogy a világban nincsenek egyszerű tárgyak.

EREDETILEG MEGJELENT: „The Nature of Possibility", *The Canadian Journal of Philosophy,* 1986, 16: 575–594.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

II. Az ontológia felvázolása

A világ, amiből kiindulok, számos egyszerű *a*, *b*, *c*... individuumot tartalmaz. Számuk nem meghatározott. Lehet véges, vagy egyike a végtelen számosságoknak. Az, hogy a világ mennyi individuumot tartalmaz, egy a posteriori, tudományos kérdés.

Ezek az individuumok meghatározatlan számú tulajdonsággal rendelkezhetnek, illetve meghatározatlan számú relációban állhatnak más individuumokkal. Egyszerűségük abból a tényből fakad, hogy nincsenek valódi részeik, ahol is az individuumok részei maguk is individuumok. Ilyen individuumokra a tulajdonságok pont-instanciái lennének a legjobb jelöltek.

A világ emellett véges vagy végtelen számú egyszerű F, G, H... tulajdonságot és egyszerű R, S, T... relációt is tartalmaz. (Ezek egyszerűsége abból a tényből fakad, hogy nincsenek olyan további tulajdonságok vagy relációk, amelyek a valódi részeik lennének.) A relációk lehetnek diadikusak, triadikusak..., *n*-adikusak. Skyrmsszel teljes egyetértésben én is azt gondolom, hogy ezek a tulajdonságok és relációk *univerzálék.* Ugyanazzal az F tulajdonsággal két vagy több különböző individuum is rendelkezhet. Ugyanaz a diadikus R reláció pedig két vagy több különböző individuumpár között is fennállhat.

Most röviden kitérek az univerzálékkal kapcsolatos nézeteimre. Központi állításom az, hogy az *n*-adikus *predikátumokból* nem lehet automatikusan *n*-adikus *univerzálékra* következtetni. Hogy a világ milyen univerzálékat, milyen igaz tulajdonságokat és relációkat tartalmaz, nem lehet szemantikai alapon, a priori módon meghatározni. A kérdést sokkal inkább a teljessé vált tudomány segítségével, a posteriori kell megválaszolni.

Ha U_1 és U_2 univerzálék, akkor az $\ulcorner U_1 \vee U_2 \urcorner$ predikátum igaz módon alkalmazható különböző individuumokra. Azonban nincs *vagy U_1, vagy U_2* univerzálé. Hasonlóképp, valószínűsíthetően a $\ulcorner$Nem-$U_1\urcorner$ predikátum igaz módon alkalmazható bizonyos individuumokra. Azonban nincs olyan univerzálé, hogy *nem U_1-nek levés*. Ez utóbbi nézet – ami még a kombinatorikus elméletem kidolgozása előtt merült fel bennem –, mint kiderült, az univerzálékat is magában foglaló kombinatorizmusom kulcsfontosságú részét képezi.[1] Ugyanis U_1 és Nem-U_1 nem egy lehetséges kombináció. De mégis hogyan zárhatjuk ki a kombinatorizmusban ezt a lehetőséget?

Az univerzálék konjunkciói mindenesetre elfogadható (összetett) univer-

[1] Lásd Armstrong (1978a, 14. fejezet).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

záléknak tűnnek. Feltéve, hogy létezik olyan individuum, amely egyszerre F és G, és ezek univerzálék, akkor az F∧G-t különböző példányokban azonos univerzálénak tarthatjuk. Ugyanez vonatkozik a *strukturális* univerzálé rendkívül fontos kategóriájára is. Ha egy összetett individuum F-része R relációban áll a G-részével, és F, R és G univerzálék, akkor az individuum az *F R-ben állása G-vel* strukturális univerzálé egy példánya.

Eddig individuumokat, tulajdonságokat és relációkat posztuláltam, amik közül az utóbbiak monadikus és poliadikus univerzálék (és ha a naturalizmus hipotézise igaz, akkor ezek egyetlen téridőbeli rendszert alkotnak). Ez azonban azt sugallhatja, hogy a valóságra, avagy az aktuális világra úgy gondolok, mint három különböző alkatrészből álló építményre. Ehelyett azt állítom, hogy ezek az „elemek" lényegében absztrakciók, a Wittgenstein és Skyrms által *tények*nek, általam pedig *körülmények*nek nevezett entitások aspektusai: olyan körülményeké, mint amilyen az *a* F-nek levése vagy a *b R*-ben állása *c*-vel, és a többi. Ha egészen eddig az egyszerűkkel *[simples]* foglalkoztunk, akkor ezeket a körülményeket *atomi* körülményeknek is nevezhetjük.

A „körülmények" és a „tények" kifejezések közötti választás kissé kényes kérdés. A „tények" kifejezés előnyének tűnhet, hogy nem beszélhetünk hamis tényekről, miközben a nyelv lehetővé teszi, hogy nem létező körülményekről beszéljünk. Ám, ahogy rövidesen látni fogjuk, ez a látszólagos előny valójában egyáltalán nem előny. Valójában hasznos, hogy a „körülmények" kifejezésnek van olyan lazább értelme, amelyben nem létező körülményekről beszélhetünk.

Most vegyük fontolóra az atomi körülmények teljességét. Ahogy Skyrms javasolja, egy individuumra, mondjuk, *a*-ra, gondolhatunk úgy, mint amit egyszerűen az *a*-t magában foglaló összes körülményből *absztrahálunk;* F-re mint az *F*-et magában foglaló összes körülményből absztrahálunk; és hasonlóképpen az R relációra vonatkozóan. Az „absztrakció" itt nem azt jelenti, hogy *a,* F és R bármilyen módon is más világhoz tartozó lenne, még kevésbé „mentális" vagy nem valódi. Sokkal inkább azt jelenti, hogy noha a szelektív figyelem aktusával *elkülöníthetők* az őket magukba foglaló körülményektől, mégsem léteznek a körülményektől függetlenül.

A tulajdonságokat felfoghatjuk olyan *módok*ként, ahogy (bizonyos) individuumok vannak, a relációkat pedig olyan *módok*ként, ahogy az individuumok egymáshoz viszonyulnak. Ez világossá teszi, hogy miért körülményekben léteznek, és hogy miért nem létezhetnek instanciálatlan tulajdonságok és relációk. Egy *lehetséges* tulajdonság vagy reláció, még akkor is, ha empirikusan lehetséges, *ipso facto* nem tulajdonság vagy reláció.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Hogy individuumok lehessenek, minden individuumnak *egy* individuumnak, *egyetlen* dolognak kell lennie. Ez azonban megköveteli, hogy „egy fogalom alá essenek", ahogy Frege mondaná, hogy rendelkezzenek valamilyen egységalkotó tulajdonsággal. Ezért úgy gondolom, hogy a csupasz individuumokat *[bare individuals]* éppúgy elvethetjük, ahogy az instanciálatlan tulajdonságokat és relációkat is. Ez a körülmények regnálása.

III. Wittgenstein-világok

Az atomi körülmény fogalmának ismeretében bevezethetjük a *molekuláris* körülmény fogalmát. Molekuláris körülmények kizárólag *konjunktív* körülmények lehetnek. A diszjunktív és negatív körülmények nem megengedettek. Konjunktív körülményből azonban végtelen sok lehet. Körülmények egy bizonyos, feltehetően végtelen konjunkciója a világ.

Bevezethetjük a *lehetséges* atomi körülmény fogalmát is, különös tekintettel a *pusztán* lehetséges atomi körülmény fogalmára. A „lehetséges" itt módosítja a „körülmény" jelentését. Ugyanis az előző szakaszban a „körülmény" kifejezés úgy került bevezetésre, miszerint minden körülmény aktuális.

A lehetséges körülmény fogalmát szemantikai alapon, az atomi *kijelentés* fogalmán keresztül vezetjük be. Tegyük fel, hogy *a* [van] F, de nem G. Most vegyük az „*a* [van] F" és az „*a* [van] G" kijelentéseket. Az előbbi igaz, és atomi kijelentésnek nevezhetjük. Ám az utóbbit *éppúgy* nevezhetjük atomi kijelentésnek. Mert noha egyetlen atomi körülménynek sem felel meg, mégis az atomi körülmények *formáját* tiszteletben tartja.

Ezen a ponton meg kell jegyeznem, hogy semmilyen konkrét tudásunk sincs arra vonatkozóan, hogy egész pontosan mik is ezek az individuumok és tulajdonságok. Egy olyan gondolatkísérletről van szó csupán, amelyben elképzeljük, hogy megfogalmazunk egy hamis atomi kijelentést. Véleményem szerint itt a tudatlanságunk wittgensteini beismerése zseniális húzás, nem pedig – ahogy gyakran gondolják – gyáva kifogás. Így tartjuk tiszteletben azt a tényt, hogy a priori nem ismerhetjük, sőt, egyelőre még a posteriori is csak kevéssé ismerhetjük a világ alapvető építőköveit, különös tekintettel a tulajdonságokra és a relációkra. Wittgenstein belátását azonban némiképp megmételyezi a gondolat, miszerint pusztán logikai elemzéssel még mindig lehetségesnek kellene lennie annak, hogy a *hétköznapi* igaz vagy hamis kijelentésektől az atomi alapelemekig jussunk. Ez pedig azzal a nézettel függ össze, mely szerint minden szükségszerűségnek egytől egyig analitikusnak

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

vagy tautologikusnak kell lennie. Innen már Kripke jelölte ki az utat. Néhány, az a posteriori megállapított szükségszerű azonosságokra vonatkozó gondolata sok tekintetben megvilágító erejű volt.

Visszatérve az érvhez, az „*a* [van] G" hamis atomi kijelentés. Amit állít, hogy *a* [van] G, hamis. Azonban azt is mondhatjuk, hogy az *a* G-nek levése egy lehetséges (pusztán lehetséges) atomi körülmény. Egy pusztán lehetséges körülmény nem egzisztál, nem szubzisztál, nem rendelkezik a létezés semmilyen formájával. Nem része az ontológiánknak. Mindazonáltal referálhatunk rá, vagy jobban mondva *látszólagosan* referálhatunk rá.

Most, hogy rendelkezünk a molekuláris vagy konjunktív körülmények és a lehetséges atomi körülmények fogalmaival, megalkothatjuk a lehetséges atomi körülmények konjunkcióinak fogalmát (beleértve a végtelen konjunkciókat), vagyis a molekuláris lehetséges körülmények fogalmát.

Az egyszerű individuumok, tulajdonságok és relációk *bármilyen* módon kombinálhatók, amivel lehetséges atomi körülményekhez juthatunk, feltéve, hogy tekintettel vagyunk az atomi tények formájára. Ez a kombinatorikus elgondolás lényege. Az ilyen lehetséges atomi körülmények aztán *bármilyen* módon kombinálhatók, amivel lehetséges molekuláris körülményekhez juthatunk. Ha egy ilyen lehetséges molekuláris körülményre úgy gondolunk, mint a létezők teljességére, akkor az egy *lehetséges világ*.

Wittgenstein, az egyszerű tárgyak (hogy vannak-e közöttük univerzálék, nem világos) világának posztulálása mellett, azt is elfogadta, amit Skyrms a lehetséges világok „rögzített tartományú" megközelítésének nevezett. A mi fogalmainkban kifejezve: minden lehetséges világnak tartalmaznia kell *minden* egyszerű individuumot, tulajdonságot és relációt, és ezeken kívül semmi mást. Az ilyen világokat *Wittgenstein-világok*nak fogom nevezni. Célszerű a világok e halmazából kiindulni, s csak ezután szemügyre venni, hogy milyen további világokra van még szükség ahhoz, hogy megkapjuk az *összes* lehetséges világot.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy Wittgenstein szerint (ahogy Skyrms szerint is) elegendő posztulálnunk az elsőrendű tárgyak elsőrendű tényekké (körülményekké) kombinálását. Véleményem szerint ez túl optimista meggyőződés. Egy kielégítő ontológiához szükség lehet a tulajdonságok és relációk tulajdonságaira és relációira is. Nemkülönben a körülményekkel kapcsolatos körülményekre. És tényleg, ahogy arra már Russell is rámutatott, azt a kijelentést, hogy a körülmények egy bizonyos konjunkciója kimeríti a világot, nem tudom pusztán az elsőrendű körülményekre hivatkozva elemezni. A lehetséges világok fogalma tehát nem egy elsőrendű fogalom.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ebben a tanulmányban mindenesetre azt javaslom, hogy hagyjuk figyelmen kívül ezeket a komplikációkat. Abban reménykedem, hogy a kombinatorikus elmélet nézőpontjából ezek tényleg *csak* komplikációk.

IV. Haecceitások és quidditások

Tegyük fel tehát, hogy *Naturalisták* vagyunk, és úgy véljük, hogy a téridőbeli világon kívül semmi sincs. Tegyük fel továbbá azt is, hogy szerintünk ennek a téridőbeli világnak van egy alapvető struktúrája: az individuumok (univerzális) tulajdonságokkal és relációkkal való rendelkezése, és hogy ezeknek az univerzáléknak az azonosítása a posteriori kérdés. Végül tételezzük fel, hogy a lehetségesség egy *Kombinatorikus* elméletét valljuk, miszerint a *puszta* lehetségességek az aktuális elemek rekombinációi.

Két nehézséggel fogunk itt szembesülni. Először is, nem létezhetnek-e olyan individuumok, amelyek se nem azonosak aktuális individuumokkal, se nem állnak aktuális individuumokból? Lewis (1986) nyomán az ilyen individuumokat nevezzük *idegen* individuumoknak. Másodszor, nem létezhetnek-e olyan univerzálék, amelyek se nem azonosak aktuális, azaz instanciált univerzálékkal, se nem állnak aktuális univerzálékból? Nevezzük az ilyen univerzálékat idegen univerzáléknak. Kiinduló premisszáink, úgy tűnik, kizárják az idegen individuumokat és univerzálékat.

Skyrms 1981-as tanulmányában azt mondja, hogy az ezen idegen lehetőségekről való számadáshoz a kombináció helyett az „analógia" felé kell fordulnunk. Magyarázatából kiderül, hogy az analógia végső soron nem más, mint az egzisztenciális kvantor használata. Nem érthetjük azt a kijelentést, hogy létezhetnek olyan individuumok, amelyek se nem azonosak aktuális individuumokkal, se nem állnak azokból? Nem érthetjük azt a kijelentést, hogy létezhetnek olyan univerzálék, amelyek se nem azonosak aktuális univerzálékkal, se nem állnak azokból? Az ilyen idegen individuumok és univerzálék *olyanok* lennének, mint az aktuális individuumok és univerzálék (feltételezem, ebben áll az „analógia"), még ha különböznek is tőlük, minthogy „mások".

Nem hiszem, hogy ez a megoldás, legalábbis az univerzálék esetében, célravezető lenne. Nem beszélve arról, hogy a naturalizmus feladásával járna. Tegyük fel, azt mondjuk, hogy az aktuálisan létező *a* individuumnak lehetett volna egy idegen tulajdonsága. Mi az a világban, ami igazzá teszi ezt a kijelentést? Mi az igazságalkotója, avagy ontológiai alapja? Ha lehetségesek

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

idegen tulajdonságok, akkor mindegyiknek van saját természete, más szóval *quidditása*. (Tegyük fel, hogy *a* rendelkezett egy idegen tulajdonsággal, *b* pedig egy másikkal. Ettől eltérő az a feltételezés, hogy *a* azzal a tulajdonsággal rendelkezett, amivel *b,* míg *b* azzal a tulajdonsággal, amivel *a.* Minden idegen tulajdonságnak saját természete kell, hogy legyen.) Ám ezek a természetek, ezek a quidditások nem találhatók meg a téridő világában. Lewis mondhatja azt, hogy ezek más lehetséges világokban instanciálódnak. Egy platonista a természeti világon „kívüli" instanciálatlan létezéssel ruházhatja fel. De mit tehet a naturalista-kombinatorista? Az univerzálék esetében, úgy vélem, az analógiás eljárás csődöt mond.

Felmerülhetne, hogy az aktuális univerzálékat felhasználva „háromszögeljük" az idegen univerzálékat. Az ötletet „a kék hiányzó árnyalata" hume-i problémája inspirálta. Vegyük a következő (feltételezett) univerzálékat: a piros, a narancssárga és a sárga, majd ismételten a piros, a lila és a kék. Tegyük fel, hogy a narancssárga sohasem lett instanciálva. Nem lett volna akkor idegen? De még ha így is alakult volna, nem lehetne „rögzíteni" mint a piros és a sárga között lévő tulajdonságot, ugyanúgy, ahogy a lila a piros és a kék között van?

E javaslat kritikája során elsőként azt kell megjegyeznünk, hogy ez a megoldás csak korlátozottan érvényes. A narancssárga ugyanis nem lenne teljesen idegen (a narancssárga egy *szín*). Azt, ami *teljesen* idegen, feltételezésünk szerint, nem lehetne így háromszögelni.

Mindenesetre kétlem, hogy a narancssárga *bármilyen* mértékben is idegen lenne a többi színhez képest. Ha valamilyen fizikalista redukció biztosítja a színek igazi természetét, ahogy hiszem, akkor a színek különféle pozíciót foglalnak majd el a mennyiségek skáláján vagy skáláin. A mennyiségek viszont strukturális tulajdonságok, egy „hiányzó struktúra" pedig közvetlenül megkonstruálható az instanciált struktúrákból.

Jóval szigorúbb intézkedésekre van szükség a hamisítatlan idegenek esetében. Azt hiszem, hogy a Naturalista-Kombinatoristának tagadnia kell az ilyen valódi idegen univerzálék lehetőségét. Egy kombinatorista számára a lehetséges az aktuális által meghatározott. Tehát az aktuális univerzálék szabnak határt a lehetséges univerzáléknak, olyan határt, amelyet az újrakombinálásuk teljessége határoz meg. Nem zárhatjuk ki, hogy az idegen univerzálék elképzelhetők, azaz doxasztikusan lehetségesek, ahogy a Goldbach-sejtés hamissága is elképzelhető. Ám ahogy a Goldbach-sejtés (is lehet, hogy) egy szükségszerű igazság, éppúgy szükségszerű igazság az idegen univerzálék tagadása is.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Az idegen univerzálék mellett szóló intuíciónkat leghatásosabban a következőképp mozgósíthatjuk. Vegyünk egy olyan „kontraktált" világot, amelyet azáltal zsugorítunk össze, hogy bizonyos egyszerű tulajdonságokat eltüntetünk belőle. E kontraktált világ szemszögéből nézve ezek az egyszerű tulajdonságok idegen tulajdonságok lesznek. Ám ha egy kontraktált világhoz képest a mi világunk tulajdonságai idegenek lehetnek, akkor vajon nincsenek-e olyan lehetséges világok, amelyekhez képest a *mi* világunk kontraktált, mondjuk, az univerzálék tekintetében? Egy ilyen világ idegen univerzálékat fog tartalmazni, vagyis a mi világunktól idegen univerzálékat.

Ám gondolatmenetünk titokban arra alapoz, hogy minden világot egyenrangúnak tekintünk. A *kombinatorista* ugyanis az aktuális világ megszállottja. Kizárólag az aktuális világot tartja valódinak. Mivel a lehetséges az aktuális által meghatározott, ezért, félretéve az újrakombinálhatóságot, a lehetséges nem mehet túl az aktuálison. Egy kontraktált világot fontolóra venni annyit tesz, mint azzal a – hamis – feltételezéssel élni, hogy az aktuális világ is kontraktált. Ha a lehetséges az aktuális által meghatározott, és az aktuálist konraktáltnak tételezzük, akkor a lehetségest is kontraktáltnak kell tételezzük, bizonyos aktuális univerzálékat pedig idegennek. Ez viszont nem engedi meg az expandált világokat.

Mi a helyzet az idegen *individuumok*kal? A kombinatorista számára ez sokkal súlyosabb probléma. Nagyon nehéz lenne tagadni, hogy a világ több individuumot tartalmazhat, mint amennyit aktuálisan tartalmaz. Nincs egér a dolgozószobámban. Mindazonáltal lehetne. De miért kell ennek az egérnek a világ összes egere közül az egyiknek lennie? Miért ne lehetne egy ezektől eltérő, más egér? És ha más egér, miért nem olyan részecskékből épül fel (az egerek materialista elméletét vallom), amelyek a világ részecskéitől eltérő részecskék? Ez a feltételezés sokkal kevésbé *recherché,* mint az idegen univerzálék feltételezése. Mindenesetre valódi lehetőségnek tűnik.

Azt szeretném sugallni, hogy az idegen individuumok esetében fenntartható az „analógiára" való skyrmsi hivatkozás. Ám ahhoz, hogy fenntarthassuk, el kell utasítanunk egy olyan tant, amelyet Skyrms elfogad (az aktuális individuumokra vonatkozóan): a *Haecceitizmus* tanát. Vegyük először szemügyre, mi is ez a tan.

A gazdag és összetett aktuális világunk helyett vegyünk példaként egy olyan kontraktált világot, amely nem tartalmaz mást, mint az egyszerű *a* és *b* individuumokat és a szintén egyszerű F és G tulajdonságokat. Továbbá, ebben a világban kizárólag két körülmény létezik:

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

I. F*a* & G*b*.

Mit fog mondani a kombinatorista egy ilyen szikár aktualitáshoz kapcsolódó lehetséges világokról? Ha az egyszerűség kedvéért mellőzzük a további kontrakciókat, akkor úgy tűnik, a következő lehetőségekkel számolhatunk:

II. G*a* & F*b*
III. F*a* & G*a* & F*a*
IV. F*a* & F*b* & G*b*
V. F*a* & G*a* & G*b*
VI. G*a* & F*b* & G*b*
VII. F*a* & G*a* & F*b* & G*b*

Vegyük most szemügyre az *I* és *II, III* és *IV,* illetve *V* és *VI* párokat. Carnap azt mondaná, hogy habár mindegyik pár esetében a tagok *állapotleírásai* eltérőek, a *struktúraleírások* mégis azonosak. A kérdés a következő: vajon *I* és *II* ugyanazt a világot írják-e le különbözőképpen, vagy két különböző világot írnak le? Ez a kérdés vonatkozik a másik két párra is. Egy haecceitista szerint az egyes párok tagjai különböznek egymástól. Az anti-haecceitista szerint viszont nem. Éppen ezért egy kombinatorista anti-haecceitista *kevesebb lehetséges világot* enged meg, mint a haecceitista.

A haecceitista úgy tartja, hogy – szemben az ismétlődő tulajdonságokkal (F & G) – *a* és *b* egyaránt rendelkezik olyan egyedülálló belső lényeggel, olyan metafizikai szignállal, ha úgy jobban tetszik, amely *a*-t megkülönbözteti *b*-től. Még ha el is vonatkoztatunk valamennyi ismétlődő tulajdonságaiktól, *a* és *b* akkor is különbözni fog egymástól.

Az anti-haecceitista tagadja ezt. Vegyük észre, hogy lehetséges *erős* és *gyenge* anti-haecceitizmus is. Az erős anti-haecceitizmus tagadja, hogy az individuumok bármilyen értelemben is többek lennének, mint a tulajdonságaik „nyalábjai". Az erős anti-haecceitista számára a *VII.* „világ" olyan világgá omlana össze, amely mindösszesen egyetlen individuumot foglalna magába, az F és G tulajdonságokkal egyaránt rendelkező individuumot. (A „két" nyaláb valójában egy és ugyanaz a nyaláb.) Az erős anti-haecceitizmust több okból is elutasítom, de hajlok a gyenge változat elfogadására.[2]

Az individuumokra vonatkozó Haecceitizmus párhuzamba állítható az univerzálékra vonatkozó Quidditizmussal. Mi több, a Naturalista-Kombina-

[2] Lásd Armstrong (1978b, 9. fejezet).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

torizmussal egyesítve a haecceitizmus, úgy tűnik, ugyanúgy ellehetetleníti az idegen individuumokat, ahogy a quidditizmus ellehetetleníti az idegen univerzálékat. Az idegen individuumoknak ugyanis feltehetően rendelkeznie kell valamilyen meghatározott haecceitással, amely különbözik az aktuális haecceitásoktól, és nem is nyerhető ki belőlük. Azonban miképp lenne képes egy Naturalista igazságalkotót biztosítani annak a kijelentésnek, hogy lehetségesek idegen haecceitásaikkal rendelkező idegen individuumok?

A bökkenő azonban az, hogy míg a valóban idegen univerzálék lehetőségét talán tagadhatjuk, a valóban idegen individuumok lehetőségét nehéz lenne vitatni.

Azt javaslom, hogy a Naturalista-Kombinatorista egy (gyenge) anti-haecceitista pozíciót tegyen magáévá. Úgy vélem, ez egy természetes és kényelmes álláspont. Továbbá, reményeim szerint, ezután előnyösebb helyzetbe kerülünk, hogy felélesszük az „analógia" Skyrms-féle tanát.

Az elképzelés egészen egyszerű. Ha igaz a gyenge anti-haecceitizmus, akkor az individuumok mint individuumok csak éppen hogy, numerikusan különböznek egymástól. *Egyszerűen* mások. (Nem úgy, mint a tulajdonságok és a relációk.) A másságnak ez a fogalma levezethető az aktuális individuumokból. Éppen ezért, ha további, idegen individuumokra alkalmazzuk, akkor mint partikuláréknak az egész természetüket lefedi. Semmi sem hiányzik, ami akkor hiányozna, ha a haecceitizmus lenne igaz. Így tehát „analógiát felállítva" *teljesen meghatározott* fogalmat alkothatunk meghatározatlan számú idegen individuumról. Ezek aztán a Wittgenstein-világok mellett további világok megalkotásához is rendelkezésre állnak. Ez a kombinatorizmus módosítása. Remélem, hogy „csupán egy apró" módosítás.

V. Kontraktált világok

A Wittgenstein-világokat tehát ki kell egészíteni olyan világokkal, amelyek további individuumokat tartalmaznak, de nem olyan világokkal, amelyek további egyszerű univerzálékat tartalmaznak.

De egyéb teendőink is akadnak. Nemcsak ezt a korlátozott expanziót kell megengednünk, hanem, ahogy azt az előző szakaszban már előrevetítettük, a kontrakciót is meg kell engednünk. Ha nem lenne kontrakció, akkor minden aktuális individuum és minden egyszerű univerzálé az összes lehetséges világban jelen lenne. Ahogy azt már gyakran megjegyezték, ez mind az individuumokat, mind az univerzálékat szükségszerű létezőkké tenné. Az

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

aktuális világ bármely individuumáról igaznak tűnik azt mondani, hogy nem létezhetett volna. Az aktuális világ bármely univerzáléjáról igaznak tűnik azt mondani, hogy instanciálatlan lehetett volna (bármely időpontban), és így, egy Naturalista számára, nem létezhetett volna.

A kézenfekvő megoldás az, hogy a lehetséges világok megformálása során megengedjük a kontrakciót. Vegyük bármely individuumot, a létezése esetleges. Magyarán, vannak olyan világok, amelyek nem tartalmazzák a kérdéses individuumot. Vagy: vegyük bármely univerzálét, a létezése esetleges. Az ilyen kontrakció sem tűnik indokolatlannak. Felmerülhet a kérdés: miért vagyunk kénytelenek minden egyszerű egyedet, tulajdonságot és relációt felhasználni, amikor elemeket körülményekké kombinálunk, majd ezeket a körülményeket összekapcsolva lehetséges világokat hozunk létre? Miért nem csak egy valódi részhalmazukkal tesszük ezt?

Míg azonban úgy tűnik, hogy az individuumok kontrakciója során nem ütközünk különösebb nehézségbe, addig az univerzálék kontrakciója problémákat okoz a kombinatorizmus számára. A nehézségre William Lycan (1979, 307. lj.) figyelt fel, aki pedig Philip Quinnre hivatkozik.

Ahogy a modális logikusok mondják, a Wittgenstein-világok mind „elérhetőek" egymásból. Vagyis mindegyik lehetséges világ *a többihez viszonyítva.* Ebből a szempontból egy ekvivalenciaosztályt alkotnak. Az elérhetőségi reláció reflexív, tranzitív és szimmetrikus, tehát egy S5 modális logika szabályozza. Az individuumok anti-haecceitista megközelítése esetén sem változik a helyzet, ha olyan világokat adunk hozzá, amelyek individuumokkal egészülnek ki és/vagy rövidülnek meg.

Ám tegyük fel, hogy veszünk egy olyan kontraktált V_k világot, amely az egyszerű F tulajdonság hiányában egy F-eket tartalmazó V_w Wittgenstein-világhoz képest össze van zsugorodva. V_k elérhető V_w-ből, azaz egy lehetséges világ V_w-hez képest. A kombinatorikus elmélet alapján azonban V_w nem érhető el V_k-ból. Mégpedig azért nem, mert V_k-hoz viszonyítva F egy idegen tulajdonság. Ennélfogva meghiúsul az elérhetőség szimmetriája. A világok olyan halmazában, amely V_w-t és V_k-t is tartalmazza, be kell érnünk egy *S4* modális logikával, amely szerint az elérhetőségi reláció reflexív és tranzitív, de nem szimmetrikus.

Nem hiszem, hogy ennek tarthatósága különösebb nehézségekbe ütközne. Amit az egyszerű F tulajdonsággal kapcsolatban el kell fogadnunk, és úgy gondolom, el is tudunk fogadni, az a következő. Előfordulhatott volna, hogy F nem létezik, tehát F esetleges létező. De egy olyan „világ" szempontjából, ahol F nem létezik, lehetetlen, hogy F létezzen. Amikor lemegyünk az F nél-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

küli V_k világba, akkor úgy teszünk, mintha az a világ lenne az aktuális világ. Ha pedig V_k-t tekintjük az aktuális világnak, akkor F idegen hozzá viszonyítva. Miért ne mondhatnánk tehát, hogy *abban a világban* F nem létezhet? F természetesen aktuális. Ám a feltételezésünk az volt, hogy nem aktuális. Ez egy új játszma. Az új nézőpont F-et nem aktuálissá, tehát idegenné és ily módon lehetetlenné teszi.

Íme tehát a lényeg. Az előterjesztett nézet szerint a lehetségest az aktuális határozza meg. Tegyük fel, hogy redukáltuk az aktuálist. Ezzel a lehetséges hatókörét is redukáljuk.

Mielőtt pontot tennék e szakasz végére, megjegyzem, hogy van olyan végső kontrakció, amellyel egy kombinatorikus elmélet nem tud mit kezdeni. Nem tolerálhatja ugyanis azt, hogy egy világ üres. Ennek az az oka, hogy az üres világ nem adott elemekből álló konstrukció. A kombinatorista számára tehát szükségszerű, hogy létezzen valami. Természetesen nincs olyan partikuláris valami, ami szükségszerűen létezne. Mindazonáltal nem gondolom, hogy az üres világok lehetőségének elutasítása valamiféle paradoxont rejtene magában.

VI. Mi van, ha nincsenek atomok?

Az eddig kidolgozásra került kombinatorikus séma az egyszerűek világát posztulálja: egyszerű individuumok, egyszerű tulajdonságok és egyszerű relációk, amiket egytől egyig az atomi körülményekből absztrahálltként fogunk fel. De vajon a világ tényleg így épül-e fel egyszerű entitásokból?

Nem lehetséges-e, hogy néhány vagy akár az összes individuum olyan valódi részekkel rendelkezik, amelyek szintén valódi részekkel rendelkeznek a végtelenségig? És nem lehetséges-e, hogy ez a folyamat *még a végtelenben* sem éri el az egyszerű individuumokat?

Annak a lehetőségét sem zárhatjuk ki, hogy az F tulajdonság két teljesen különböző tulajdonság, G és H konjunkciója, és hogy G és H maguk is tulajdonságok konjunkciói, és így tovább a végtelenségig. Meglehet az is, hogy ez a folyamat még a „végtelenben" sem ér véget. Még a végtelen út végén sem jutunk el az egyszerű tulajdonságokhoz.

Vagy: az is lehetséges, hogy az F tulajdonság egy struktúrában bomlik elemeire. Lehet, hogy F-nek lenni nem más, mint G-nek H-val R relációban állni. G-nek lenni pedig lehet, hogy annyi, mint J-nek K-val S relációban állni. És így tovább a végtelenségig. Struktúrák véges-végig, és még a végtelenben sem szabadulunk tőlük.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ugyanez igaz lehet néhány vagy akár az összes relációra is. Meglehet, hogy R fennállásának az a feltétele, hogy S és T egyaránt fennálljon. Megeshet, hogy S és T hasonlóképp elemekre bomlik, és sosem érünk el az egyszerű relációkhoz.

Esetleges-e, hogy egy bizonyos individuum, tulajdonság vagy reláció az imént leírt módon végtelenül összetett, vagy sem? Volt, hogy a tulajdonságokról és relációkról pontosan ezt gondoltam (Armstrong [1978a], 15. fejezet, I. szakasz). Most már tudom, hogy ez súlyos hiba volt. Ami az individuumokat illeti, bizonytalan vagyok, ezért most mellőzöm őket. Ám az, hogy egy bizonyos univerzálé egyszerű vagy sem, most szükségszerű igazságnak tűnik számomra. Ez bizony olyan kérdés, amely ha eldönthető, akkor a posteriori el kell tudni dönteni. De korántsem esetleges. Ez az, amit kripkei szükségszerűségnek nevezhetünk.

Íme, az új álláspont mellett szóló egyszerű *reductio ad absurdum* érv. Tegyük fel, hogy esetleges, vajon az F tulajdonság egyszerű-e, vagy sem. Ekkor lesz egy lehetséges világ, ahol F létezik (feltehetően instanciálódik) és egyszerű. És lesz egy másik lehetséges világ is, ahol F azonos lesz, mondjuk, G & H konjunkcióval. Ám ez képtelenség. Milyen lehetséges világokon átívelő *azonosság*ról van itt szó? A V_1-beli egyszerű F azonos a V_2-beli G & H-val! Akkor már miért nem azonos bármilyen más univerzáléval, legyen az akár egyszerű, konjunktív vagy strukturális?

Lássuk, mit tehetünk a kontingenciatézis érdekében. Az aktuális világban, mondjuk, az individuumok egy bizonyos osztálya rendelkezik az F egyszerű tulajdonsággal. A G és H tulajdonságoknak viszont nincs instanciája ebben a világban. (Az idegen tulajdonságokkal kapcsolatos nehézségek elkerülése végett legyen G és H egyaránt összetett tulajdonság.) Egy bizonyos lehetséges világban az aktuális világban F tulajdonsággal rendelkező individuumok (vagy, ha úgy jobban tetszik, a hasonmásaik) nem rendelkeznek F-fel, de rendelkeznek G & H-val. A világok semmilyen más módon nem különböznek egymástól.

Mondhatjuk, hogy egy másik világban a G & H pontosan ugyanazt a szerepet játssza, mint amit F a mi világunkban. Beleértve az *okságí* szerepet is. F birtoklásának ebben a világban és G & H birtoklásának a másik világban pontosan ugyanazok az okai és a hatásai, beleértve az érzékelőkre és még általánosabban az elmékre gyakorolt hatásokat is.

F ebben a világban, G & H a másikban pontosan ugyanabba a környezetbe vannak ágyazva. De mondhatjuk-e azt, hogy F *nem más, mint* G & H? Nem világos, hogyan mondhatnánk ilyet. Azt mondhatjuk, hogy minden gyakorlati

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

szempontból azonosak. Azonban nem értem, hogy legalábbis egy filozófus hogyan mondhat olyat, hogy ezek azonos tulajdonságok. Legjobb esetben is egymás hasonmásai.

Arra a következtetésre jutottam, hogy itt szükségszerűséggel van dolgunk, még ha a posteriori kell is megállapítani. Azt a konklúziót kell tehát levonnunk, hogy ha vannak egyszerű univerzálék, vagy ha minden univerzálé végső soron egyszerű univerzálékból épül fel, akkor ennek szükségszerűnek kell lennie. Egy univerzálé struktúrája vagy felépítése nem változhat egyik lehetséges világról a másikra. Hozzá kellene tennem, hogy egy kripkei szükségszerűség elismerése nem kötelez az összes állítólagos kripkei szükségszerűség elismerésére. Nekem például erős kételyeim vannak az individuumok eredetének szükségszerűségét illetően.

Mindazonáltal az, hogy a világ valóban atomi körülményekre redukálódik-e, vagy sem, olyan *doxasztikusan* nyitott kérdés marad, amit a természettudománynak kell eldöntenie, ha egyáltalán eldönthető. Így jobban tesszük, ha a lehetségességről szóló elméletünket felkészítjük arra, hogy elszámoljon azzal a doxasztikus lehetőséggel, miszerint nincsenek atomi individuumok, tulajdonságok vagy relációk.

Felvértezhetjük úgy is az elméletet, hogy bevezetjük a *relatív atomok* fogalmát. Azok a körülmények, amelyek konjunkciója alkotja a világot, foglaljanak magukban bizonyos individuumokat, tulajdonságokat és relációkat. Ezek (doxasztikus értelemben) lehetnek egyszerűek vagy lehetnek összetettek. Eme „atomok" újrakombinálásainak teljessége biztosítja a lehetséges világok halmazát, ami ráadásul a megszokott módon „expandálható" és „kontraktálható". Ha az atomok valódi atomok, akkor nincs több tennivaló. Ám ha az atomok valójában nem atomok, akkor ez a halmaz csupán a megalkotható világok részhalmaza. Egy vagy több „atom" elemekre bontásával továbbléphetünk a világok kibővített halmazához. Ha az elemekre bontás a végtelenségig tart, és még a végtelenben sem éri el a valódi atomokat, akkor az elemekre bontás minden egyes pontján új világok bukkannak fel.

Talán mindez túl egyszerűnek tűnik. De egy kulcsfontosságú feltételt kell támasztani a relatív atomokkal szemben, egy olyan feltételt, amely automatikusan teljesül az eddig szemügyre vett atomi univerzumokban. A relatív atomoknak – az individuumoknak, a tulajdonságoknak, a relációknak – nem csupán különbözőnek, hanem *teljesen különbözőnek* kell lenniük egymástól. Csak abban az esetben, ha az atomok teljesen különbözőek, akkor fog minden egyes újrakombinálás egy másik lehetséges világot eredményezni.

Különbséget kell tehát tennünk a különböző és teljesen különböző között,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

a relatív atomjainknak ugyanis az utóbbira van szükségük. Hogy példát is mondjunk: az F tulajdonság, az F & G konjunktív tulajdonság, az F & H konjunktív tulajdonság, valamint az *egy G-résszel R relációban álló F-részből álló* strukturális tulajdonság, mind különböző (eltérő) tulajdonság. Azonban nem *teljesen* különbözőek. F valódi része F & G-nek és F & H-nak. Jóllehet némiképp más módon, de a strukturális tulajdonságnak is valódi része. F & G és F & H különböző tulajdonságok, de vannak átfedésben lévő részeik. És így tovább. A puszta különbözőség és a teljesen különbözőnek levés közti különbség egy *mereológiai* distinkció. A különböző/teljesen különböző helyett beszélhetünk *részleges* és *teljes* nem-azonosságról.

Ezen a ponton egy rendkívül fontos kérdés vetődik fel. Amikor a gyakorlatban azt állítjuk, hogy P egy lehetséges körülmény, feltételezhetjük, hogy teljesül a teljesen különböző relatív atomok követelménye, holott egyáltalán nem így van. Íme, egy vázlatos eset.

Tegyük fel, hogy van az individuumoknak egy halmaza, amely az F & G konjunktív tulajdonsággal rendelkezik, továbba van egy teljesen különálló halmaza, amely a G & H tulajdonsággal rendelkezik, végül egy harmadik teljesen különálló halmaza, amely az F & H tulajdonsággal rendelkezik. Ám tegyük fel, hogy ezek a tulajdonságok különböző, de nem elemzett (és így tudomásunk szerint egyszerű) tulajdonságokként jelennek meg számunkra, mondjuk, az érzékelésben. Tegyük fel, hogy az „A", „B" és „C" neveket adjuk nekik. Ha A-t, B-t és C-t tulajdonság-atomoknak tekintjük, ahogy erre feljogosítva érezhetjük magunkat, akkor megalkothatjuk az individuumok által példázható lehetséges tulajdonságok halmazát, vagyis az {A, B, C, AB, BC, AC, ABC} halmazt. A kombinatorizmus hét különböző, ha nem is teljesen eltérő tulajdonságot biztosított számunkra.

De most tegyük fel, hogy A, B, C (korábban ismeretlennek vélt) elemzése is rendelkezésünkre áll. A lehetséges tulajdonságaink halmazának elemeit behelyettesítve az {FG, GH, FH, FGH, FGH, FGH, FGH} halmazt kapjuk. Az utolsó négy elem azonos. Bármit is gondoltunk azelőtt, hogy megkaptuk A, B és C valódi összetételét, az újrakombinálás valójában csupán négy különböző tulajdonságot eredményez.

Mindazonáltal, mivel az A, B és C tulajdonságokat nem bonthatjuk fel elemeikre, nem fogjuk-e természetes módon megalkotni a hét különböző kombináció fogalmát? Ez pedig lehetővé teszi számunkra, hogy megalkossuk az episztemikusan, vagy jobban mondva doxasztikusan eltérő, de *valójában nem különböző* világok fogalmát. (Gondoljunk például olyan világokra, ahol AB instanciálódott, de AC, BC és ABC nem, szemben azokkal, ahol BC instanciáló-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

dott, de AB, AC és ABC nem.) A doxasztikusan különböző világok nem képezik a lehetséges világok részhalmazát. Ehelyett a lehetséges világok képezik a doxasztikusan különböző világok részhalmazát!

Tegyük fel, hogy a *nomikusan* lehetséges világokat vesszük szemügyre. Esetükben a *természettörvényeket* rögzítettnek tartjuk, ám minden mást, ami újrakombinálható (expandálható, kontraktálható), újra is kombinálunk. Ha a természettörvényeket (kombinatorikus alapon!) esetlegesnek tartjuk, akkor a nomikusan lehetséges világok a lehetséges világok valódi részhalmazát alkotják. Ugyanez a helyzet, ha nem a természettörvényeket tekintjük rögzítettnek, hanem azt, amit a világról *tudunk.* Azonban nem szabad azt feltételeznünk, hogy a lehetségesség minden „minősített" típusa a lehetséges világok ily módon történő leépítésével jár. Épp ellenkezőleg, mint az imént is láttuk, lehet több doxasztikusan lehetséges világ mint lehetséges világ.

Doxasztikusan lehetséges világok akár lehetetlen világok is lehetnek. Ha a kombinatorizmus helyes, akkor minden különálló egyszerű tulajdonság, általánosabban, minden teljesen különálló tulajdonság együttesen is lehetséges, vagyis komposszibilis. Amint arra a következő szakaszban rámutatunk, a strukturális tulajdonságok esetében a kombinatorizmus megenged különböző, ám egymással inkompatibilis tulajdonságokat. Ha azonban nem tudjuk, hogy az érintett tulajdonságok inkompatibilisek egymással, akkor lehetetlen kombinációkat is létrehozhatunk.

Javaslom, hogy ez inkább örömre adjon okot, mint csalódottságra. Kellenek nekünk a lehetetlen világok. Szükség van rájuk, többek között, a matematikában is, ha például a Goldbach-sejtésről, miszerint minden szám két prímszám összege, azt akarjuk mondani, hogy „lehetségesen" hamis, de „lehetségesen" igaz is. Az, hogy ily könnyen jutunk lehetetlen világokhoz, a kombinatorikus felfogás erejét mutatja. Természetesen a lehetetlen világok vállalhatatlanok lennének e világok *realista* elmélete számára. A lehetetlen világoknak ez esetben csak úgy tudnánk helyet biztosítani, ha azt állítanánk, hogy egyes világok objektív ellentmondásokat tartalmaznak. Azonban az általunk képviselt nézet szerint a lehetséges világok fikciók. A lehetetlen világok pedig csak lehetetlen fikciók.

Az *e* világgal kapcsolatos alapos tudományos realizmus reményeim szerint elegendő reális tőkét biztosít számunkra a nem valódi lehetséges világok költségeinek fedezésére. Ideális gázok ugyan nem léteznek, de az aktuális gázok viselkedésének tanulmányozása során felettébb hasznos a viselkedésüket egy ideális gázéhoz hasonlítani. Ez utóbbi ugyanis olyan, mint egy valódi gáz, amelyet megszabadítottak néhány bonyolult tulajdonságától. Nincsenek az

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

aktuális világon kívüli világok, de számos filozófiai vizsgálódás során rendkívül kényelmes, ha ezekről az extra világokról beszélünk, és az aktuális világgal szembeállítjuk őket. Ezeket a világokat bizonyos módokon az aktuális világ által biztosított anyagokból „építjük fel". És bizonyos célok érdekében nagyon is hasznos a lehetséges világokon túlmenően a pusztán doxasztikusan különböző világokig, sőt, akár a lehetetlen világokig merészkedni.

Most vagyunk abban a helyzetben, hogy megmagyarázzuk, miért is tűnik oly vonzónak az idegen univerzálék posztulálása. Eddig úgy érveltem, hogy azért lehetetlenek, mert kombinatorikusan elérhetetlenek az aktuális világból. De anélkül, hogy ezt az eredményt felülírnánk, most már láthatjuk, hogy az ilyen univerzálék doxasztikusan lehetségesek. Végül is nincs a priori rálátásunk az univerzálék tartományának kiterjedésére. Meglehet, hogy az ismert univerzálék, ha egyáltalán ismerjük őket, az összes létező univerzálé. (Ne feledjük, hogy csak instanciált univerzálék vannak.) Az újrakombinálásuk pedig kimeríti a lehetőségek birodalmát. De legalább doxasztikusan lehetséges („elképzelhető"), hogy léteznek az ismert univerzáléktól teljesen eltérő, tőlük teljesen idegen univerzálék.

Bevezethetnénk szimbólumokat az ilyen ismeretlen univerzálékra, vagy az egzisztenciális kvantor segítségével meghatározatlanul referálhatnánk rájuk. Ennek köszönhetően a doxasztikusan lehetséges világokban előfordulhatnának. Mégis, meglehet, hogy ilyen univerzálék nincsenek. Ez esetben a doxasztikusan lehetséges világok lehetetlen világok lennének. Ám ha ezek az univerzálék doxasztikusan lehetségesek, kiegészülve azzal a ténnyel, hogy a valódi lehetetlenségük a priori nem állapítható meg, már önmagában meggyőző magyarázatul szolgál arra, hogy miért tűnnek valóban lehetségesnek.

VII. Egy komoly nehézség

A tanulmányt az eddig előterjesztett nézet egyik legkomolyabbnak tűnő nehézségének vizsgálatával zárom.

A kombinatorikus séma arra alapoz, hogy az univerzálék valamennyi kombinációja egyaránt lehetséges. Egy individuum bármelyik kombinációt instanciálhatja, feltéve, hogy a kombinált univerzálék *teljesen különbözőek*. Ha nem áll rendelkezésünkre ez a szabados kompatibilitás, akkor az elmélet előre nem látott logikai inkompatibilitáshoz vezet.

Ám ha alaposabban szemügyre vesszük, hogy a *hétköznapi* gondolkodásunkban mit tartunk tulajdonságoknak (és relációknak), akkor azt találjuk,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

hogy a komposszibilitás hibái igen gyakran előfordulnak. Vegyük a tulajdonságokat. Ezek jellemzően *tartományok*ban jelennek meg, így a meghatározandó *[determinable]* alá tartozó meghatározottak *[determinates]* osztályait alkotják. Egy individuum, egy bizonyos időpontban, egy adott tartománynak csupán egy elemét képes instanciálni. A színkompatibilitások hírhedt példái ennek a jelenségnek. Történetileg úgy tűnik, hogy ezek szolgáltattak Wittgenstein számára indokot arra, hogy feladja a *Tractatus* metafizikáját.

Nem ígérem, hogy véglegesen megoldom a problémát. A Kombinatorikus elmélet itt védekezésre vált át. Reményeim szerint meg tudom mutatni, hogy az inkompatibilitási probléma nem cáfolja meg a kombinatorizmust. Ezután az elmélet egyéb előnyeihez folyamodnék, különösen ahhoz, hogy a lehetségest az aktuális alá rendeli.

Ami itt fontos, az a *strukturális* tulajdonság már bevezetett fogalma. A strukturális tulajdonságok az összetett tulajdonságok egy fajtája. Azonban egyszerűbbé teszi a kifejtést, ha egyszerű *individuumokkal* dolgozunk. Tegyük fel tehát, hogy az atomi *a* [van] F, az atomi *b* [van] F és *a* R relációban áll *b*-vel. F és R univerzálék. Most vegyük az összetett [*a* + *b*] individuumot. Nevezzük „*c*”-nek. *C* rendelkezik azzal az összetett tulajdonsággal, hogy két olyan teljesen különböző F-része van, amelyek R relációban állnak. Nevezzük *c* ezen tulajdonságát „S”-nek. S egy jó példa a strukturális tulajdonságra.

Vegyünk egy másik összetett *d* individuumot, ami ezúttal *három* atomi individuumból épül fel, amelyek mindegyike F, és ahol az első atom R relációban áll a másodikkal, és a második R-ben a harmadikkal. Nevezzük *d* ezen strukturális tulajdonságát „T”-nek.

Most pedig vegyük a kombinatorikusan megalkotott lehetséges világokat. Az S és T tulajdonságok nem alkalmasak az ilyen kombinatorikus műveletek elvégzésére. Mert, noha különböző tulajdonságok, *nem teljesen különbözőek*. Ráadásul olyan nem teljesen különböző tulajdonságok, amelyekkel nem ruházható fel ugyanazon individuum. Az individuumnak ugyanis két atomból kell állnia (hogy S legyen), és három atomból kell állnia (hogy T legyen).[3] A lényeg fordítva is megfogalmazható. Minden lehetséges világra, minden *x* és *y* individuumra, ha *x* rendelkezik S-sel és *y* rendelkezik T-vel, akkor *x* és *y* különböző (de nem minden esetben teljesen különböző) individuumok.

Egy ilyen jellegű megközelítést talán Wittgenstein *Tractatus*ának 6.3751-es megjegyzéséből is kihámozhatunk, ahol is a következőt írja:

[3] Mi az alapja ennek a lehetetlenségnek? Úgy gondolom, észszerű azt mondani, hogy ez a mereológiai igazság tisztán analitikus. Látjuk, hogy érvényes, ha értjük, mit jelent azt mondani, hogy valami egy valódi része egy egésznek.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> Lehetetlen például, hogy két szín egyszerre a látótér egyazon pontján legyen; éspedig logikailag lehetetlen, mert ezt a szín logikai szerkezete zárja ki.
>
> Gondoljunk arra, hogyan jelentkezik ez az ellentmondás a fizikában: körülbelül úgy, hogy egy részecske egyazon időben nem bírhat két sebességgel; [...] azaz egy időben különböző helyeken tartózkodó részecskék nem lehetnek azonosak.

Minket most a második bekezdés érdekel. Tegyük fel, hogy egy bizonyos pillanatban *a* egyenletes sebességgel egyenes vonalban mozog egy másodpercig, és két centiméter távolságot tesz meg. Ugyanabban a pillanatban *b* egyenletes sebességgel egyenes vonalban mozog egy másodpercig, és egy centiméter távolságot tesz meg. Ez esetben *a* azzal a relációs tulajdonsággal rendelkezik, hogy két centiméterre van attól a helytől, ahol egy másodperccel korábban volt. Ám *b* azzal a relációs tulajdonsággal rendelkezik, hogy egy centiméterre van attól a helytől, ahol egy másodperccel korábban volt.

Ezek a relációs tulajdonságok azonban egy strukturális elemet is magukban foglalnak. A két centiméteres távolság két, numerikusan különböző egy centiméteres távolságból áll. Ennek eredményeként a tulajdonságok inkompatibilisek. Ha *a* & *b* ugyanabban a pillanatban rendelkezik a két tulajdonsággal, akkor *a*-nak és *b*-nek különbözőnek kell lennie. Gondolom, ez az a fajta érvelés, amire Wittgenstein gondolt. Az *a* és *b* numerikus különbsége beépül a különböző, ám nem teljesen különböző tulajdonságokba.

Ezt a megoldást javaslom a kombinatorizmus számára az inkompatibilis tulajdonságok tipikus eseteiből adódó problémára. Az ilyen tulajdonságok strukturális tulajdonságok. Számos esetben tulajdonságtartományokba esnek: közös meghatározandó alá tartozó meghatározottak. Továbbá a struktúra természetéből fakad, hogy numerikusan eltérő individuumokat foglal magában (egy két centiméter hosszú dolog két teljesen különböző, egy centiméter hosszú dologból álló összetett individuum). Ennek köszönhetően ezek a tulajdonságok nem komposszibilisek. Az ilyen tulajdonságpárok mindkét tagját instanciáló individuumok sohasem fordulnak elő lehetséges világokban, vagyis *teljesen különböző* „atomok” újrakombinálásaiban.

Úgy tűnik, hogy azok a mennyiségek, amelyekkel a természettudomány oly kiterjedten foglalkozik – és különösképp a fizikában elismert mennyiségek –, sok esetben ilyen strukturális tulajdonságokként kezelhetők. Mindenesetre ígéretes kutatási programnak tűnik egy ilyen eljárás. Ami az univerzálék szervezett osztályait illeti, ezek a mennyiségek a legjobb jelöltek közé tartoznak. Tartományaik az inkompatibilitás termékeny forrásai.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

De hogyan kezeljük a *szín*-inkompatibilitásokat? Az idézett szakaszban Wittgenstein azt sugallja, hogy a sebesség esetéhez hasonlíthatók. Értelmezésem szerint az utóbbira egy strukturális tulajdonságok fogalmaiban megfogalmazott megoldást sejtet. A megoldás teljessé tételéhez hidat kell vernünk a szín és a strukturális tulajdonságok közé.

Azt javaslom, és szerintem Wittgenstein is ezt tette, hogy a színek *valóban* adekvát példák a strukturális tulajdonságokra. Ennélfogva rögvest a kívánt inkompatibilitást eredményezik. Azonban, és itt egy episztemológiai kérdésről van szó, az észlelésben nem adott számunkra, hogy ezek ilyen struktúrák. Az azonosságot a posteriori állapítjuk meg empirikus és egyéb tudományos okfejtés alapján.

Valójában már szembenéztünk ilyen helyzetekkel, ahol a tulajdonságok, mondjuk F és G, konjunkciója egyetlen *gestalt* tulajdonságként, A-ként észlelhető. A helyzet episztemológiája látszólag nem okoz komolyabb gondot. Megérthetjük, hogy F és G egyaránt szükséges lehet ahhoz, hogy egyetlen megingathatatlan reakciót váltson ki az észlelőben. Ennek eredményeként egy ontológiailag összetett tulajdonság episztemikusan egyszerű lenne. A tárgyalt strukturális tulajdonságok nehézség nélkül beilleszthetők ebbe a megközelítésbe. A színek fizikai alapjainak kutatása jelenleg annyira vitatottnak tűnik, hogy nem lenne bölcs találgatni, hogy mik is lehetnek ezek a tulajdonságok.

Leginkább *fenomenológiai* ellenvetések merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy a színeket (a *látott* színeket) azok fizikai alapjaival akár a posteriori azonosítsuk. Ám anélkül, hogy a kérdést itt megvitatnánk, egyszerre gondolom azt, hogy az ilyen ellenvetéseket túlértékelik, és azt is, hogy nem hagyhatjuk őket teljesen figyelmen kívül.[4]

Ha a színeket lehet ily módon kezelni, akkor feltehetően a többi másodlagos minőséget érintő inkompatibilitási esetekkel is eljárhatunk így. Megjegyzendő, hogy úgy tűnik, (nagyjából) *tudatában* vagyunk az inkompatibilitásoknak, miközben fogalmunk sincs azok állítólagos strukturális alapjáról a természetben. Ez megint csak ismeretelméleti nehézségnek látszik. Úgy tűnik, viszonylag könnyen el tudjuk képzelni, hogy a tulajdonságok észlelési feldolgozása hogyan eredményezheti azt, hogy anélkül vagyunk az inkompatibilitás tudatában, hogy tudatában lennénk az inkompatibilitás alapjának. (Vesd össze ezzel: „Tudom, hogy valami rendezetlen, bár képtelen vagyok meglátni a rendezetlenség természetét.”)

[4] Lásd Armstrong–Malcolm (1984, 180–181.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A lehetségesség egy kombinatorikus elmélete újabb kérdéseket és további tárgyalást igénylő nehézségeket vet fel. Egyelőre azonban legyen elég ennyi.

Irodalom

Armstrong, David M. (1978a): *Universals and Scientific Realism. Volume II: A Theory of Universals.* Cambridge: Cambridge University Press

—— (1978b): *Universals and Scientific Realism. Volume I: Nominalism and Realism*. Cambridge: Cambridge University Press

Armstrong, David M. – Norman Malcolm (1984): *Consciousness and Causality*. Oxford: Blackwell

Lewis, David (1986): *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell

Lycan, William G. (1979): The Trouble with Possible Worlds. In M. J. Loux (ed.): *The Possible and the Actual*. Ithaca: Cornell University Press. 274–316.

Skyrms, Bryan (1981): Tractarian Nominalism, *Philosophical Studies,* 40: 199–206.

Wittgenstein, Ludwig (1921/2004): *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford. Márkus György. Budapest: Atlantisz

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

MODÁLIS FIKCIONALIZMUS

| *GIDEON ROSEN*

1. A probléma

A legtöbb emberhez hasonlóan Ede sem hisz a kék hattyúkban. Abban azonban hisz, hogy létez*het*nének ilyen lények. Vagyis hisz abban, hogy ilyen dolgok lehetségesek.

Mármost a modalitás sztenderd lehetségesvilág-megközelítése szerint:

(1) Lehetnének kék hattyúk akkor és csak akkor, ha van olyan *V* világ, amelyben vannak kék hattyúk.

Tehát, arra alapozva, amit Ede már hisz, ha elfogadja ezt az elemzést, akkor a vélekedései deduktív módon maguk után vonják, hogy

(2) Van olyan (nem aktuális) lehetséges világ, amelyben vannak kék hattyúk.

Így egy olyan valaki számára, mint Ede – aki közönséges modális vélekedésekkel rendelkezik –, a lehetséges világokon alapuló elemzés elfogadása egyet jelent azzal az *elköteleződéssel,* hogy hisz a lehetséges világokban. Legalábbis a triviális dedukciónk ezt látszik bizonyítani.

Sajnos, ismét csak sokakhoz hasonlóan, Ede sem tudja rávenni magát ennek az elköteleződésnek az elfogadására. Képtelen elhinni, hogy léteznek lehetséges világok. Úgy tűnik tehát, hogy Edének nincs más választása: az inkonzisztencia veszélye miatt el kell utasítania a modalitás lehetséges világokon alapuló megközelítését.

EREDETILEG MEGJELENT: „Modal Fictionalism", *Mind,* 1990, 99: 327–354.

A tanulmány korábbi változatai a Princeton, a Cornell, valamint a Pittsburghi, a Pennsylvaniai és a Michigani Egyetemeken hangzottak el; köszönettel tartozom minden résztvevőnek. A lábjegyzetekben külön is megemlítek néhányat azok közül, akiknek a megjegyzései kivált hasznosak voltak. Egészen más jellegű adósságom van David Lewis felé, mind a korábbi verziókhoz fűzött részletes megjegyzéseiért, mind pedig a nagyon is szükséges bátorításért – *Gideon Rosen.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ez eddig nem tűnik túl nagy tragédiának. Ám egy részletet kihagytunk. A helyzetnek külön pikantériát kölcsönöz, hogy Ede filozófus; és mint filozófus tudja, hogy a modális finomságokról szóló vitákban – amelyeket manapság aligha lehet elkerülni – a lehetséges világok nyelve szinte nélkülözhetetlen eszközzé vált. Ez teszi ugyanis lehetővé a modális nézetek olyan világos és élénk artikulálását, amelyet más eszközökkel nem érhetünk el – olyannyira, hogy még azok a filozófusok is, akik hivatalosan lemondanak erről a beszédmódról, gyakran azon kapják magukat, hogy mégis lehetséges világokról beszélnek, amikor egy modális állítás pontosítása vagy egy modális érv szigorítása válik fontossá. Ilyen körülmények között nagy annak a kockázata, hogy duplagondolunk: az egyik pillanatban állítjuk a világok létezését, míg a másikban tagadjuk. Edét az ontológiai képmutatás puszta gondolata is szorongással tölti el. Valamit tenni kell. De mégis mit?

Ha feltételezzük, hogy a lehetséges világok keretrendszerének alkalmazása elkerülhetetlenül maga után vonja például annak állítását, hogy létezik olyan világ, amelyben vannak kék hattyúk, akkor úgy tűnik, Edének csak két választása marad az önmegtartóztatáson kívül: vagy aláveti magát valamilyen kognitív pszichoterápiának, amivel leküzdheti a lehetséges világoktól való irtózását; vagy keresheti a módját annak, hogy az ilyen állításokban a világok feletti nyilvánvaló kvantifikációt olyan félrevezető *façon de parler*ként értelmezze, amelyből hiányoznak az egzisztenciális kvantifikáció megszokott implikációi.

Ha Ede a pszichoterápiás utat választja, nem fog hiányt szenvedni készséges terapeutákból, ahogy hasznos önfejlesztő irodalom is bőségesen a rendelkezésére áll majd. Ez utóbbi azok műveiből áll, akik nyíltan támogatják a „lehetséges világok"-nak nevezett dolgok ontológiáját; ezzel kapcsolatban pedig két, alapjaiban eltérő szemléletet kell megkülönböztetnünk.

Az első az, amit Lewis (1986) *ersatz modális realizmus*nak nevezett. Ez valójában nézetek olyan családja, amelyet az a gondolat egyesít, hogy a „lehetséges világok"-ról szóló beszédet nem szó szerint kell venni. Valóban rengetek „világ" létezik, ám ezek nem olyan *világok,* amelyek egyenrangúak az általunk benépesített, térben kiterjedt világegyetemmel. Inkább *absztrakt reprezentációi* annak, ahogy a világunk alakulhatott volna. Így az egyik tipikus ersatzista javaslat a világokat olyan mondatok halmazaival azonosítja, amelyek a Világ lehetséges állapotait írják le, ezáltal reprezentálva azokat.[1] Az ersatzizmus más formái a világokat más, kevésbé ismerős absztrakt tárgyakkal azonosít-

[1] Például Carnap (1947, 9.) állapotleírásai.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ják.[2] Az ontológiai helytelenség vádjára adott válasz azonban minden esetben nagyjából ugyanaz: az Edéhez hasonló emberekkel, akik visszariadnak a lehetséges világokra alapozó megközelítéstől, a színpompás terminológia hitette el, hogy a világoknak bizarr dolgoknak kell lenniük, amik inkább illenek egy sci-fibe, mint egy komolyan vehető filozófiába. Ez azonban tévedés. Az úgynevezett „lehetséges világok" valójában nem mások, mint *aktuálisan létező absztrakt tárgyak,* amelyekhez hasonló tárgyakban a legtöbb filozófus már hisz. Ha „nem aktuális"-nak nevezzük őket, az nem azt jelenti, hogy a lét és nemlét közti valamilyen félhomályos purgatóriumban leledzenének, hanem csak azt, hogy képtelenek a dolgokat úgy reprezentálni, ahogy azok vannak. Mindenesetre ontológiai szempontból semmi sem lehetne ennél egyszerűbb.

A másik megközelítés Lewis saját *modális realizmusa.* Általam most nem ismertetett okokból Lewis kétségbe vonja, hogy az ersatz modális realista képes lenne számot adni a világokról úgy, hogy azok minden feladatnak megfeleljenek, ami miatt szükségünk van a világokra. (Lásd Lewis [1986], 3. fejezet.) Ehelyett azt állítja, hogy csak akkor élvezhetjük a keretrendszer minden előnyét, ha feltételezzük, hogy a nem aktuális „világok" a szó szoros értelmében *világok* – különálló univerzumok, amelyek éppolyan valóságosak és robusztusak, mint a miénk, miközben teljesen elszigeteltek egymástól, ahogy tőlünk is.

Nyilvánvalóan a modális realista korántsem tud olyan fürgén válaszolni az Edéhez hasonló szkeptikusnak, mint az ersatzista, mivel a realista ténylegesen azt hiszi, amit a szkeptikus hihetetlennek tart; tudniillik, hogy a mienkén kívül számtalan másik világegyetem létezik, amelyet kék hattyúk, beszélő szamarak, és más elképzelhető vagy elképzelhetetlen élőlények népesítenek be. Miközben a realistának szkeptikus aggályokat kell eloszlatnia, egyúttal válaszolnia is kell minden olyan súlyos metafizikai érvre, ami azt akarja bizonyítani, hogy a mi világunk az egyetlen létező világ. És ez még csak a kezdet. A kritikusok azt állítják, hogy a modális realizmusban megtalálják valamennyi ártalmas intellektuális irányzat csíráját az induktív szkepticizmustól a morális nihilizmusig. Lewis a nemrég megjelent könyvét nagyrészt annak szentelte, hogy megválaszolja ezeket a vádakat, és hogy érveljen az álláspontja mellett. A cél végső soron az Edéhez hasonló emberek arról való meggyőzése, hogy a kezdeti döbbenet és irtózás ellenére mindannyiunknak jó okunk van felülvizsgálni a naiv ontológiai nézeteinket a robusztus lehetséges világok melletti elköteleződés elfogadásával.

[2] Lásd Plantinga (1974), Stalnaker (1984), Van Inwagen (1986, 185–213.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Nem fogok itt megállni, hogy a realizmus és az ersatzizmus viszonylagos előnyeit latolgassam. Valójában azzal a feltételezéssel fogok élni, hogy ez a vita a realista javára dőlt el. Vagyis feltételezni fogom, hogy Lewisnak igaza van, amikor azt mondja, hogy *ha* vannak olyan entitások, amelyek alkalmasak a modalitás általános érvényű megközelítésében a lehetséges világok szerepének eljátszására, akkor azoknak robusztus, nagyrészt konkrét tárgyaknak kell lenniük, amikben a realista hisz. Felteszem továbbá, hogy Lewis sikeresen elhárította a modális realizmussal szemben felhozott *filozófiai* ellenvetéseket, mint például azt a vádat, hogy lehetetlenné teszi a modális tudást, vagy hogy különféle paradoxonokhoz vezet.

Az egyetlen ellenvetés, amiről nem fogom feltételezni, hogy megválaszolták, mind közül talán a leghíresebb: a hitetlenkedő pillantások.[3] Ahogy Lewis mondja (1986, 133.): „A modális realizmus határozottan ellentmond az azzal kapcsolatos józan észből fakadó szilárd véleményünknek, hogy mi van." A modális realizmus elfogadásával tehát a filozófiába magunkkal hozott világnézetünk jelentős mértékű felülvizsgálatára kell vállalkoznunk. És meglehet, hogy mindannak ellenére, amit Lewis mond, annak ellenére, hogy sokféleképpen mutatja be hipotézisének gyümölcsöző voltát a szisztematikus metafizikában, továbbra is képtelennek találjuk magunkat arra, hogy elfogadjuk. Ebben áll a hitetlenkedő pillantások jelentősége; és Lewisnak igaza van, amikor azt mondja, hogy nem tudja megcáfolni, mert nem érv. Inkább annak kifejezése, hogy a kiindulópontunkat figyelembe véve milyen elképesztően hihetetlennek kell tűnnie a modális realizmusnak a számtalan nem aktuális beszélő szamár és hasonlók melletti elköteleződésével.

Amikor azt mondtam, hogy Ede nem hajlandó elköteleződni a lehetséges világok mellett, akkor pontosan erre a karakterre gondoltam – egy olyan gondolkodóra, aki, talán épp Lewis indokai alapján, elutasítja az ersatzizmust, ugyanakkor képtelenségnek tartja a realista metafizikai képét. Egy ilyen gondolkodó jó okkal vizsgálja meg az Ede számára egyedül fennmaradó opciót, azt tudniillik, hogy a lehetséges világok feletti látszólagos kvantifikációt olyan ártatlan *façon de parler*ként értelmezze, amely egyáltalán nem jár együtt semmilyen világ melletti elköteleződéssel.

Minden ilyen jellegű értelmezést a lehetséges világok keretrendszerének *deflációs* interpretációjának fogom nevezni.[4] A deflációnizmus szerint a lehetséges világokról való beszéd minden előnyét élvezhetjük ontológiai

[3] Lásd Lewis (1973/2022) és (1986, 2. fejezet, 8. szakasz).

[4] Lásd Forbes (1985), ahol az ilyeneket „antirealista" megközelítéseknek titulálja.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

költségek nélkül is. Jogosan mondhatod egy lélegzettel (például, amint épp azt magyarázod, hogy mit értesz egy modális állítás alatt), hogy „van olyan világ, ahol léteznek kék hattyúk", majd a következővel, hogy „de valójában nem hiszek a lehetséges világokban". A trükk annak magyarázatában rejlik, hogy ez miért nem egy nyilvánvaló ellentmondás.

Feltételezem, hogy a deflácionista opciók teljes áttekintéséhez érdemes lenne abból a számtalan ravasz megoldásból kiindulnunk, amit a filozófusok az olyan entitások feletti látszólagos kvantifikáció kimagyarázására eszeltek ki, amelyekben saját bevallásuk szerint nem hisznek. Így a deflácionista megpróbálhatná fenntartani, hogy a világok felett futó kvantora nem a jól ismert egzisztenciális kvantor, hanem valami egzotikusabb. Talán egy behelyettesítési kvantor; vagy esetleg Routley (1980, 176.) meinongiánus „partikuláris" kvantora, ami megkülönböztetés nélkül terjed ki arra, ami van, és arra, ami nincs. Alternatívaként a deflácionista megpróbálhat amellett érvelni, hogy állításának felszíni formája még ennél is félrevezetőbb, mondjuk, azt bizonygatva, hogy a „vannak kék hattyúkkal teli világok" megnyilatkozások, ha helyesen értjük őket, éppúgy nem tartalmaznak semmilyen világ felett futó kvantort, mint ahogy *az átlagos család*ról szóló állításokról is kiderül az elemzés során, hogy nem tartalmaznak egyetlen ilyen teremtményre referálni szándékozó kifejezést sem.

Noha a deflácionizmus lehetőségeit kívánom tárgyalni, a teljes térkép áttekintése helyett rögvest egy számomra kiváltképp ígéretesnek tűnő új deflációs stratégiát fogok ismertetni. A cél, hogy lássuk, milyen kiutat kínálhat ez azok számára, akik osztoznak Ede szorult helyzetében.

2. Fikcionalizmus

Az általam tárgyalni kívánt deflációs stratégiát találóan nevezhetnénk lehetséges világokkal kapcsolatos „fikcionalizmus"-nak.[5] A központi gondolat szerint például a kék hattyúkkal teli világokról szóló mondatokat – olyan mondatokat, amelyek egyszerű egzisztenciális generalizációnak tűnnek – *(3)*-mal analóg módon kellene értenünk:

(3) Van egy zseniális nyomozó, aki a Baker Street 221b szám alatt lakik.

[5] Ahogy a név is sugallja, ez a nézet rokonságot mutat a matematikafilozófiában felbukkanó úgynevezett „fikcionalista" pozíciókkal. Vö. Chihara (1973, 2. fejezet) és Hodges (1984).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Egyszerű egzisztenciális állításként felfogva ez hamis, és bárki, aki azzal a szándékkal állítja, hogy egy egzisztenciális állítást értsünk rajta, hamisan beszél. Csakhogy ismerünk olyan társalgási helyzeteket, amelyekben *(3)* kimondása teljesen *helyes,* sőt, igaz lehet; tudniillik, amikor a Sherlock Holmes-történetek cselekményeiről folyik a társalgás. Az ilyen kontextusokban *(3)* kimondását nem szó szerint kell értenünk. Ha a beszélgetőpartnerek kölcsönösen tisztában vannak azzal, hogy a téma egy bizonyos fikció, és nem, mondjuk, az angol kriminológia története, akkor *(3)* kimondásait *(4)* elliptikus megfogalmazásaiként értelmezhetjük:

(4) A Holmes-történetekben van egy zseniális nyomozó, aki a Baker Street 221b szám alatt lakik.

Mármost ez az állítás tökéletesen igaz; ennélfogva pedig *(3)* kimondásainak olyan esetei is igazak, amelyekben számíthatunk arra, hogy a kontextus biztosítja a hallgatólagos „A Holmes-történetekben…" prefixumot.[6]

Számunkra azonban nem az fontos *(4)* és annak elliptikus verziója, *(3)* kapcsán, hogy ezek igazak, hanem az, hogy valaki rendíthetetlenül hiheti vagy állíthatja azt, amit ezek mondanak, mégpedig anélkül, hogy elkötelezné magát amellett, hogy egy nyomozó lakik a Baker Streeten. A Holmes-történetek *fikciók.* Márpedig a fikciók egyik jellegzetessége éppen az, hogy jogosan lehet véleményünk a tartalmukról anélkül, hogy azt hinnénk, amit mondanak, igaz, vagy hogy a tárgyak, amiket leírnak, léteznek.

Nevezzünk *történet-prefixum*nak minden olyan mondatoperátort, amelyek formája: „Az *F* fikcióban…" vagy „Az ilyen és ilyen történet szerint…". Az előző bekezdés tanulsága tehát az, hogy e kifejezések szokványos értelmezésében a történet-prefixum hatókörében található kvantifikáció nem kötelez el minket egzisztenciálisan. Anélkül hihetjük, hogy „Az *F* fikció szerint $\exists x \mathrm{P}x$", hogy azt hinnénk, „$\exists x \mathrm{P}x$"; az előbbi ugyanis rendszerint nem vonja maga után az utóbbit.

Tovább általánosítva megjegyezhetjük, hogy a történet-prefixum hatókörében elmesélt történetnek nem kell irodalmi, de még csak szokásos értelemben vett fikciónak sem lennie. Russell úgy tartotta, hogy *Leibniz monadológiája szerint* az asztal valójában lelkek kolóniája. Ebből azonban nem következtethetünk arra, hogy Russell maga is az animista metafizika mellett

[6] A fikciós igazságnak ezt a megközelítését Lewis (1978) dolgozta ki, vö. Wolterstorff (1980). Egy másik, meglehetősen eltérő megközelítéshez, amit szintén kiaknázhat a lehetséges világok fikcionalista értelmezése, lásd Walton (1978).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kötelezte el magát. Általánosságban elmondható, hogy a történet-prefixum hatókörében elmesélt fikció *bármilyen reprezentáció* lehet: egy történet, egy tudományos elmélet vagy egy metafizikai spekuláció. A lényegen ez mit sem változtat: mindaddig, amíg nem köteleződünk el amellett, hogy ezt a reprezentációt igaznak tartsuk, az „*F*-ben *P*" jóváhagyásával még nem kötelezzük magunkat arra, hogy önmagában „*P*"-t is jóváhagyjuk.

Aki fikcionalista a lehetséges világokkal kapcsolatban, azt reméli, hogy e tényt kihasználva a látszólagos világok feletti kvantifikációját egy történet-prefixum hatókörén belüli kvantifikációként értelmezheti. *(3)*-hoz hasonlóan a prefixum néha *hallgatólagos* lesz; így pedig a fikcionalista gyakran úgy fogja kifejezni magát, mint a modális realista. A fikcionalista lehetséges világokra vonatkozó állításai azonban mindig elliptikusak lesznek a történet tartalmáról szóló állításokhoz képest; ez az elliptikus beszédmód pedig bármeddig kiterjeszthető. Ily módon a fikcionalista abban reménykedik, hogy becsületesen kivívta a jogot a lehetséges világok nyelvének használatára – arra, hogy úgy beszéljen, mintha lennének ilyen dolgok –, miközben egy józan egy-Világ ontológiát tart fenn.

Az első és legnyilvánvalóbb probléma e stratégia kidolgozásakor a fikcionalista által kiaknázható történet meghatározása. A legfőbb megkötés természetesen az, hogy ennek olyan történetnek kell lennie, amely szerint a lehetséges világokról szóló szokásos állítások – mint amilyen az az állítás, hogy vannak kék hattyúkkal teli világok – igazak. Több olyan történet vagy elmélet is lehet a lehetséges világokról, amely eleget tesz ennek a megkötésnek. Egy azonban rendkívül szembeötlő, különösen a jelenlegi dialektikus kontextusban. Lewis modális realizmusára gondolok, arra az elméletre, amelyet kimondottan arra szántak, hogy eleget tegyen a fenti megkötésnek. Íme, a javasolt kiindulópont: a fikcionalista elmagyarázza, hogy amikor a lehetséges világokról beszél, azt nem úgy kell érteni, mint ami arról szól, hogy mi létezik valójában, hanem úgy, mint ami arról szól, hogy mi létezik a robusztus univerzumok mérhetetlen sokaságának realista hipotézise szerint.[7]

Más szóval, amit a realista igaz metafizikának tart, a fikcionalista (valószínűleg) hamis történetnek, amit a modalitásról szóló beszámolójában említenie, *nem pedig állítania* kell. Például, bár a fikcionalista egy pillanatig sem hiszi, hogy vannak kék hattyúkkal benépesülő világok, azt igenis hiszi (ahogy bárki másnak is kellene), hogy

[7] A lehetséges világok egy olyan elméletéhez, amely egy alternatív fikcionalizmus számára alapul szolgálhat, lásd Armstrong (1986/2022).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(5) A világok sokaságának hipotézise szerint van olyan *V* világ, amelyben vannak kék hattyúk.

A fikcionalista fenntartja, hogy amikor azt mondja, ahogy mondhatja is, hogy „van egy kék hattyúkkal teli világ", akkor valójában azt akarja állítani, amit *(5)*. Ez a vitathatatlan metafikcionalista tézis tulajdonképpen a fikcionalista parafrázisa annak a szintén vitathatatlan modális állításnak, hogy lehetnének kék hattyúk.

Még általánosabban, legyen *P* egy tetszőleges modális propozíció. A modális realista rögtön előáll a lehetséges világok nyelvén *P* egy nem modális parafrázisával; nevezzük ezt *P**-nak. A realista lehetséges világokra vonatkozó állításait a *P akkor és csak akkor, ha P** sémához való explicit ragaszkodás határozza meg. A fikcionalista parazita javaslata tehát az, hogy a következő séma minden egyes behelyettesített esetét állítsa: *P akkor és csak akkor, ha a világok sokaságának hipotézise szerint P**. Úgy tűnik, hogy a modális realizmushoz hasonlóan ez az elmélet is szisztematikus módon biztosít igazságfeltételeket a modális állítások számára. Valóban, ha a prefixumot elhallgatjuk, a két elmélet verbálisan megkülönböztethetetlen lesz. A különbség az, hogy a fikcionalista megközelítése nem feltételezi a lehetséges világok ontológiáját.

3. A fikcionalista fikciója

Mielőtt nekilátnánk kiértékelni az ötletünket, explicitebben meg kell fogalmaznunk azt a fikciót, amit úgy neveztem: „a világok sokaságának hipotézise". Kezdjük egy sor informális posztulátummal.

(6*a*) A valóság *univerzumok* vagy „világok" sokaságából áll.

(6*b*) Ezek közül az egyiket szoktuk *az* univerzumnak nevezni: ez a legnagyobb téridőbelileg összekapcsolódó rendszer, amelynek mi is részei vagyunk.

(6*c*) A többi nagyjából ugyanilyen dolog: tárgyak rendszerei, amelyek közül sok konkrét tárgy; ezeket a tárgyakat olyan externális relációk hálózata kapcsolja össze, mint amilyenek a mi univerzumunk tárgyait összekapcsoló téridőbeli távolságok. (Lewis [1986], 74–76.)

(6*d*) Mindegyik univerzum el van szigetelve az összes többitől; vagyis a különböző univerzumokban található partikulárék nincsenek téridőbeli kapcsolatban. (Ebből következően az univerzumok nem fe-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

dik át egymást; egyetlen partikuláré sem lakik két univerzumban.) (*Uo.* 78.)

(6*e*) Az univerzumok totalitása az újrakombinálhatóság elve alapján zárt. Elnagyoltan kifejezve: tetszőleges számú univerzumból származó tárgyak bármely összességére létezik egyetlen univerzum, amely mindegyik tárgy tetszőleges számú duplikátumát tartalmazza, feltéve, hogy elég nagy a téridő a duplikátumok befogadására.[8] (*Uo.* 87–90.)

(6*f*) Az univerzumok teljességének nincsenek önkényes korlátai.[9] (*Uo.* 103.)

(6*g*) Az univerzumunk nem rendkívüli. Vagyis az univerzumok rendszerének szempontjából nincs benne semmi figyelemre méltó.[10]

Ezek a posztulátumok, amelyek jelentősége a későbbiekben egyre világosabbá válik, arra szolgálnak, hogy előzetesen megragadják Lewis modális realizmusának ontológiai magját. Leírják azokat a tárgyakat, amikben egy modális realistának *mint* modális realistának hinnie kell.

Egy fontos értelemben azonban a posztulátumok nem ragadják meg teljes mértékben a modális realizmus teljes erejét. Hogy ezt belássuk, elegendő, ha megjegyezzük, hogy *(6)* a modális szótár felhasználása nélkül került megfogalmazásra. A posztulátumok mind arról szóló tézisek, hogy mi *van,* nem pedig arról, aminek lennie *kell* vagy ami *lehet*.[11] Ennek pedig az a furcsa következménye, hogy az általuk meghatározott elmélet (bizonyos értelem-

[8] Az utolsó kikötés azért szükséges, hogy megelőzzük a Forrest és Armstrong (1984) által kidolgozott paradoxont. Lewis értelmezése szerint ez a feltétel azzal a következménnyel jár, hogy az univerzumok között reprezentált legnagyobb téridő kiterjedésének van egy (ismeretlen) felső korlátja, és így a legnépesebb világokat benépesítő, egymással átfedésben nem lévő tárgyak számának is van egy felső korlátja. Ez fontos lesz a 7. szakaszban.

[9] Az újrakombinálhatósághoz hasonlóan ennek az elvnek az adekvát megfogalmazása is bonyolult. Azt hivatott garantálni, hogy például az előző lábjegyzetben említett felső korlátok *természetesek* legyenek. Így megeshet, hogy a legnagyobb világok megszámlálhatóan végtelen térbeli dimenzióval rendelkezzenek. Az viszont kizárt, hogy mondjuk $10^{17} + 1$ dimenzióval rendelkeznek. Ezt feltételezni azt jelentené, hogy a világok teljessége ebben az értelemben önkényesen korlátozható.

[10] Lewis ezt a követelményt nem különbözteti meg a korábbi, önkényességet tiltó követelménytől. Azonban nekem úgy tűnik, hogy lényeges eltérés van közöttük. Ez az elv ugyanis a többi univerzumhoz viszonyítva foglalkozik az univerzumunk státuszával. Ily módon *(6g)*, de nem *(6f)* vonja maga után azt, hogy lenniük kell olyan tulajdonságoknak vagy univerzáléknak, amelyek noha a miénkben nem, más univerzumokban viszont igenis instanciálva vannak. Ha az univerzumunk az összes lehetséges természetes tulajdonságnak tartalmazná egy instanciáját, akkor egy figyelemreméltóan gazdag világ lenne, ami pedig *(6g)* megsértése.

[11] Az, hogy egy ilyen specifikáció lehetséges, döntő jelentőségű a modális realista számára, aki reméli, hogy a lehetséges világok elméletét a modális fogalmak teljesen reduktív elemzésében ki tudja aknázni.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ben) kompatibilis azzal a nézettel, miszerint minden aktuális. Más szóval: elképzelhetünk egy extravagáns aktualistát, aki elfogadja *(6)*-ot, miközben hozzáteszi, hogy csak aktuális dolgok léteznek. Nincs ebben semmi ellentmondás. Egyszerűen csak arról a különc nézetről van szó, hogy az aktualitás jóval nagyobb, mint általában gondoljuk – „sziget-univerzumok" hatalmas tengere –, olyan kozmológia, ami vonzó lehet egy aktualista metafizikus számára, akit Quine tiszta égbolt és sivatagi tájak iránti vonzalmának épp az ellenkezője befolyásol.[12]

Én azonban úgy veszem, hogy a modális realizmus definíció szerint inkompatibilis az aktualizmussal. Modális realistának lenni annyi, mint azt hinni, hogy bizonyos dolgok valóságosak, de nem aktuálisak. Ahhoz tehát, hogy ezt az aspektust jobban megragadhassuk, többet kell mondanunk róla. Például kiegészíthetnénk a posztulátumokat egy *(7)*-hez hasonló megjegyzéssel:

(7) Az univerzumok *lehetséges világok;* a mi univerzumunk és annak részei nem mások, mint aktuális individuumok; a többi *csupán lehetséges.*

(6) és *(7)* együtt nyilvánvalóan azt vonja maga után, hogy néhány dolog valóságos, de nem aktuális. Az általuk meghatározott elmélet megérdemli a „modális realizmus" *(MR)* elnevezést, és aki hisz benne, az modális realista.

Mindezt azért tartom fontosnak kiemelni, hogy lássuk, a fikcionalista fikciója nem egy az egyben *MR*. *(7)* hozzáadásával *MR* egy nyilvánvaló (bár jól meghatározott) modális szótárral kerül megfogalmazásra. Ám a fikcionalista jobban jár, ha az egyértelműség kedvéért fikciója nem modális marad. Akárhogy is, a fikcionalista meg akarja őrizni azt a realista elképzelést, miszerint az univerzumunk egy a sok közül. Ezért kiindulópontjának az eredeti *(6)* posztulátumokat veszi; *(7)* kiegészítő modális hídtörvényei az ő megközelítésében nem fognak szerepet játszani.

[12] Az elképzelés egy meglepően korai felbukkanásához lásd Poe *Eureka* (1965, 256.) című művét:

„Magam pedig csábítónak találom azt a *látomásos* gondolatot – persze anélkül, hogy többre tartanám –, hogy létezik az Univerzumok végtelen sora, amelyek többé-kevésbé hasonlítanak az általunk ismerthez, ahhoz az *egyhez,* amit valaha is meg tudunk ismerni... Ámbár, *ha* léteznek ilyen nyalábok – *márpedig léteznek* –, akkor teljesen világos, hogy mivel nem volt részük eredetünkben, úgy törvényeinkben sincsen. Nem vonzanak bennünket, és mi sem őket. Anyaguk nem található meg univerzumunk egyik részében sem, ahogy szellemük sem a miénk. Nem hatnak sem az érzéseinkre, sem a lelkünkre. Valamennyi önállóan, függetlenül létezik, *mindegyik a neki megfelelő és sajátos istenének kebelén!*"

Vö. Unger (1984). [Edgar Allan Poe műve *Heuréka: prózai költemény* címmel magyarul is elérhető (2013, 315.), de mi inkább a célnak pontosabban megfelelő saját fordításunkat használtuk – *a ford.*]

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Azonban ezek az eredeti posztulátumok nem teljesen felelnek meg a fikcionalista céljainak. Sok mindent elárulnak ugyan arról, hogy mi a realista általános koncepciója az univerzumok totalitásáról, ám arról meglehetősen keveset mondanak, hogy a különböző univerzumok miféle tárgyakat tartalmaznak. Így *(6)*-ban semmi sem garantálja, hogy bizonyos univerzumok tartalmaznak embereket, felhőket vagy csillagokat, még kevésbé, hogy kék hattyúkat és farkatlan kengurukat. De ahogy azt rövidesen látni fogjuk, központi jelentőségű, hogy a fikcionalista fikciója gazdag és részletes képét adjon arról, hogy mi folyik a különböző univerzumokban. Ennek érdekében a fikcionalista azt javasolja, hogy az eredeti posztulátumokat egészítsük ki egy *enciklopédiá*val: az univerzumunk intrinzikus jellegzetességéről szóló nem modális igazságok listájával.[13] Az enciklopédia például meghatározza, hogy az univerzumunk tartalmaz olyan közönséges kengurukra hasonlító tárgyakat, amelyeknek nincs farkuk (mármint leválasztatlan kengururészek formájában). Tehát a többi univerzum, az újrakombinálhatóság *(6e)* alapján, tartalmaz különálló farkatlan kengurukat, a mi világunk lakóinak duplikátumait. Ez az új elmélet – *(6)*, kiegészítve a világunkra vonatkozó nem modális intrinzikus igazságok teljes katalógusával – alkotja a fikcionalista fikcióját. Nevezzük ezt *VS*-nek.[14]

4. A lehetségesség fikcionalista elmélete

Most már pontosabban is megfogalmazhatjuk a fikcionalista javaslatát. Legyen *P* egy tetszőleges modális állítás, *P** pedig *P*-nek a modális realista által a lehetséges világok nyelvén megfogalmazott nem modális parafrázisa. (Ha megalapozott a realista igénye arra, hogy reduktív elemzést nyújtson, akkor *P**-nak mindig léteznie kell.) A modális realista azt a bikondicionálist állítja, hogy *P* akkor és csak akkor, ha *P**, ami, mint láttuk, a hétköznapi modális véleménnyel párosítva közvetlenül vezet a lehetséges világok melletti elköteleződéshez. A fikcionalista trükkje az, hogy *P**-ot, a realista munkájának gyümölcsét, anélkül veszi kölcsön, hogy egyszerűen *P** állítása helyett a következő séma példányait állítja:

[13] Céljaink szempontjából *S* akkor nem modális intrinzikus igazság az univerzumunkról, ha nem tartalmaz modális szótárt, és nem vonja maga után az univerzumunkon kívüli dolgoknak sem a létezését, sem a nem létezését. Ez utóbbihoz elegendő, hogy az *S*-ben lévő összes kvantor és név a mi univerzumunk lakóira korlátozódik.

[14] A *V*ilágok *S*okaságának hipotézise alapján, az angol eredetiben *PW* szerepel – *a ford.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

P akkor és csak akkor, ha *VS* szerint *P**.

Ahogy Russell mondaná, ez a módszer (legalább) rendelkezik azzal az előnnyel, ami a lopással jár a becsületes munkával szemben. Az még nem derült ki, hogy van-e más előnye is.

Szemléltetésképpen vegyük Ede meggyőződését, miszerint

(8) Lehetnének kék hattyúk.

A modális realista számára ez ekvivalens egy lehetséges világokra vonatkozó egzisztenciális generalizációval:

(8*r*) Van olyan univerzum, amely tartalmaz kék hattyúkat.

Következésképp a fikcionalista a következő parafrázist javasolja:

(8*f*) *VS* szerint van olyan univerzum, amely tartalmaz kék hattyúkat.

A példa rávilágít a fikcionalizmus és a modális realizmus közti legfontosabb különbségre. Ha Edéhez hasonlóan szkeptikusak vagyunk a kék hattyúk valódi létezését illetően, akkor nem szabad hinnünk abban, hogy *(8r)* igaz. Azonban senkinek sem szabadna kételkednie *(8f)* igazságában. Annak pedig végképp vitathatatlannak kell lennie, hogy az *univerzumok sokaságának realista koncepciója szerint* létezik olyan univerzum, amelyben vannak kék hatytyúk. És ennek így is kell lennie, hiszen ugyanilyen vitathatatlan az is, hogy lehetnének kék hattyúk. A fikcionalista számára pedig ez egy és ugyanaz.

Hogy érzékeltessük a fikcionalista elemzés szándékolt hatókörét, vegyük a következő tényellentétest.

(9) Ha a hattyúk kékek volnának, a kacsák rózsaszínűek lennének.

Bizonyos finomságoktól eltekintve feltételezhetjük, hogy a realista ezt egy korlátozott univerzális generalizációként értelmezi:

(9*r*) Minden egyes univerzumban, amely a miénktől csak annyira különbözik, amennyire azt a hattyúk kéksége megengedi, a kacsák rózsaszínűek.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A fikcionalista tehát a nyilvánvalóan parazita elemzést javasolja:

(9*f*) *VS* szerint minden univerzum, amely a miénktől csak annyira különbözik, amennyire a hattyúk kéksége megengedi, olyan univerzum, ahol a kacsák rózsaszínűek.

Ezen a ponton az is, aki kételkedik más univerzumok létezésében, minden további nélkül rábólinthat a realista parafrázisára. Ha a miénk az egyetlen univerzum, *(9r)* üresen igaz. Ezzel ellentétben *(9f),* ahogy maga a tényellentétes is, nyilvánvaló módon hamis. A realista nézet szerint vannak a miénkhez nagyon hasonló univerzumok, kék hattyúkkal és közönséges kacsákkal; és ezek jobban hasonlítanak a releváns szempontokból a mi világunkhoz, mint bármely olyan univerzum, amelyben nem szokványos kacsák és hattyúk is vannak.

Ezek a példák természetesen nagyon kezdetlegesek. Nem tartalmazzák azokat az iterált modalitásokat vagy más szintaktikai bonyodalmakat, amiket a műértő potenciális nehézségek forrásának tekintene. De még így is rávilágítanak a lényegi különbségre: egészében véve a fikcionalista a kétségbevonhatatlanul igaz (hamis) modális kijelentéseket a *VS* elmélet tartalmát érintő hasonlóan kétségbevonhatatlan kijelentésekkel fogja parafrazálni. És minden más tényező változatlansága mellett ez előny, mivel még a legtriviálisabb modális tézisek realista parafrázisa is általában egy erősen vitatott metafizikai spekuláció, ami szöges ellentétben áll azzal, amit a legtöbben (beleértve Edét is) általában hisznek.

Rögtön visszatérek a két álláspont viszonylagos előnyeihez. Ám előbb szeretnék kiemelni egy fontos szempontot, amelyben a nézetek egyenrangúak. A példák azt sugallják (természetesen anélkül, hogy bizonyítanák), hogy alapvető esetekben *a realista és a fikcionalista egyet fog érteni a teoretikusan megalapozott modális ítéleteikben.* Azaz, valahányszor a realista úgy véli, hogy egy modális állítás általa nyújtott parafrázisa igaz, a fikcionalistának ugyanígy kell tekintenie a *saját* parafrázisára. Ez a fikcionalista szemérmetlen parazitizmusának egyenes következménye. Amikor a realista hisz abban, hogy a *P* modális állításról számot tud adni *P** segítségével, akkor ez csak azért lehetséges, mert *P**-ot az általa elfogadott elmélet alapján igaznak ítéli. A fikcionalista számára azonban pontosan ez az érdekes: a realista parafrázisának igazságértéke a realista elmélet szerint. A realista és a fikcionalista tehát teoretikusan megalapozott modális ítéleteket hoz létre, pontosan ugyanazon tény figyelembevételével. Ez pedig garantálja, hogy a modális igazságok tekintetében nagy köztük az egyetértés. (De lásd alább a 7. szakaszt.)

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A modális diskurzus filozófiai megközelítésének egyik plauzibilis kívánalma, hogy *szentesítse* a korábbi modális vélemények jelentős részét. Más szóval: az elméletalkotónak mindent el kell követnie, hogy az általunk vélt modális állításokat olyan propozíciókkal parafrazálja, amelyeket az elmélete fényében jogosan hisz. Az előző bekezdés végkövetkeztetése tehát a következő feltételes állítás: ha a modális realista abban a helyzetben van, hogy az elemzését ebben a minimális értelemben adekvátnak tarthatja, akkor a fikcionalista is ugyanabban a helyzetben van.[15]

Természetesen a józan észből fakadó modális vélemény iránti hűség nem az egyetlen megkötés a modalitásról való adekvát számadással szemben. Általánosabban szólva: remélnünk kell, hogy megközelítésünk nagyrészt összeegyeztethető lesz azzal, amit a világról és a benne elfoglalt helyünkről hiszünk. Például, adottnak veszem, hogy jelentős mértékű modális tudás birtokában vagyunk. Ezért a modális tényekről nyújtott valamennyi filozófiai számadás súlyos hibája, ha tekintettel arra, amit szilárdan hiszünk a képességeink határáról, misztikussá teszi e tények megismerését. Továbbá egy viszonylag szilárd ontológiai nézetet is beemelünk a modalitás elemzésébe; és minden olyan elmélet, amely megköveteli tőlünk, hogy feladjuk annak fontos részeit, hasonló okból hibás. Hogyan tesz hát eleget a fikcionalizmus a programunkat érintő eme további megkötéseknek?

5. Ontológia

Mint már szóba került, talán a legerőteljesebb ellenvetés Lewis nézetével szemben az, hogy az általunk szilárdan vallott dolgok fényében a modális realizmus egyszerűen hihetetlen. Normális esetben nem gondoljuk, hogy a miénk mellett még számtalan univerzum létezik, még kevésbé, hogy azokat kék hattyúk, beszélő majmok és egyéb társaik végtelen sokasága népesíti be. A modális realizmus mégis azt állítja, hogy ezek a dolgok léteznek. Ezért elfogadásával a világnézetünk gyökeres felülvizsgálatára vállalkozunk, aminek az itt tárgyalt metafizikai problémát köszönhetjük.

A furcsaság soha nem lehet perdöntő kifogás. Ennek ellenére úgy hiszem, azért igenis számít valamit. Végül is nem sok hasznát vesszük egy olyan filozófiának, amelyben képtelenek vagyunk komolyan hinni. Éppen ezért, ha arra buzdítanak minket, hogy nézeteinket változtassuk meg egy olyanra,

[15] Természetesen nem azt állítom, hogy kimutattam volna a realista elemzés adekvátságát ebben az értelemben. Ezt a terhet Lewis könyvének tetemes része vállalja magára.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

amely rendkívül valószerűtlen fényben tűnik fel előttünk, joggal kérhetünk ennek megfelelően erős indokokat. Lewis fő stratégiája a modális realizmus elfogadásának ösztönzésére annak megmutatása, hogy mennyire *hasznos* egy szisztematikus filozófiában azt feltételezni, hogy sok világ létezik. Kételkedhetünk abban, hogy a modális realizmus tényleg olyan hasznos, mint Lewis állítja; de még ha ezt el is ismerjük neki, továbbra is elgondolkodhatunk azon, hogy a hasznosságot érintő megfontolások elég indokul szolgálnak-e a létezőkről szóló elképzelésünk ilyen radikális felülvizsgálatára.[16]

A fikcionalizmus első és legnyilvánvalóbb előnye tehát az, hogy látszólag nincs semmilyen revíziós ontológiai következménye. Legalábbis elhihetünk mindent, amit a fikcionalista a modális kijelentések igazságfeltételeiről mond, anélkül, hogy hinnünk kellene a posszibilékben. Hiszen, mint láttuk, a fikcionalista állításai a történet tartalmára vonatkozó állítások, és mivel ezek nem feltételezik a történet igazságát, anélkül is elhihetjük őket, hogy el kellene köteleződnünk azon dolgok mellett, amiket a történettel le kívánunk írni.

Ez nem jelenti azt, hogy a fikcionalizmus meg sem nyilvánul ontológia kérdésekben. Könnyen lehet, hogy amikor a fikcionalista a maga módján történetekről, elméletekről és más reprezentációkról beszél, akkor elköteleződik ezen entitások mellett. S mivel ezeket a reprezentációkat szokás *absztrakt* entitásoknak tekinteni, a fikcionalizmus visszatetszést kelthet bizonyos nominalistákban.[17] Mármost ez a konvencionális nézet aligha szent

[16] Valójában eltűnődhetünk azon, hogy miért kell az ilyen hasznosságból vett érveknek akár csak *prima facie* is meggyőzőnek lenniük Lewis számára, ha figyelembe vesszük egyéb nézeteit. Lewis szerint az a célunk a metafizikában, ahogy a fizikában is, hogy higgyük az igazságot. És mivel Lewis (minden értelemben) realista az igazságot illetően, elismeri, hogy nincs szükségszerű kapcsolat egy elmélet hasznossága, eleganciája stb., és az elmélet igazsága között. Persze *remélhetjük,* hogy egy szép és gyümölcsöző elmélet megragadhatja az igazságot, és elméletalkotásunkat vezérelheti is ez a remény; de nincs független okunk azt hinni, hogy ennek így is kell lennie. Mármost a modális realizmus melletti érvek alapján megállapíthatjuk, hogy az elmélet hasznos, elegáns, és így tovább. Mostanra belátom, hogy ezek hogyan adhatnak okot valakinek arra, hogy azt reméljе, a modális realizmus igaz. Ahogy Lewis is mondja, ha ez az elmélet igaz, akkor a filozófusok paradicsomában élhetünk, amiben mindannyian bizakodtunk. A baj csak az, hogy ami okot ad a reménykedésre, az általában nem ad okot a vélekedésre. Az ellenkezőjét feltételezni annyi, mint a vágyálomra a metafizikai vélekedések megerősítésének helyes irányelveként tekinteni.

[17] Chihara (1973) fenntartja, hogy a fikcionalizmus a matematikai esetben azért fogadható el nominalista szempontból, mert az „*F*-ben…” formájú prefixumok egyszerű szimbólumoknak tekinthetők, és nem nyitottak az „*F*” helyen való kvantifikációra. Kétségeim vannak, már csak azért is, mert úgy tűnik, hogy a fikcionalista magyarázó megjegyzései elkerülhetetlenül együtt járnak a reprezentációk feletti kvantifikációval. Persze még ha ez igaz is, nem kellene, hogy zavarjon egy olyan liberális nominalistát, mint Chihara: bárki, aki a konkrét szövegek összességén túlmenően is elismer az ontológiájában nyelvi entitásokat, könnyen értelmezheti a fikcionalista fikcióit ilyen típusú entitásoknak.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

és sérthetetlen. Legjobb tudomásom szerint lehetséges lenne a fikcionalista ontológiájának nominalista szempontból is elfogadható megközelítését nyújtani. Ám még ha ez nem is lehetséges, azt el kell ismernünk, hogy kiindulópontunkat tekintve az absztrakt entitások iránti elköteleződés közel sem olyan súlyos, mint a realisták elköteleződése a lehetséges világok mellett. A nominalizmus nem volt része annak az észszerű, naiv ontológiának, aminek megőrzésében többek között Ede is érdekelt volt. A legtöbben eleve hiszünk történetekben, elméletekben és ehhez hasonló dolgokban, még ha nincs is rendezett elméletünk róluk. Mindenesetre a lényeg nem az, hogy a fikcionalista nem mond semmit arról, ami létezik, hanem az, hogy a modális realizmussal ellentétben nem igényel nagyszabású szemléletváltást; és ha egyébként minden más dolog egyenlő, akkor ezt a fikcionalista megközelítés határozott erényének kell tekinteni.

6. Episztemológia

Ha a fikcionalizmus arra törekszik (ahogy a modális realista biztosan), hogy számot adjon a modális igazság természetéről, akkor a fikcionalistának meg kell mutatnia, hogy a nézete összeegyeztethető a modális tudásunk manifeszt tényével. Meg kell győznie minket arról, hogy az általa elgondolt modális tények olyan tények, amelyeket a hozzánk hasonló teremtmények megismerhetnek. Ebben a szakaszban ennek a problémának csak egy részét fogom érinteni. Arra vagyok kíváncsi, vajon a fikcionalizmus kompatibilis-e azzal a nézettel, hogy a modális vélekedések kialakítására szolgáló szokásos módszerek általában jó útmutatást nyújtanak a modális igazsághoz. Ez központi kérdés valamennyi elmélet számára. Egy olyan elmélet ugyanis, amelyik nem tudja megalapozni a legjobb módszereink megbízhatóságába vetett hitünket, úgy tűnik, elég gyorsan modális szkepticizmushoz vezet, ahhoz a nézethez, miszerint nincs modális tudásunk; ezt pedig a legtöbb erőteljes szkeptikus tézishez hasonlóan nehéz elhinni.

A modális realizmusról persze gyakran mondják, hogy sérti ezt a feltételt. A gond az, hogy ha a modális kijelentéseket a fizikai tárgyak olyan tartományára vonatkozó állításokként értelmezzük, amelytől okságilag el vagyunk szigetelve, akkor nehéz belátni, hogy miért kellene a világhatárolt képességeinknek tulajdonítanunk azt, hogy elvezetnek minket a modális igazsághoz. Nem fogom áttekinteni Lewis válaszát erre a problémára, amit (olykor) meggyőzőnek találok (vö. 1986, 108–115.). Inkább néhány útközben elejtett

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

fontos megjegyzésére szeretnék összpontosítani. A modális vélekedés forrásainak naturalista megközelítésére irányuló igényre válaszolva Lewis ezt írja (*uo.* 113–114.):

> A matematika esetében a válasz az, hogy a véleményünket nagyrészt már elfogadott általános elvekből kiindulva alakítjuk ki [...] Feltételezem, hogy a válasz a modális esetben is hasonló. Úgy gondolom, hogy a mindennapi modális véleményeink túlnyomóan az újrakombinálhatósági elv következményei [...] Elképzelhető, hogy szigorúan érvelünk egy pontos megfogalmazásra alapozva, de valójában az érvelésünk inkább a képzelet segítségével elvégzett kísérlet formáját ölti. Megpróbáljuk elgondolni, hogy a dolgok már lehetségesnek elfogadott duplikátumai [...] hogyan rendeződhetnek újra, hogy megfeleljenek egy állítólagos lehetőség leírásának. Miután nem teljes részletességgel elképzeltünk különféle elrendeződéseket, akkor természetesen azt is mérlegeljük, hogyan lehetne azokat találóan leírni.

Ebben a passzusban Lewis plauzibilisen számol be a képzelet modális érvelésben betöltött szerepéről. A képzelet nem „kapcsol" minket össze a létezés egy speciális birodalmával. Inkább, amikor elképzelünk valamit, a gondolkodásunkat irányító bizonyos elvek következményeit mérlegeljük – a modális esetben olyan elveket, amelyeket a *VS* posztulátumai jól megragadni látszanak. Az elképzelt helyzetek reprezentációit empirikus tudásunknak, az újrakombinálhatóság elveinek, az önkényesség mellőzésének stb. megfelelően konstruáljuk meg.[18] Ha pedig az e módon elképzelt helyzetek egyikét megfelelően írja le a *P* kijelentés, akkor arra következtetünk, hogy a „Lehetségesen *P*" igaz.

Ha bármi is helyes e gondolatmenetből, akkor a modalitásról nem adhatunk számot anélkül, hogy valamiképp ne magyaráznánk meg, miért tekinthetünk a képzeleten alapuló módszerre a modális igazság kiderítésének megbízható módjaként. A képzeletet irányító elvek következményeinek feltárása végeredményben pszichológiai jellegű vizsgálódás. Miért volna ez jó módja annak, hogy feltérképezzük azt, mi lehetséges?

[18] Lewis megjegyzései a matematikai eset analógiájára azt sugallhatják, hogy elfogadjuk vagy elhisszük azokat az elveket, amelyek hallgatólagosan irányítják a képzeletet. De ez tévesnek tűnik. A szóban forgó elvek a lehetséges világokra vonatkoznak. Ha tehát elhisszük őket, akkor születésünktől fogva el vagyunk köteleződve a modális realizmus mellett, csak azért, mert arról gondolkodunk, hogy mi lehetett volna. Világosnak tűnik azonban, hogy egy-két kivételtől eltekintve modális realistává válni kell, nem pedig születni.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A realista válasza megtévesztően egyszerű: *(i)* a modális igazságok az univerzumok egy tartományára vonatkozó igazságok; *(ii)* a képzeletünket irányító elvek igazak erre a tartományra; így *(iii),* egészében véve, amikor ezen elveknek megfelelően képzelünk el körülményeket, azok megvalósulnak bizonyos univerzumokban.

Ez a válasz talán tényleg egyszerű, habár mélységesen zavarba ejtőnek kellene, hogy tűnjön. Ha el is fogadjuk az első premisszát, *(ii)* akkor is meglepő feltevés. Feltehetjük a kérdést: vajon csak véletlen egybeesés-e, hogy a képzeletünket vezérlő elvek igaz leírását adják olyan tárgyak tartományának, amelyekkel az ember egyáltalán nem került kapcsolatba, amikor ezek az elvek – feltehetően egy tökéletesen természetes evolúciós folyamat révén – kialakultak? Végül is létezhetnének olyan teremtmények, amelyek képzeletet irányító elvei nincsenek összhangban a világok modális térben való eloszlásával. Hogyan lehetünk olyan szerencsések, hogy a megfelelő képzeleti diszpozíciókkal vagyunk megáldva? A realista nyilvánvalóan magyarázattal tartozik.

Nem akarok válaszolni a realista helyett, aki kétségtelenül más kognitív területekre (például az induktív következtetésre) fog hivatkozni, ahol a képességeink megbízhatóságát történetileg esetlegesnek kell tekinteni. Mindössze azt szeretném hangsúlyozni, hogy a fikcionalista számára nem merül fel hasonló probléma. Ha a realistának igaza van abban, hogy a lehetőségek képzeletbeli konstruálásában olyan elvek vezérelnek minket, mint *VS* posztulátumai, akkor a képzelet segítségével elvégzett kísérlet során *a legkevesebb, amit felfedezünk, az, hogy mi igaz VS szerint.* Ám a fikcionalistának ez elég. A modális tények éppen ilyen jellegű tények. A fikcionalista számára tehát nem különösebben rejtélyes, hogy miért kellene bíznunk abban, hogy a képzeletünk modális igazságokhoz vezet minket. Ez pedig ismételten fontos szempontnak tűnik a fikcionalizmus elfogadása mellett.[19]

[19] Ez nem azt jelenti, hogy ne lennének olyan mélyreható episztemológiai kérdések, hogy miképp fedezzük fel a képzeletünket használva ezeknek a képzeletre vonatkozó elveknek a következményeit. A lényeg csupán az, hogy a realista és a fikcionalista egyaránt egyetért abban, hogy ilyen felfedezés lehetséges. Tehát minden probléma, amit ez a nézet felvet, mindkettőjük számára gondot jelent.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

7. A nemteljesség problémája

Remélem, hogy a fikcionalizmus kezd potenciálisan vonzó megoldásnak tűnni Ede dilemmájára: a lehetséges világok keretrendszerének különféle célok érdekében való felhasználása, anélkül, hogy a sajátunkon kívül más világokban is hinnénk. Sajnos, ahogy az Olvasó maga is kétségkívül rá fog ébredni, a helyzet nem egészen ilyen rózsás. A folytatásban a fikcionalizmus három problémáját tárgyalom. Egyik sem döntő a nézettel szemben, de megfelelő képet nyújtanak a vele járó bonyodalmakról. Az Ede helyzetében lévőket talán épp ezek tántorítják el az általunk vizsgált stratégia elfogadásától.

Korábban azt a szerény állítást fogalmaztam meg, hogy a fikcionalizmus és a modális realizmus összhangban áll egymással (és a mindennapi vélekedéseinkkel), már ami a modális tételek jelentős részét, vagyis a számunkra nyilvánvalóan igaznak vagy hamisnak tűnő modális kijelentéseket illeti. Egy általánosabb ekvivalenciaállítás azonban kudarcot vall, ez pedig problémát jelenthet a fikcionalisták számára. Kiderül, hogy néhány meglehetősen marginális esetben a fikcionalista és a realista nem érthet egyet abban, hogy mik a modális igazságok; és egy olyan teoretikus számára, akinek az intuíciói egyértelműen az utóbbinak kedveznek, ez a fikcionalista javaslat ellen szólhat.

Hogy lássuk a nehézséget, példának egy olyan modális állításra van szükségünk, amely a realista nézőpontjából egy meghatározott – de számunkra mégis ismeretlen – igazságértékkel bír. Továbbá megköveteljük, hogy ez a tudatlanság ne a világegyetemünk empirikus tényeivel kapcsolatos ismerethiányból fakadjon. Ennek egy robusztus modális tudatlanságnak kell lennie, olyan tudatlanságnak, amely a tudományos és történelmi tudásunk önkényes kiterjesztése után is megmaradna. Nem teljesen nyilvánvaló, hogy vannak ilyen kijelentések. Azonban Lewis nézete szerint bizonyos állítások például arról, hogy milyen „nagy” is lehetne az univerzum, ebbe a kategóriába tartoznak. Legyen például κ olyan kardinális szám, amely nagyobb az univerzumunk téridőbeli régióinak számánál, és vegyük azt az állítást, miszerint

(10) Lehetne κ egymással átfedésben nem lévő fizikai tárgy.

A realista számára ez persze a legnagyobb univerzumok méretére vonatkozó állítás:

(10*r*) Létezik egy κ egymással átfedésben nem lévő fizikai tárgyat tartalmazó univerzum.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ez az állítás azonban jelentősen eltér az általunk eddig vizsgált állításoktól. Mint korábban említettük, Lewis úgy tartja, hogy a legsűrűbben lakott világokat benépesítő, egymást át nem fedő tárgyak számának kell, hogy legyen egy κ^* felső korlátja (lásd 8. lábjegyzet). Mégsem tudjuk, hogy mi ez a felső korlát; annyit tudunk csupán, hogy még akkor sem biztos, hogy betekintést nyerhetnénk az univerzumok teljességének eme globális aspektusába, ha teljesen tájékozottak lennénk az univerzumunk empirikus karakterét illetően. A realista számára tehát a *(10)* modális állításnak határozott igazságértéke van, de azt nem tudjuk megmondani, hogy mi az, mert nem tudjuk – és talán soha nem is fogjuk megtudni –, hogy vajon $\kappa < \kappa^*$.

Most pedig nézzük meg, hogyan közelít a fikcionalista *(10)*-hez. Számára *(10)* ekvivalens ezzel:

(10*f*) *VS* szerint létezik egy κ egymással átfedésben nem lévő fizikai tárgyat tartalmazó univerzum.

Mi ennek a mondatnak az igazságértéke? Nos, ennyi világosnak tűnik: az előző bekezdés tanulsága az, hogy még ha rendelkeznénk is *VS* teljes elméletével, vagyis a posztulátumok listájával, kiegészítve a világunk nem modális intrinzikus természetének teljes leírásával, akkor sem lennénk abban a helyzetben, hogy azt állíthassuk, *VS* szerint léteznek κ tárgyat tartalmazó univerzumok. *A történet egyszerűen hallgat erről. (10f)* mégis azt implikálja, hogy határozottan pozitív választ adhatunk a kérdésre. Tehát *(10f)* nem igaz.

A fikcionalista tehát két opció közül választhat: *(10f)* hamis vagy igazságérték nélküli. Mindkét esetben, mivel *(10f)* nem igaz, a fikcionalistának azt kell mondania, hogy a vele ekvivalensnek tekintett *(10)* modális állítás szintén nem igaz. Ez pedig már a realizmustól való eltérés. A fikcionalista, aki a *VS*-t tekinti irányadó fikciónak, eleve kizárhatja κ tárgy létezésének lehetőségét; a realista nem. Ha tehát valamilyen okból az intuícióink azt sugallják, hogy ennek nyitott kérdésnek kell maradnia, akkor a fikcionalizmusnak ezt a formáját kontraintuitívnak találhatjuk. De mehetünk még tovább is. Úgy tűnik ugyanis, hogy akármelyik irányt is választja a fikcionalista, valami implauzibilist kell mondania.

Mindenesetre természetesebb az a megoldás, hogy *(10f)*-et hamisnak tartjuk. Végül is *(10f)* szerint a realista elmélet dönti el azt a kérdést, hogy vannake bizonyos méretű világok, csakhogy az elmélet ezt nem dönti el. Tehát *(10f)* olyasmit tulajdonít *VS*-nek, amivel az nem rendelkezik. Hogy lássuk, miért sodorja bajba a fikcionalistát ez a kézenfekvő döntés, vegyük fontolóra *(11)*-et:

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(11) Nem áll fenn annak esete, hogy lehetne κ egymással átfedésben nem lévő fizikai tárgy.

Első látásra ez az eredeti *(10)* modális állításunk tagadása. Az pedig a modális diskurzusról alkotott felfogásunk lényeges jellemzője, hogy itt is, mint mindenütt, egy kijelentés és annak tagadása ellentmondás. Magyarán, eltérő igazságértékkel kell rendelkezniük, ha egyáltalán van igazságértékük. Úgy vélem, a fikcionalistának tiszteletben kell tartania ezt a látszatot. Ennélfogva, ha *(10)*-et *hamisnak,* akkor *(11)*-et *igaznak* kell nyilvánítania.

Sajnálatos módon a szimmetrián alapuló megfontolások kizárják az igazságértékek ilyen jellegű elosztását. *(11)* fikcionalista elemzése, vagyis az, hogy

(11*f*) *VS* szerint egyetlen univerzum sem tartalmaz κ fizikai tárgyat,

pontosan ugyanolyan formájú, mint *(10f):* a *VS* történet hallgat a beágyazott mondat igazságértékéről. Ám mivel emiatt tekintettük *(10f)*-et hamisnak, a szimmetria megköveteli, hogy ugyanígy *(11f)*-et és így *(11)*-et is hamisnak tekintsük. Az intuitív állítás, hogy *(10f)* hamis, úgy tűnik, annak elismerésére kényszeríti a fikcionalistát, hogy *(10)* és *(11)* – egy modális állítás és annak tagadása – azonos igazságértékkel rendelkezzen, megsértve ezzel azt, ami szerintem a mindennapi gyakorlatban meglehetősen határozott elköteleződés, tudniillik, hogy az ilyen állítások mindig ellentmondásosak.[20]

A fikcionalista ezt a végkifejletet úgy kerülheti el, hogy kijelenti, általában, ha egy *P* modális állítás *P** parafrázisáról a *VS* elmélet nem dönti el határozottan, hogy igaz vagy hamis, akkor a *P* modális állításnak nincs igazságértéke. Ebben az esetben *(10)* és *(11)* egyaránt igazságérték nélküli lenne, ami összeegyeztethető azzal, hogy ellentmondanak egymásnak.

Most azzal a feltételezéssel fogok élni, hogy a fikcionalista megteszi ezt a lépést. Sajnos amellett, hogy kevésbé természetes, mint az előző, van egy-két aggasztó következménye is. Az első az, hogy ezzel a kikötéssel a szokványos logikai mondatfunktorok, amikor modális kijelentésre alkalmazzuk őket,

[20] Ellenvetésként felhozható, hogy van arra precedens, hogy ezt állítsuk egy témánkhoz meglehetősen közeli területen. A fikcióbeli igazság több megközelítése szerint is a „Moriarty vércsoportja A+" és a „Nem igaz, hogy Moriarty vércsoportja A+" mondatok nem valódi ellentmondások, mivel a szokásos értelemben elliptikusak az olyan prefixummal ellátott mondatokhoz képest, amelyekben a „Holmes történetekben…" prefixum tág hatókörű. Nem az „*F*-ben nem-*P*" az „*F*-ben *P*" tagadása. Ezért mindkettő lehet hamis. A fikcionalista azonban nem hivatkozhat erre a precedensre, hogy megmagyarázza, miképp lehet *(10)* és *(11)* modális tézis egyaránt hamis. Ugyanis a nézetének nem része, hogy a modális kijelentéseket (ellentétben a lehetséges világokról szólóakkal) bármikor is hallgatólagos prefixummal látjuk el.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

többé nem funkcionálnak igazságfüggvényekként. *(10)* és *(11)* igazságérték nélküli. Ám diszjunkciójuk logikai igazság, ahogy annak a *VS* nyelvén megfogalmazott parafrázisa is. Feltételezem, hogy minden ilyen logikai igazság a *VS* szerint is igaz. Tehát a fikcionalistának el kell ismernie, hogy a modális diskurzusban is lehetnek olyan igaz diszjunkciók, amelyek egyik tagja sem igaz. Hasonló helyzet természetesen más területeken is kialakulhat, leginkább az elmosódott határú kifejezésekkel és az igazságpredikátummal kapcsolatos problémák olyan filozófiai megoldásaiban, amelyek az értékréses szemantika szuperértékeléses megközelítését alkalmazzák.[21] Mégis nyugtalanítónak tűnhet, hogy a jelenség itt is feltűnik, egy olyan területen, ahol a hétköznapi gondolkodásmódunk alapján nem számítunk bonyolult propozíciós logikára, és ahol az egyetlen okot, amiért mégis ezt javasoljuk, enyhén szólva is a kérdéses nyelvi gyakorlattól igencsak távoli szempontok idézik elő.

Van itt egy még aggasztóbb probléma. Emlékezzünk vissza, hogy a fikcionalista stratégia intuitív magyarázatában a történet-prefixumok általános érvényű alkalmazásának megértésére támaszkodtam. Csak azért értjük meg, hogy a fikcionalista által használt „*VS* szerint" mondatoperátor miféle kifejezés, mert azt mondják, hogy a kifejezések egy olyan jól ismert osztályába tartozik, amelybe az „A Holmes-történetekben..." prefixum is. Sajnos elég egyértelműnek tűnik, hogy a már jól ismert történet-prefixumok nem idéznek elő olyan igazságértékrést, mint amilyeneket az imént javasoltunk a fikcionalista nevében. A Holmes-történetek ugyanúgy hallgatnak Moriarty vércsoportjáról, ahogy a *VS* is hallgat a legnagyobb világ méretéről. Mégis, ha valaki azt állítaná: „A Holmes-történetekben Moriarty vércsoportja A+", akkor természetesen azt feltételeznénk, hogy valami *hamisat* mondott, nem pedig olyasmit, aminek nincs igazságértéke. Vagy vegyünk egy másik példát: a kvantummechanika hallgat a pánpszichizmusról. Ám amikor a New Age avatárjai azt mondják, hogy a kvantummechanika szerint az univerzumnak van tudata, akkor valami *hamisat* mondanak. A kvantummechanika nem mond ilyesmit. A modális ellentmondások problémájának megoldása azzal a következménnyel jár, hogy a fikcionalista operátor eltér a paradigmától, mivel hasonló körülmények között hamisság helyett igazságértékréseket idéz elő. Így pedig tűnődhetünk azon tovább, hogy mennyire is értjük ezt az operátort. Ha ebben a tekintetben különbözik más történet-prefixumoktól, akkor vajon miben különbözik még, és miért? Ha a fikcionalista nem tud erre válaszolni, akkor a nézete alapjaiban homályos.

[21] Lásd Van Fraassen (1966), Lewis (1983), Kripke (1975).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

8. Primitív modalitás

Mindeddig a fikcionalista operátorát egy intuitíve felfogott, de definiálatlan primitív kifejezésként kezeltük. Az előbbi megjegyzések mégis azt sugallják, hogy valójában egy igencsak rejtélyes teremtménnyel van dolgunk; és joggal gyaníthatjuk, hogy a szemantikai viselkedésének magyarázatára tett erőfeszítéseink a fikcionalista nézet rejtett komplexitását fogják feltárni.

További aggodalomra adhat okot, ha arra gondolunk, milyen magyarázattal is szolgálhatnánk azok számára, akik nem értik a „*VS* szerint *P*" kifejezést. Kezdhetnénk a következő magyarázatok bármelyikével: *Ha VS igaz volna, akkor P is igaz lenne*; *Ha VS-t feltételezzük, akkor abból következik P*; *Lehetetlen, hogy VS igaz legyen anélkül, hogy P is igaz lenne*. Ezek nem tökéletes parafrázisok. Mindazonáltal úgy tűnik, mindegyik megfelelően vetíti előre, hogy mire gondolunk, amikor a fikcionalista prefixumát használjuk. A gond az, hogy a kulcskifejezés minden esetben egy nyilvánvalóan modális kifejezés. Ez pedig azt sugallja, hogy a fikcionalista eszköze maga is modális operátornak bizonyul.

Kétféle ellenvetés jut eszünkbe e javaslattal kapcsolatban. A gyengébb szerint a legrosszabb esetben a fikcionalista nem dicsekedhet a modális realista elméletének átfogó jellegével; a realista ugyanis azt állítja, hogy képes az *összes* modális kifejezés nem modális elemzését nyújtani, ami a modális teljes redukcióját jelenti a nem modálisra, míg a fikcionalista elemzései mindig tartalmaznak egy redukálatlan modális komponenst. Az erősebb szerint viszont a fikcionalista elmélete nem csak hogy kevésbé átfogó, mint reméltük, de teljesen haszontalan is. A fikcionalista modális primitívuma ugyanis különösen homályos, sokkal homályosabb, mint azok a modális fogalmak, amelyeket általa magyarázna.

Válaszul a fikcionalistának először el kell ismernie, hogy *ha* a prefixumot modális operátornak nevezzük, akkor nem fedezte az eliminatív redukció szükségleteit. Mindössze annyit tett (már ha a megközelítése más tekintetben sikeres), hogy javaslatot tett a legkülönfélébb modális fogalmak erre az egyre való redukálására. Ez most talán nem tűnik olyan lenyűgözőnek, mint egy alapos eliminatív redukció, de megmarad, már ami a modális fogalmak elemzését illeti, egy korántsem triviálisnak tekinthető haladásnak. Még csak hasonlót sem mondhatnának el magukról azok, akik a logikusok sztenderd modális operátorait tekintik primitívnek. Ugyanis, mint arra többen is rámutattak, számos nyilvánvalóan modális ítélet nem fejezhető ki olyan nyelven, amelynek a modális szókincse dobozokra [„szükségszerű, hogy": □] és gyémántokra [„lehetséges, hogy": ◊] korlátozódik.[22]

[22] Lásd Lewis (1986, 13.), Hazen (1976). Forbes rendszerében (1985) a modális logika nyelve a mo-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Másodszor, a fikcionalistának rá kell mutatnia, hogy ha a prefixuma egy modális operátor, akkor egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy a realista végre tudta-e hajtani a modalitás teljes körű redukcióját; az ugyanis továbbra sem világos, hogy a realista miképp akarja eliminálni ennek a prefixumnak az előfordulásait. Igaz, a realistának van egy hatékony stratégiája arra, hogy a fikcióbeli igazságról való számadás részeként eliminálja a történet-prefixumok nagy részét. Ez az elmélet egy *S* történet tartalmát a lehetséges világok olyan T_S halmazával azonosítja, amelyet számos tényező határoz meg, beleértve a fikció explicit szövegét, a mesélő szándékait, az elbeszélés körülményeit, és így tovább. Egy *P* mondatot akkor és csak akkor mondunk *S szerint* igaznak, ha *P* a T_S-ben található valamennyi világban igaz. Vegyünk egy egyszerű példát: a *Tanulmány vörösben*[23] tartalmát azon világok halmazával adhatjuk meg, amelyek a legkevésbé különböznek attól az aktuális világtól, ahol a történet szövege az ismert tények rögzítésére szolgál. Ami igaz a történetben, az igaz mindezen világokban.[24]

Az ilyen elemzésnek több változata is lehet. A lényeg azonban az, hogy még ha valamelyik végső soron sikeres is az egyszerű narratív fikcióbeli igazságról való számadásként, ezt nem tarthatjuk érvényesnek olyan metafizikai „történetekre", mint a realista hipotézise. Azok a fikciók, amelyekre a lehetséges világok elemzése jól alkalmazható, intuitív értelemben olyan történetek, amelyek arról szólnak, hogyan történhettek volna *aktuálisan* a dolgok. Ezért reprezentálhatók nagy természetességgel lehetséges világok halmazaiként. *VS* azonban nem ilyen történet. Az egész modális valóságot reprezentálja, nem csak a mi kis szegletünket. Ez pedig lényeges különbség.

Hogy ezt világosabbá tegyük, gondoljuk el, hogy nemrég megjelent egy méltán mellőzött regény, amelynek címe: *Ez a magányos világ*. A szerző elkötelezett modális realista, a könyve pedig egy disztópia, a valóság aktualista koncepciójának olyan rémálomszerű víziója, amelyet hellyel-közzel a harmincas évek antitotalitariánus meséinek mintájára írt. Az olvasót arra kéri, hogy képzelje el vagy tegyen úgy, mintha csak egy világ létezne, a miénk, majd gondolkodjon el a nyomasztó következményeken. A történetben bármi is történjék, az szükségszerűen történik. Semmi sem lehetséges, csak az, ami aktuális. Ily módon, mint azt a szerző elég világossá teszi, a sajnálkozás hiábavaló, a mérlegelés értelmetlen, és ami a legtragikusabb, a legelegánsabb és leggyümölcsözőbb metafizikai elmélet is hamis.

dális operátorok megszámlálható végtelenségével bővül, hogy kifejezőereje a modális realizmus nyelvéhez hasonló legyen.

[23] Arthur Conan Doyle első Sherlock Holmes-regénye – *a ford.*

[24] Lewis (1978) és Wolterstorff (1980).

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ne törődjünk most azzal, vajon ezek-e a helyes implikációk. Végül is ez csak egy fikció. A kérdésünk az, hogy a modális realista, felszerelkezve a fikcióbeli igazságról nyújtott reduktív megközelítésével, vajon képes-e reprezentálni ennek a történetnek a tartalmát (ami végső soron ontológiai szempontból nem sokban különbözik attól, amit a legtöbbünk ténylegesen gondol). Más szóval: hogyan akarja a realista elemezni „Az *Ez a magányos világ*ban *P*" formájú kijelentéseket, hogy kiküszöbölje a történet-prefixum előfordulását?

Ha az elemzés a paradigmát követi, akkor a történet tartalma világok halmaza kell, hogy legyen. De mégis melyik halmaz? Hát nem az, amelyik kizárólag az aktuális világot tartalmazza elemként; ez a halmaz reprezentálja ugyanis az aktuális helyzetről való teljes beszámolót, a könyv azonban nem ezt írja le. Talán a magányos világok halmaza: olyan világoké, amelyek szerint nincsenek más világok? Ha lennének ilyen világok, akkor értelmesen mondhatnánk, hogy minden, ami bennük történik, szükségszerűen történik. A gond az, hogy a modális realistának nincs oka hinni a magányos világokban, ha egyáltalán értelmet tud adni ennek az elképzelésnek.[25]

A probléma nyilvánvalóan az, hogy a realista számára a világok összességének reprezentációja vagy szükségszerűen igaz, vagy szükségszerűen hamis. Ezért a tartalom, ahhoz, hogy világok halmaza legyen, vagy az összes világ halmazának, vagy az üres halmaznak kell lennie. Csakhogy egyik sem lesz alkalmas az olyan történetek, mint az *Ez a magányos világ,* vagy ami azt illeti, maga *VS* nagyon is meghatározott tartalmának megragadására. Így a realista nézőpontjából az aktuális világról való történetmesélés egészen más tevékenység, mint az összes világról való történetmesélés. A realista rendelkezik az első típusú történet-prefixumok egy elegáns reduktív megközelítésével, ám ami a második típusú, „*VS* szerint" prefixumot is magában foglaló történet-prefixumokat illeti, híján van egy ehhez hasonló megközelítésnek.

Vegyük észre, hogy a fikcionalista pontosan ugyanebben a helyzetben van. Tegyük fel, ahogyan korábban is, hogy primitívumként tekint az operátorára. Ha ez megtörtént, akkor a szokásos módon szajkózhatja a jól fésült fikcióbeli igazság realista megközelítését, például így: ha *F* egy közönséges elbeszélő fikció, akkor *„F-ben P" igaz akkor és csak akkor, ha VS szerint a legközelebbi univerzumok, amelyekben F ismert ténynek számít, olyan univerzumok,*

[25] Feltételezem, hogy egy magányos világnak olyan világnak kellene lennie, amelyhez képest nem lehetséges más világ. Valószínű azonban, hogy a relatív lehetségesség bármely fogalma, amelyet a realista az eljárásának részévé tehet, nagymértékben támaszkodna a világok hasonlóságára vonatkozó tényekre. A magányos világok tehát olyan világok lennének, amelyek nem hasonlítanak más világokhoz. Azonban az újrakombinálhatóság garantálja, hogy bármely világra vannak olyan világok, amelyek bármilyen releváns szempontból nagyon hasonlítanak rá.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

amelyekben P. Ez persze mástól kölcsönzött megoldás, de nincs itt semmiféle körkörösség, mivel a fikcionalistának nem áll szándékában a „*VS* szerint" prefixumot elemzés alá vonni.

Ha eredményt akarunk hirdetni, akkor a fikcionalista és a realista eddig döntetlenre áll az elemzések tekintetében, és abban is, hogy egyik sem tudott mit kezdeni a „*VS* szerint…" operátorral. A patthelyzet persze nem feltétlenül végleges. Megeshet, hogy a realista egy szép napon képes lesz számot adni a fikcionalista prefixumáról. És ha ez a számadás döntően a lehetséges világok apparátusára támaszkodik, akkor a fikcionalista képtelen lesz azt körkörösség nélkül kölcsön venni. Hangsúlyozom, egyáltalán nem nyilvánvaló, hogyan festene egy ilyen számadás, de még ha adottnak is vesszük, egyelőre még mindig úgy tűnhet, hogy a fikcionalista figyelemreméltóan jól teljesített. A legkülönbözőbb modális fogalmak egyetlen egy fogalomra való hathatós redukcióját kínálta, korszerűsítve az ideológiát, mindezt anélkül, hogy az ontológiában komoly árat kellene fizetni érte. A fikcionalista megközelítés jól passzol a józan észből fakadó modális vélekedésekhez, jól értelmezi a modális tudás forrásait, és így tovább. Egyetlen modális primitívum nem tisztességes ár mindezért?

Vannak, akiket kétségtelenül riaszt az a felfogás, ami a kérdés által feltételezett filozófiai módszerre vonatkozik. Ám legyen. Még így is kifogásolható, hogy a megközelítésünk túlságosan jóindulatú. A két nézet között nem csupán abban áll a különbség, hogy a fikcionalistának primitívnek kell tekintenie egy olyan modális fogalmat, amit a realista definiál, hasonlóan ahhoz, ahogy a propozíciós logika bizonyos felfogásaiban a negációt és a diszjunkciót tekintik primitívnek, míg másokban mindkettőt a Sheffer-féle művelettel definiálják. A gond inkább az, hogy valami mélységes *kielégületlenséget* érzünk azzal kapcsolatban, ahogy a fikcionalista primitívumot választ. Először is, ahogy a nemteljesség problémájának megvitatása is mutatja, a primitívum közel sem olyan egyértelmű, mint amilyennek egy primitívumnak lennie kellene. A fikcionalista ugyanis mindössze annyit mond, hogy a működése az általunk már ismert történet-prefixumokéhoz hasonló. Tény azonban, hogy két szempontból is lényegesen különbözik: egyrészt, igazságértékréseket idéz elő, másrészt ellenáll a sztenderd lehetségesvilág-elemzésnek. Másodszor, és ez talán még fontosabb, ez a primitívum egyszerűen nem *tűnik* primitívumnak. A történethez viszonyított igazság olyan jellegű dolognak hangzik, amit meg kellene tudni magyarázni, szöges ellentétben az olyan plauzibilisebb primitívumokkal, mint amilyen a tagadás. Végül pedig, magától értetődőnek tűnik, hogy egy olyan elmélet, amelynek alapját

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

olyan homályos fogalom képezi, mint a „*VS* szerint", nem sokat tud tenni a modális nyelv legitimitását érintő egyik hagyományos aggály leküzdésére. A hume-iánus–quine-iánus szkeptikus kísértetére gondolok, aki azon az alapon tiltakozik a modális nyelv filozófiában való használata ellen, hogy az egész egyszerűen túlságosan kevéssé érthető ahhoz, hogy komoly intellektuális célokat szolgáljon. Nem tértem itt ki arra a javaslatra, ami az utóbbi, bevallottan sokrétű aggodalomra kíván választ adni. Ám az ebből az irányból érkező nyomás folyamatosan életben tartja az empirista hagyományban a modalitás reduktív megközelítésére irányuló kutatást; és úgy vélem, sokak számára csalódás lenne, ha a fikcionalista teljes mértékben tehetetlen lenne ezzel szemben.

Az ehhez hasonló megfontolások arra késztethetik a redukcionista beállítottságú fikcionalistát, hogy központi fogalmának valamilyen szubsztantívabb megközelítése után nézzen: arra van szüksége, hogy azt nem modális alapfogalmakkal elemezhesse. Az a gyanúm, hogy sajnos borúsak a kilátások. Mint minden fikció esetében, *VS* szerint is több minden igaz, mint ami explicite kifejezésre kerül a szövegben: ez esetben a posztulátumok és az enciklopédia. A probléma pedig az, hogy pontosítanunk kell azt a *következményrelációt,* ami ezt a nagyobb osztályt nem modális módon határozza meg. Mindazonáltal erre most csak azt felelem, hogy nem tudom, miképpen tehetjük ezt meg. Arra nézve, hogy egy *P* mondat a realista hipotézis szerint igaz-e, szilárd intuíciókra támaszkodhatunk. Azonban nincs tudomásom a hipotézis és a *P* között fennálló reláció olyan megvilágító erejű nem modális jellemzéséről, amelyet ezek az intuíciók meg kellene, hogy ragadjanak.

Nem zárható ki, hogy mindez csak a leleményességem hiányára utal.[26] Mindazonáltal számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a primitív moda-

[26] Lewis (1986, 150 skk.) alapján azt gondoljuk, hogy a probléma elvileg megoldhatatlan. A legkézenfekvőbb megközelítés, ha a relációt logikai relációként fogjuk fel, ha a posztulátumokat és az enciklopédiát *(VS)* axiómáknak tekintjük, és a „*VS*-ben *P*"-t úgy definiáljuk, mint „$VS \Rightarrow P$". Minimális absztrakt apparátus mellett természetesen különböző, tisztán formális logikai következményekkel járó relációk nem modálisan is definiálhatók. Azonban jó okunk van azt gondolni, hogy ⇒ nem lehet ilyen reláció. Először is, az elmélet nyelve a természetes nyelvünk egy nemszabályozott töredéke, amelyhez nem áll rendelkezésre a következmény tisztán formális fogalma. De ami ennél is fontosabb, hogy még ha olyan szabályozottnak is képzeljük el a nyelvet, mint, mondjuk, egy elsőrendű nyelvet, egy tisztán formális következményreláció akkor sem fog eleget tenni az intuícióinknak, azon ismert oknál fogva, hogy semmibe vesz bizonyos intuitíve szükségszerű, de nem logikai kapcsolatokat a nyelv kifejezései között. Íme: szükségszerűen az arany egy fém; és intuitíve, a *VS* szerint minden univerzumban az arany egy fém. Az itt beágyazott mondat azonban nem tartozik a posztulátumok közé, és az enciklopédiában sem szerepel, mivel más világok feletti kvantifikációt tartalmaz. És ami rendkívül valószínűtlen, hogy ezek bármilyen szabályozásának *tisztán formális* következménye lenne.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

litás a fikcionalista nézet kiküszöbölhetetlen jellemzője. Hogy ezt mennyire komoly hibának tekintjük, nagyban függ attól, hogy miként fogjuk fel az itt elkezdett programunkat, vagyis a modális nyelv olyan „megközelítésének" vagy „elemzésének" kidolgozását, amely nem jár együtt a lehetséges világok melletti elköteleződéssel. Ha komolyan úgy véljük, hogy egy reduktív megközelítés hiányában a modális fogalmak így vagy úgy, de filozófiailag gyanúsak, akkor a fikcionalizmus, az általam ismertetett formában, nem jelent nagy előrelépést. Vagy azt is gondolhatjuk (Lewisszal karöltve), hogy bár szép dolog a modalitás egy reduktív elemzése, a legjobb, ha úgy gondolunk rá, mint olyan erényre, amit a többi általunk tárgyalt erénnyel együtt kell mérlegre tenni. E tekintetben a fikcionalizmusnak a redukcióval kapcsolatos kudarcát ellensúlyozhatja ontológiájának teljes plauzibilitása, a széles értelemben vett naturalisztikus episztemológiával való összeegyeztethetősége, és így tovább. Végül, az is lehet, hogy egyszerűen nem érdekel minket a redukcionista program. Számos szerző gondolja úgy, hogy egy modalitástól megtisztított világnézet nem érdeke a lehetséges világok felfogásának; ez esetben lehet, hogy egy fikcionalista kudarca a redukció megalapozásában csöppet sem számít.[27]

Érdemes hangsúlyozni, hogy az általunk taglalt deflácionizmus különféle érdekeket szolgálhat, és ezeket még nem különítettük el egymástól. Azzal a szerény feladattal kezdtünk, hogy jogot formálhassunk a modális beszédmód és a lehetséges világokról szóló beszédmód közötti, mondjuk így, átjárásra, anélkül, hogy minden képzeletet felülmúló metafizikai elköteleződéseket vállalnánk. Ez a cél elválasztható a realista azon törekvésétől, hogy biztosítsa a modálisnak a nem modálisra való redukcióját; és mindazok után, amit eddig elmondtunk, Ede elvárásainak tökéletesen megfelel egy olyan deflácionizmus, amely nem nyújt ilyen redukciót. Igaz, amíg a fikcionalista primitív operátora nem egyértelmű, van ok az aggodalomra. Az egyértelműség feltehetően olyan kívánalom, amely független attól, hogy milyen programról van szó. Ám Ede számára ez talán egy cseppet sem tűnik perdöntőnek. Végtére is, a megértésünkről tanúskodik az a tény, hogy párbeszédet folytathatunk arról, mi igaz a realista hipotézise szerint, annak érdekében, hogy elméletét az intuíció ítélőszéke előtt próbára tegyük. Jól tudjuk, hogyan használjuk elfogadható módon a „*VS* szerint" prefixumot, és amennyiben tudjuk, értjük is. Hogy az ilyen jellegű megértés elég-e ahhoz, hogy olyanok számára, mint Ede, a fikcionalizmus élő opció maradjon, már kényesebb kérdés.

[27] Lásd Stalnaker (1984); nemkülönben Kripke megjegyzései a lehetséges világokról a *Megnevezés és szükségszerűség*ben (2007, 148., 18. lj.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

9. A törődésből vett érv[28]

Szeretnék zárásképpen egy egészen másfajta, a javaslatunk további tisztázására ösztönző nehézséggel foglalkozni. A problémát kifejthetjük a Lewis hasonmáselméletével szemben felhozott jól ismert kripkei ellenvetéssel analóg módon. Kripke ezt írja (2007, 28., 13. lj.):

> A dolog hasonmása egy másik lehetséges világban *soha* nem azonos a dologgal magával. Így ha azt mondjuk, „Humphrey megnyerhette volna a választást (ha ezt és ezt csinálta volna)", nem arról beszélek, ami *Humphrey-val* történhetett volna, hanem olyan valamiről, ami valaki mással, egy „hasonmással" történhetett volna. Mindazonáltal Humphrey-t feltehetőleg egyáltalán nem érdekelné, hogy valaki *más* nyert volna egy másik lehetséges világban – függetlenül attól, mennyire hasonlít rá ez a másik személy. Számomra Lewis elmélete még bizarrabbnak tűnik, mint a világokon átívelő azonosítás szokásos elmélete, amelyet fel szeretne váltani.

Persze van itt egy kis csúsztatás. Lewis nem azonosítja azt, ami Humphrey-val történhetett volna, azzal, ami mással történ*hetett* volna. Ehelyett az arról szóló állítások igazságfeltételei, hogy mi történhetett volna Humphrey-val, valójában arra referálnak, hogy mi *történik* másokkal, tudniillik Humphrey más világhoz tartozó hasonmásaival. De ez aligha érinti a lényeget. Feltehetően Humphrey nagyon is törődik azzal, hogy legyőzhette volna Nixont, de az már kevésbé érdekli, hogy valaki, aki nagyon hasonlít rá, ám mégis teljesen idegen, legyőzött valakit, aki nagyon hasonlít Nixonra. Az egyik tény közvetlen érdeklődésre, a másik pedig közömbösségre tart számot. Ezért van valami paradox vagy, ahogy Kripke mondja, „bizarr" a kettő azonosításában.

Tisztázzuk az ellenvetés természetét. Humphrey nyilvánvalóan másképp viszonyul az önmagára vonatkozó modális, mint a hasonmásáról szóló nem modális tényhez; ám ez egymagában nem logikai ellenvetés a tények azonosságára vonatkozó állítással szemben. Minden további nélkül lehetséges, hogy egyetlen dologhoz, annak eltérő leírásai mellett, különbözőképpen viszonyuljunk. Lois szerelmes Supermanbe, de Clark Kentet csak kedveli. Ez azért lehetséges, mert noha Superman *nem más, mint* Clark Kent, Lois erre még nem jött rá. Hasonlóképpen lehetséges, hogy valaki anélkül törődik azzal, hogy *P,* hogy azzal is törődne, hogy *P**, annak ellenére, hogy *P* és *P**

[28] Ebben a szakaszban Simon Blackburn (1984, 212–216.) néhány megjegyzését gondolom tovább.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ugyanazt a körülményt választják ki, feltéve, hogy az illető nem hiszi, hogy ezt teszik.

Úgy gondolom, az ellenvetés inkább „gyakorlati", mint logikai. A modalitás egy „megközelítésének" számos jelenséget kell figyelembe vennie. Eddig kiemeltük a ragaszkodást az előzetes vélekedéseinkhez: azon vélekedéseinkhez, hogy mi lehetett volna, a modális tudásunk forrására vonatkozó nézetünkhöz, a létezőkről alkotott általános felfogásunkhoz, és így tovább. Kripke annyit tett, hogy rámutatott egy teljesen eltérő, de ugyanilyen fontos jelenségre: a modális tények iránti nyilvánvaló *törődésünkre,* és itt is ragaszkodásra szólított fel. Egy megfelelő megközelítés megőrzi a modális igazságok iránti törődésünk értelmességét: azt, hogy érzelmileg, morálisan és gyakorlatilag is reagálunk a modális gondolatainkra. Az ellenvetés lényege, hogy a hasonmáselmélet nem tesz eleget ennek az elvárásnak. Egyszerűen nem törődünk olyan közvetlenül a vadidegenek sorsával, ahogy saját modális tulajdonságainkkal. Ezért implauzibilis a kétféle tény azonosítása.

Nagy általánosságban elmondható, hogy ezekben a ragaszkodási igényekben a „megközelítések" vagy „elemzések" felkutatását irányító módszertani konzervativizmus fejeződik ki. Az előzetes modális véleményekhez való ragaszkodásra például tekinthetünk olyan követelményként, miszerint bárkinek, aki a javasolt elemzést magáévá teszi, ne kelljen modális vélekedéseinek korpuszán radikális változtatásokat végrehajtania. Hasonlóképpen foghatjuk fel a Kripke ellenvetése mögötti elvárást olyan követelményként, miszerint egy adekvát megközelítésnek anélkül kell elfogadhatónak lennie, hogy a modális tények iránti törődésünk mintázatainak radikális felülvizsgálatára késztetne. Úgy tűnik, hogy Kripke szerint Lewis hasonmáselméletének elfogadása gyakorlatilag azt a nézetet kényszerítené ki, hogy a modális tények nem nagyon számítanak. Rendszerint morálisan és érzelmileg is élénken foglalkoztat minket, hogy mi történhetett volna velünk. Csakhogy a hasonmáselmélet elfogadása azt jelenti, hogy ezeket a modális tényeket semmivel sem tartjuk fontosabbnak, mint más bolygón lakó idegenek mindennapi életét, azaz gyakorlatilag közömbösek vagyunk iránta. És ez bizony alapos revízió.

Amint az ellenvetést így fogalmazzuk meg, akkor máris rendelkezünk egy nyilvánvaló, ha nem is nyilvánvalóan helyes válasszal. Ha a hasonmáselmélettel rokonszenvezünk, akkor nem a modalitás iránti érdeklődésünket, hanem a távoli idegenek iránti törődésünket kellene felülvizsgálnunk. Humphrey úgy gondolja, hogy nincs különösebb oka arra, hogy törődjön a hasonmásaival. Ám ha elfogadja Lewis elemzését, azt fogja hinni, hogy a vele

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kapcsolatos modális tények *nem mások, mint* a hasonmásaival kapcsolatos tények; és mivel az előbbiekkel törődik, az utóbbiakkal is fog.[29]

Meggyőződésem, hogy ez a Lewis által preferált válasz. Mindazonáltal messzire vezetne ezt saját keretein belül értékelni. Amit ki kell emelnünk, hogy ez továbbra is egy revíziós álláspont. Ha így válaszolunk, akkor azzal garantáljuk, hogy a modális realizmus elfogadásával nem csupán az ontológiánkat, hanem érdeklődésünk és törődésünk mintázatait is revideáljuk. Mármost az ilyen gyakorlatokhoz való ragaszkodás elvárása, mint minden hasonló elvárás, vitatható. Egy jól motivált elemzés tényleg alapot adhat annak átgondolására, hogy mivel érdemes törődnünk. A modális realizmussal kapcsolatos kérdés – amelyre nem kell válaszolnunk – az, hogy megfelelő indokot ad-e az elmélet által kikényszeríteni látszó felülvizsgálatra.

Könnyen belátható, hogy mindez hogyan érinti a fikcionalizmus adekvátságát. Ahogyan a modális realizmus a hitelességét teszi próbára azzal, hogy a létfontosságú tényeket távoli szimulakrumok látszólag közömbös tényeivel azonosítja, úgy a fikcionalizmus hitelessége is veszélybe kerül, amikor ugyanezeket a tényeket egy rejtélyes történet tartalmára vonatkozó tényekkel azonosítja. Humphrey-t nagyon is érdekli, hogy nyerhetett volna. Talán azért bánja valamelyik döntését, mert úgy gondolja, hogy ha másképp cselekedett volna, akkor nyerhetett volna. Most képzeljük el, hogy Humphrey elfogadja a fikcionalista nézetet modális gondolatainak tartalmáról. Arra a meggyőződésre jut, hogy az a tény, hogy nyerhetett volna, *nem más, mint* az a tény, hogy a *VS* történet szerint van olyan világ, amelyben olyan valaki nyer, aki leginkább hasonlít rá, vagyis a hasonmása. Elképzelhető-e, hogy a törődéseinek mintázata túléli ezt az azonosítást? Koherensen tudna-e *sajnálatot* érezni – ami lehet akár egy erőteljes, bénító érzés – amiatt, hogy egy filozófus által kreált történetben valaki, aki hasonlít Humphrey-ra, olyan választást nyert, mint amilyet Humphrey elvesztett? Ne gondoljuk, hogy a történet szolgál azon jól kivehető modális tény *bizonyítékául*, hogy Humphrey nyerhetett volna. A fikcionalista számára a történettel kapcsolatos tény éppen a modális tény; és egy világos fikcionalistának ugyanúgy kell viszonyulnia mindkettőhöz.

Gyanítom, kezdjük úgy gondolni, hogy ami a fikcióban történik, az nem is igazán fontos számunkra. Lehet valaki filiszter, akit nem érdekel a regénybeli Isabel Archer sorsa,[30] de attól még nem kell erkölcsi vagy érzelmi szörnye-

[29] Vagy talán ragaszkodik ahhoz, hogy az utóbbiakkal mindvégig törődött, anélkül, hogy tudott volna róla.

[30] Lásd Henry James: *Egy hölgy arcképe – a ford.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tegnek lennie. A modális tényekkel szembeni közömbösség azonban egészen más dolog. Vegyünk egy egyszerű esetet: a sajnálat érzését. A sajnálat részben egy modális gondolatra adott érzelmi reakció. Ahhoz, hogy megbánjuk, hogy egy bizonyos módon cselekedtünk, azt kell gondolnunk, hogy ha másképp cselekedtünk volna, a dolgok jobbra fordulhattak volna; továbbá, hogy másképp is cselekedhettünk volna.[31] Egy érzelem nem lehet sajnálat, hacsak nem áll mögötte ilyen modális gondolat. És ha ez igaz, akkor a modális iránt közömbösnek lenni annyi, mint képtelennek lenni a sajnálatra.[32]

A sajnálat azonban nem triviális dolog. Az a jellem, amelyik nem érez sajnálatot, *par excellence* erkölcsi szörnyeteg. Hogy ezt komolyan gondoljuk, abból is látszik, hogy milyen kitartóan igyekszünk gyermekeinkbe nevelni a megbánás képességét. Ráadásul úgy tűnik, hogy ezt nem pusztán azért tesszük, mert cinikusan úgy véljük, hogy akinek van ilyen képessége, könnyebben szocializálható, hanem azért is, mert azt is gondoljuk, hogy sajnálatot érezni akkor, amikor sajnálkozásra van szükség, a jó jellem jele, amit önmagáért érdemes birtokolni.

Ha ez igaz – és elismerem, hogy ez csak a csupasz váza egy kétségkívül összetett jelenségnek –, akkor egy olyan nézet, amely a modális igazsággal szembeni közömbösséghez vezet, a törődés mintázatainak olyan felülvizsgálatát vonja maga után, amely egyszerűen szóba sem kerülhet. Ahogy Ede sem tud komolyan hinni a beszélő szamarak végtelen sokaságában, úgy egyikünk sem tudja komolyan venni, hogy többé nem törődünk a modális tényekkel. Ha a fikcionalizmus valóban ezt várja el tőlünk, akkor gyakorlatilag lehetetlen komolyan venni.

De tényleg ezt várja el a fikcionalizmus? Természetesen adhatunk egy Lewiséhoz hasonló választ. Vagyis mondhatja a fikcionalista, hogy bár szükség van revízióra, az nem az imént leírt káros fajta. Sőt, a tisztánlátó fikcionalista talán arra fog jutni, hogy a *VS* fikcióbeli igazság sokkal fontosabb számára, mint korábban gondolta. Az a tény, hogy a dolgok jobban is alakulhattak volna, ha másképp cselekedett volna, *nem más, mint* az a tény, hogy *VS* szerint azok az aktuális világhoz legjobban hasonlító világok, amelyekben a hasonmásai másképp cselekednek, azok a világok, ahol a dolgok jobban alakulnak.

[31] Megjegyzés: ez a „-hat/-het” nem a metafizikai lehetségességre, hanem a cselekvő ágens szabadságára utal – ez is egy modális fogalom, de kapcsolata e tanulmány fő témájával korántsem egyértelmű.

[32] A sajnálat azért sokatmondó teszteset, mert itt a modalitás iránti törődésünk nem származtatott, ellentétben, mondjuk, az olyan tényellentétesek iránti érdeklődésünkkel, mint amilyen ez is: „Ha megcsúsztam volna, kitörtem volna a nyakam”, ami az az iránti érdeklődésből fakadhat, hogy a tényellentétes mit implikál az aktuális világ nem modális jellegzetességeiről.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ám ez csak azt jelenti, hogy – talán kétségbeesetten – törődnie kell azzal, hogy mi történik a fikció szereplőivel. Igaz, nem mindig törődött ilyesmivel. De most már igen; ráadásul az átmenet nem is volt olyan nehéz – közel sem olyan nehéz, mint annak alternatívája, vagyis az, hogy közömbössé váljon a modális tények iránt.

Hogy ez az átmenet tényleg lehetséges-e a számunkra, véleményem szerint pszichológiai kérdés; és nem tudok rá válaszolni. Az ellenvetés azonban továbbgondolható. Most ott tartunk, hogy a fikcionalistát szenvedélyesen foglalkoztatja egy alternatív univerzumokra vonatkozó fikció tartalma: *VS*. De más hasonló fikciók valószínűleg nem hozzák ennyire lázba. Vegyük például azt a történetet, mely szerint kizárólag két univerzum van: a miénk és egy olyan, amelyet csak kék hattyúk népesítenek be. Ahogy a modális igazságot a *VS* fikció segítségével definiáljuk, úgy definiálhatjuk az igazságok hasonló halmazát – a schmodális igazságot (?) – az új fikció segítségével. Így azt mondhatjuk, hogy *P s-lehetséges* akkor és csak akkor, ha a kétvilág-történet szerint van olyan világ, amelyben *P;* hasonlóképpen az *s*-szükségszerűséggel, az *s*-tényellentétessel, és így tovább. Namármost a schmodalitás nem modalitás. Mégis, a tisztánlátó fikcionalista számára a modális és a schmodális tények ugyanolyanok, vagyis alternatív univerzumokról szóló történetek tartalmaira vonatkozó tények. Megkérdezhetjük hát a fikcionalistát: miért foglalkoztat annyira az egyik, és miért hagy hidegen a másik?

Itt alapvetően arra a normára kérdezünk rá, ami a törődésünk vagy érdeklődésünk mintázatait meghatározza. Ha egy osztály bizonyos elemei, szemben másokkal, különösen érdekesek számunkra, akkor képesnek kell lennünk rámutatni egy olyan jellegzetességre, amely megkülönbözteti az általunk fontosnak tartott elemeket, és *megalapozza* a hozzáállásbeli eltérést. A gond az, hogy a fikcionalista képtelen betartani ezt a normát a modális tények iránti törődésében és a schmodális tények iránti közömbösségében. Mindkettő bizonyos hamis történetek tartalmára vonatkozó tény. És hacsak e történetek egyikének nincs olyan *autoritása,* ami a másikból hiányzik, akkor a fikcionalista törődése teljesen önkényesnek tűnhet: olyan *fétisnek,* amelyet nem alapoznak meg az érdeklődés tárgyának értékes megkülönböztető jegyei.[33]

Erre a kihívásra nem ismerek egyszerű választ. Véleményem szerint az egyik válasz az lenne, hogy a norma túlzott szigorúsága mellett érvelünk, vagyis, hogy e kritérium alapján minden érdeklődésünk fetisisztikus. Nem

[33] Ezen a ponton az ellenvetés párhuzamba állítható azzal, ahogy Blackburn (1984) tárgyalja a hasonmáselméletet.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

várhatjuk el, hogy valahányszor bizonyos dolgokkal többet törődünk, mint másokkal, akkor mindig rá tudjunk mutatni egy olyan tulajdonságra, amely megalapozza a kitüntetett figyelmet, mivel a kérdés újra fel fog bukkanni: miért törődünk többet azokkal a dolgokkal, amelyek rendelkeznek ezzel a tulajdonsággal, mint azokkal, amelyek nem? Ám ha a legitim törődéseink egy része ilyen értelemben megalapozatlan is, az még akkor sem döntő ellenvetés, hogy a tisztán látó fikcionalista modalitás iránti törődésének ebbe a mintázatba kell illeszkednie. Nyilvánvaló, hogy ezt a választ óvatosan kell kezelnünk. Nem fogom tovább boncolgatni, csak szeretném leszögezni, hogy ha van annak gyakorlata, hogy a szenvedélyeket önkényességük vagy hiábavalóságuk miatt kritizáljuk, akkor az nem függhet döntően ettől a problematikus modelltől. Így továbbra is lehetséges, hogy ha majd jobban megértjük ezt a kritikai gyakorlatot, a fikcionalista speciális érdeklődése a *VS* fikció iránt még mindig kifogásolhatóan fetisisztikusnak fog tűnni.

A másik válasz az lenne, hogy elfogadjuk a normát, és keresünk valamilyen jellegzetességet, amely a *VS* fikciót megkülönbözteti a lehetséges világokról szóló más fikcióktól. Ez azonban reménytelennek tűnhet. Végtére is, mi különböztethetne meg egy bizarr sci-fi szcenáriót egy másiktól oly mértékben, hogy az egyik kiérdemelné azt a nem származtatott törődést, amellyel a modalitás felé fordulunk? Mégis lehet, hogy van rá válasz. Emlékezzünk vissza, hogy a modalitás episztemológiájának tárgyalása során mellékesen felvetettem, hogy a *VS* posztulátumai bizonyos értelemben jól megragadják azokat az elveket, amik a képzeletet irányítják a lehetséges körülmények konstruálása során. Nem védtem ezt az állítást, ami korántsem lenne mentes a problémáktól. Ám ha van benne valami, akkor a fikcionalista megpróbálhat úgy érvelni, hogy *VS* képzeletünk habitusainak explicit megfogalmazásából nyeri „autoritását". Így értelmezve magától értetődő a fikcionalizmus rokonsága a lehetségesség „konceptualista" elméleteivel. Ezek az elméletek a modális megkülönböztetések forrását bennünk keresik, abbéli képességünkben, hogy a dolgok aktuális állapotainak alternatíváit elképzeljük. Jól ismertek az ilyen megközelítések nehézségei – és többet kellene mondanunk annak felmutatásához is, hogy a fikcionalizmus elkerüli ezeket a problémákat. Egyelőre csak annyit jelzek, hogy szerintem ez potenciálisan gyümölcsöző megközelítésnek tűnik a szóban forgó kihívásra választ kereső fikcionalista számára.

Még egy utolsó válasz érdemel említést.[34] Mindvégig azt feltételeztem, hogy a fikcionalizmus, a modális realizmushoz hasonlóan, a lehetségesség

[34] A javaslatért William Tascheknak tartozom köszönettel.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

elmélete kíván lenni, vagyis számot akar adni a modális mondatok igazságfeltételeiről, és így a modális kijelentéseket igazzá tevő tényekről. Ám vegyük észre: ez szükségtelen feltételezés, tekintettel arra a szerény problémára, amiből kiindultunk. Ede mindig is csak annyit akart elérni, hogy oda-vissza ugrálhasson a modális állítások és a világokra vonatkozó állítások között. Az ilyen átlépéseket bikondicionálisok irányítják: a realista számára *P* akkor és csak akkor, ha *P**; a fikcionalista számára *P* akkor és csak akkor, ha *VS* szerint *P**. Csakhogy egy dolog ezeket a bikondicionálisokat elfogadni – mi több, szükségszerű igazságok egy csoportjaként elfogadni –, és egy másik dolog úgy tekinteni rájuk, mint amik elemzéseket is nyújtanak. Ezért nagyon is elképzelhető, hogy az a fikcionalista, aki mindössze Ede gondjának megoldására törekszik, el fogja utasítani az erősebb olvasatot. Azt állíthatja, hogy nem a lehetségesség elméletét kínálja, hanem csupán egy olyan elméletet, amely a modális tényeket a *VS* történetre vonatkozó tényekkel kapcsolja össze. Az elmélet anélkül engedélyezi az egyik idiómából a másikba való átmenetet, hogy fényt akarna deríteni a modális igazság természetére. Persze ez a visszafogott fikcionalizmus ugyanannyi kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol. Mégis meg kell hagyni, hogy az általunk említett problémák közül sok – beleértve a törődésből vett érvet is – e nézet esetében fel sem merül. Ha a modális tények különböznek a fikcionalista fikciójára vonatkozó tényektől, akkor azzal sincsen semmi baj, ha eltérő attitűddel fordulunk feléjük.

10. Konklúzió

Az, hogy a fikcionalizmus a modális realizmus életképes deflácionista alternatívája-e, nagyban függ attól, hogy mire akarjuk használni az elméletet. Tekintettel arra, hogy a realista a modalitás természetéről kíván számot adni, a fikcionalizmusnak megvan az az előnye, hogy ontológiájában viszonylag szerény, episztemológiájában pedig racionális. Annyiban viszont korántsem tökéletes, hogy egy modális primitívumra épít (legalábbis addig, amíg nem akad az elméletnek találékonyabb képviselője), nem is beszélve arról, hogy úgy tűnik, a törődéseink mintázatainak rendkívüli felülvizsgálatára szólít fel. Minél szerényebbek a céljaink, annál rokonszenvesebbnek tűnhet a fikcionalizmus. Az előző szakasz végén, Ede dilemmájának megoldásaként említett visszafogott fikcionalizmus valójában teljesen kielégítő lehet. Ezek után a modalitás azon teoretikusain a sor, akik anélkül beszélnek lehetséges világokról, hogy hinnének bennük, hogy feltegyék maguknak a kérdést:

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

figyelembe véve céljainkat, a fikcionalizmus valamely formája nem jelent-e vonzó opciót számunkra?

Irodalom

Armstrong, David M. (1986/2022): A lehetségesség természete. Jelen kötetben
Blackburn, Simon (1984): *Spreading the Word*. Oxford: Oxford University Press
Carnap, Rudolf (1947): *Meaning and Necessity*. Chicago: University of Chicago Press
Chihara, Charles (1973): *Ontology and the Vicious Circle Principle*. Ithaca: Cornell University Press
Forbes, Graeme (1985): *The Metaphysics of Modality*. Oxford: Oxford University Press
Forrest, Peter – David M. Armstrong (1984): An Argument Against David Lewis's Theory of Possible Worlds, *Australasian Journal of Philosophy*, 62: 164–168.
Hazen, Allen (1976): Expressive Completeness in Modal Languages, *Journal of Philosophical Logic,* 5 (1): 25–46.
Hodges, Harold (1984): Logicism and the Ontological Commitments of Arithmetic, *Journal of Philosophy,* 81 (3): 123–149.
Kripke, Saul (1975). Outline of a Theory of Truth, *Journal of Philosophy,* 72: 690–715.
—— (2007): *Megnevezés és szükségszerűség*. Ford. Bárány Tibor. Budapest: Akadémiai
Lewis, David (1973/2022): Lehetséges világok. Jelen kötetben
—— (1978): Truth in Fiction, *American Philosophical Quarterly,* 15 (1): 37–46.
—— (1983): General Semantics. In David Lewis: *Philosophical Papers. Vol. 1.* New York: Oxford University Press. 189–229.
—— (1986): *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell
Plantinga, Alvin (1974): *The Nature of Necessity*. Oxford: Oxford University Press
Poe, Edgar Allan (1965): *Eureka.* In *The Complete Works of Edgar Allan Poe*. New York: AMS [Magyarul in uő (2013): *Összes elbeszélései. 2.* Budapest: Szukits. 272–332.]
Routley, Richard (1980). *Exploring Meinong's Jungle and Beyond*. Canberra: Philosophy Department, Research School of Social Sciences, Australian National University, Monograph #3.
Stalnaker, Robert (1984): *Inquiry*. Cambridge (MA): The MIT Press
Unger, Peter (1984): Minimizing Arbitrariness: Toward a Metaphysics of Infinitely Many Isolated Concrete Worlds, *Midwest Studies in Philosophy,* 9 (1): 29–51.
Van Fraassen, Bas (1966): Singular Terms, Truth-Value Gaps, and Free Logic, *Journal of Philosophy,* 63 (17): 481–495.
Van Inwagen, Peter (1986): Two Concepts of Possible Worlds, *Midwest Studies in Philosophy,* 11 (1): 185–213.
Walton, Kendall L. (1978): Fearing Fictions, *Journal of Philosophy,* 75 (1): 5–27.
Wolterstorff, Nicholas (1980): *Works and Worlds of Art*. Oxford: Oxford University Press

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

II

VILÁGOKON ÁTÍVELŐ INDIVIDUUMOK ÉS HASONMÁSOK

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

LEHETSÉGES INDIVIDUUMOK: VILÁGOKON ÁTÍVELŐ AZONOSSÁG ÉS HASONMÁSELMÉLET

| *KOCSIS LÁSZLÓ*

Azt a kérdést, hogy mekkora árat kell fizetni az *ontológiában* a lehetséges világok fogalmát középpontba állító, a modalitás filozófiai elméleteiben igen népszerűvé vált *ideológia* elfogadásáért cserébe, az előző rész tanulmányai alaposan körbejárták. Most némiképp más oldalról közelítünk a modalitáshoz: arra vagyunk kíváncsiak, hogy maguk a *dolgok* miképp *lehetnek* (vagy éppen *nem lehetnek*) másmilyenek. A minket foglalkoztató kérdés ez lesz: hogyan adhatunk számot egy filozófiai elmélet keretében arról, hogy egy bizonyos dolgot nemcsak úgy tudunk és próbálunk *reprezentálni,* ahogy az *aktuálisan* vagy *ténylegesen van,* hanem úgy is, ahogy *lehetett volna* vagy *lehetne?* Melyek egy dolognak azok a sajátosságai vagy minőségei, amelyek mások is lehetnek, és melyek azok, amelyek nem? Másképp feltéve a kérdést: mely *tulajdonságokkal* rendelkezik egy dolog *kontingensen,* avagy *esetlegesen,* és melyekkel *szükségszerűen?* Ha ezekre a kérdésekre válaszokat szeretnénk kapni, el kell merülnünk azokban az úgynevezett *de re* modalitással kapcsolatos logikai, szemantikai és metafizikai problémákban, amelyek rengeteg vitára adtak és adnak alapot a modalitás teljes körű tisztázására vállalkozó filozófusok körében.

1. Néhány előzetes megjegyzés

Mint az jól ismert, a modális kifejezéseink alapvetően arra szolgálnak, hogy pontosabban jellemezhessük velük egyrészt a dolgok *létezésének módjait,* beleértve a dolgok természetét meghatározó *tulajdonságokat,* helyesebben mondva azt, hogy *milyen módon rendelkeznek* a dolgok a tulajdonságaikkal, másrészt a világra vonatkozó propozíciók *igazságának* vagy *hamisságának módjait*.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Kezdjük az utóbbival. Ha azt mondom, hogy 7 + 5 = 12, továbbá azt is mondom, hogy a Nap körül jelen pillanatban nyolc bolygó kering, akkor két igaz propozíciót fejezek ki. Noha mindkét általam kifejezett propozíció igaz, ezek nem egyszerűen csak igazak, hanem valamilyen módon, jelen esetben másmás módon igazak. Az első, aritmetikai propozícióról azt szoktuk feltételezni, hogy *szükségszerűen igaz,* azaz *nem lehet hamis;* a lehetséges világokról szóló elméleti nyelven megfogalmazva: *minden* lehetséges világban igaz, hogy 7 + 5 = 12. A másik, asztronómiai propozícióról azt szoktuk feltételezni, hogy *kontingensen igaz,* vagyis *lehet hamis,* mivel *van olyan* lehetséges világ, amelyben nem az a propozíció igaz, hogy a Nap körül nyolc bolygó kering, hanem az, hogy annál több vagy kevesebb (például, amelyikben a Plútó bolygó, és nem csupán törpebolygó, vagy amelyikben a Föld nem létezik). Hasonlóképpen, egy aktuális világunkra nézve *kontingensen hamis* propozíció egy másik világban *lehet igaz.* Az iménti példát átfogalmazva: noha az a propozíció, hogy a Nap körül hét bolygó kering, ténylegesen hamis, de lehet igaz, ha *van olyan* lehetséges világ, amelyben nyolc helyett csak hét bolygó kering a Nap körül (mondjuk, amelyikben a Plútó mellett a Neptunusz is törpebolygó).

Mint fentebb megjegyeztem: nem kizárólag a propozíciók igazságával (vagy hamisságával) kapcsolatban lehet finomabb modális megkülönböztetéseket tenni, hanem a különböző típusú dolgok létezésének eltérő módjait illetően is. Ha létezik Isten, akkor a létezése mellett azt is feltételezzük róla, hogy sajátos módon, tudniillik *szükségszerűen létezik;* mint szükségszerű létező soha nem jött létre és nem is szűnhet meg létezni, szemben a környező (materiális) világ részét képező valamennyi dologgal (beleértve saját magunkat is), amely – a jelen pillanatban (vagy ha az időt, a térhez hasonlóan, kiterjedéssel bírónak gondoljuk, akkor valamikor a múltban és a jövőben) – *kontingensen létezik.* Általánosságban kijelenthetjük: egy szükségszerűen létező dologgal nem fordulhat elő, hogy nem létezik; de minden további nélkül lehetséges, hogy egy kontingensen létező dolog nem létezik, ahogy az is, hogy egy kontingensen nem létező dolog létezik.

Hasonló a helyzet a dolgok természetét meghatározó tulajdonságokkal is, ezek ugyanis modális szempontból eltérhetnek egymástól. Vegyük a tulajdonságok immáron filozófiai ortodoxiának számító, de – ahogy az a bevett nézetekkel gyakran megesik – nem mindenki által megalapozottnak tartott modális megkülönböztetését (lásd Quine szkeptikus aggályait alább a 3.1. szakaszban). Egyfelől, vannak azok a tulajdonságok, amelyekkel *szükségszerűen rendelkezik* valami: ezek közé tartoznak a szóban forgó dolog *lényegi természetét* meghatározó *esszenciális tulajdonságok.* Másfelől, vannak azok a

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tulajdonságok, amelyekkel *kontingensen rendelkezik* valami: ezek a kérdéses dolog *aktuálisan alakuló és/vagy alakítható természetét* meghatározó *akcidentális,* avagy *járulékos tulajdonságok.* Egy dolog akcidentális tulajdonságai – szemben a dolog esszenciális tulajdonságaival – lehetnek mások, mint azok, amikkel a kérdéses dolog ténylegesen rendelkezik. Például, egy piros háromszög lehetne kék is, de nem lehetne négyoldalú. A kérdés, amit meg kell válaszolnunk, a következő: mit is ért(het)ünk azon, hogy egy dolog természete másmilyen is lehetne, mint amilyen, azaz, hogy más tulajdonságokkal is rendelkezhetne, mint amelyekkel ténylegesen rendelkezik? Kezdjük egy egyszerűnek tűnő, de filozófiailag talán annál problémásabb okfejtéssel.

2. Létezhetünk-e más világokban, avagy világokon átívelő individuumok vagyunk-e?

Világokon átívelő individuum az az entitás, amely megőrizve az azonosságát, nem csupán egy, hanem több lehetséges világban is létezik (természetesen a lehetséges világok közé soroljuk az aktuális világunkat is). Ha x V_1 világban létezik (még egyszer, V_1 lehet @ is, az általunk benépesített aktuális világ), és y V_2 világban létezik, akkor x abban az esetben világokon átívelő individuum, ha $x = y$, vagyis x és y között fennáll a *világokon átívelő azonosság* relációja. A kérdés tehát az, vajon tekinthetünk-e magunkra világokon átívelő individuumokként.

Alább röviden amellett foglalok állást, hogy szinte teljesen természetesen jutunk igenlő válaszra. Lássuk, hogy miért. Induljunk ki abból, amit a legtöbben, még ha rövid gondolkodás után, de egyaránt igaznak tartunk: a dolgok (számtalan módon) alakulhattak volna másképp, mint ahogy alakultak. Már csak azért is könnyű belátni ennek igazságát (túl David Lewis érvén; lásd az első részben szereplő tanulmányának nyitó bekezdését), mert semmi problémát nem okoz számunkra annak elképzelése, hogy valami nem az aktuális módon, hanem valamilyen attól eltérő, vagyis lehetséges módon létezik. Rengetegszer gondolunk vagy írunk le olyan *tényellentétes* helyzeteket, amelyekben nem az történik, ami az aktuális világban, hanem ami *történhetett volna,* ha a dolgok másképp alakulnak.[1]

[1] Egy pillanatig sem szeretném azt állítani, hogy az *elképzelhetőség* és a *lehetségesség* egymástól elválaszthatatlan fogalmak, noha azt könnyű belátni, hogy szoros kapcsolat fűzi őket egymáshoz: általában, amikor egy dolog lehetséges alakulásáról beszélünk, akkor egy általunk elképzelhető helyzetről van szó. Ha most a modalitással kapcsolatos episztemológiai kérdések foglalkoztatnának

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Illusztrációképpen, ha nem bánja a tisztelt Olvasó, magammal példálóznék, azt kérve, képzelje magát a helyembe. Mármost, nyilván nem kérdés számomra, hogy egy bizonyos módon, mégpedig kontingensen létezem. Aktuális létezésem eme esetlegessége maga után vonja annak elismerését, hogy a létezésem más módon is alakulhatott volna vagy alakulhatna, mint ahogy alakult vagy éppen alakul. Előfordulhatott volna, hogy egyáltalán nem létezem. Vagy, ami kevésbé drasztikus forgatókönyv: lehetnék másmilyen, mint amilyen vagyok; kerülhetnék más szituációkba, mint amiben vagyok; történhetnének velem más események, mint amik történnek. Számtalanszor képzelgünk arról, hogy más körülmények között vagyunk, vagy vágyunk arra, hogy más körülmények közé kerüljünk, vagy éppen félünk attól, hogy más körülmények közé kerülünk, mint amelyekben történetesen vagyunk. Éppen ezért a kérdés sokkal inkább az, hogy mit értünk azon, hogy az aktuális és esetlegesen alakuló létezésem másképp is alakulhatott volna.

Amikor azt mondom, hogy lehetnék másmilyen, mint amilyen vagyok, akkor azon azt értem, hogy rendelkezhetnék más tulajdonságokkal, mint amilyenekkel rendelkezem. Ezen a ponton érdemes megtennünk a fent említett különbséget az esszenciális és akcidentális tulajdonságok között, mert nem minden esetben tudjuk ugyanolyan egyértelműen vagy problémamentesen elismerni, hogy más tulajdonságokkal is rendelkezhetünk azok helyett, amelyekkel ténylegesen rendelkezünk. Evidensnek tűnik, hogy az *intrinzikus* tulajdonságaim – amelyekkel más dolgokhoz való viszonyaimtól függetlenül rendelkezem – lehetnének mások: például, lehetnék magasabb vagy alacsonyabb, lehetne a szemem színe sötétebb vagy világosabb. Azzal is nehéz vitatkozni, hogy az *extrinzikus* tulajdonságaim – amelyekkel más dolgokhoz való viszonyaim alapján rendelkezem – lehetnének mások: például, lehetnék gazdagabb vagy szegényebb, élhetnék messzebb Rómától vagy közelebb.

Ugyanakkor nagyon úgy tűnik, hogy az aktuális természetemet nagyban meghatározó akcidentális tulajdonságaim mellett vannak olyan tulajdon-

---

minket, akkor az elképzelhetőség és elgondolhatóság fogalmai alapvető jelentőséggel bírnának a vizsgálódásunk szempontjából, de mivel jelen pillanatban csupán egy intuitíve belátható kiindulópontot keresek arra, hogy bevezessem az Olvasót a dolgok modális természetével kapcsolatos metafizikai kérdésekbe, ezért a modalitás episztemológiai fogalmainak tisztázására kevesebb teret engedek. Mindenesetre vannak filozófusok, akik – nyilván ismeretelméleti szempontokat figyelembe véve – a dolgok lehetséges alakulásáról szóló metafizikai vizsgálódások esetében is lényeges magyarázó fogalomnak tartják az elképzelhetőséget. Íme, mindjárt David Hume híressé vált passzusa, amely a modalitás episztemológiájával kapcsolatos kortárs megközelítések egyik *locus classicus*a (1739/2006, 49.): „A metafizika elismert alaptétele, hogy *mindaz, amiről a szellem világos képzetet alkot, magában foglalja a lehetséges létezésnek az ideáját,* azaz más szavakkal, *semmi sem abszolút lehetetlen, amit el tudunk képzelni*."

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ságaim is, amelyek nem lehetnek mások. Ha ugyanis azok megváltoznának, akkor nem arról beszélnénk, hogy más módon is létezhetnék, mint ahogy létezem, hanem arról, hogy egész egyszerűen nem létezek többé: ezek lennének az esszenciális tulajdonságaim. Íme, egy jól ismert példa, amely egészen Arisztotelészig vezethető vissza: szükségszerű, hogy egy bizonyos természeti fajtához tartozom, pontosabban hogy egy bizonyos biológiai faj egyede vagyok, magyarán, ember vagyok, és nem lehetek sem macska, sem páfrány, sem egy darab szikla. Ez a példa az esszenciális tulajdonságra természetesen olyan, amelyben más embertársaimmal is osztozom. Ám plauzibilisen feltételezhetünk olyan esszenciális tulajdonságot is, amely kizárólag engem mint partikuláris emberi lényt jellemez: szükségszerű, hogy azon szülők leszármazottja vagyok, akik nemzettek. Az esszenciális tulajdonság eme, az előbbinél jóval újabb keletű példáját, az *eredet esszencialitását* elsőként Saul Kripke (1981/2007, 86–88.) vetette fel: e szerint nem lehetnék az, aki vagyok, ha más szülők gyermeke lennék, vagy, pontosabban és árnyaltabban fogalmazva, ha „teljesen más hímivarsejt és petesejt egyesüléséből" születtem volna.[2]

Tegyük fel tehát, hogy a fenti, rólam szóló modális kijelentések *igazak*. Nincs azonnal felmerülő indokunk ennek ellenkezőjét gondolni, mivel ezek a kijelentések nemhogy nem ellentmondásosak, de még csak nem is kontraintuitívak. Ha elismerjük, hogy ezek a modális kijelentések igazak, akkor meg kell válaszolnunk a következő kérdést: *mi alapján igazak* az olyan kijelentések, amelyekkel arról számolunk be, hogy miképp (nem) lehetnék másmilyen, azaz, hogy milyen más tulajdonságokkal (nem) rendelkezhetnék, mint amelyekkel ténylegesen rendelkezem? Csakhogy e kérdés megválaszolásához elengedhetetlen tisztázni egy másik, még alapvetőbb kérdést, ami azzal kapcsolatos, hogy mit *jelentenek* a fentebb már említett modális kijelentések:

Lehetnék magasabb.
Lehetnék gazdagabb.
Nem lehetnék macska.
Szükségszerűen ember vagyok.

[2] Kripke az eredet esszencialitásával kapcsolatos nézetét nemcsak emberekre, de minden materiális dologra érvényesnek tartja. Így fogalmaz (1981/2007, 87.): „Szerintem nem lehet azonos egy dologgal egy olyan valami, aminek más az eredete." Kripke elméletének kidolgozásakor nagyban támaszkodott az intuícióinkra, arra, mit tartunk inkább lehetségesnek, és mit kevésbé, vagy, ami nála szinte ugyanaz, mit tartunk inkább elképzelhetőnek, és mit kevésbé. Vegyük a példáját: azt könnyedén el tudjuk képzelni, hogy II. Erzsébet ugyanaz a nő, noha soha nem lett belőle királynő, azt azonban jóval nehezebben vagy sehogy sem tudjuk elképzelni, hogy II. Erzsébet ugyanaz a személy, de a szülei nem VI. György és Elizabeth Bowes-Lyon, hanem mások.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ahogy azzal már tisztában vagyunk, immáron mélyen meggyökeresedett filozófiatörténeti tény (legalábbis ami az analitikus filozófia elmúlt évtizedeit illeti), hogy a dolgok lehetséges (nemkülönben szükségszerű vagy éppen lehetetlen) alakulásáról szóló, gyakran hétköznapi beszédmód tisztázására leginkább a lehetséges világokról szóló filozófiai beszédmódot hívjuk segítségül. A lehetséges világok fogalmi eszköztárát élesítve a következőképp fordíthatjuk le a rám vonatkozó modális kijelentéseket:

Van olyan lehetséges világ, amelyben magasabb vagyok.
Van olyan lehetséges világ, amelyben gazdagabb vagyok.
Egyetlen olyan lehetséges világ sincs, amelyben macska vagyok.
Minden lehetséges világban, amelyben létezem, ember vagyok.

A fenti megfogalmazások (leszámítva a lehetetlen módon való létezést állító mondatot) egyaránt azt implikálják, hogy én nem csupán az aktuális világban, de más lehetséges világokban is létezem. Jómagam, aki itt és most egy bizonyos magasságú vagyok és meghatározott vagyonnal rendelkezem, egy másik világban magasabb vagyok és nagyobb vagyonnal rendelkezem. Ezek szerint nem csupán az aktuális világ része vagyok, hanem más világoké is, egyszóval: *világokon átívelő individuum* vagyok; nemkülönben Ön is, tisztelt Olvasó, amennyiben a helyembe képzeli magát, és elismeri a fenti, igaznak tartott modális kijelentések lehetséges világok nyelvén megfogalmazott fordításait. Eddig a rövid okoskodás, miszerint ha komolyan vesszük és szó szerint értjük a fenti modális kijelentések lehetséges világok nyelvére ültetett parafrázisait, akkor el kell ismernünk magunkra nézve, hogy más, lehetséges világokban is létezünk.

Ezek után úgy tűnik, bátran kijelenthetjük, hogy azért igaz például az a modális kijelentés, hogy lehetnék magasabb, mert én létezem egy másik lehetséges világban, ahol magasabb vagyok, mint az aktuális világban. Legyen tehát ez a mi naiv koncepciónk arról, hogy miért is gondolhatunk magunkra úgy, mint világokon átívelő individuumokra. Azonban nem árulok el nagy meglepetést, hogy a filozófiai nehézségek csak most kezdődnek. Ám mielőtt részletesebben is kitérnénk arra, hogy milyen logikai, szemantikai és metafizikai problémákat generál, ha világokon átívelő individuumként gondolunk magunkra (és minden olyan dologra, amellyel kapcsolatban értelmesen felvethető, hogy milyen értelemben lehetne másmilyen), muszáj először kicsit részletesebben betekintenünk a modális diskurzus egy filozófiailag igencsak problémásnak tűnő szegmensébe: a dolgok modális jellemzésére, pontosabban bizonyos tulajdonságok lehetséges vagy szükségszerű módon való rendelkezésének reprezentálására szolgáló, úgynevezett *de re* modalitásba.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

3. A de re *modalitás és problémái*

A modális diskurzussal kapcsolatos logikai és filozófiai nézetekben hagyományosan a következő módon szokás különbséget tenni *de dicto* és *de re* modalitás között. Míg az előbbi, *de dicto* beszédmódban a modális kifejezések, általában a „szükségszerű, hogy…" vagy „lehetséges, hogy…" mondatoperátorok, egy egész propozícióra, kijelentésre vagy mondatra *(dictum)* vonatkoznak, az utóbbi, *de re* esetben a modális kifejezés a propozíció vagy mondat által reprezentált dolog *(res)* bizonyos tulajdonságainak jellemzésére szolgál, és mint ilyen a mondat predikátumának képezi részét (például „…szükségszerűen páros", „…lehetségesen rosszindulatú"). Úgy tűnik tehát, hogy a megkülönböztetésnek van egy világosan megragadható és jól használható formai kritériuma.

Ezzel a logikai formára alapozó megkülönböztetéssel csak az a gond, hogy valójában nem szolgál elégséges feltételül a *de dicto/de re* különbség pontos megragadásához. Philip Bricker (2008, 125–127.) helyesen mutat rá arra, hogy a hagyományos különbségtétel több szempontból is problémás. Kettőt emelnék most ki. Egyrészt, tulajdonképpen minden *de dicto* kijelentés átírható egy vele ekvivalens, a fenti formai vagy szintaktikai kritérium alapján *de re*nek tartott kijelentéssé. Vegyük a következő *de dicto* kijelentést: Szükségszerű, hogy minden ember halandó. Ezzel a mondattal ekvivalens a következő, az aktuális világra (vagy ha a fenti modális kijelentést igaznak tartjuk, akkor bármely világra, amelyben léteznek emberek) vonatkozó *de re* kijelentés: A világ szükségszerűen olyan, hogy minden ember halandó. De vajon jogosan tekintünk-e egy olyan kijelentést *de re* kijelentésnek, amely a világból egyetlen partikuláris dolgot sem választ ki? Másrészt, úgy tűnik, hogy minden *de re* kijelentésnek megfeleltethetünk egy vele ekvivalens, a fenti formai kritérium alapján *de dicto*nak tartott kijelentést. Vegyük a következő *de re* modális kijelentést: Szókratész szükségszerűen halandó. Ez a kijelentés ekvivalens a következő, a formai kritérium szerint *de dicto* kijelentéssel: Szükségszerű, hogy Szókratész halandó (vagy: Szükségszerűen, ha Szókratész létezik, akkor Szókratész halandó). De vajon jogosan tekintünk-e egy olyan modális kijelentést *de dicto*nak, amely a világból egyetlen partikuláris dolgot kiválasztva mond arról valamit?

Bricker éppen ezért egy másik kritériumot javasol a *de dicto/de re* modalitás közti különbségre, ami alapján nem kell számolni a kétfajta modális kijelentés közti ekvivalenciával. Ennek lényege, hogy ne a kijelentés formáját vegyük alapul, hanem a *tartalmát.* Minden modális kijelentés, legyen

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

akár *de dicto,* akár *de re,* mint minden más kijelentés, arra (is) szolgál, hogy a világot (pontosabban, annak a kijelentés által leírt részét) így vagy úgy, de valamilyen módon *reprezentálja.* A modális kijelentések úgy reprezentálják a világ általuk leírt részeit, ahogy azok lehetnének, vagy ahogy szükségszerűen vannak. Egy modális kijelentés tartalmát pedig, immáron említenem sem kell, a lehetséges világok fogalmi eszköztárával tudjuk a legvilágosabban tisztázni. Mármost egy olyan modális kijelentés, amely kiválaszt valamely dolgot egy bizonyos világban, és azt egy másik világba helyezve másképp vagy ugyanúgy reprezentálja, az a kijelentés *világokon keresztül reprezentál.* Bricker szerint azokat a modális kijelentéseket tekinthetjük *de re* modális kijelentéseknek, amelyekben szerepet kap a világokon keresztüli reprezentálás. Ha azt mondjuk: „Szókratész lehetne karvalyorrú", akkor hiába fejezzük ki magunkat ekképp: „Lehetséges, hogy Szókratész karvalyorrú"; a kijelentés formája ellenére nem váltunk *de re* kijelentésből *de dict*óra. Mindkét esetben a kijelentésünk tartalma a következő: van olyan lehetséges világ, amelyben a mi aktuális világunk pisze orrú Szókratésze létezik és karvalyorrú. (Hogy ezt a világokon keresztüli *de re* reprezentálást a *világokon átívelő individuumok* vagy a *világokhoz kötött hasonmások* fogalmai segítségével tisztázzuk, most nincs jelentősége. Később természetesen lesz, és akkor részletesebben is kitérünk ezen fogalmak tisztázására.)

Az alábbiakban alapvetően a *de re* modalitás problémáit, majd később a nehézségek lehetséges megoldásait szeretném alaposabban körbejárni. A *de re* modalitás vizsgálata során fontos, hogy első körben tisztában legyünk az e diskurzus által generált *logikai* és *szemantikai* problémákkal, hogy azután világossá tehessük, hogy milyen *metafizikai* következményekkel jár bármiféle megoldás ezekre a problémákra. Kezdjük most azzal, aki először detektálta a *de re* modalitás logikai és szemantikai problémáit, és aki számára a modális diskurzus lehetséges világok fogalmával való tisztázása (még) egyáltalán nem volt opció.

3.1. Quine szkeptikus kihívásai és az esszencializmus réme

Willard van Orman Quine (lásd főleg 1943, 1953, 1953/2002, 1960) szerint a modális diskurzus egésze, de különösen a *de re* modális beszédmód orvosolhatatlannak tűnő szemantikai problémákkal szembesít minket, Quine kifejezésével élve: a modális kifejezések használata *referenciálisan homályos*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kontextusokat idéz elő, továbbá – legalábbis számára – tarthatatlan metafizikai elköteleződésekkel jár együtt. De vegyük sorra, hogy mit is jelentenek pontosan ezek az aggályok, és miért gondolja így Quine.

Általában mindannyiunk számára *nyilvánvaló,* hogy mire referálnak nyelvi kifejezéseink, egész pontosan a szinguláris terminusok, magyarán, az individuumok vagy partikuláris dolgok kijelölésére szolgáló tulajdonnevek és határozott leírások. Ezt a nyelvhasználatunkat általában jellemző *referenciális átláthatóságot* leginkább a következőképpen tesztelhetjük: vegyünk két, feltehetően ugyanarra a dologra referáló szinguláris terminust, majd egy mondatban helyettesítsük az egyiket a másikkal; ha a helyettesítést az őket tartalmazó mondat igazságértékének megőrzésével, vagyis *salva veritate* tudjuk végrehajtani, akkor nincs okunk azt gondolni, hogy az általunk használt kifejezések nem ugyanarra a dologra referálnak. Természetesen ennek az ellenkezőjét kell gondolnunk, ha a helyettesítés a mondat igazágértékének megváltozását vonja maga után.

Azokat a nyelvi kontextusokat, amelyekben *salva veritate* módon tudunk két szinguláris terminust felcserélni egymással, *extenzionális* kontextusoknak nevezzük. Ezekben a kontextusokban a mondatban szereplő kifejezések *faktuális értéke,* avagy *referenciája* (vagy: *jelölete*), logikai kifejezéssel élve, *extenziója* elegendő az őket tartalmazó mondat igazságának meghatározásához. Azokat a nyelvi kontextusokat pedig, amelyekben a referáló kifejezések extenziója ehhez nem elegendő, másképp fogalmazva, a szinguláris terminusok *jelentése* (vagy: *értelme*), logikai kifejezéssel élve, *intenziója* is fontos szerepet játszik a mondat igazságértékének meghatározásában, *nem extenzionális,* avagy *intenzionális* kontextusoknak nevezzük. Quine meglátása szerint minden erőnkkel az extenzionalitást kell védelmeznünk az intenzionalitással szemben, mert csak az extenzionális kontextusokban tudjuk biztosítani a referáló kifejezések referenciális átláthatóságát, elkerülni a tisztázatlan természetű intenzionális entitások bevezetését, és megőrizni a számunkra jól ismert extenzionális logika érvényességét és az azonossággal kapcsolatos elvek sérthetetlenségét. De lássunk a kontextusok különbségére egy példát Quine (1943, 1953/2002) alapján.

Immáron jól ismert asztronómiai tény (noha Quine tanulmányainak megszületése idején még nem volt az), hogy a Napunk körül nyolc bolygó kering, vagyis igaz a következő azonossági kijelentés:

(P1) A Naprendszer bolygóinak száma = 8.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Továbbá, köszönhetően elemi aritmetikai ismereteinknek, mindannyian tisztában vagyunk azon aritmetikai kijelentés igazságával, hogy

(P2) 8 nagyobb, mint 7.

Ha ezek után alkalmazzuk a *salva veritate* felcserélhetőséget biztosító *helyettesíthetőségi elvet,* a „8" helyére az „a Naprendszer bolygóinak száma" kifejezést helyettesítve, a következő kijelentést kapjuk:

(K) A Naprendszer bolygóinak száma nagyobb, mint 7.

Mivel a konklúzió igaz, így nincs okunk kételkedni abban, hogy a „8" és az „a Naprendszer bolygóinak száma" szinguláris terminusok referenciája ugyanaz a szám.

Ám bizonyos kontextusokban előfordulhat, hogy nem magától értetődő többé, mire referálnak a kifejezéseink. Ha röviden kellene bemutatni Quine aggályait a modális diskurzussal kapcsolatban, akkor az alábbi következtetéssel tökéletesen lehet példázni.

(P1) A Naprendszer bolygóinak száma = 8.
($P2^m$) 8 szükségszerűen nagyobb, mint 7.
(K^m) A Naprendszer bolygóinak száma szükségszerűen nagyobb, mint 7.

Noha most sem teszünk mást, mint az előző esetben, vagyis a „8"-at az „a Naprendszer bolygóinak száma" kifejezéssel helyettesítjük, Quine szerint, legalábbis a *szükségszerűség – empiristák körében* igen népszerű, vagy inkább egyeduralkodó – *nyelvi* vagy *szemantikai* megközelítése alapján, igaz mondatból hamis mondatot kapunk. A modalitás empirista felfogása annyiban nyelvi vagy szemantikai jellegű, hogy a szükségszerűség tisztázásához az *analitikusság* fogalmát hívja segítségül. Eszerint kizárólag akkor használhatjuk legitim módon a szükségszerűség fogalmát, ha *analitikus igazságokkal* (analitikusan igaz mondatokkal) van dolgunk. Mivel a „8 > 7" mondat *analitikusan* igaz, aminek köszönhetően logikai szükségszerűséggel igaz (már amennyiben az aritmetikát a logika egy ágának tartjuk), ezért nincs okunk kételkedni *($P2^m$)* igazságában sem. Ellenben az „A Naprendszer bolygóinak száma > 7" egy kontingens asztronómiai tényről szóló *szintetikus* igazság, és mint ilyen nem tekinthető szükségszerű igazságnak, ezért *(K^m)*-et sem fogadhatjuk el igaznak.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Quine a fenti érvvel éppen a modalitás nyelvi/szemantikai koncepciójának a nehézségeire akart rámutatni. Ha ugyanis készpénznek vesszük a modalitás analitikus/szintetikus megkülönböztetésen alapuló felfogását, akkor Quine szerint *(P1)*-ből és *(P2^m)*-ből *(K^m)*-re való lépés csak abban az esetben nem eredményezne igaz mondatból hamis mondatot, ha a „8" és az „a Naprendszer bolygóinak száma" referáló kifejezések nemcsak extenzióik, de *intenzióik* tekintetében is megegyeznének, vagyis *analitikusan ekvivalensek* lennének, még egyszerűbben: *szinonim* vagy *jelentésükben azonos* kifejezések lennének. Minthogy nem így van, el kell ismernünk, hogy igaz premisszákból, helyes következtetési lépésekkel, hamis konklúzióra jutottunk. A lényeg: az a két koreferáló kifejezés, ami *salve veritate* felcserélhető volt egymással egy modális kifejezéseket nem tartalmazó extenzionális kontextusban, ha modális kontextusban használjuk őket, többé nem lesznek felcserélhetők az őket tartalmazó mondat igazságértékének megsértése nélkül. A modális kontextus tehát referenciálisan homályos.[3]

Quine számára további nehézséget jelentenek azok a logikai problémák, amelyek kikezdhetik a hagyományos, nekünk jól ismert *extenzionális logika* használatát. Ez pedig könnyen előfordulhat, ha a logikában közismert kvantorokat is a diskurzus részévé tesszük. Vegyük a valami létezésének kifejezésére szolgáló *egzisztenciális kvantort* (∃). Az extenzionális kontextusok nyelvhasználatát tökéletesen tisztázó extenzionális logikában nem ütközünk

[3] Érdemes itt megemlíteni, hogy nem csak a modális kifejezések használata generál intenzionális kontextusokat. Vegyük a jól ismert esetet az olyan *propozicionális attitűd* tulajdonítások köréből, mint amilyen a *vélekedés* (vagy *vágy*, *meggyőződés*, *kétely* stb.) tulajdonítása. Tegyük fel, hogy Aladár nincs tisztában azzal, hogy a Nap körül jelenleg 8 bolygó kering, mivel soha nem érdekelte igazán az asztronómia, és történetesen azt hiszi, hogy a Szaturnusz az utolsó bolygó a Nap körül keringő égitestek közül. Aladár asztronómiai tényekkel kapcsolatos hiányosságai természetesen nem befolyásolják a fenti azonossági állítás igazságát, mindössze annyit jelent, hogy ő nem tartja azt igaznak. Mármost bár alább ugyanazt tesszük, mint fentebb, vagyis kicseréljük azokat a szinguláris terminusokat, amelyek, legalábbis extenzionális kontextusban, ugyanarra a dologra referálnak, mégis egy igaz mondatból hamis mondatot fogunk kapni. Íme:

Aladár azt hiszi, hogy 8 nagyobb, mint 7.
Aladár azt hiszi, hogy a Naprendszer bolygóinak száma nagyobb, mint 7.

Ebben az esetben szintén az extenzionális kontextus nem extenzionális kontextussá válásának vagyunk tanúi, hiszen a szinguláris terminusok immáron nem cserélhetők fel az őket tartalmazó mondatok igazságértékének megőrzésével. Mire referálnak itt a „8" és az „a Naprendszer bolygóinak száma" kifejezések? Nem világos. Quine szerint már csak azért sem, mert a „8" és az „a Naprendszer bolygónak száma" kifejezések nem funkcionálnak többé szinguláris terminusokként. A fenti, Aladárnak vélekedést tulajdonító mondatokban a szinguláris terminusok „Aladár" mellett a következők: „hogy 8 nagyobb mint 7" és a „hogy a Naprendszer bolygóinak száma nagyobb mint 7", amelyek referenciáiként, Quine szerint, legfeljebb olyan metafizikai természetüket tekintve homályos entitásokat adhatunk meg, mint a *propozíciók.* Erről lásd bővebben Quine (1956/2002).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

problémákba, ha az egzisztenciális kvantort használva egy $\exists xFx$ (van legalább egy olyan *x* dolog, amely *F* tulajdonsággal bír, avagy – ha nem kedveljük a tulajdonságokról való beszédet – igaz rá az „*F*” predikátum) formájú, úgynevezett *egzisztenciális általánosítást* hajtunk végre.

$\exists x(x > 7)$
(Van olyan *x,* amely nagyobb, mint 7.)

Ebben az esetben nincs semmi gond a kvantor használatával. Az *x* dolog meghatározható a „8” vagy az „a Naprendszer bolygóinak száma” referáló kifejezésekkel, egyaránt igaz mondatot kapunk. A problémák ott jelentkeznek, amikor ugyanezt az egzisztenciális általánosítást olyan kontextusban próbáljuk végrehajtani, ami modális operátorokat is tartalmaz.

$\exists x\Box(x > 7)$
(Van olyan *x,* amely szükségszerűen nagyobb, mint 7.)

Ez utóbbi esetben gyorsan belátjuk, hogy korántsem olyan egyszerű *x* pontos meghatározása, mint az előző esetben. Sőt, Quine kijelenti, hogy a fenti nyitott mondat egész egyszerűen értelmetlen. Mi kerüljön az *„x”* helyére? Másképp feltéve a kérdést: lehet-e a hétnél szükségszerűen nagyobb *x* a 8, avagy a Naprendszer bolygóinak száma? Erre, bármilyen furcsa, de egyszerre kell igennel és nemmel válaszolnunk. Mint láttuk, ha *x*-et a „8” segítségével határozzuk meg, akkor mivel analitikusan igaz, hogy 8 nagyobb hétnél, ezért nyugodtan kijelenthetjük, hogy 8 *szükségszerűen* nagyobb, mint hét (avagy: szükségszerűen rendelkezik a hétnél nagyobbnak levés tulajdonságával). Ám ha *x*-et az „a Naprendszer bolygóinak száma” leírással határozzuk meg, mivel nem analitikus igazság, hogy a Naprendszer bolygóinak száma nagyobb, mint hét, ezért az ily módon meghatározásra került *x kontingensen* (és nem szükségszerűen) nagyobb, mint hét (avagy: kontingensen rendelkezik a hétnél nagyobbnak levés tulajdonságával). Nagyon úgy tűnik, hogy nem magától a számtól függ az, hogy szükségszerűen nagyobb hétnél, hanem attól a kifejezéstől, ami az *x* helyére kerül. Quine szavaival (1953/2002, 235.): „7-nél szükségszerűen nagyobbnak lenni nem egy szám jellemzője, hanem a számra való referálás módjától függ”.

Az egyik, Quine szerint is ígéretes választ erre a zűrzavarra elsőként Arthur Smullyan (1948) kínálta, aki megkülönböztette a *valódi* neveket – amelyek ha ugyanarra a dologra referálnak, akkor *szinonimak,* vagyis jelentés-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

azonosságuknak köszönhetően minden kontextusban felcserélhetők egymással – azoktól a referáló kifejezésektől, amelyek nem ilyenek: az *explicit* vagy *álcázott* határozott leírásoktól. A fenti példát alapul véve, a „8" valódi név, de az „a Naprendszer bolygóinak száma" nyilvánvalóan nem az, hanem (explicit) határozott leírás, így Quine érve nem működik, mivel a referáló kifejezések, köszönhetően annak, hogy csak az egyikük valódi név, valójában nem cserélhetők fel egymással. Egyszerűen fogalmazva: Quine paradoxonra vezető érve azért nem érvényes, mert nem tesz különbséget valódi nevek és határozott leírások között, mindkettőt egyszerűen dolgokra referáló (és egyébként russelli értelemben kiküszöbölhető) individuumnevekként kezeli.[4]

Két gond is van azonban ezzel a válasszal. Egyrészt, olyan azonossági kijelentéseket, mint amilyen az „Alkonycsillag = Hajnalcsillag" vagy „Cicero = Tullius" – már ha ezekben valódi nevek szerepelnek és nem csupán álcázott határozott leírások, ahogy Bertrand Russell kezeli a természetes nyelvi tulajdonneveinket –, analitikusan igaznak tart, holott nem azok, lévén szintetikus, ismeretbővítő igazságok. Másrészt, és ez a nagyobb baj, nem világos, hogy mi tesz egy nevet valódivá, vagyis mi a nevek valódiságának kritériuma. Például, valódi név-e az „Alkonycsillag" vagy a „Cicero", vagy ezek álcázott határozott leírások? Ha nem valódi nevek, akkor mi számít annak? Ez utóbbi kérdésre Quine szerint az egyetlen válasz az, hogy valódi név az, ami, függetlenül attól, hogy ránézésre név-e vagy leírás, felfedi az általa kijelölt dolog lényegét. Ahogy Quine (1953/2002, 243.) fogalmaz: „*x* bizonyos meghatározási módjaival [...] barátságtalanul bánunk, és más módokat részesítünk előnyben [...], mondván, hogy azok valamiképpen jobban feltárják a tárgy »lényegét«".

Quine szerint tehát a *de re* modális diskurzus tisztázására szolgáló kvantifikált modális logika csak abban az esetben tartható fenn, ha magunkévá tesszük azt a nézetet, amit – annak sötét metafizikai dimenziói miatt – inkább kerülni kellene, nevezetesen, az arisztotelészi esszencializmust.

> Nyilvánvalóan szükség van erre az arisztotelészi esszencializmushoz való visszatérésre [...], ha kitartunk a modális kontextusokba kívülről való kvantifikáció mellett. Egy tárgyat, önmagában – függetlenül attól, hogy milyen neve van, vagy hogy van-e egyáltalán neve –, úgy kell tekinteni, mint amely néhány tulajdonságát szükségszerűen birtokolja, másokat pedig kontingensen, annak

[4] Tulajdonképpen a Smullyan által kínált megoldást alaposan átdolgozva és kevésbé technikai és sokkal intuitívabb formában újrafogalmazva fejti ki Saul Kripke (1981/2007) a tulajdonnevek, mint merev jelölők és a határozott leírások, mint nem merev jelölők, de re modalitás tisztázása szempontjából is lényeges megkülönböztetését. Lásd erről részletesebben a 3.3. szakaszt.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> ellenére, hogy az utóbbi tulajdonságok éppen olyan analitikusan következnek a tárgy néhány meghatározási módjából, mint az előbbiek más meghatározási módokból. (Quine [1953/2002], 243–244.)

Nagyon úgy tűnik, hogy a kvantifikált modális logika egyenes úton vezet az esszencializmushoz. Ez azonban, még ha megoldás is lenne, valójában csak hiú reménnyel kecsegtet, ugyanis nincsenek igazán jó eszközeink arra, hogy elhatároljuk egymástól a dolgok esszenciális és akcidentális tulajdonságait. Hiába áll rendelkezésünkre az esszenciális tulajdonságok jól ismert modális megközelítése, miszerint azok a tulajdonságok tekinthetők esszenciálisnak, amelyekkel egy dolog szükségszerűen rendelkezik, és azok a tulajdonságok akcidentálisak, amelyekkel egy dolog kontingensen rendelkezik, éppen csak az nincs tisztázva, mi a kritériuma egy dologra nézve annak, hogy mely tulajdonságaival rendelkezik szükségszerűen és melyekkel nem. Legalábbis nincs elméleti szinten kidolgozott kritérium, vagyis intuitíve tudunk csak különbséget tenni, ami Quine szerint nem megbízható. (Az intuitív megalapozásra később, Kripke nézetének rövid tárgyalásakor, a 3.3. szakaszban még visszatérek.) Íme, a sokat idézett quine-i példa (1960, 199.) a megfelelő kritérium hiányának illusztrálására.

> A zavarodottságot talán a következőképp tudnám a legtalálóbban megidézni. A matematikusokról azt mondhatjuk, hogy szükségszerűen racionálisak és nem szükségszerűen kétlábúak, a kerékpárosokról pedig azt, hogy szükségszerűen kétlábúak és nem szükségszerűen racionálisak. De mi van azzal, aki a matematikát és a kerékpározást is a hóbortjai között tartja számon? Ez a konkrét individuum szükségszerűen racionális és kontingensen kétlábú, vagy fordítva? Amennyiben a tárgyról referenciálisan beszélünk, anélkül, hogy különösebb elfogultságot mutatnánk a matematikusok háttércsoportja iránt a kerékpárosokéval szemben, vagy fordítva, semmi értelme bizonyos tulajdonságait szükségszerűnek, másokat pedig kontingensnek minősíteni. Nem vitás, hogy egyes tulajdonságai fontosnak, mások jelentéktelennek számítanak, nemkülönben egyesek tartósnak, mások múlandónak, de egyik sem számít szükségszerűnek vagy kontingensnek.

Tegyük fel, Béla egy kerékpáros matematikus. Vajon Béla szükségszerűen kétlábú és esetlegesen racionális, vagy épp fordítva, szükségszerűen racionális és esetlegesen kétlábú? Vagy: szükségszerűen racionális és kétlábú? Esetleg, épp ellenkezőleg: kontingensen racionális és kétlábú? Miképp döntsük

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ezt el? És hogyan segít ennek eldöntésében az arisztotelészi esszencializmus? Mi végre, ha nem nyújt mankót?

Összegezve az eddigieket, Quine a következő *dilemma* elé állít minket: *vagy* elfogadjuk a modális kifejezések által teremtett nem extenzionális kontextusokra nézve azt, hogy intenzionális, avagy modális logikák szükségesek a modális kijelentések logikai viszonyainak tisztázásához, még ha ezek szemantikája nem is tisztázott, ami pedig egyenes úton vezet nehezen tartható metafizikai elköteleződésekhez; *vagy* kitartunk az extenzionális logika mellett, és feladjuk a nem extenzionális kontextusokat teremtő kifejezések használatát, vagy legalábbis azt, hogy a hagyományos extenzionális logika segítségével szisztematikusan feltérképezzük a modális diskurzust. Quine nem lát más kiutat, mint a dilemma második ágának elfogadását.[5]

Quine szerint tehát intuícióink ugyan vannak, de jól megalapozott, formailag és szemantikailag kifogástalan elméletünk nincs a *de re* modális diskurzus tisztázásához. A filozófiában talán nem túl meglepő fejlemény, de Quine *de re* modalitással szembeni szkepticizmusa filozófiai szempontból igencsak gyümölcsözőnek bizonyult. Többek között Saul Kripke és David Lewis azon kísérletei, hogy választ adjanak Quine szkeptikus kihívására a modális kifejezések természetéről, a modalitásról alkotott filozófiai elméletalkotás lehetőségeinek teljes átgondolásához, egyfajta modális forradalomhoz vezettek. Kripkének köszönhetjük a lehetséges világok fogalmi eszköztárának bevezetését a modális logikákhoz kapcsolt egységes formális szemantika kidolgozása során. A Quine-tanítvány Lewis szerint pedig a fenti dilemmát el lehet oszlatni, mert van mód rá, hogy a modális beszédmódot teljeskörűen tisztázzuk az extenzionális logika segítségével. (Lewis pontosan erre tesz kísérletet e kötet második részében található tanulmányában – elméletéről és annak filozófiai következményeiről a 4. szakaszban részletesebben is szót ejtek.)

[5] Bár igyekeztem kerülni az ítéletalkotást, de az Olvasó számára úgy tűnhet, Quine egy bizonyos módon viszonyul a modális diskurzushoz: eliminativistaként. Nem egészen így van ez. Egyrészt, a *de re* modalitásra hegyeztem ki a mondandómat, ami Quine számára tényleg a problémák melegágya, azonban a modális diskurzus nyilván nem merül ki ebben. Másrészt, Quine szkeptikus aggályainak és a modális diskurzus értelmességével vagy értelmezhetőségével szemben felhozott érveinek megítélése napjainkra sokat változott. Hosszú ideig leginkább elnagyoltnak és egytől egyig megválaszolhatónak tartották, és talán jó néhányan tartják ma is. Ez részben annak a modális forradalomnak is köszönhető, ami Quine érveire válaszul kezdett egyre erőteljesebb formát ölteni, hogy azután olyan tanulmányok megszületéséhez vezessen, mint amelyek ebben a kötetben is találhatók, és amelyekben már nyoma sincs a quine-i aggályoknak. Quine viszonya a modális diskurzushoz azonban sokkal árnyaltabb annál, mint ahogy itt sikerült felvázolnom. Quine modalitásról vallott nézetének alakulását, és annak későbbi (sokszor felületes) megítélését nagy részletességgel elemzi Tuboly (2015, 2019). Lásd még Divers (2017a, 2017b).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

3.2. Chisholm a világokon átívelő azonosság tarthatatlanságáról

Mielőtt rátérnénk a világokon átívelő azonosság fogalmának tisztázására, beszéljünk egy kicsit magáról az *azonosság* relációjáról. Az azonosság egyike a legalapvetőbb fogalmainknak, ami nemcsak azt jelenti, hogy a hétköznapi gondolkodásunkban és a tudományos és filozófiai elméletalkotásban egyaránt lényeges szerepet játszik, hanem azt is, hogy az analízis értelmében vett definiálására még csak kísérletet sem tehetünk, hiszen nem fogunk olyan fogalmat találni, amely alapvetőbb az azonosságénál, és ezáltal alkalmas az azonosság fogalmának tisztázására.

Ennek ellenére sok mindent tudhatunk az azonosságról. Van néhány magától értetődő dolog, amely olyan triviális, hogy talán az említése is felesleges. Ilyen például az, hogy minden dolog azonos önmagával. Más szóval, ha azonosságról beszélünk, akkor mindig egy bizonyos dolog önazonosságáról van szó. Ami nyilvánvalóan azt jelenti, hogy nem beszélhetünk két dolog azonosságáról, legalábbis az azonosság szokásos, úgynevezett *kvantitatív* vagy *numerikus* értelmében biztosan nem. Két dolog legfeljebb nagyon hasonlíthat egymásra, de nem lehetnek azonosak; lehetnek ugyanolyanok, de nem lehetnek ugyanazok. A hasonlóságról persze beszélhetünk abban az értelemben *kvalitatív* azonosságként, hogy két partikuláris dolog azért hasonlít egymásra, mert ugyanazzal a tulajdonsággal rendelkeznek, de ez esetben nem a két dolog azonosságát állítjuk, ami önellentmondás lenne, hanem azon tulajdonságuk vagy tulajdonságaik azonosságát, amellyel történetesen rendelkeznek. (A hasonlóság sajátos természetére, nemkülönben az azonosságétól eltérő formális tulajdonságaira hamarosan részletesebben is kitérek majd a 4. szakaszban.)

Íme, néhány valószínűleg jól ismert, de mindenképp szubsztantívabb kijelentés az azonosságról, egész pontosan az azonosság formális tulajdonságairól. Tudjuk, hogy az azonosság egy ízig-vérig *ekvivalencia-reláció,* vagyis egyike a legerősebb kapcsolatoknak. Ahhoz, hogy az azonosságot ekvivalencia-relációnak tekinthessük, három formális tulajdonsággal kell rendelkeznie: *reflexivitás, szimmetria* és *tranzitivitás*. Egy *R* reláció akkor és csak akkor reflexív, ha minden *a*-ra igaz, hogy *aRa;* akkor és csak akkor szimmetrikus, ha minden *a*-ra és *b*-re igaz, hogy *aRb* maga után vonja, hogy *bRa;* és, végül, akkor és csak akkor tranzitív, ha minden *a*-ra, *b*-re és *c*-re igaz, hogy *aRb* és *bRc* maga után vonja, hogy *aRc*. Az azonosság pedig mindhárom feltételt kielégíti. Az azonosság reflexív, hiszen minden dolog azonos önmagával, avagy

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

minden *x*-re, $x = x$. Az azonosság szimmetrikus, hiszen ha $x = y$, akkor minden esetben $y = x$. És, végül, az azonosság tranzitív, hiszen ha $x = y$ és $y = z$, akkor minden esetben $x = z$. Vegyünk egy egyszerű példát. Ahogy minden dolog, így a Vénusz esetében is igaz, hogy azonos a Vénusszal. Mivel az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal, ezért a Hajnalcsillag azonos az Alkonycsillaggal. És mivel a Vénusz azonos az Alkonycsillaggal, az Alkonycsillag pedig a Hajnalcsillaggal, ezért a Vénusz azonos a Hajnalcsillaggal.

Az azonossággal kapcsolatban két elv vagy tézis vált különösen fontossá, mindkettő Leibniztől származik. Az első *az azonosak megkülönböztethetetlenségének elve (AM),* a másik pedig *a megkülönböztethetetlenek azonosságának elve (MA).*

(AM) $\forall x \forall y(x = y \supset \forall F(Fx \equiv Fy))$
(Minden *x*-re és *y*-ra, ha *x* azonos *y*-nal, akkor minden *F*-re, *x F* akkor és csak akkor, ha *y F*.)

Magyarán: ha *x* és *y* ugyanaz a dolog, akkor minden tulajdonságukban megegyeznek, vagyis megkülönböztethetetlenek (vagy ha valaki nem rajong a tulajdonságokért: ha *x* és *y* ugyanaz a dolog, akkor azok a predikátumok, amelyek igazak *x*-re, egyúttal igazak *y*-ra is).

(MA) $\forall x \forall y(\forall F(Fx \equiv Fy) \supset x = y)$
(Minden *x*-re és *y*-ra, ha minden *F*-re, *x F* akkor és csak akkor, ha *y F,* akkor *x* azonos *y*-nal.)

Magyarán: ha *x* és *y* minden tulajdonságukban megegyeznek, vagyis megkülönböztethetetlenek, akkor *x* és *y* ugyanaz a dolog (vagy ha mindazok a predikátumok, amelyek igazak *x*-re, egyúttal igazak *y*-ra is, akkor *x* és *y* ugyanaz a dolog).[6]

[6] Az első elv, vagyis *(AM)* kikezdhetetlensége miatt sokak szemében logikai törvény rangjára emelkedett, és valóban, mint majd látjuk, bizonyos elméletekkel szemben, lásd a világokon átívelő individuumok elméletét, alapvető jelentőségű kifogás, hogy képtelenek megőrizni ezt az elvet. A második elv, vagyis *(MA)* azonban korántsem olyan ellenálló, mint *(AM).* Max Black (1952) egy gondolatkísérlet segítségével amellett érvel, hogy lehetséges olyan helyzet, amelyben annak ellenére, hogy *x* és *y* pontosan ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, mégsem mondhatjuk, hogy $x = y$. Ehhez nem kell mást tennünk, mint elképzelnünk egy olyan világot, amelyben semmi más nem létezik két vasgolyón kívül, amelyek – mind anyagukban, mind tömegükben, mind méretükben, mind színükben, mind a felszínük esetleges hibáiban, és minden más egyéb tulajdonságukban – tökéletesen megegyeznek egymással. Noha az összes tulajdonságukban osztoznak egymással, mivel két ilyen gömb van, nyilván nem beszélhetünk arról, hogy köztük azonosság

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Roderick Chisholm (1967/2022) elsők között mutatott rá arra, hogy a *világokon átívelő azonosság* melletti komoly elméleti elköteleződés mindkét azonossággal kapcsolatos elvvel inkompatibilis. Kezdjük a könnyedén illusztrálható és igazán súlyos problémával: *(AM)* megsértésével.

Ha van egy entitás, aminek bizonyos tulajdonságait megváltoztatjuk (ezt a legegyszerűbb úgy elérni, hogy az entitás teljes jellemzéséhez szükséges leírások közül egyet vagy akár többet más leírásokra cserélünk le), akkor apró változtatásokkal odáig is eljuthatunk, hogy a kérdéses entitás egyetlen olyan tulajdonsággal sem rendelkezik, amely az aktuális világban jellemzi (avagy egyetlen olyan leírás sem igaz rá, amivel az aktuális világban pontosan be tudjuk azonosítani). Az azonosak megkülönböztethetetlenségének elve, úgy tűnik, már a legapróbb változtatásnál sérül. Vegyük Chisholm példáját. Ádám, hiába űzetett ki a Paradicsomból, szép kort ért meg, 930 évig élt; aki pedig 930 évig élt, akár élhetett volna 931 évig is. Legyen tehát a V_1 világ (a Biblia szerinti aktuális világ) az, amelyben Ádám 930 évig élt, a V_2 pedig az, amelyben Ádám 931 évig élt. Chisholm szerint a kérdés az, hogy miképp biztosíthatjuk, hogy V_1 Ádámja ugyanaz, mint V_2 Ádámja. Első látásra ezt nem tehetjük meg, hiszen a 930 évig élés és a 931 évig élés különböző, sőt egymásnak ellentmondó tulajdonságok, vagyis ha a V_1 világ Ádámja létezik V_2-ben is, akkor ugyanaz a személy nem rendelkezhet két egymásnak ellentmondó tulajdonsággal, avagy nem lehet rá igaz az is, hogy 930 évig élt, és az is, hogy nem 930 évig élt, hanem 931 évig. Hogyan oldható meg ez a probléma?

A megoldáshoz érdemes lenne analógiaként használnunk egy másik, filozófiai szempontból ugyancsak problémás kérdésre, nevezetesen az *időben való fennmaradás,* avagy a *perzisztencia* kérdésére adható plauzibilis (bár korántsem vitathatatlan) választ. Amikor a dolgok időben való fennmaradásának kérdését vizsgáljuk, akkor az az ősrégi kérdés foglalkoztat minket, hogy miképp őrizheti meg egy dolog az *azonosságát,* miközben bizonyos *változásokon* megy keresztül. Ha például magunkra mint személyekre gondolunk, akkor nyilván világos számunkra, hogy születésünktől halálunk pillanatáig igencsak komoly változásokon megyünk keresztül mind fizikailag, mind mentálisan (most nem kívánok állást foglalni abban a kérdésben, hogy a mentális redukálható-e, mégpedig az azonosság értelmében, a fizikaira, vagy sem). Az egyszerűség kedvéért maradjunk a kifejezetten testi jellegű (fizikai) változásoknál: annak ellenére, hogy érett felnőttként vagy hajlott korú aggastyán-

állna fenn. Az azonosság, még egyszer, egy dolog önmagához való viszonya lehet csak. Black érvéről és annak lehetséges megoldási kísérleteiről, illetve azok sikertelenségéről lásd bővebben Tőzsér (2009, 3.5. szakasz).

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ként egészen más testi adottságok jellemeznek minket, mint csecsemőként, nem szoktuk azt gondolni a csecsemőkori képünket nézve, hogy ott egy másik ember van. Azt gondoljuk: ilyenek voltunk csecsemőkorunkban. Bizonyos változások ellenére tehát önmagunk tudunk maradni.

Ugyanez a helyzet, Chisholm példájában, Ádámmal is: az ifjúkori Ádám, aki eszik a tiltott gyümölcsből, és az időskori Ádám, aki 930 évesen meghal, ugyanaz az ember. Na de hogyan lehetséges az, hogy ugyanaz az Ádám rendelkezik a fiatalnak levés tulajdonságával, amikor megszegi az isteni parancsot, és az idősnek levés tulajdonságával, amikor 930 éves korában meghal? Ha így tesszük fel a kérdést, úgy tűnik, mintha azt kérdeznénk: hogyan rendelkezhet egy és ugyanaz a valaki egymásnak ellentmondó tulajdonságokkal, avagy hogyan lehet Ádám egyszerre fiatal és öreg? A megoldás az, hogy egyáltalán nincsenek ebben az esetben egymásnak ellentmondó tulajdonságok. Ehhez persze azt kell feltételeznünk, hogy a dolgok a tulajdonságaikkal nem *simpliciter* rendelkeznek bizonyos időpontokban (az alma a savanyúnak levés tulajdonságával rendelkezik t_1-ben, majd az édesnek levés tulajdonságával rendelkezik t_2-ben), hanem a tulajdonságok *időindexáltak* abban az értelemben, hogy a dolgok időpontokhoz kötött tulajdonságokkal rendelkeznek (az alma rendelkezik a t_1-ben savanyúnak levés tulajdonságával és a t_2-ben édesnek levés tulajdonságával). Ha tehát élünk ezzel a feltevéssel, akkor a tiltott gyümölcs kóstolásakor fiatalnak levés tulajdonságát és a 930 évesen öregnek levés tulajdonságát olyan egymástól különböző tulajdonságokként foghatjuk fel, amelyekkel ugyanaz a személy, vagyis Ádám egyaránt rendelkezhet. Mármost, ha az időben való azonosság fennmaradását analógiaként használjuk a lehetséges világokon átívelő azonosság megőrzésére vonatkozóan, akkor azt mondhatjuk, hogy ugyanaz a személy, vagyis Ádám egyaránt rendelkezik olyan *világindexált* tulajdonságokkal, mint amilyen a V_1-ben 930 évig élés és a V_2-ben 931 évig élés tulajdonsága. Hol itt a probléma?

A helyzet természetesen nem ilyen egyszerű. Az időben való azonosság megőrzése esetében eleve feltételezzük, hogy ugyanarról az emberről, nevezetesen Ádámról van szó, de éppen ez az, amit nem tudunk előfeltételezni abban az esetben, ha lehetséges világokon keresztül próbáljuk valakinek az azonosságát megőrizni. Hogyan kövessük nyomon Ádámot több lehetséges világon keresztül, ha egyszer előfordulhat, hogy valamennyi őt jellemző tulajdonsága megváltozhat (avagy, ha úgy jobban tetszik, valamennyi róla szóló igaz leírást hamissá téve teljesen máshogy írjuk le őt)?[7]

[7] Némileg hasonló problémát feszegethetünk akkor is, ha egyetlen (összetett) fizikai dolog időben való azonosságával kapcsolatban nem a tárgy tulajdonságaira, hanem annak partikuláris összete-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Ezt a változást érzékelteti Chisholm oly módon, hogy egy V_n lehetséges világban Ádámot, valamennyi általunk ismert tulajdonságától megfosztva, Noé tulajdonságaival ruházza fel, Noét pedig Ádám tulajdonságaival. Vegyük észre, ez az a pont, ahol a világokon átívelő azonosság elfogadása, a megkülönböztethetetlenek azonosságának elvével *(MA)* kiegészítve, komoly problémákat generál. Ha ugyanis Ádám és Noé tulajdonságainak aprólékos felcserélésével szép lassan eljutunk V_n világba, ahol Ádám rendelkezik V_1 világ (vagyis az aktuális világ) Noéjának összes tulajdonságával, és *vice versa,* akkor V_n Ádámja és V_1 Noéja (ahogy V_1 Ádámja és V_n Noéja is) ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkeznek és megkülönböztethetetlenek lesznek egymástól. Ez pedig *(MA)* szerint azt kell, hogy jelentse, hogy V_n Ádámja és V_1 Noéja azonosak egymással (ahogy V_1 Ádámja és V_n Noéja, és maguk a teljes V_1 és V_n világok is). Vagy másképp közelítve ehhez a speciális helyzethez: komolyan véve azt, hogy *(MA)* szerint a pontosan ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkezés azonosságot von maga után, ebben az esetben nem V_1 és V_n világok Ádámja azonos, hiszen V_1 Ádámja és V_n Ádámja egyetlen tulajdonságukban sem osztoznak (leszámítva azokat a tulajdonságokat, amivel Noéval és másokkal is osztozik, mint amilyen az embernek vagy személynek levés tulajdonsága), hanem V_1 Ádámja és V_n Noéja, akik minden tulajdonságukban megegyeznek.

---

vőire, avagy részeire összpontosítunk. Bizonyára ismerős az Olvasónak a *Thészeusz hajója* probléma. E szerint (noha bármely fizikai tárgyat használhatnánk példának, maradjunk Thészeusz legendás hajójánál) mivel a hajó egy összetett fizikai tárgy, más szóval, az őt alkotó részek mereológiai összege, ezért a részeit – nagyon fontos: apránként, mondjuk, egyesével – kicserélhetjük anélkül, hogy a hajó megszűnne létezni (amit intuitív alapon nem is vonunk kétségbe, hiszen attól, hogy egy fogaskereket kicserélek az órámban, még nem lesz egy másik órám), és akkor előbb-utóbb Thészeusz egy olyan hajón fog állni, aminek egyetlen része sem egyezik meg az eredeti hajójának részeivel. Ez utóbbi esetben már nem biztos, hogy azt mondanánk, ez még mindig ugyanaz a hajó, amin Thészeusz először vízre szállt. Hozzá kell tegyük, hogy ez csak a valódi filozófiai problémához (nyugodtan nevezhetjük paradoxonnak) vezető első lépés. Ha ugyanis Thészeusz eredeti hajóján (A) egy idő után minden részt kicserélnének, és Thészeusznak egy teljesen renovált hajója lenne (B), továbbá ha valaki az eredeti részekből rekonstruálja az eredeti hajót (C), akkor gondban vagyunk, hogy A-t B-vel vagy inkább C-vel azonosítsuk. Sőt, és ez az igazi gond, mivel amellett is állást foglalhatunk, hogy A = B (avagy B = A), és amellett is, hogy A = C, ezért az azonosság tranzitivitása miatt (ha B = A és A = C, akkor B = C) el kellene fogadnunk azt is, hogy a renovált hajó (B) és a rekonstruált hajó (C) azonos, ami viszont nyilvánvaló képtelenség. A problémáról és lehetséges megoldásairól lásd részletesebben Tőzsér (2009, 4.4. szakasz) és Bács (2011). Eddig az analógia. Most térjünk vissza Ádámra: az azonosság tranzitivitása nyilván akkor is komoly problémát okoz, ha az Ádám testét alkotó molekulákra vagy részecskékre írjuk fel a fenti problémát, és nem az Ádámot jellemző tulajdonságokra. Ha ugyanis elismerjük, hogy Ádám attól, hogy egy részét képező molekuláját vagy atomját egy másikra cseréljük, még továbbra is Ádám marad, mit kezdünk azzal a helyzettel, amikor világról világra haladva apránként az összes atomját kicseréltük? A végén még mindig Ádámmal van dolgunk, vagy ez már egy másik ember?

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Mondhatjuk-e ezek után, hogy a Noé összes tulajdonságával rendelkező Ádám a V_n világban még mindig azonos a mi világunk, vagyis V_1 világ Ádámjával? Bajosan. Egyetlen megoldás lehet csak: valahol gátat kell szabni a tulajdonságok egymással való felcserélésének. Más szóval: kell, hogy legyen(ek) olyan tulajdonság(ok), amely(ek) kizárólag Ádámot jellemzik, és ha megfosztjuk ettől Ádámot, akkor Ádám megszűnik létezni. Magyarán, el kell ismernünk, hogy Ádámnak vannak kizárólag a lényegi természetét meghatározó esszenciális tulajdonsága(i). Chisholm tehát arra mutat rá, hogy az *individuális esszenciális tulajdonságok* elismerése nélkül nem vagyunk képesek értelmesen beszélni világokon átívelő azonosságról. Ez a fajta esszencializmus azonban Chisholm szerint nehezen tartható filozófiai nézet. Quine esszencializmussal szembeni ellenérzéseihez hasonlóan Chisholm is meglehetősen szkeptikus az (individuális) esszenciális tulajdonságok beazonosíthatósága ügyében (1967/2022, e kötetben, 189.):

> Úgy tűnik számomra, hogy még ha Ádám birtokol is ilyen esszenciális tulajdonságokat, akkor sem állna rendelkezésünkre olyan eljárás, amellyel megállapíthatnánk, hogy melyek is azok. Mi több, úgy tűnik, azt sem tudjuk megállapítani, hogy rendelkezik-e egyáltalán esszenciális tulajdonságokkal. Feltételezhetjük-e jó indokkal ezek után, hogy rendelkezik ilyenekkel?

De legyen most elég a szkeptikusokból, és lássuk, hogyan lehet pozitív elméletek keretében úrrá lenni az eddig felvetett nehézségeken, és tisztázni a részünkről alapvetően gond nélkül használt *de re* modális diskurzust.

3.3. Kripke intuíciói, avagy az esszencializmus filozófiától független alapjai

Saul Kripke (1971/2004, 1981/2007) arról próbál meggyőzni minket, hogy az esszencializmus egyáltalán nem olyan rémes dolog, mint amilyennek akár Quine, akár Chisholm azt beállítják. Sőt, mi sem természetesebb számunkra annál, mint egy dolog esszenciális és akcidentális tulajdonságai között különbséget tenni. Noha ez nem érv, és azt sem mondhatnánk, hogy precízen kidolgozott kritériumként szolgálna, Kripke szerint mégis érdemes komolyan vennünk, és egy filozófiai elméletnek sokkal inkább ajánlott igazodni az ilyen *természetes meggyőződésekhez,* mint azok megalapozásán vagy elutasításán fáradoznia. Amiről itt szó van, persze részben egy sajátos *filozófiai metodológia,*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

aminek a lényege, hogy a filozófiai elméletalkotásban nagy szerep hárul a *pre-filozófiai* vélekedéseinkre, azokra az *intuíciókra,* amelyekkel a filozófiai elméletektől függetlenül rendelkezünk, és amelyeket gyakran mozgósítunk ezen elméletek megítélése, elfogadása vagy elutasítása során. Kripke éppen ennek a jelentőségét hangsúlyozza, miközben olyan filozófiai fogalmak intuitív tartalmáról értekezik, mint a dolgok esszenciális és akcidentális tulajdonságai. Kicsit hosszabban idézem őt (1981/2007, 25–26.):

> [A] szakirodalomban azt is szokás állítani, hogy noha a szükségszerűség fogalma az intuícióinkra támaszkodik (egyes dolgokra úgy gondolunk, mint amelyek lehettek volna másként is, másokról meg nem gondoljuk, hogy lehettek volna másként is), ez a fogalom, illetve a szükségszerű és esetleges tulajdonságok közti különbség csupán azoknak a rossz filozófusoknak a fejéből pattant ki, akik (ha jól értem) nem vették észre, hogy ugyanarra a dologra számos különböző módon referálhatunk. Nem vagyok róla meggyőződve, hogy a szóban forgó filozófusok valóban nem vették ezt észre; az viszont távol van az igazságtól, hogy ennek az elképzelésnek (tudniillik hogy értelmesen megkülönböztethetjük egymástól a tárgy lényegi és akcidentális tulajdonságait, függetlenül a tárgy leírásától) ne lenne intuitív tartalma, vagy ne jelentene semmit a hétköznapi ember számára. Tegyük fel, hogy valaki rámutat Nixonra, és azt mondja: „Ez az a pasas, aki veszthetett volna." Valaki más erre azt mondja: „Nem így van az; ha »Nixon«-ként írod le, valóban veszthetett volna, de ha úgy írod le, mint a győztest, természetesen nem igaz, hogy veszthetett volna." Melyikük a filozófus, a nem-intuitív ember? Számomra nyilvánvaló, hogy a második. Neki filozófiai elmélete van. [...] Amikor azt kérdezzük, vajon szükségszerű vagy esetleges, hogy *Nixon* nyerte a választást, intuitíve azt a kérdést tesszük fel, vajon bizonyos tényellentétes helyzetekben *ez az ember* elvesztette volna-e a választást. Ha valaki azt gondolja, hogy a szükségszerű és az esetleges vagy akcidentális tulajdonság fogalma intuitív tartalom nélküli filozófiai fogalom, téved (és most ne foglalkozzunk azzal, léteznek-e *bármiféle* nem triviális szükségszerű tulajdonságok, csak a fogalom *értelmességének* kérdésére koncentráljunk). Tudom, vannak filozófusok, akik szerint nem számít döntő bizonyítéknak egy fogalom használata mellett, hogy a fogalom rendelkezik intuitív tartalommal. Én viszont perdöntő bizonyítéknak tartom. Tulajdonképpen elképzelni sem tudom, végső soron milyen erősebb bizonyíték szólhat bármi mellett.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

De miért olyan fontos Kripke számára az intuíciókra való hivatkozás? Meglehet, hogy ez a leginkább megfelelő és talán végleges válasz a kérdésre (és nem csak szerinte): azért, mert nagyon úgy tűnik, hogy nincs más alapunk arra, hogy egy dolog lényegéről fogalmat alkossunk magunknak, azaz hogy az esszenciális és akcidentális tulajdonságai között különbséget tegyünk, mint az, hogy intuitív alapon különbséget teszünk azon tulajdonságok között, amelyekkel a dolog szükségszerűen (vagyis minden tényellentétes helyzetben, avagy minden lehetséges világban) rendelkezik, és amelyekkel esetlegesen (vagyis az aktuális körülmények között) rendelkezik. Kripke tehát azért tartja ezen a ponton (a *de re* modális diskurzus értelmességének megőrzésére tett filozófiai kísérletnél) nélkülözhetetlennek az intuíciókra való hagyatkozást, mert ha a filozófiai elméletalkotás során kikerülnénk ezeket a filozófiától független vagy filozófiai elméleteket megelőző intuícióinkat, akkor csak körkörös definícióval tudnánk előrukkolni, és így elfogadhatatlan lenne az elmélet. Lássuk, miért.

Kripke tesz egy nagyon fontos különbséget az általunk referálásra használt tulajdonnevek és a határozott leírások között (természetesen ezt is intuitív alapon). E szerint nyugodtan kijelenthető, hogy a tulajdonnevek úgy viselkednek, mint a *merev jelölők,* a határozott leírások pedig *szinte* egyáltalán *nem*. (Az aritmetikában általában olyan leírásokkal van dolgunk, amelyek mereven jelölnek: például, „az a szám, aminek a köbgyöke 2", úgy tűnik, minden helyzetben a nyolcra referál; ellenben, ugye, a jól ismert „a Naprendszer bolygóinak száma" kifejezéssel, ami bizonyos tényellentétes helyzetekben, amelyekben a Nap körül nem nyolc bolygó kering, nem a nyolcra referál). A határozott leírások tehát *nem merev,* avagy, ahogy Kripke fogalmaz, *akcidentális jelölők*. Apropó: merev jelölő az a kifejezés, ami „minden lehetséges világban [amelyben a tárgy létezik] ugyanazt a tárgyat jelöli" (Kripke [1981/2007], 31.).

Mármost, a merev jelölőkre vonatkozóan Kripke egy *intuitív tesztet* vezet be: egy *n* kifejezés akkor és csak akkor funkcionál merev jelölőként, ha az „*n*" által jelölt dolog – amikor az „*n*" kifejezéssel referálok rá – nem létezhetne anélkül, hogy ne lenne *n,* és *n*-en kívül semmi más nem lehetne *n*. Vegyük Kripke példáját. Ha Richard Nixonra a „Nixon" névvel referálunk, akkor könnyedén beláthatjuk, hogy a név átmegy a teszten, és mereven jelöli Nixont, hiszen Nixon nem létezhetne anélkül, hogy ne lenne Nixon, és Nixonon kívül senki más nem lehetett volna Nixon. Ám ha Richard Nixonra az „az 1968-as elnökválasztás győztese" leírással referálok, akkor azt is könnyedén beláthatjuk, hogy a leírás nem megy át a teszten, és csupán akcidentálisan

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

jelöli Nixont, hiszen az 1968-as elnökválasztás győztese (noha nem lehetne más, mint az 1968-as elnökválasztás győztese) valaki más is lehetett volna, mint az, aki (történetesen) az 1968-as elnökválasztás győztese. Kevésbé kacifántosan: az 1968-as elnökválasztást Nixon nyerte, de más is megnyerhette volna, például Nixon demokrata párti kihívója: Hubert Humphrey. Vagyis van olyan lehetséges világ, amelyben az 1968-as elnökválasztást Humphrey nyerte (miközben olyan világ nincs, amelyben Nixon az nem más, mint Humphrey).

Két bekezdéssel korábban azt állítottam, hogy Kripke azon nézete, miszerint a tulajdonneveink másképp funkcionálnak, mint a határozott leírásaink, az intuícióinkon kell, hogy alapuljon, másképp körkörös lenne. Talán most már világosabb, hogy miért. Ha ugyanis nem lenne egy intuitív alapunk a különbségtevésre, akkor a világokon átívelő azonosság fogalmára kellene támaszkodni. A merev jelölő ugyanis az a kifejezés, amely minden lehetséges világban, amelyben létezik a kérdéses dolog (tárgy vagy személy), ugyanarra a dologra referál. Hogyan tehetnénk meg ezt anélkül, hogy nem biztosítottuk előzetesen a *de re* modalitás leginkább problémásnak tűnő fogalmának, a világokon átívelő azonosságnak olyan definícióját, amely biztosítja a világokon átívelő azonosság kritériumát? Hogy érvelhetünk amellett, hogy egy kifejezés ugyanarra a dologra referál, ha nincsen filozófiailag megalapozott fogalmunk arra vonatkozóan, hogy mit jelent azonosnak lenni más világokban? Kripke szerint ezek a kérdések azért nem okoznak számára problémát, mert épp ellenkezőleg, a világokon átívelő azonosság fogalma az, amit a merev jelölők intuitív fogalmával kiválóan meg lehet alapozni.

> Vannak, akik azt állítják: csak akkor használhatjuk értelmesen a merev jelölő fogalmát, ha előzetesen rögzítettük a „világokon átívelő azonosság kritériumát". Ezeknél a filozófusoknál a lekvár keveri a nagymamát: éppen *azért* nem jelent számunkra problémát a „világokon átívelő azonosítás", *mert* (mereven) referálunk Nixonra, és kikötjük, arról beszélünk, mi történhetett volna *vele* (bizonyos körülmények között). (Kripke [1981/2007], 32.)

Kripke arra mutat rá, hogy mivel úgy tartják, hogy egy dologra nézve a világokon átívelő azonosság kritériumát tisztán kvalitatív jellemzéssel, vagyis a dolog bizonyos tulajdonságainak rögzítésével biztosíthatjuk, ezért minden lehetséges világban ezeket a tulajdonságokat kell elsődlegesen megtalálnunk ahhoz, hogy garantálhassuk a dolog azonosságát. De éppen ez az, ami a gondot okozta (lásd Quine és Chisholm érveit), mert hát nagy kérdés,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

hogy mely tulajdonságok is lennének ezek és hogyan ismerhetjük fel ezeket más világokban, főleg, ha ezek a világok episztemikusan elérhetetlenek a számunkra. Ezért javasolja azt Kripke, hogy a világokon átívelő azonosság tesztjének ilyen jellegű próbálkozásaival érdemes felhagynunk.

> Ismétlem: *(i)* általában véve a dolgokat nem „felismerjük" a tényellentétes helyzetekben, hanem kikötjük, hogy léteznek; *(ii)* a lehetséges világokat nem tisztán kvalitatív módon kell megadnunk, mintha távcsövön át figyelnénk őket. [...] [A]nnak, hogy egy tárgy milyen tulajdonságokkal rendelkezik az összes tényellentétes helyzetben, semmi köze nincs ahhoz, milyen tulajdonságok alapján azonosítjuk őt az aktuális világban. (Kripke [1981/2007], 32.)

Mint láttuk, Kripke intuitív alapon tesz különbséget nemcsak az esszenciális és akcidentális tulajdonságok között, hanem a merev és az akcidentális jelölők között is. Azzal, hogy az esszencializmust teljesen értelmes, a hétköznapi megfontolásainkon alapuló, vagy ha úgy tetszik, a józan észből fakadó filozófiai nézetnek fogja fel, egyúttal azt is sikerül kikerülnie, hogy olyan problémákkal kelljen szembesülnie, amelyek Quine-t és Chisholmot az esszencializmus tarthatatlanságának kimondására sarkallták. És ami Kripke számára talán még nagyobb kihívás volt: képes volt oly módon értelmesnek feltűntetni a *de re* modális diskurzust és az attól elválaszthatatlan esszencializmust, hogy egyúttal alternatívát kínáljon a nem sokkal korábban napvilágot látott elméleti és az övénél jóval technikaibb megoldásra: David Lewis hasonmáselméletére.[8] Most vegyük szemügyre részletesen ezt az elméletet, kitérve annak előnyeire és hátrányaira.

4. Világokon átívelő azonosság helyett hasonmások

Úgy tűnik, komoly nehézséget okoz amellett kitartani, hogy egy individuum ugyanaz az individuum maradhat, ha megpróbáljuk több világon keresztül is nyomon követni. Talán jobban járnánk, ha az azonosság helyett más viszonyra alapozva próbálnánk a dolgok lehetséges módon való alakulásáról számot

[8] Többek között a merev jelölők bevezetésének intuitív alapjairól, valamint Kripke elméletének egyéb, filozófiailag fontos fejleményeiről, mint amilyen, például, a *metafizikai* szükségszerűség *logikai* vagy *verbális* szükségszerűségről való leválasztása, vagy a szükségszerű *a posteriori* igazságok („Alkonycsillag = Hajnalcsillag"), illetve a kontingens *a priori* igazságok („A párizsi méterrúd 1 méter hosszú") bevezetése, most részletesebben nem foglalkozhatom, de magyarul alapos és világos elemzést nyújt Zvolenszky 2007.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

adni. Nem árt hangsúlyozni, hogy amikor az azonosság feladásáról beszélünk, akkor kifejezetten a világokon átívelő azonosságról van szó, és nem magáról az azonosságról. Sőt, mint láttuk, a világokon átívelő azonosság fogalmától azért érdemes megszabadulni, mert máskülönben az azonosság fogalma és az e fogalommal kapcsolatos elvek, különös tekintettel az azonosak megkülönböztethetetlenségének elvére *(AM),* nem maradhatnának sértetlenek. Hogy mekkora árat kell fizetnünk azért, hogy feladjuk a világokon átívelő azonosság fogalmát, egyáltalán fel kell-e adnunk, más szóval, tényleg olyan súlyos problémákkal jár-e együtt a világokon átívelő azonosság fenntartása, mint amelyekkel fentebb, a 3.2. szakaszban találkoztunk, alább megpróbáljuk kideríteni. A kérdés jelen pillanatban az, hogy milyen fogalommal válthatjuk le az azonosságot abban az esetben, amikor egy individuum lehetséges alakulásának módjairól továbbra is a lehetséges világok fogalmi eszköztárával kívánunk számot adni. Amire szükségünk van, az egy azonossághoz közeli, de kevésbé merev reláció. Talán nem is kell sokat keresgélni.

Ha szabad magam így kifejeznem: a *hasonlóság* sok tekintetben hasonlít az azonosságra. Ugyanakkor a két reláció természetében mégis van egy fontos, a filozófiai elméletalkotás és jelen vizsgálódásunk szempontjából különösen nagy relevanciával bíró különbség. Miközben, mint arra kitértünk, az azonosság egy úgynevezett ekvivalencia-reláció, vagyis egyszerre reflexív, szimmetrikus és tranzitív, a hasonlóság *nem* az. Amikor a hasonlóság formális tulajdonságait vesszük számba, akkor *általában* olyan relációként határozzuk meg, amely *reflexív,* mivel minden dolog hasonlít saját magára, továbbá, *szimmetrikus,* hiszen ha *a* hasonlít *b*-re, akkor *b* is hasonlít *a*-ra, de *nem-tranzitív,* mivel nem szükségszerű, hogy ha *a* hasonlít *b*-re és *b* hasonlít *c*-re, akkor *a*-nak is hasonlítania kell *c*-re.

A hasonlóság persze olykor *tranzitív* reláció: három különböző dolog, *a, b* és *c,* ha egy bizonyos színárnyalattal rendelkeznek, akkor színüket tekintve egyaránt hasonlítanak egymásra. Ám a hasonlóság olykor *intranzitív* relációként viselkedik, amit a legkönnyebb úgy belátni, hogy ha *a* bizonyos, mondjuk, *M* mértékben hasonlít *b*-re, és *b* ugyanígy *M* mértékben hasonlít *c*-re, akkor ebből az következik, hogy *a* nem hasonlíthat *M* mértékben *c*-re. Nem arról van szó tehát, hogy a hasonlóság intranzitív reláció lenne, csupán arról, hogy bizonyos esetekben tranzitív relációként viselkedik, más esetekben viszont intranzitív relációként, vagyis a hasonlóság nem egyértelműen tranzitív, azaz nem-tranzitív reláció.

Egyetlen kivétel van: az *egzakt* vagy *pontos* hasonlóság. Két vagy több hidrogénatom, vízcsepp, tojás vagy kockacukor szinte tökéletesen hasonlí-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tanak egymásra, amennyiben *minden intrinzikus tulajdonságukban megegyeznek,* avagy egymás *duplikátumai.* Az egzakt hasonlóság pedig mindazokkal a formális tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek az azonosságot jellemzik, hiszen a reflexív és a szimmetrikus jelleg mellett ez a reláció tranzitív is. Az ugyanolyan méretű és színárnyalatú kockacukrok ugyanolyan mértékben hasonlítanak egymásra. Ennek ellenére a pontos hasonlóság, nyilvánvalóan, nem azonosság. Az azonosság kizárólag egy dolog önmagához való viszonya, a hasonlóság, lehet akármilyen pontos, alapvetően egy dolog más dolgokhoz való viszonya.[9]

Noha azzal kezdtem, hogy a hasonlóság több formális tulajdonság tekintetében nagyon is hasonlít az azonosságra, most érdemes kitérnünk a két reláció közti lényeges különbségekre is. Először is, miközben az azonosság nem tűri a *fokozatiságot,* hiszen nem lehet valami többé vagy kevésbé azonos saját magával, a hasonlóság, legalábbis az esetek nagy részében, vagyis a pontos hasonlóság eseteit leszámítva, alapvetően fokozati reláció, egy dolog csak *bizonyos mértékben,* többé vagy kevésbé hasonlít egy másikra. Másodszor pedig, túl azon a nyilvánvaló tényen, hogy szemben az azonossággal, amely mindig önazonosság, vagyis nem állhat fenn két vagy több dolog között, miközben a hasonlóság *bármennyi* dolog között fennállhat, van egy másik következménye is annak, hogy a hasonlóság nem olyan szigorú reláció, mint az azonosság: tekintve, hogy mindig csak *bizonyos szempontból* beszélhetünk hasonlóságról, ezért ez a fajta kontextusérzékenység rendkívül *flexibilissé* teszi a hasonlóság relációját. Ennek filozófiai jelentőségét elsősorban David Lewis használta ki a hasonmáselméletének kidolgozása során. Lássuk, hogyan.

4.1. Lewis hasonmáselmélete

A lehetséges világok Lewis (1968/2022, 1973/2022, 1986a) által részletesen kidolgozott nézete szerint akárhány módja is legyen a dolgok lehetséges alakulásának, mindegyiknek megfelel egy konkrétan létező világ, amelyben ezek a lehetőségek valódi jellemvonásokként, történésekként, eseményekként a szóban forgó világ részét képezik. Amikor arról beszélünk, hogy egy dolog bizonyos módon *alakulhatott volna,* akkor a kijelentésünk lefordítható egy másikra, amelyben arról beszélünk, hogy van egy, a mi világunkhoz *többé-kevésbé* hasonlító másik világ, egy másik konkrét univerzum, amelyben valami

[9] A hasonlóság formális tulajdonságainak egy meglehetősen részletes és világos elemzését nyújtja Rodriguez-Pereyra (2002, 69–79.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ezen a bizonyos módon *alakult*. Egyszerűbben fogalmazva: ami megtörténhet (mondjuk a mi világunkban), az meg is történik (egy másik világban).

A párhuzamosan létező univerzumok ezen elméletének, ahogy az kötetünkben már kifejtésre került (lásd Tuboly Ádám Tamás bevezetését), van egy sajátos, sokak által sajnálatosnak tartott fejleménye, tudniillik az, hogy a világok el vannak szigetelve egymástól. Mivel a világok izoláltsága szó szerint azt jelenti, hogy nincs átfedés a világok között, ezért arról sem beszélhetünk, legalábbis szó szerint biztosan nem, hogy bármi, beleértve saját magunkat is, világokon átívelő individuum legyen. Lewis valójában egyetlen alapvető relációt ismer el két vagy több dolog között: a *téridőbeli kapcsolatot*.[10] Ha viszont ez az egyetlen reláció, ami fennállhat két dolog között, és az összes téridőben összekapcsolódó dolgot magukba foglaló világok egymástól izoláltan – térben és időben nem érintkezve egymással – léteznek, akkor ebből az következik, hogy egyetlen világ lakója sem létezhet egy másik világban. Ezek szerint, ha x V_1 világ*ban* létezik és y V_2 világ*ban* létezik, akkor *lehetetlen,* hogy $x = y$, vagyis x és y között *nem* állhat fenn a világokon átívelő azonosság relációja, vagyis *nincsenek* világokon átívelő individuumok. De akkor milyen kapcsolatban lehetnek egymással az eltérő világok lakói? Lássuk, hogyan válaszol maga Lewis (1968/2022, e kötetben, 194.):

> Míg néhányan azt mondanák, hogy számos olyan világban létezünk, amelyben némileg eltérő tulajdonságaink vannak és némileg eltérő dolgok történnek velünk, én jobban szeretem azt mondani, hogy kizárólag az aktuális világban létezünk, azonban vannak hasonmásaink más világokban. A hasonmásaink nagyon hasonlítanak ránk, tartalmi és kontextust érintő szempontok alapján egyaránt. Sokkal jobban hasonlítanak ránk, mint más dolgok azokban a világokban. Ennek ellenére nem teljesen azonosak velünk. Ugyanis mindegyikük a saját világában van, és csak mi vagyunk itt az aktuális világban. Pongyolán

[10] Ez egyébként a radikális hume-ianizmusából fakad, miszerint „minden, ami ebben a világban létezik, csak egyetlen apró dolog, és azután egy másik" (Lewis [1986b], xi.). Nincsenek modális, értsd, szükségszerű kapcsolatok ezen apró dolgok, mondjuk, a pontszerű elemi részecskék között, kizárólag a köztük lévő téridőbeli távolság az, ami összeköti őket egymással. A világot tehát úgy kell elképzelnünk, mint egy nagy, a legnagyobb mozaikot, amelynek a legapróbb darabkái, köszönhetően az őket jellemző intrinzikus tulajdonságoknak (a mozaikdarabok alakja, mérete és színe) és a tér(idő)beli elhelyezkedésüknek, teljes mértékben meghatározzák a mozaik egészét. Ugyanez érvényes a világra is, a világot alkotó legelemibb részecskék intrinzikus tulajdonságai és téridőbeli elhelyezkedése meghatározza a világ egészének alakulását. A koncepció hume-ánus jellege annak köszönhető, hogy Lewis, ahogy szerinte Hume is, tagadja, hogy a világnak lenne modális karaktere. A világunk nem tartalmaz sem lehetőségeket, sem szükségszerűségeket. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne adhatnánk számot arról, hogy milyen lehetne vagy milyennek kell lennie ennek a világnak.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> fogalmazva azt is mondhatnánk, hogy a más világhoz tartozó hasonmásaink nem mások, mint mi, hogy ők és mi azonosak vagyunk, de ez az azonosság éppúgy nem szó szerinti azonosság, ahogy a mai és holnapi önmagunk közötti azonosság sem az. Helyesebb lenne azt mondani, hogy a hasonmásaink azok az emberek, akik mi *lettünk volna,* ha a világ másképp alakult volna.

Lewis ötlete tehát a következő: a világokon átívelő azonosság filozófiailag igencsak problémás fogalma helyett egy jól ismert, világos és feltehetően jóval kevésbé problémás reláció fogalmát állítja szolgálatba mint alapvető, magyarázó fogalmat: a hasonlóságét. Ha x V_1 világban létezik és y V_2 világban létezik, akkor – mint láttuk, Lewis lehetséges világokról szóló koncepciójából következően – x és y között nem állhat fenn azonosság, de minden további nélkül fennállhat hasonlóság. Magyarul, x és y, amennyiben más világok lakói, legfeljebb egymás *hasonmásai* lehetnek. Tehát a hasonlóság és a hasonmás-reláció, szemben az azonossággal, lehet világokon átívelő reláció, mivel a hasonlóság két vagy több dolog között is fennállhat, szemben az azonossággal, ami kizárólag egy bizonyos dolog önmagához való viszonya lehet.

Félreértés ne essék, Lewis, amikor a világokon átívelő azonosság helyett bevezeti a hasonmás-relációt, egy pillanatig sem kívánja tagadni a *de re* modalitást. A világokon átívelő azonosság fogalmának kiküszöbölésével ugyanis nem amellett kíván állást foglalni, hogy ne lehetne értelmesen és megoldhatatlannak tűnő filozófiai problémáktól mentesen beszélni arról, hogy egy dolog létezése alakulhatna máshogy is, mint ahogy ténylegesen alakul(t). Tehát nem akarja eliminálni a *de re* modális beszédmódot, szemben Quine-nal, hanem szeretné megőrizni azt mint a nyelvi reprezentációk egy problémátlan és gyakorlatilag hasznos módját. Ugyanakkor nem akarja azt sem, egyetértve Quine-nal, hogy a modális nyelvhasználat legjobb interpretációjára való törekvés egyúttal a számunkra jól ismert extenzionális logika feladásával járjon együtt. Lewis éppen ezért az intenzionális kvantifikált modális logika helyett egy olyan extenzionális logika kidolgozására tesz kísérletet, amelynek elméleti keretét az általa *axiomatikus* rendszerként kidolgozott *hasonmáselmélet* biztosítja. Lewis ezen kísérlete természetesen elválaszthatatlanul össze van kötve azzal az általános érvényű redukcionista törekvéssel, miszerint az ontológiánkat meg kell védenünk a kétséges természetű modális entitások – lehetőségek, szükségszerűségek, lehetetlenségek – létezésének elismerésétől. Más szóval: Lewis szerint a modális kijelentéseinkkel egyáltalán nem az aktuális világ modális tényeiről, hanem más világok *nem modális* tényeiről számolunk be. Lewis hisz abban, hogy ezt ideológiai szinten el tudjuk érni

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

a modális nyelv *nem modális* nyelvre, nevezetesen a hasonmáselmélete által bevezetésre került nyelvre való lefordításával. Ahogy ő fogalmaz (1968/2022, e kötetben, 196.): „Úgy tűnik, hogy a hasonmáselméletnek és a kvantifikált modális logikának ugyanaz a tárgya; mintha a modális diskurzusunkat egymással rivalizáló módokon is formalizálhatnánk. Ebben az esetben lefordíthatóknak kellene lenniük egymásra, s valóban azok is."

Noha Lewis egy axiomatikusan felépített, extenzionális logikai rendszerként mutatja be a hasonmáselméletet – amelynek elsődleges feladata a kvantifikált modális logika alternatíváját nyújtani úgy, hogy a kvantifikált modális logika kijelentéseinek extenzionális logikai fordítását kínálja –, azt is hangsúlyozza, hogy egy *elméletről* van szó, amelynek lényege, hogy problémákat oldjon meg, és más filozófiai elméletekkel konkuráljon. Azt, hogy filozófiai elméletként milyen előnyökkel (és persze hátrányokkal) jár együtt a hasonmáselmélet, Lewis (1986a) 4. fejezete dolgozza ki nagy részletességgel, amire alább röviden még kitérek. De vegyük most egy kicsit közelebbről is szemügyre a hasonmás-relációt alapvető fogalomként kezelő hasonmáselmélet kiinduló feltevéseit. Lewis (1968/2022) a következő nyolc posztulátumra alapozva dolgozza ki az elméletét (most mellőzve a formalizálást nem a legegzaktabb, de – reményeim szerint – a legérthetőbb alakban mutatom be őket):

(P1) Minden dolog kizárólag valamely világban van (avagy egyetlen olyan dolog sem létezik, ami ne lenne egy világban).
(P2) Minden dolog kizárólag egyetlen világban van (avagy egyetlen dolog sem létezik több mint egy világban).

(P2) különösen fontos posztulátum, hiszen gyakorlatilag ez mondja ki, hogy Lewis elméletében nincs helye a világokon átívelő azonosságnak; ezt a posztulátumot éppen ezért nevezhetnénk a *világhoz kötött individuumok* posztulátumának is.

(P3) Minden olyan dolog, amely egy másik dolog hasonmása, valamely világban van.
(P4) Minden olyan dolog, amelynek van hasonmása, valamely világban van.

(P3) és *(P4)* csak annyit mond, hogy a dolgok és hasonmásaik (minden dolog lehet egy másik dolog hasonmása, ami nem jelenti azt, hogy minden dolog-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

nak minden világban van hasonmása) egyaránt világokban léteznek. Ez a két posztulátum arról még nem szól, hogy a dolgok és hasonmásaik lehetnek-e egy világon belül. Ennek tisztázására is szolgál két újabb posztulátum:

(P5) Egy dolog egy adott világban egyetlen másik dolognak sem lehet hasonmása.
(P6) Egy dolog egy adott világban kizárólag saját maga hasonmása.

(P5) és *(P6)* bizonyos értelemben arról szól, hogy a hasonmás-reláció fennállása szempontjából lényeges a hasonlóság mértéke. Ha azt vesszük, hogy egy *x* dolognak az az *y* dolog a hasonmása, ami egy világban (a releváns szempontok alapján) a legjobban hasonlít *x*-re, akkor abban a világban, amelyben *x* létezik, ez az *y* hasonmás kizárólag maga *x* lehet, vagyis egy adott világon belül mindenki saját maga hasonmása, és abban a világban nem tud más hasonmása lenni. Végül pedig:

(P7) Van olyan világ, amelyben kizárólag aktuális dolgok vannak.
(P8) Vannak olyan dolgok, amelyek aktuálisak.

Mint Lewis megjegyzi, *(P2)* és *(P8)* együttesen maga után vonja, hogy *egyetlen* olyan világ létezik, amelyet *(P7)* említ: az *aktuális* világ. Ezzel világossá teszi, hogy az aktuális dolgok is olyanok, amelyek egyetlen világban, nevezetesen az aktuális világban vannak, és nem léteznek más világokban, amiből az is következik, hogy az aktuális dolgok hasonmásai maguk nem lehetnek az aktuális világ, avagy a mi világunk részei, vagyis kizárólag más világok lakói lehetnek.

Magáról a hasonmások között fennálló hasonlósági relációról Lewis a következőket állítja (1968/2022, e kötetben, 194.):

> A hasonmás-reláció egy hasonlósági reláció. Ezért pontosan annyira problémás, amennyire az összes többi hasonlósági reláció: szempontok sokaságából fakadó hasonlóságok és különbözőségek eredménye, a különféle szempontok fontosságával és a hasonlóságok mértékével súlyozva.

Fentebb már kitértünk az azonosság és a hasonlóság közti egyezésekre és eltérésekre. Ez alapján világosan látszik, hogy a hasonlóság, szemben az azonossággal, nem egy konstans, állandó és változatlan reláció. Ellenkezőleg: nagyon is *képlékeny, ingatag* és *változékony* relációról van szó. Probléma-e ez? Attól függ persze, hogy mit akarunk kezdeni elméleti szinten a hasonlóság-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

gal. Lewis a hasonlóság ingatagságát, szempontoktól és mértékektől való függését minden további nélkül kihasználja a modalitásról alkotott elméletében, hiszen tökéletesen megfelelőnek találja a modális kifejezések kontextusérzékenységének tisztázása során (erről kicsit bővebben lásd a 4.3. szakaszt).

Mindezek után, íme, egy kísérlet a hasonmás lewisi értelemben vett definiálására: valamely V_2 világban *x* akkor és csak akkor hasonmása a V_1 világbeli *y*-nak, ha V_2-ben *x* az, ami a *legtöbb releváns szempontból* és a *legnagyobb mértékben* hasonlít *y*-ra. Lewis sokkal pontosabban fogalmaz (1973, 39.):

> [V]alaminek egy adott világban azok az ott létező dolgok a hasonmásai, amelyek eléggé hasonlítanak rá az intrinzikus minőség és az extrinzikus relációk lényeges vonatkozásaiban, és amelyeknél semmi sem hasonlít rá jobban az ott létező dolgok közül.

Ezen a ponton érdemes megemlítenünk, hogy Lewis a hasonmás-reláció esetében nem egészen ugyanazokat a formális tulajdonságokat ismeri el, mint amiket általában a hasonlóságnak szoktunk tulajdonítani. A nagy különbség a hasonlóság fentebb megállapított formális tulajdonságai tekintetében a következő: a hasonmás-reláció, akárcsak a hasonlóság, *reflexív* és *nem-tranzitív,* de, szemben a hasonlóság hagyományos felfogásával, miszerint az szimmetrikus reláció, a hasonmás-reláció, legalábbis Lewis szerint, *nem-szimmetrikus,* vagyis előfordulhat, hogy a hasonmás-reláció *aszimmetrikus* viszonyként áll fenn két eltérő világban létező hasonmás között. Vegyünk egy példát. Tegyük fel, hogy egy V_1 világbeli testvérpár mindkét tagjára, *X*-re és *Y*-ra egy bizonyos V_2 világban egyetlen *XY* személy hasonlít a legtöbb releváns szempontból a legnagyobb mértékben. Ez alapján kijelenthetjük, hogy V_2-ben *XY X*-nek és *Y*-nak is hasonmása. Most pedig tegyük fel, hogy a V_2-beli *XY*-ra *Y* egy bizonyos szempontból jobban hasonlít, mint *X*. Eszerint *XY*-nak egyetlen hasonmása van V_1-ben: *Y*. Magyarán, *X*-nek hasonmása *XY,* de *XY*-nak nem hasonmása *X,* vagyis köztük a hasonmás-reláció aszimmetrikus, miközben *Y* és *XY* között szimmetrikus.[11]

De miért is olyan lényeges ez az új hasonmáselméleti megközelítés Lewis számára? Az elsődleges szempont számára 1968-ban még az volt, hogy a

[11] Allen Hazen ezen a ponton nem osztja Lewis véleményét, ugyanis amellett érvel, hogy bizonyos ellenpéldák kivédésére Lewis jobban járna, ha a hasonmás-relációt, a hasonlóság általánosan elismert formális tulajdonságaihoz hasonlóan, szimmetrikus relációként tudná kezelni. Ehhez persze arra lenne szükség, hogy felhagyjunk „azzal a Lewis által támasztott igénnyel, mely szerint egy hasonmásnak sokkal jobban kell hasonlítania arra, aminek a hasonmása, mint bármi másnak a (hasonmás) világában" (1979/2022, e kötetben, 247.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kvantifikált modális logikát megkerülve, az extenzionalitást megőrizve, számot adjon a *de re* modális diskurzusról. Ehhez pedig szüksége volt arra, hogy a kvantifikált modális logikai kijelentésekre nézve kidolgozzon egy olyan fordítási sémát, amellyel azok lefordíthatókká váltak egy *nem modális* elméleti nyelvre, nevezetesen a hasonmáselmélet nyelvére. Ha más szempontokra is kíváncsiak vagyunk, előre kell ugranunk az időben, ugyanis ezekre később, az 1986-os *On the Plurality of Worlds* oldalain tér ki kellő részletességgel. Csak a rend kedvéért röviden vázolom az egyik legfontosabbat ezek közül.

Túl azon, hogy úgy tűnik, kizárólag a hasonmáselmélet kompatibilis Lewis lehetséges világokra vonatkozó konkretista realizmusával (hozzá kell tenni, nemcsak azzal kompatibilis, hanem a világokat *absztrakt* entitásokként kezelő *ersaztista* realizmusokkal is), a hasonmáselmélet bevezetése azért is elengedhetetlen, mert Lewis szerint a konkrét univerzumokként felfogott lehetséges világok és lakóik, a lehetséges individuumok, egyúttal maguk is *reprezentálnak*. A világok azt reprezentálják, hogy miképpen alakulhattak volna másképp a dolgok, akár a mi aktuális világunkban, akár más világokban (a mi világunk is reprezentál, mégpedig azt, hogyan alakulnak a dolgok ténylegesen, ami egyúttal más világok lehetséges alakulása). Például az, hogy lehetségesek kék hattyúk, azt jelenti, hogy van olyan világ, amelyben igaz az, hogy vannak kék hattyúk. Ez a másik világ pedig oly módon reprezentálja igaz módon a kék hattyúk létezését, hogy a kék hattyúk valóban *léteznek abban a világban,* avagy a szóban forgó világ *valódi részét képezik.* Eddig rendben vagyunk. Amikor ugyanis arról beszélünk, hogy lehetségesek kék hattyúk, akkor egy általános tényről beszélünk, vagyis „egyszerű" *de dicto* modalitásról van szó, még senkit nem próbálunk más világokban nyomon követni. De mi van akkor, ha egy bizonyos konkrét dolog kapcsán vagyunk kíváncsiak arra, hogyan reprezentálhatjuk hasonlóképpen a dolog más módon való létezését? Mi a helyzet a *de re* módon való reprezentálással?

Elevenítsük fel, amit korábban a 2. szakaszban egyszer már megkíséreltünk végiggondolni. Például, ebben a világban igaz az rám nézve, hogy én írom ezt a bevezető tanulmányt, vagyis, mondhatnánk, az aktuális világ azt reprezentálja, hogy én vagyok ennek a bevezető tanulmánynak a szerzője, mégpedig úgy, hogy mint e tanulmány szerzője vagyok része ennek a világnak. Azonban ezt a tanulmányt írhatta volna más is, mondjuk Ön, tisztelt Olvasó, vagyis egy másik világban, abban, amelyben Ön veti papírra e sorokat, igaz Önre nézve, hogy Ön írja ezt a tanulmányt (pontosabban e tanulmány hasonmását), vagyis az a másik világ e bevezető tanulmány (hasonmásának) szerzőjeként reprezentálja Önt. Így is mondhatjuk: *az aktuális világ szerint*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(igaz, hogy) én vagyok e tanulmány szerzője, *egy másik világ szerint* viszont (az igaz, hogy) Ön az. Na de, ha azt vesszük, hogy a kék hattyúk létezését reprezentáló világnak a kék hattyúk a részeit képezik, akkor bizonyára ebből az következik, hogy annak a világnak, amely úgy reprezentálja Önt, mint e tanulmány szerzőjét, engem pedig, mint az olvasóját, Ön is, ahogy jómagam is, a részei vagyunk; Ön mint a tanulmány szerzője, én pedig mint az olvasója, a lényeg, hogy mindketten létezünk a másik világban is. Ez pedig azt jelenti, hogy világokon átívelő individuumok vagyunk, és a világok (ha máshogy nem is, rajtunk keresztül) átfedésben vannak egymással. Dehát az előbb tértünk ki arra, hogy Lewis elmélete nem tűri az olyan konkrét entitások világokon átívelő individuumként való létezésének elismerését, mint amilyenek mi magunk is vagyunk. Így egyértelmű, hogy Lewis nem fogadhatta el azt a nézetet, mely szerint a világok kizárólag akkor reprezentálják más dolgok létezését vagy a dolgok másképp való létezését, ha a szóban forgó, valamilyen lehetséges módon reprezentált dolgok más világokban (mint azok részei) léteznek. Mi hát a megoldás? A megoldást természetesen a hasonmáselmélet nyújtja: egy dolog valamely más világbeli hasonmása az, ami a szóban forgó dolog alakulásának lehetséges módjait reprezentálja, méghozzá, mint alább látjuk, nem a reprezentált dolog világában létezőként, de a reprezentálás feladatára talán a leginkább alkalmas módon.

Lewis (1986a, 194.) a következő analógia segítségével mutatja be a hasonmáselméletének elfogadására motiváló *reprezentáció in absentia,* más szóval, a *nem jelen lévőként,* avagy *távollétében való reprezentálás* ötletét:

> Van egy jobb módja annak, hogy egy valódi világ, Humphrey-ra vonatkozóan, azt reprezentálja, hogy létezik. Más világokban Humphrey ugyanúgy reprezentálható *in absentia,* mint ahogyan ebben a világban is reprezentálható múzeumokban. A múzeumban egy viaszfigura is reprezentálhatja Humphrey-t, vagy jobb esetben akár egy animált szimulákrum is. Egy másik világ még ennél is jobb lehet: részként rendelkezhet egy saját Humphrey-val, a mi Humphrey-nk hús-vér hasonmásával, egy olyan emberrel, aki nagyon hasonlít Humphrey-ra, mind származását, mind intrizikus karakterét vagy történelmi szerepét illetően. Azzal, hogy egy világ rendelkezik egy ilyen résszel, Humphrey-t – vagyis a mi világunk Humphrey-ját, akit mi, a világtársai, egyszerűen Humphrey-nak nevezünk – *de re* reprezentálja, hogy Humphrey létezik és így és így tesz. A múzeumban lévő karjával integető szimulákrum úgy reprezentálja Humphrey-t, mint aki integet. A karjával integető vagy az amerikai elnökválasztást megnyerő más világbeli Humphrey úgy reprezentálja az e világbeli

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> Humphrey-t, mint aki integet vagy megnyeri az elnökválasztást. Ennek köszönhető, hogy Humphrey – a mi Humphrey-nk – a másik világ szerint integet vagy győz. Ez az általam preferált, hasonmáselméleti válasz arra a kérdésre, hogy egy világ hogyan reprezentál *de re.*

4.2. Hasonmások és esszenciális tulajdonságok

A hasonmáselméletre nézve különösen érdekes kérdés, hogy miképp kezeli az esszencializmust. Lehet-e valaki esszencialista, ha elfogadja Lewis hasonmáselméletét? Képes-e egyáltalán a hasonmáselmélet számot adni az esszenciális tulajdonságokról? Lewis szerint minden további nélkül. Quine-ra utalva így fogalmaz (1968/2022, e kötetben, 200.):

> [A]z esszencializmusban nincs semmi kivetnivaló. Tényleg módunkban áll azt mondani egy tulajdonságról, hogy az egy dolog esszenciális tulajdonsága, függetlenül attól, hogy miképp határoztuk meg a dolgot, és függetlenül attól is, hogy a tulajdonság analitikusan következik-e a dolog valamely vagy akár összes további meghatározásából.

De miért olyan egyértelmű az, hogy Lewis hasonmáselmélete gond nélkül ad számot az esszenciális tulajdonságokról? Mint majd látjuk, egyáltalán nem az (lásd Alvin Plantinga tanulmányait e kötetben, különösen a másodikat), ám Lewis valóban kínál egy nagyon elegáns és bizonyos értelemben számos előnnyel kecsegtető választ a kérdésre. Íme, a hasonmáselméleti válasz (1968/2022, e kötetben, 203.):

> Röviden: egy dolog esszenciális tulajdonsága olyan tulajdonság, amellyel a dolog összes hasonmása rendelkezik. Valószínűleg az összes hasonmásod ember; ha így van, akkor esszenciálisan ember vagy. Még ennél is valószínűbb, hogy az összes hasonmásod rendelkezik testtel; ha így van, akkor esszenciálisan rendelkezel testtel.

Tegyük fel tehát, hogy a már többször emlegetett Hubert Humphrey lényegi tulajdonsága, hogy ember. Ez a lewisi hasonmáselméletben a következőt jelenti: minden olyan világban, amelyben Humphrey-nak létezik hasonmása, az ember. (Ha az emberre természeti fajtaként, avagy biológiai fajként gondolunk, akkor Humphrey összes hasonmása ugyanazon biológiai faj egyede,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

mint a mi világunk Humphrey-ja, ami persze megkívánja azt is, hogy az összes olyan világ, amelyben Humphrey hasonmása ember, biológiai történetét tekintve is hasonló legyen a mi világunkhoz.) Ez alapján meghatározhatjuk Humphrey teljes *lényegét* is: ez Humphrey azon *tulajdonságainak halmaza* (bármik is legyenek ezek a tulajdonságok a testtel rendelkezés és embernek levés tulajdonságai mellett), amelyben minden hasonmásával osztozik. Természetesen Humphrey akcidentális tulajdonságai, mint az 1968-as elnökválasztás vesztesének levés vagy az Egyesült Államok 38. alelnökének levés, olyan tulajdonságai, amelyekkel az összes hasonmásai közül csak néhánnyal vagy csupán egyetlen eggyel (beleértve saját magát) osztozik.

Ezen a ponton felmerülhet a kérdés: Lewis teljes mértékben elköteleződött-e az arisztotelészi esszencializmus mellett? A válasz: egyáltalán nem. Pontosabban fogalmazva: ha valaki akar, akkor *lehet* esszencialista úgy is, hogy közben Lewis hasonmáselméletét fogadja el, ugyanis az elmélet képes a saját teoretikus nyelvén tisztázni azt, hogy mit jelent egy dolog számára esszenciális tulajdonságokkal rendelkezni. Tehát, ha Lewis meggyőzött minket a hasonmáselméletének nagy kifejező és magyarázó erejéről, és ragaszkodunk az arisztotelészi esszencializmushoz is, nem kell egyiket sem feladnunk, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy nincs egyik nézet a másik nélkül. Éppen ezért Lewis (1983, 42.), az e kötetben is olvasható hasonmáselméleti cikkéhez írt utószavában, a hasonmáselmélet hívét az arisztotelészi esszencializmus „hamis barátjaként” jellemzi.

> Semmiképp sem vagyok az „arisztotelészi esszencializmus” őszinte buzgalomról tanúskodó védelmezője. A dolgok lényegei ugyanis csak annyiban tekinthetők rendezettnek, amennyiben a hasonmás-reláció is az, márpedig a hasonmás-reláció egyáltalán nem az. Ahogy valamennyi komparatív átfogó hasonlósági reláció, ez is nagymértékben meghatározatlan *(1)* a tekintetben, hogy a hasonlóság és a különbözőség mely szempontjai számítanak egyáltalán, *(2)* a figyelembe vett szempontok relatív súlyát illetően, *(3)* a hasonlóság minimálisan szükséges mértékét illetően, és *(4)* a tekintetben is, hogy milyen mértékben eliminálju az eléggé hasonló jelölteket, ha erősebb igényekkel fellépő versenytársak megelőzik őket.
>
> Továbbá, ahogy általában a homályosság *[vagueness],* úgy a hasonmás-reláció – és így általában a lényeg és a *de re* modalitás – homályossága is pragmatikai nyomásnak lehet kitéve, és különböző kontextusokban különbözőképpen oszlatható el. Ennek pedig az az eredménye, hogy nehéz bármi hamisat mondani a lényegekről. Ugyanis minden félig-meddig észszerű kijelentés olyan

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> kontextust teremt, amely (részben) megszünteti a homályosságot oly módon, hogy a kijelentés abban a kontextusban igaz legyen. Tehát szinte bármi megengedett. Ezek után a nyíltszívű esszencialista talán úgy gondol majd rám, mint hamis barátjára, egy esszencialista köntösbe bújtatott quine-i szkeptikusra.

Vagy: jóval később ugyan, de teljesen hasonló szellemben Lewis a következőképp nyilatkozik (2003, 27.):

> A hasonmáselmélet biztosít egyfajta értelmet az esszencializmusnak: *a* csak abban az esetben lényegileg *F,* ha *a* minden hasonmása (beleértve magát *a*-t is) *F.* De ez egy hitehagyott vagy flexibilis esszencializmus. Az esszencialista ítéletek igazsága (a legtriviálisabbakét leszámítva) a hasonmás-reláció függvénye.

Amire Lewis utal ezekben a passzusokban, az nem más, mint a modális kijelentések, különösen a *de re* modális nyelvi reprezentációk *ingatagsága* vagy *változékonysága,* amivel leginkább akkor szembesülünk, ha nem ismerjük a tágabb kontextust, amelyben az ilyen reprezentációk megszületnek. Tény, hogy Lewis számára annak első explicit felismerése, hogy a hasonmáselméletének igazodnia kell a modális diskurzust is jellemző *kontextusérzékenységhez,* az 1968-as tanulmány után született meg. Lewis (1968/2022) tanulmánya még nem számol azzal, hogy a hasonmás-reláció nem egységes, hanem *sokféle.* Ám Lewis (1971, 203.) már így nyilatkozik: „szükségesnek tűnik felülvizsgálni a hasonmáselméletemet, gondoskodva a hasonmás-relációk sokaságáról". Lewis rájött arra, hogy a hasonmáselméletének kifejező erejét csak növelheti, ha elismeri, hogy a hasonmás-relációk önmagukban, vagyis minden kontextustól eltekintve, teljes mértékben *meghatározatlanok.* Ez a meghatározatlanság persze olyan, hogy egyrészt a kontextus megteremtésével határozottabbá tehető (lásd fentebb Lewis [1983] arról, hogyan), másrészt pedig tökéletesen passzol a *de re* modális kijelentéseink kontextusérzékeny természetéhez. Ez utóbbit könnyű belátni, ha azokra a vitákra gondolunk, amelyek azzal kapcsolatban szoktak felmerülni, hogy a dolgoknak végül is mely tulajdonságait tarthatjuk esszenciálisnak és akcidentálisnak. Nem egyértelmű ugyanis, hogy melyikünk mikor melyik *de re* modális reprezentációt tartja igaznak vagy éppen hamisnak. Íme, a sokat idézett passzus Lewistól (1986a, 251.).

> Úgy gondolom, hogy rengeteg olyan eset van, amelyben nincs határozott helyes válasz a *de re* reprezentációval kapcsolatos kérdésekre, és éppen ezért nincs helyes válasz a *de re* modalitással és tényellentétesekkel kapcsolatos

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> kérdésekre sem. Lehetett volna-e Hubert Humphrey angyal? Olyan ember, akit más szülők hoztak a világra? Olyan ember, akit egyiptomi szülők hoztak a világra? Robot? Okos szamár, aki beszél? Közönséges szamár? Buggyantott tojás? Ha lenne némi kontextust érintő iránymutatás, ezekre a kérdésekre értelmes válaszokat adhatnánk. Vannak a reprezentálásnak olyan módjai, amelyek szerint bizonyos világok angyalként reprezentálják Humphrey-t, ahogy vannak a reprezentálásnak olyan módjai is, amelyek szerint egyik világ sem. A problémát számunkra az jelenti, hogy a reprezentálás helyes módját a kontextus határozza meg, vagy éppen determinálja alul – én pedig nem adtam meg a kontextust.

A hasonmáselmélet egyik legnagyobb erénye tehát az, hogy a *de re* modális reprezentációk ingatagságának vagy meghatározatlanságának tökéletesen megfelelő és kellően rugalmas relációra, az átfogó hasonlósági relációra alapoz. Nyilván ez a reláció, köszönhetően a szempontok sokaságának, valamint a hasonlóságok és különbözőségek eltérő mértékeinek, számtalan módon pontosítható, amivel számtalan *de re* modális kijelentés igazságának elismeréséhez tudunk megfelelő kontextust teremteni. Ez igencsak megnöveli a hasonmáselmélettel kiegészített lehetségesvilág-realizmus(ok) kifejezőerejét. Nem csak azt tudjuk kifejezni, hogy Humphrey lehetett volna ilyen vagy olyan, de szükségszerűen ember, mondván, minden hasonmása ember, ami ugyan egy plauzibilis, ám mégiscsak vitatott filozófiai elmélethez, az arisztotelészi esszencializmushoz való ragaszkodásunkból fakadhat. Immár azt is ki tudjuk fejezni, hogy Humphrey lehetett volna angyal, ha azt mondjuk, van olyan világ, amelyben Humphrey hasonmása egy olyan, testtel nem rendelkező személy, akinek van értelme és szabad akarata. Ahogy azt is, hogy Humphrey lehetett volna robot, ha van olyan világ, amelyben Humphrey hasonmása egy olyan, személyiséggel nem bíró elektromechanikai szerkezet, amely fizikai megjelenését tekintve szinte tökéletesen hasonlít Humphrey-ra. És így tovább. (Annak a kérdésnek az eldöntését, hogy Humphrey lehetett volna-e buggyantott tojás, a kedves Olvasó fantáziájára bízom. A lényeg, hogy nincs kontextustól független válasz erre a kérdésre.)

A hasonmáselmélet tehát akkor is jól használható teória, ha valaki szigorúbb, és nem gondolja azt, hogy Humphrey lehetett volna más, mint ember, vagyis nem tartja a modális diskurzust oly mértékben ingatagnak, mint ahogy például Lewis azt megengedi, és akkor is, ha valaki hisz abban, hogy a dolgok alakulásával vagy alakíthatóságával kapcsolatos lehetőségek tárháza sokkal nagyobb, mint azt elsőre vagy akár sokadszorra el tudjuk gondolni.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Mindenesetre Lewis kontextualista megoldása valóban afelé tereli az elméletét, hogy sem az arisztotelészi esszencializmus híve, sem a quine-i modális szkepticizmusé nem érzi vagy csak részben érezheti magáénak.

4.3. Miért habozunk elfogadni a hasonmáselméletet?

Mint láttuk, a hasonmáselmélet arra született, hogy a világokon átívelő azonosság problémáját elkerülve, filozófiai elméletként adjon számot a *de re* modális reprezentációkról, az esszenciális és akcidentális tulajdonságok különbségéről, vagy, úgy általában, az aktuális módon való létezéstől eltérő, lehetséges módon való létezéssel kapcsolatos diskurzusról. Ha ez így van, akkor a hasonmáselmélet létjogosultságát részben az adja (túl azon, még egyszer, hogy Lewis konkretista lehetségesvilág-realizmusával ez párosítható össze a legjobban), hogy van olyan probléma, mint a világokon átívelő azonosságé, amely megoldásra vagy éppen feloldásra szorul. Noha többek között Quine, Chisholm és Lewis is kétségkívül azzal szembesített minket, hogy komoly nehézségről van szó, ugyanakkor nem mindenki van erről egyértelműen meggyőződve.

Kripke (1981/2007, 32.) például nyíltan nekünk szegezi a kérdést: „Van egyáltalán értelme a »világokon átívelő azonosítás« »problémájáról« beszélni? Vagy *egyszerűen* álproblémával van dolgunk?" Szerinte ugyanis ez a „probléma" kizárólag akkor merül fel, ha más lehetséges világokban, mondjuk egy aktuális világban számunkra felismerhető tulajdonságokkal rendelkező dolog azonosítására a szóban forgó dolog más lehetséges világokban jellemző tulajdonságai alapján tennénk kísérletet. Kripke szerint nem csupán arról van szó, hogy ezt nem tudjuk megtenni, hiszen képtelenek vagyunk a többi világot megfigyelni, megkeresve a szóban forgó dolog azonosításához szükséges releváns tulajdonságokat, hanem sokkal inkább arról, hogy még csak nem is szükséges ilyesmivel próbálkoznunk, mivel egész egyszerűen egy dolog más világban való azonosításához nem kell ismernünk ezeket a tulajdonságokat. Ha ezek után azt kérdeznénk Kripkétől: „De akkor mégis hogyan vagyunk képesek beazonosítani egy dolgot más világokban, ha nem a tulajdonságai alapján?", biztosan megemlegetnénk.

> Ne kérdezzék tőlem, hogy ha nem a tulajdonságainak segítségével, akkor hogyan azonosíthatjuk az asztalt más lehetséges világokban! Itt van az asztal a

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> kezem ügyében, rámutathatok, és amikor azt kérdezem, vajon állhatna-e egy másik szobában, definíció szerint *róla* beszélek. Nem úgy van, hogy azonosítanom kellene, miután megpillantottam egy távcsővel. Ha beszélek róla, akkor *róla* beszélek. [...] Referálhatunk a tárgyra, és megkérdezhetjük, mi történhetett volna *vele.* Azaz nem a világoktól indulunk (amelyekről azt feltételezzük, hogy valamiképp valóságosak, és a hozzájuk tartozó minőségek érzékelhetők számukra, míg a hozzájuk tartozó tárgyak nem), és utána keressük a világokon átívelő azonosítás kritériumát; épp ellenkezőleg, a tárgyaktól indulunk, amelyek *adottak,* és amelyeket azonosíthatunk az aktuális világban. Ezután tesszük fel a kérdést, hogy vajon bizonyos dolgok igazak lehetnének-e a tárgyakra. (Kripke [1981/2007], 35–36.)

Alvin Plantinga (1973/2022), legalábbis ebben a kérdésben, teljes mértékben egy követ fúj Kripkével. Szerinte is erősen megkérdőjelezhető, hogy van-e olyan, mint a világokon átívelő azonosság problémája. Vegyünk egy példát: jól ismert tény, hogy az aktuális világban, @-ban, Szókratész volt Platón tanára, ám alakulhatott volna másképp is Szókratész élete, ha például apja mesterségét folytatva kőfaragóként éli mindennapjait és nem foglalkozik filozófiával, vagyis nyugodtan kijelenthetjük, hogy van olyan lehetséges világ, amelyben Szókratész nem tanította Platónt. Feltehetően mindannyian értjük ezt a kijelentést, amelyben arról van szó, hogy van egy *V* világ, amelyben Szókratész olyan, hogy nem rendelkezik a Platón tanárának levés tulajdonságával. Plantinga ezt az egyszerű kérdést teszi fel: miért kellene tudnunk, hogy Szókratész milyen tulajdonságokkal rendelkezik ebben a *V* világban, hogy megérthessük a fenti kijelentést? Amit tudnunk kell, hogy *ki* Szókratész. Azonban erre valójában *triviális* válaszunk van: Szókratész az a személy, aki @-ban Platónt tanította, illetve az, aki *V*-ben, ha az aktuális lett volna, nem tanította volna Platónt. Kell ennél több ahhoz, hogy megértsük a fenti kijelentést? Aligha.

Vegyük észre: Plantinga ahhoz, hogy a világokon átívelő azonosság problémáját valódi nehézségként eliminálhassa, Kripkétől eltérő módon a *világindexált* tulajdonságok fogalmához fordul segítségért. A világindexált tulajdonság plantingai definíciója pedig így szól (1976/2022, e kötetben, 65.): „Bármely *T* tulajdonságra és *V* világra van egy világindexált *V-ben T* tulajdonság, és egy *x* tárgy akkor példázza a *V-ben T* tulajdonságot, ha *V* magában foglalja *x T*-vel rendelkezését.” A világindexált tulajdonságok nézetének egyik nagy előnye, hogy úgy tűnik, általuk tisztázhatjuk azt a fogalmat is, amit Chisholm még erős kétellyel illetett (lásd 3.2. szakasz),

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

nevezetesen egy dolog *individuális lényegét,* avagy egy dolog azon tulajdonságát vagy tulajdonságainak halmazát, amellyel *csak és kizárólag* a szóban forgó dolog *rendelkezhet,* avagy *kell rendelkeznie* ahhoz, hogy megőrizze azonosságát (és semmi más nem rendelkezhet vele); egyszóval, a dolog *haecceitását.* Lássuk, hogyan.

Szókratésznek a *Platón tanárának levés* nem esszenciális tulajdonsága, hiszen nem kérdés, hogy van olyan világ, amelyben Szókratész élettörténete eltér az aktuális világbeli történetétől. Ugyanakkor az *@-ban Platón tanárának levés* tulajdonsága már olyan, amellyel Szókratész minden világban rendelkezik. Természetesen a *V-ben kőfaragónak levés* tulajdonsága is olyan tulajdonság, amellyel Szókratész minden világban rendelkezik, így az aktuális világban is, vagyis ez a tulajdonság éppúgy Szókratész individuális lényegének egyik eleme, azaz egyik esszenciális tulajdonsága, mint az *@-ban Platón tanárának levés* tulajdonság. Tehát felvértezve a világindexált tulajdonságokkal és ezen át az individuális lényegekkel, bármely dologra nézve a világokon átívelő azonosság megőrzése, avagy más világokban való létezésének elismerése nem fog különösebb gondot okozni.

Plantinga továbbá arra mutat rá, hogy Lewis hasonmáselmélete két szempontból sem tekinthető jól motiváltnak. Egyrészt, mint azt Kripke és Plantinga is megpróbálta tisztázni, a világokon átívelő azonosság problémája inkább tűnik filozófiai álproblémának, mint olyan gondnak, amit mindenképpen orvosolni kellene, jelen esetben egy olyan filozófiai elmélet, a hasonmáselmélet kidolgozásával, amelyben fel sem merül az, hogy világokon átívelő individuumok azonosságát biztosítsuk. Másrészt, és ez lesz Plantinga igazán eredeti kritikai hozzájárulása a hasonmáselmélet tarthatóságával kapcsolatos vitához, Lewis elmélete képtelen érdemben korrigálni a teljesen abszurd filozófiai következményekkel járó *világhatárolt individuumok elméletét,* mely szerint egy dolog csak egyetlen világ lakója lehet.

De miért vezet képtelenséghez, ha elfogadjuk azt, amit tulajdonképpen Lewis hasonmáselméletének egyik legfőbb posztulátuma, *(P_2)* is kimond, miszerint minden dolog kizárólag egyetlen világban létezik? Plantinga szerint azért, mert ha minden dolog világhatárolt, akkor el kell ismernünk, hogy *az* a dolog, ami *bizonyos* tulajdonságokkal rendelkezik *ebben* a világban, nem *ugyanaz* a dolog, mint ami *más* tulajdonságokkal rendelkezik egy *másik* világban. Másként fogalmazva: egy dolog az aktuális világban *nem* rendelkezhet más tulajdonságokkal egy másik világban, vagyis ebben a világban *szükségszerűen* rendelkezik minden tulajdonságával. Magyarán: minden egyes dolog *minden egyes tulajdonsága esszenciális.* (Csak a félreértés elkerülése vé-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

gett: természetesen itt nem a világindexált tulajdonságokról van szó, maga Lewis – szemben Plantingával – nem hisz ezekben, tehát a hasonmáselmélet a tulajdonságokat nem világindexáltként, hanem *simpliciter* kezeli. A kérdés voltaképp így is feltehető: érdemes-e Plantingával tartanunk, és feladnunk a tulajdonságok *simpliciter* módon való felfogását, elfogadva a világindexált tulajdonságok elméletét, hogy ezáltal megszabadulhassunk a világokon átívelő azonosság problémájától?)

Plantinga (1973/2022) leginkább azt kéri számon a hasonmáselméleten, hogy képtelen úrrá lenni a világhatárolt individuumok elméletének fentebb vázolt képtelen következményén, miszerint egyetlen tulajdonságunk sem lehet más, mint amelyekkel történetesen rendelkezünk. Ez ugye azt is jelenti, hogy ha komolyan vesszük a világhatárolt individuumok elméletét, akkor bármely dologgal kapcsolatban egy természetszerűleg kontingensen igaznak tartott kijelentés, például az, hogy Szókratész bölcs, valójában *szükségszerűen* igaz kijelentés; egy természetszerűleg kontingensen hamisnak tartott kijelentés pedig, például az, hogy Szókratész ostoba, valójában *szükségszerűen* hamis kijelentés. Valóban nehezen tolerálható nézet ez. De miért nem tud a hasonmáselmélet itt a világhatárolt individuumok elméletének segítségére lenni? Plantinga azt elismeri, hogy a hasonmáselmélet az olyan *de re* reprezentációkat, mint amilyen az is, hogy Szókratész ostoba, képes továbbra is kontingensen hamis kijelentésként kezelni, hiszen a fenti, Szókratésszel kapcsolatos kontingensen hamis, vagyis lehetségesen igaz kijelentés a hasonmáselmélet híve szerint így szól: van olyan világ, amelyben Szókratésznek vannak ostoba hasonmásai. Ez a lépés azonban újabb és talán még elviselhetetlenebb problémák forrása.

Plantinga szerint ugyanis a hasonmáselmélet oda vezet, hogy nemcsak a határozott leírások, mint az „a bürökpoharat kiivó athéni filozófus” referál másra egy másik világban, hanem a „Szókratész” név is. De miben is áll itt a probléma? Ha azt gondoljuk, hogy „Szókratész” arra a személyre referál, aki rendelkezik a *Szókratésznek levés,* avagy, Plantinga kifejezését használva, a *Szókrateitás* (individuális lényeg)tulajdonsággal, akkor azzal fogunk szembesülni, hogy Szókratésznek esszenciális tulajdonsága az *önmagával azonosnak levés,* de nem esszenciális tulajdonsága a *Szókratésszel azonosnak levés!* Íme, a rövid magyarázat: a hasonmáselmélet szerint a *Szókrateitás*sal az aktuális Szókratésztől nyilvánvalóan különböző hasonmásai is rendelkeznek, és noha ezek a hasonmások mind rendelkeznek az *önmagával azonosnak levés* tulajdonságával, de – a ténylegesen létező Szókratészt, avagy a Szókrateitást ténylegesen példázó Szókratészt leszámítva – egyik sem rendelkezik az *aktuá-*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

lis világbeli Szókratésszel azonosnak levés tulajdonságával; ez pedig bizony azt jelenti, hogy a mi Szókratészünk számára a *Szókratésszel azonosnak levés* nem esszenciális, hanem kontingens tulajdonság, avagy Szókratész lehetett volna más is, mint Szókratész. Magunkra nézve ez a következőt jelenti:

> A Hasonmáselmélet szerint tehát az önmagammal azonosnak levés tulajdonsága, ellentétben az önazonosnak levés tulajdonságával, nem esszenciális a számomra. Eszerint lehettem volna valaki más is. Ez pedig szerintem valóban paradox. Kétségtelen, hogy sok tekintetben lehettem volna másmilyen; de értelmetlen azt feltételezni, hogy lehettem volna valaki más – olyan valaki, aki, ha létezett volna, különbözött volna tőlem. És mégis az így kifejtett Hasonmáselmélet nem pusztán azt implikálja, hogy különböz*hettem* volna magamtól, hanem azt is, hogy akkor is különböz*nék* magamtól, ha a dolgok a legapróbb részletükben is másképp alakultak volna. (Plantinga [1973/2022], e kötetben, 229.)

Plantinga szerint e problémát akkor kerülhetjük el, ha elismerjük a világindexált tulajdonságokat. Ugyanis ezáltal, még egyszer, képesek vagyunk meghatározni a dolgok individuális lényegét, vagyis haecceitását: Szókratész esetében például ez a *Szókrateitás,* ami Szókratészt minden mástól megkülönbözteti. Ha ezt a lépést megtesszük, akkor nem kell többé törődnünk a világokon átívelő azonosság problémájával, hiszen megengedhetjük azt, hogy valami az összes világban beazonosítható legyen az individuális esszenciális tulajdonságainak köszönhetően, miközben azt is megengedhetjük, hogy a kontingens tulajdonságai (amik nem világindexált tulajdonságok) világonként eltérőek legyenek.

Végül, de nem utolsósorban, térjünk ki röviden a hasonmáselmélettel kapcsolatban felhozott egyik legismertebb ellenvetésre, miszerint hiába tűnik úgy, hogy a *de re* modális kijelentéseknek van velük ekvivalens hasonmáselméleti nyelven megfogalmazható parafrázisuk, az utóbbiak mégis megváltoztatják az előbbi kijelentések tulajdonképpeni tárgyait. Arra gondolok, hogy miközben azon morfondírozunk – vegyük példának saját magunkat –, hogy lehetnénk gazdagabbak, akkor mit sem törődünk azzal, ha egy távoli (vagy akár közeli) lehetséges világban élő hasonmásunknak nagyobb a vagyona a miénknél. Mit érdekel minket, ha más világok teljesen másik lakói, akikről legfeljebb az mondható el, hogy valamilyen szempontból nagymértékben hasonlítanak ránk, gazdagabbak nálunk? Az ellenvetést Kripke fogalmazta meg először (talán nincs még egy lábjegyzet, amely ekkora idézettséggel bírna). Íme (1981/2007, 28., 13. lj.):

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> A dolog hasonmása egy másik lehetséges világban *soha* nem azonos a dologgal magával. Így ha azt mondjuk, „Humphrey megnyerhette volna a választást (ha ezt és ezt csinálta volna)", nem arról beszélek, ami *Humphrey-val* történhetett volna, hanem olyan valamiről, ami valaki mással, egy „hasonmással" történhetett volna. Mindazonáltal Humphrey-t feltehetőleg egyáltalán nem érdekelné, hogy valaki *más* nyert volna egy másik lehetséges világban – függetlenül attól, mennyire hasonlít rá ez a másik személy. Számomra Lewis elmélete még bizarrabbnak tűnik, mint a világokon átívelő azonosítás szokásos elmélete, amelyet fel szeretne váltani.

Noha ez egy olyan ellenvetés, amivel könnyedén tudunk azonosulni, de megkockáztatom, szinte egyáltalán nem meggyőző. Két válaszra térek ki, amelyek közül a második arra mutat rá, hogy az ellenvetés egész egyszerűen nem is a hasonmáselmélettel kapcsolatban merül fel. Az első válasz természetesen magától Lewistól származik. Lewis (1986a, 195–196.) azt veti Kripke szemére, hogy ez egyáltalán nem csak az ő problémája, valójában minden elmélettel kapcsolatban felvethető, az *aktualista-absztrakcionisták,* avagy az *ersatzisták* éppúgy nem tudnak vele mit kezdeni, mint a *posszibilista-konkretisták,* avagy Lewis és követői. Vajon megválaszoltuk-e a fenti kripkei törődésből (vagy annak hiányából) vett érvet, ha szemben a hasonmáselmélet védelmezőivel, akik úgy gondolják, hogy hús-vér, de más világbeli létezők reprezentálják Humphrey-t a választás győzteseként, azt gondoljuk, hogy Humphrey-t absztrakt valamik reprezentálják győztesként? Egyáltalán nem.

Lewis arra mutat rá, hogy amikor Humphrey-t egy *de re* modális kijelentés segítségével úgy reprezentáljuk, mint aki nyerhetett volna, akkor akármilyen lehetségesvilág-realizmus hívei lehetünk, azt fogjuk gondolni, hogy van olyan világ, ami *szerint* Humphrey megnyerte a választást. Csakhogy, és ez a lényeges: ahogy arra már a 4.1. szakasz végén hosszabban is kitértünk, az, hogy Humphrey valamely világ *szerint* győztes, egyáltalán nem jelenti azt, hogy Humphrey *része* a kérdéses világnak. Az absztrakt módon reprezentáló világ és a konkrét univerzumként reprezentáló világ egyaránt nélkülözi az aktuális Humphrey-t. Vagyis Lewis joggal vág vissza Kripkének: *tu quoque!* (Az egyetlen jó megoldás, mint arra Lewis is utal, másfelől a legproblémásabb: ha egy Lewis-féle lehetségesvilág-realista elméletet kombinálnánk a világokon átívelő individuumok elméletével, vagyis ha, visszatérve a példánkra, Humphrey egyszerre létezne több konkrét világban, akkor Kripke érvét gond nélkül meg lehetne válaszolni. De világos az eddigiekből, hogy ez minden egyéb szempontból a legkevésbé védhető megoldás.)

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Allen Hazen (1979/2022) éleslátóan mutat rá arra, hogy Kripke érve valójában még csak nem is érinti Lewis hasonmáselméletét. Kripke felvetése és a nyelv, amin azt megfogalmazza, nem ugyanaz a nyelv, mint amit Lewis használ a modális kijelentések hasonmáselméleti változatainak megfogalmazása során. Kripke a *természetes nyelvünk modális kijelentéseit* használja, Lewis viszont egy *filozófiai és szemantikai elmélet technikai nyelvét*. Vajon ugyanazokat az intuíciókat mozgosíthatjuk mindkét nyelv kijelentéseire vonatkozóan? Hazen szerint nem. Az alábbi passzusban (*uo.,* e kötetben, 235.) épp ezért arra hívja fel a figyelmet, hogy Kripke nem a megfelelő nyelv kijelentéseivel kapcsolatban hoz ítéleteket a hétköznapi intuícióira alapozva, és amikor ennek hangot ad, akkor összekuszálja a *hétköznapi* (nem elméleti) nyelvet az *elmélet* által konstruált és használt nyelvvel.

> Kripke érve összekeveri a Lewis-féle szemantikai elmélet technikai nyelvének mondatait – amelyek kívül esnek a természetes nyelvünkön, vagy legalábbis annak kiterjesztéséhez tartoznak – a természetes nyelvünk mondataival, és így hibásan alkalmazza a hétköznapi nyelv mondataira vonatkozó intuitív ítéleteket a technikaiakra. Lewis elmélete szerint azt mondani, hogy Humphrey megnyerhette volna a választást – ami a természetes nyelvünk egy modális állítása –, nem más, mint valami olyasmit mondani, ami csak akkor igaz – az igazságfeltételeket a technikai nyelven megfogalmazva –, ha Humphrey hasonmása *megnyerte* a választást egy olyan világban, amelyben Humphrey maga nem létezik. Az csak összezavar minket, ha Lewis állítását ekképp fogalmazzuk meg: „Nem maga Humphrey, hanem valaki más, aki hasonlít rá, nyerhette volna meg a választást"; márpedig Kripke lényegében ezt teszi. Ez az állítás ugyanis egy modális kifejezést („-hat/-het") tartalmaz, amiből adódóan a hétköznapi nyelv mondatának tűnik. Ha pedig az, akkor az intuíciónk lázad ellene, ugyanis közvetlenül ellentmond annak az intuitíve elfogadható állításnak, hogy *Humphrey* megnyerhette volna a választást („ha ezt és ezt csinálta volna"). Intuitíve tehát hamis a mondat, azonban a hamissága, a hétköznapi modális nyelvünk mondataként, Lewis elméletére nézve semmilyen jelentőséggel sem bír. Ahhoz, hogy ennek a mondatnak az elutasítását Lewis elméletének elutasításaként kezeljük, össze kell kevernünk a „Humphrey maga nem létezik az aktuális világon kívül, de Humphrey egyik hasonmása nyert valamely világban" mondattal. Lewis nézete szerint ez utóbbi igaz, ám mivel lehetséges világokról és hasonmásokról tesz említést, nem a hétköznapi modális nyelvünk, hanem a hasonmáselmélet technikai nyelvének mondata. Ily módon pedig nem olyan mondat, amelyről nekünk, természetes nyelvet beszélőknek jogosan lehetnének intuícióink.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Hazen szerint tehát Kripke nagy hibát követ el (egyébként hasonló hibát vél felfedezni Plantinga kritikai megjegyzéseiben is), amikor egy olyan formájú *modális* kijelentést, hogy *x lehetett volna* ilyen és ilyen, a következőképpen próbál parafrazálni a hasonmásokra hivatkozva: *x* egy más világbeli *hasonmása lehetett volna* ilyen és ilyen. Ez utóbbi ugyanis nem a Lewis által kidolgozott hasonmáselméleti nyelven van megfogalmazva. Ennek helyes megfogalmazása így szól: *x* egy más világbeli hasonmása ilyen és ilyen. A hasonmáselméleti változatnak éppen az a lényege, hogy egy *nem modális nyelven* kerül megfogalmazásra, ami része annak a már fentebb, a 4.1. szakaszban említett nagyobb léptékű redukcionista programnak, miszerint a modális diskurzus filozófiai tisztázásának, vagyis a lehetséges világok filozófiai elméletének arra kell törekednie, hogy a modális kijelentéseket nem modális nyelven megfogalmazott kijelentésekkel helyettesítse, ami alapot biztosíthat a kétséges modális entitások – lehetőségek, szükségszerűségek, lehetetlenségek – ontológiánkba való bevezetésének elkerülésére. Ám az, hogy a lehetséges világok fogalmára alapozott ideológia elfogadása milyen újabb ontológiai problémákat vet fel a lehetséges világok és hasonmások létezésének elismerésével és azok természetét tisztázni igyekvő metafizikai elméletek kidolgozásával, még jó ideig nyugtalanító kérdés marad.

Irodalom

Bács Gábor (2011): Az intelligens nagynéni segédlete Thészeusz hajójához. In Bács Gábor – Forrai Gábor – Molnár Gábor – Tőzsér János (szerk.): *Perlekedő rokonok? Analitikus filozófia és fenomenológia*. Budapest: L'Harmattan. 111–131.

Black, Max (1952): The Identity of Indiscernibles, *Mind,* 61: 153–164.

Bricker, Philipp (2008): Concrete Possible Worlds. In Theodore Sider – John Hawthorne – Dean Zimmerman (eds.): *Contemporary Debates in Metaphysics*. Oxford: Blackwell. 111–134.

Chisholm, Roderick (1967/2022): Lehetséges világokon átívelő azonosság: néhány kérdés. Jelen kötetben

Divers, John (2017a): De Re Modality in the Late Twentieth Century. In Mark Sinclair (ed.): *The Actual and the Possible: Modality and Metaphysics in Modern Philosophy*. Oxford: Oxford University Press. 217–236.

—— (2017b): How Skeptical is Quine's „Modal Skepticism"?, *Monist,* 100: 194–210.

Hazen, Allen (1979/2022): Hasonmáselméleti szemantika a modális logikához. Jelen kötetben

Hume, David (1739/2006): *Értekezés az emberi természetről.* Ford. Bence György. Budapest: Akadémiai

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Kripke, Saul A. (1971/2004): Azonosság és szükségszerűség. Ford. Csaba Ferenc. In Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc (szerk.): *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 39–69.
—— (1981/2007): *Megnevezés és szükségszerűség*. Budapest: Akadémiai
Lewis, David (1968/2022): Hasonmáselmélet és kvantifikált modális logika. Jelen kötetben
—— (1971): Counterparts of Persons and Their Bodies, *The Journal of Philosophy,* 68: 203–211.
—— (1973): *Counterfactuals*. Oxford: Blackwell
—— (1973/2022): Lehetséges világok. Jelen kötetben
—— (1983): Postscripts to „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic". In uő: *Philosophical Papers. Vol. I*. Oxford: Oxford University Press. 39–47.
—— (1986a): *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell
—— (1986b): *Philosophical Papers. Vol. II*. Oxford: Oxford University Press
—— (2003): Things qua truthmakers. In Hallvard Lillehameer – Gonzalo Rodriguez-Pereyra (eds.): *Real Metaphysics.* London: Routledge. 25–38.
Plantinga, Alvin (1973/2022): Világokon átívelő azonosság vagy világhatárolt individuumok? Jelen kötetben
—— (1976/2022): Aktualizmus és lehetséges világok. Jelen kötetben
Quine, Willard v. O. (1943): Notes on Existence and Necessity, *The Journal of Philosophy,* 40: 113–127.
—— (1953): Three Grades of Modal Involvement, *Proceedings of the XIth International Congress of Philosophy,* 14: 65–81.
—— (1953/2002): Referencia és modalitás. Ford. Eszes Boldizsár. In Quine (2002): 225–249.
—— (1956/2002): Kvantorok és propozicionális attitűdök. Ford. Ambrus Gergely. In Quine (2002): 251–265.
—— (1960): *Word and Object*. Cambridge (MA): The MIT Press
—— (2002): *A tapasztalattól a tudományig*. Budapest: Osiris
Rodriguez-Pereyra, Gonzalo (2002): *Resemblance nominalism*. Oxford: Clarendon
Smullyan, Arthur (1948): Modality and Description, *Journal of Symbolic Logic,* 13: 31–37.
Tőzsér János (2009): *Metafizika*. Budapest: Akadémiai
Tuboly Ádám Tamás (2015): Quine and Quantified Modal Logic – Against the Received View, *Organon F,* 22: 518–545.
—— (2019): *Advocatus diaboli: Quine és a modális logika*. Budapest: L'Harmattan
Zvolenszky Zsófia (2007): *Megnevezés és szükségszerűség* – négy évtized távlatában. In Kripke (1981/2007): 151–221.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

LEHETSÉGES VILÁGOKON ÁTÍVELŐ AZONOSSÁG: NÉHÁNY KÉRDÉS

| *RODERICK M. CHISHOLM*

> Most már könnyedén belátjuk, hogy miképp kerülhetők el az episztemikus kontextusokban nemkívánatos egzisztenciális általánosítások. Az ilyen kontextusokban akkor megengedett az egzisztenciális általánosítás egy tetszőleges – mondjuk: *b* – terminusra, ha *b* pontosan ugyanarra az emberre referál az összes olyan „lehetséges világban", amelyet figyelembe kell vennünk. (Hintikka [1962], 152.)

Hintikka *Knowledge and Belief* című munkájáról szóló egyik írásomban vetettem fel, hogy ha komolyan vesszük azt az elgondolást, miszerint egy lehetséges világhoz tartozó individuum azonos lehet egy másik lehetséges világhoz tartozó individuummal, akkor számolnunk kell bizonyos nehézségekkel (Chisholm [1963], főképp 787–795.). Jelen tanulmány e folyóirat szerkesztőjének azon kérésére született, hogy még világosabban fogalmazzam meg ezeket a problémákat.

Tegyük fel, hogy értelmes a lehetséges világok végtelen számával kalkulálnunk, továbbá a problémák bemutatásának egyszerűsége kedvéért tegyük fel azt is, hogy rendelkezésünkre áll a mi világunk teljes leírása. Kiválaszthatjuk az e világhoz tartozó entitások egyikét, megváltoztathatjuk annak leírását, majd a világ többi entitásának leírásait oly módon alakíthatjuk, hogy illeszkedjenek ehhez a változtatáshoz. Végül pedig megkérdezhetjük magunktól: vajon az a lehetséges világhoz tartozó entitás, amelyhez így jutunk, azonos-e azzal az e világhoz tartozó entitással, amelyből kiindultunk? Kezdjük, mondjuk, Ádámmal. Némileg megváltoztatjuk a leírását, megengedve, hogy 930 helyett 931 évig éljen, majd a világ többi entitásáról adott leírásainkat úgy alakítjuk, hogy megfeleljenek ennek a lehetőségnek (például Éva ahelyett, hogy egy 930 évig élő férfi feleségének levés tulajdonságával rendelkezne,

| EREDETILEG MEGJELENT: „Identity through Possible Worlds: Some Questions", *Noûs,* 1967, 1: 1–8.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

egy 931 évig élő férfi feleségének levés tulajdonságával rendelkezik); így kapjuk meg egy másik lehetséges világ leírását.[1]

Nevezzük a mi jelenlegi világunkat „V^1”-nek, az imént említett lehetséges világot pedig „V^2”-nek. Ugyanaz a személy-e a mi V^1 világunk Ádámja, mint a V^2 lehetséges világ Ádámja? Más szóval: olyan-e Ádám, hogy V^1-ben csak 930, V^2-ben pedig 931 évig él? Mégis miképp kellene ezt eldöntenünk?

Elsőként arra gondolhatnánk, hogy az a propozíció, hogy Ádám mindkét világban létezik, inkompatibilis az azonosak megkülönböztethetetlenségének elvével. Hogyan lehetne a mi Ádámunk azonos a másikkal, ha a miénk csak 930, a másik pedig 931 évig él? Ezt a kérdést így válaszolhatjuk meg:

„Vessük össze ezzel a kérdéssel: Hogyan lehet a 930 éves Ádám ugyanaz a személy, mint az, aki megette a tiltott gyümölcsöt, ha az előbbi idős, az utóbbi pedig fiatal? A helyes válasz a következő lenne: nem igaz, hogy az idős Ádám olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek megkülönböztethetővé teszik a fiatal Ádámtól; az igazság inkább az, hogy Ádám egyaránt rendelkezik a tiltott gyümölcs fogyasztásakor fiatalnak levés, illetve a 930 évesen idősnek levés tulajdonságával is, és jóllehet ezek a tulajdonságok eltérőek, egyáltalán nem inkompatibilisek. Ugyanez érvényes a különböző lehetséges világokra nézve is: nem igaz, hogy a V^1-beli Ádám olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek megkülönböztethetővé teszik a V^2-beli Ádámtól; az igazság inkább az, hogy Ádám egyaránt rendelkezik a V^1-ben 930 évig élés, illetve a V^2-ben 931 évig élés tulajdonságával, és jóllehet ezek eltérő tulajdonságok, korántsem inkompatibilisek.”

Szerintem világos, hogy a fentiek alapján kell számot adnunk az idős és a fiatal Ádámról, noha úgy is érvelhetnénk, hogy ebben az esetben egyébként is tudjuk, hogy végig ugyanarról az Ádámról van szó. De jogos-e ugyanígy eljárnunk a V^1-beli és a V^2-beli Ádám esetében? Azt is mondhatnánk, hogy az utóbbi esetben nem vagyunk tisztában azzal, hogy végig ugyanarról az Ádámról van szó. Ez az egyik olyan kérdés, amit nem tudom, hogyan válaszoljak meg. Ám tegyük fel, hogy igennel válaszolunk.

Feltételezésünk szerint tehát ennek a világnak az Ádámja azonos a másik világ Ádámjával. Más szóval: Ádám olyan, hogy 930 évig él V^1-ben és 931 évig él V^2-ben. Továbbá tegyük fel azt is, hogy nem csupán az alapján gondoljuk

[1] Meg kell jegyeznünk, hogy a kérdéses lehetséges világ nem olyan, amit Hintikka *episztemikusan* lehetségesnek nevezne, ugyanis elmondható róla, hogy olyan körülményeket tartalmaz (Ádám 931 évig élése), amelyek inkompatibilisek mindazzal, amit erről a világról tudunk; következésképp ez nem egyike azoknak a világoknak, amelyekkel Hintikka a fentebb idézett részben foglalkozik. Azonban a kérdéses lehetséges világ *logikailag* lehetséges, és a jelenlegi kérdések megvitatása szempontjából csupán ennyi számít.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

el a V^2 világot, hogy megváltoztatjuk a V^1-beli Ádámról szóló leírásunkat, hanem a V^1-beli Noéról szóló leírásunkon is változtatunk. Azt mondjuk: „Tegyük fel, hogy Ádám 930 helyett 931 évig, Noé pedig 950 helyett 949 évig élt." V^2 leírását pedig úgy kapjuk meg, hogy a V^1-beli entitások leírásain annyit igazítunk, aminek köszönhetően az entitások éppúgy képesek lesznek ugyanazon lehetséges világ lakói lenni, mint a módosított Noé és a módosított Ádám. Ezek után mind Noét, mind pedig Ádámot ugyanúgy megtalálhatjuk V^2-ben, mint V^1-ben.

Most pedig menjünk tovább V^2-ből egy további V^3 lehetséges világba. Először itt is változtatásokat vezetünk be Ádám és Noé kapcsán, majd a világ többi részét ehhez igazítjuk. V^3-ban Ádám 932 évig, Noé pedig 948 évig él. Majd továbbhaladva egyik lehetséges világból a másikba, miközben, úgymond, rajta tartjuk a szemünket ugyanazon a két entitáson, egy olyan világba érünk, amelyben Noé 930 évig, Ádám pedig 950 évig él. Így hát abban a világban Noé ugyanannyi idős, mint Ádám ebben a világban, Ádám pedig annyi idős ott, mint Noé itt; vagyis az az Ádám és az a Noé, akikből kiindultunk, mondhatni, felcserélték az életkorukat. Most megint csak haladjunk tovább más lehetséges világokba, lehetővé téve, hogy más tulajdonságaik is felcserélődjenek. El fogunk képzelni egy olyan lehetséges világot, amelyben felcserélték a nevük első betűjét, majd egy olyat, amelyben a másodikat, végül pedig egy olyan világot, amelyben az utolsó betűket is felcserélték, azzal az eredménnyel, hogy ebben az új világban Ádámot „Noé"-nak, Noét pedig „Ádám"-nak hívják. Továbbhaladva ezen az úton végül egy olyan V^n világhoz jutunk, amely pontosan ugyanolyannak tűnik, mint a mi jelenlegi V^1 világunk, leszámítva azt a tényt, hogy a V^n-beli Ádám a V^1-beli Noéig, a V^n-beli Noé pedig a V^1-beli Ádámig vezethető vissza.

Mondhatjuk-e ezek után, hogy a V^n-beli Ádám azonos a V^1-beli Noéval, és a V^n-beli Noé azonos a V^1-beli Ádámmal? Más szóval: van-e olyan *x,* hogy *x* Ádám V^1-ben és *x* Noé V^n-ben, és van-e olyan *y,* hogy *y* Noé V^1-ben és *y* Ádám V^n-ben? Mégis hogyan dönthetjük ezt el?

Tegyük fel mégis, hogy igenlő választ adunk. Ekkor a következő kérdést kell feltenni magunknak: hogyan tennénk különbséget a V^1 és a V^n világ között? Mondhatnánk-e azt, hogy habár különbözőek, mégis megkülönböztethetetlenek egymástól – vagy legalábbis a V^1-beli Ádám megkülönböztethetetlen a V^n-beli Ádámtól (aki valójában a V^1-beli Noé), és a V^1-beli Noé megkülönböztethetetlen a V^n-beli Noétól (aki valójában a V^1-beli Ádám)? A „megkülönböztethető" és a „megkülönböztethetetlen" kapcsán bizonyos kétértelműséggel van dolgunk. A két Ádám annyiban „megkülönböztethető",

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

hogy az egyik rendelkezik a másik világban Noénak levés tulajdonságával, a másik viszont nem, és hasonló a helyzet a két Noéval is. Ám a „megkülönböztethetetlen" azon értelmében, amely lehetővé teszi számunkra, hogy azt mondjuk: „A megkülönböztethetetlenek azonosak", és többet mond, mint a puszta „Az azonosak azonosak", nem lesz-e mégis megkülönböztethetetlen a két Ádám, a két Noé, illetve a két világ? Lehetett-e Istennek elégséges indoka arra, hogy inkább V^1-et teremtse meg V^n helyett?

Ha V^1 és V^n két eltérő világ, akkor természetesen végtelenül sok másik olyan világ van még, amelyeket ugyanennyire nehéz megkülönböztetni egymástól, illetve V^1-től és V^n-től. Ugyanis, amit Ádámmal és Noéval tettünk, azt bármely más entitáspárral is megtehetjük. Tehát az ettől a világtól megkülönböztethetetlennek tűnő lehetséges világok között vannak olyanok is, amelyekben Ön játsza az én e világi szerepemet, és én játszom az Ön e világi szerepét.[2] (Ha ez igaz, akkor ebben jó alapra lelhet az egzisztencialisták *angst*ja, hiszen úgy tűnik, hogy Istennek nem lehetett elégséges indoka arra, hogy azt a világot válassza, amelyben Ön a jelenlegi szerepét játsza, ahelyett, amelyben Ön az én szerepemet játsza.)

Tényleg jó indokkal azonosíthatjuk ezt az Ádámot és Noét azzal a Noéval és Ádámmal? Azért juthatunk erre a konklúzióra, mert feltételezésünk szerint Ádám több mint egy lehetséges világban is megtalálható, vagyis azért, mert azt feltételezzük, hogy van olyan *x,* amely *x* Ádám V^1-ben és itt 930 évig él, és *x* Ádám V^2-ben és ott 931 évig él. Ha észszerű azt feltételezni, hogy Ádám megőrzi az azonosságát a V^1-ből V^2-be való alakulással járó relatíve csekély változások közepette, és ugyanez igaz Noéra is, akkor azt is észszerűnek tűnik feltételezni, hogy mindegyikük megőrzi az azonosságát az összes olyan csekély változtatás közepette, amelyek végül V^n-hez vezetnek. (Persze ezek az átalakulások tetszőlegesen kis lépésekből is állhatnak. Ahelyett, hogy első lépésként egy évet veszünk el Noétól, hogy aztán azt Ádámnak adjuk, elvehetünk egy napot, vagy akár a másodperc egy töredékét is.) Ám az azonosság tranzitív. Ezért érvelhet valaki úgy, hogy ha megengedjük, hogy Ádám egynél több lehetséges világban létezzen, akkor ezzel el is köteleztük magunkat amellett, hogy az itt felvetett zavarba ejtő kérdésekre igenlően válaszoljunk.

Módunkban áll-e tehát elismerni a lehetséges világokon átívelő azonosságot úgy, hogy közben elkerüljük az ilyen szélsőséges konklúziókat? Meglátá-

[2] „Ő [Ivich] az üvegre nézett, Mathieu pedig őrá. Egy erőszakos és meghatározatlan vágy öntötte el; a vágy, hogy egy pillanatra az a tudat *legyen*... hogy belülről érezze azokat a hosszú és kecses karokat. [...] Hogy Ivich legyen, de ne szűnjön meg közben önmaga lenni." Sartre: *The Age of Reason*. Vö. Wilson (1959) és Prior (1960).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

som szerint ennek egyetlen módja az, ha elfogadjuk annak az elgondolásnak valamely változatát, mely szerint az individuális dolgok esszenciális tulajdonságokkal rendelkeznek. Íme, az egyik lehetséges változat.

Minden *x* entitás esetében vannak olyan *N* tulajdonságok és olyan *E* tulajdonságok, hogy *x* rendelkezik *N*-nel némely lehetséges világban, és *x* rendelkezik *nem-N*-nel másokban, azonban *x* rendelkezik *E*-vel minden olyan lehetséges világban, amelyben *x* létezik; továbbá minden *y*-ra, ha *y* rendelkezik *E*-vel bármely lehetséges világban, akkor *y* azonos *x*-szel. (Ha az „*x*-szel azonosnak levés" *x* egy tulajdonságára referál, akkor azt is hozzá kell tennünk, hogy *E* magában foglal más tulajdonságot is, mint az *x*-szel azonosnak levés.) Tehát az *E* tulajdonságok *x esszenciális* tulajdonságai lesznek, az *N* tulajdonságok pedig *x nem-esszenciális,* avagy akcidentális tulajdonságai.[3]

Hogy elkerüljük a félreértéseket, az „esszenciális tulajdonság" jelenlegi használatát két másikkal kell szembeállítanunk.

(1) Olykor azokat szokták egy dolog „esszenciális tulajdonságainak" tartani, amelyekkel a dolog *szükségszerűen* rendelkezik. Ám korántsem implauzibilis azt mondani, hogy vannak olyan tulajdonságok, amelyekkel *minden* dolog szükségszerűen rendelkezik; ilyen például a pirosnak vagy nem-pirosnak levés, vagy a ha piros, akkor színesnek levés, illetve az önazonosnak levés tulajdonságai.[4] Ily módon az Eiffel-torony szükségszerűen piros vagy nem-piros, szükségszerűen ha piros, akkor színes, és szükségszerűen önazonos, ahogy az összes többi dolog is.[5]

(2) Olykor pedig azt mondják (meglátásom szerint elég szerencsétlen módon), hogy minden egyes dolog számára annak bizonyos tulajdonságai „a dolog bizonyos leírásai szerint" esszenciálisak vagy szükségszerűek, és nem azok „a dolog más leírásai szerint". Ennélfogva Mr. Johnsonról „egy

[3] Óvatosabban is megfogalmazhatjuk ezt az elgondolást, amennyiben azt mondjuk, hogy a tulajdonságok két típusa közti megkülönböztetés nem *minden x* entitásra érvényes, hanem csupán *némely x* entitásra. Ám milyen okkal gondolhatnánk azt, hogy némely entitásra érvényes, másokra pedig nem?

[4] Néha ezeket a tulajdonságokat „analitikus tulajdonságok"-nak vagy „tautologikus tulajdonságok"-nak nevezik; azonban a ha piros, akkor színesnek levés tulajdonsága nem tekinthető ilyen tulajdonságnak, amennyiben, ahogy azt néhányan érvekkel alátámasztották, a „Minden, ami piros, az színes" nem analitikus.

[5] Abból a propozícióból, hogy az Eiffel-torony piros és szükségszerűen, ha piros, akkor színes, helytelen lenne arra következtetni, hogy az Eiffel-torony szükségszerűen színes; ez ugyanis a *necessitate consequentiae*-ből a *necessitate consequentis*re való téves következtetés. Abból a propozícióból pedig, hogy az Eiffel-torony szükségszerűen piros vagy nem-piros, helytelen lenne arra következtetni, hogy az Eiffel-torony piros vagy nem-piros szükségszerű propozíció; a propozíció nehezen lehetne szükségszerű, ugyanis azt az esetleges propozíciót implikálja, hogy van egy Eiffel-torony. Ez utóbbit nevezhetnénk a *necessitate de ré*ből a *necessitate de dicto*ra való téves következtetésnek.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

bizonyos leírás szerint" azt mondhatjuk, hogy az elnöknek levés tulajdonsága esszenciális tulajdonsága, miközben „ezen leírás szerint" a Lady Bird férjének levés tulajdonsága nem az; „egy másik leírás szerint" pedig épp fordítva. Feltehetően minden egyes *x* dolog *minden T* tulajdonsága olyan, hogy „*x* valamely leírása szerint" *T x*-nek esszenciális vagy szükségszerű tulajdonsága.

Ám ha *E* egy bizonyos *x* dolog esszenciális tulajdonságainak halmaza, mégpedig az „esszenciális" általunk meghatározott értelmében, akkor *E* nem lesz univerzális tulajdonság (valójában *x*-et leszámítva *semmi* más nem rendelkezik *E*-vel); továbbá *x* némely tulajdonsága nem fog *E*-hez tartozni; végül pedig *E* nem lesz olyan tulajdonság, hogy *x*-nek vannak olyan leírásai, „amelyek szerint" *E* – a fentebb meghatározott értelemben – *x*-nek nem esszenciális tulajdonsága.

Ha elfogadjuk az esszenciális tulajdonságok ezen felfogását, akkor talán mondhatjuk, hogy a mindössze 930 évig élés tulajdonsága Ádámnak nem esszenciális tulajdonsága, és éppen ezért Ádám lehet más lehetséges világok lakója anélkül, hogy mindegyikükben mindössze 930 évig élne. S talán ugyanez érvényes egy olyan névvel való rendelkezésre is, amely az „m" betűvel végződik. Azonban továbbmehetünk és mondhatjuk, hogy valahol a V^1-ből a V^n-be tartó utazás során magunk mögött hagytuk Ádám esszenciális tulajdonságait (és ennek következtében magát Ádámot is). De mégis hol? Ádámnak mely tulajdonságai esszenciálisak? Az első embernek levés? Az olyan névvel rendelkezés, amely az ábécé második betűjével kezdődik? De miért pont *ezek* a tulajdonságok? Ha elgondolhatjuk Ádámot egy kicsit más tulajdonságokkal egy másik lehetséges világban, akkor miért nem tudunk úgy gondolni rá, mint akinek bizonyos lehetséges világokban vannak felmenői, illetve mint aki megint más lehetséges világokban eltérő névvel rendelkezik? Hasonló a helyzet bármely olyan tulajdonság esetében, amely Ádám esszenciális tulajdonságaként merülhet fel.

Úgy tűnik számomra, hogy még ha Ádám birtokol is ilyen esszenciális tulajdonságokat, akkor sem állna rendelkezésünkre olyan eljárás, amellyel megállapíthatnánk, hogy melyek is azok. Mi több, úgy tűnik, azt sem tudjuk megállapítani, hogy rendelkezik-e egyáltalán esszenciális tulajdonságokkal. Feltételezhetjük-e jó indokkal ezek után, hogy rendelkezik ilyenekkel?

Az esszenciális és nem esszenciális tulajdonságok közötti megkülönböztetés, úgy tűnik, együtt jár a *„tudni, ki"* probléma egyik hagyományos kezelési módjával.[6] Ha ez utóbbi probléma kezelési módja kielégítő lenne, akkor akár

[6] Vö. Arisztotelész (1955, 179b3), Petrus Hispanus (1947, 7.41), Brentano (1933, 165.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

az esszenciális tulajdonságok tanának egyfajta független megerősítése lehetne. Ám korántsem vagyok biztos benne, hogy kielégítő. A *„tudni, ki”* probléma a következőképp illusztrálható. Azt nem tudom, hogy ki rabolta ki a bankot, csak azt tudom, hogy valaki kirabolta a bankot, és hogy az illető reggel 9:20-kor hajtott el a banktól egy Buick Sedannal. Éppen ezért ahhoz, hogy tudjam, *ki* ő, nem elegendő olyan információval rendelkeznem, amellyel egyedi módon jellemezhetem. Milyen típusú információ jogosít*ana* fel arra, hogy azt mondhassam, tudom, ki a bankrabló? Az esszencialista válasz a következő lenne: „*Tudod, hogy kicsoda* a bankrabló, feltéve, ha van a tulajdonságoknak egy bizonyos *E* halmaza, amelyek *x* esszenciális tulajdonságai, amennyiben *x* rabolta ki a bankot, és tudod, hogy *x* rendelkezik *E*-vel, és *x* rabolta ki a bankot.” Ám ha az esszenciális tulajdonságokra vonatkozó kétségeim megalapozottak, akkor a „tudni, ki” probléma ezen megoldása azt implikálná, hogy habár végül a rendőrök „megtudnak valamit a tolvaj kilétéről”, sosem fogják megtudni, hogy tudják, ki ő. Ugyanis ahhoz a *tudáshoz, hogy valaki tudja, hogy kicsoda* a tolvaj (a javasolt megoldás szerint), azt is tudni kell, hogy mik a tolvaj esszenciális tulajdonságai; és ha az általam elmondottak megállják a helyüket, akkor nincs mód annak megállapítására, hogy melyek azok. Hogyan fogják eldönteni a rendőrök, hogy tisztában vannak-e a tolvaj kilétével, ha nincs válaszuk arra a metafizikai kérdésre, hogy: „Mik az esszenciális tulajdonságai annak a férfinak, akit letartóztattunk?”[7]

Számos modális logikai írásban feltételezik, hogy a „Szükségszerűen minden *x*-re, *x* azonos *x*-szel” implikálja azt, hogy „Minden *x*-re, *x* szükségszerűen azonos *x*-szel”, és következésképp azt is, hogy „Minden *x*-re és *y*-ra, ha *x* azonos *y*-nal, akkor *x* szükségszerűen azonos *y*-nal”. De vajon értelmes-e ez a feltételezés? Ugyanis zavarba ejtő következtetésekhez vezet: például ahhoz, hogy *minden* entitás *minden* lehetséges világban létezik, és éppen ezért feltehetően minden dolog mint *ens necessarium* létezik.

Miért feltételezzük, hogy szükségszerűen azonos az alkonycsillag az alkonycsillaggal? Emlékeztetnünk kellene magunkat arra, hogy „Az alkonycsillag azonos az alkonycsillaggal” nem logikai igazság, ugyanis azt a kontingens propozíciót implikálja, hogy „Van egy alkonycsillag”, a tagadása pedig nem ez: „Az alkonycsillag különbözik az alkonycsillagtól.” Nem lenne egyszerűbb

[7] Hintikka (1962, 153.) azt mondja, hogy tudjuk, hogy kicsoda a tolvaj, feltéve, ha létezik olyan *x*, amelyről tudjuk, hogy a tolvaj azonos *x*-szel. Azonban milyen feltételek mellett mondható, hogy létezik olyan *x*, amelyről tudjuk, hogy a tolvaj azonos az *x*-szel? Ez akkor történhet meg, ha tetten érjük – amikor *látjuk,* ahogy ellopja a pénzt. Azonban a pénztáros látta pénzt lopni, és *ő* mégsem tudja, hogy kicsoda a tolvaj. Másutt egy némileg eltérő módját javasoltam az ilyen kérdések vizsgálatának; vesd össze Chisholm (1963, 789–791.), illetve (1964, 266–269., főként 268.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

azt tagadni, hogy a „Szükségszerűen minden *x*-re, *x* azonos *x*-szel" azt implikálja, hogy „Minden *x*-re, *x* szükségszerűen azonos *x*-szel"? Ekkor tagadhatnánk azt a *de dicto* elvet, miszerint „Szükségszerű, hogy az alkonycsillag azonos az alkonycsillaggal", és tagadhatnánk azt a *de re* elvet is, miszerint „Az alkonycsillag szükségszerűen azonos az alkonycsillaggal".[8] Ám az a meglátásom, hogy továbbra is érvényt szerezhetünk az itt érintett szükségszerűségnek, már ha továbbra is helyesnek tartjuk az olyan *de dicto* elveket, mint „Szükségszerűen minden *x*-re, *x* azonos *x*-szel" és „Szükségszerűen minden *x*-re és *y*-ra, ha *x* azonos *y*-nal, akkor *y* azonos *x*-szel", illetve az olyan *de re* elveket, mint „Az alkonycsillag, mint minden más, szükségszerűen önazonos".

Irodalom

Aristotle (1955): *On Sophistical Refutations.* Transl. E. S. Forster – D. J. Furley. Cambridge (MA): Harvard University Press

Brentano, Franz (1933): *Kategorienlehre*. Leipzig: Meiner

Chisholm, Roderick M. (1963): The Logic of Knowing, *Journal of Philosophy,* 60 (25): 773–795.

—— (1965): Query on Substitutivity. In Robert S. Cohen – Marx W. Wartofsky (eds): *Boston Studies in the Philosophy of Science. Vol. II.* New York: The Humanities Press. 275–278.

—— (1964): Believing and Intentionality, *Philosophy and Phenomenological Research,* 25: 264–269.

Hintikka, Jaakko (1962): *Knowledge and Belief: An Introduction to the Logic of the Two Notions*. Ithaca: Cornell University Press

Petrus Hispanus (1947): *Summulae Logicales.* Ed. I. M. Bochenski. Torino

Prior, Arthur N. (1960): Identifiable Individuals, *Review of Metaphysics,* 13: 684–696.

Wilson, Neil L. (1959): Substance without Substrata, *Review of Metaphysics,* 12 (4): 521–539.

[8] Ezt a lehetőséget a „Query on Substitutivity" című tanulmányomban tárgyaltam, lásd Chisholm (1965). Ha tagadjuk, hogy a „Szükségszerűen minden *x*-re *x* az F" azt implikálja, hogy „Minden *x*-re *x* szükségszerűen F", akkor feltehetően azt is tagadnunk kellene, hogy a „Lehetséges, hogy létezik olyan *x,* hogy *x* az F" azt implikálja, hogy „Létezik olyan *x,* hogy lehetséges, hogy *x* az F". Azonban nem épp ezt kellene tennünk? Úgy tűnik számomra, hogy valaki teljesen konzisztensen tarthatná, hogy habár lehetséges, hogy létezik valami olyan, ami rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyeket a keresztények Istennek tulajdonítanak, mégis azok közül, amik léteznek, egy sem olyan, hogy lehetséges, hogy *az* a dolog rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amiket a keresztények Istennek tulajdonítanak.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

HASONMÁSELMÉLET ÉS KVANTIFIKÁLT MODÁLIS LOGIKA

| *DAVID LEWIS*

I. Hasonmáselmélet

A legtöbb diskurzus gond nélkül formalizálható az általános érvényű extenzionális logikával, amennyiben rendelkezésünkre áll az adott diskurzus tárgyának megfelelő predikátumkészlet és kvantifikációs tartomány. Pontosan így járunk el, amikor a diskurzus a számokról, a halmazokról, az egészekről és részekről, vagy épp a jelsorozatokról szól. Azonban egyáltalán nem így járunk el, amikor a modalitás a témánk: az, hogy mi lehetne és minek kell lennie, vagy az esszencia és akcidencia. Ekkor modális operátorokat vezetünk be, hogy egy speciális igényű nem-extenzionális logikát dolgozzunk ki. Miért térünk el itt a megszokottól? Csupán történeti véletlen, vagy a modalitás természete kényszeríti ki?

Nincs kényszer, van alternatívánk. A modális diskurzusunk modális operátorokkal való formalizálása helyett éppenséggel a megszokott gyakorlatot is követhetnénk. Ragaszkodhatnánk a sztenderd logikánkhoz (ahhoz a kvantifikációelmélethez, amely magában foglalja az azonosságot és mentes a kiküszöbölhetetlen szinguláris terminusoktól), amennyiben biztosítjuk a modális diskurzus tárgyának megfelelő predikátumkészletet és kvantifikációs tartományt. Ha ez sikerül, olyan kifejezésekre teszünk szert, amelyek átvehetik a modális operátorok helyét. A szükséges új predikátumok, a róluk szóló posztulátumokkal együtt, alkotják azt a rendszert, amit *hasonmáselmélet*nek nevezek.

EREDETILEG MEGJELENT: „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic”, *The Journal of Philosophy,* 1968, 65: 113–126.

Hálás vagyok David Kaplannek, akinek a kritikái számos fontos javítást eredményeztek. A. N. Prior jelezte, hogy az elméletem a *de re* modalitásról hasonlít arra a megközelítésre, amiről P. T. Geach számolt be neki 1964-ben – *David Lewis.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

A hasonmáselmélet négy primitív predikátuma a következők:

Vx (*x* egy lehetséges világ)
Bxy (*x* az *y* lehetséges világban van)
Ax (*x* aktuális)
Hxy (*x* hasonmása *y*-nak).

A kvantifikációs tartománynak tartalmaznia kell az összes lehetséges világot, és mindent, amit ezek a világok magukban foglalnak. A primitívumokat pedig a természetes nyelvi megfelelőjük, valamint a következő posztulátumok alapján érthetjük meg:

P1: $\forall x \forall y\,(Bxy \supset Vy)$
(Semmi sincs másban, csak egy világban)
P2: $\forall x \forall y \forall z\,(Bxy \,\&\, Bxz \supset y = z)$
(Semmi sincs két világban)
P3: $\forall x \forall y\,(Hxy \supset \exists z Bxz)$
(Ami hasonmás, az egy világban van)
P4: $\forall x \forall y\,(Hxy \supset \exists z Byz)$
(Aminek hasonmása van, az egy világban van)
P5: $\forall x \forall y \forall z\,(Bxy \,\&\, Bzy \,\&\, Hxz \supset x = z)$
(Semmi sem hasonmása semmi másnak a saját világában)
P6: $\forall x \forall y\,(Bxy \supset Hxx)$
(Minden hasonmása önmagának a saját világában)
P7: $\exists x\,(Vx \,\&\, \forall y\,(Byx \equiv Ay))$
(Valamely világ csak és kizárólag aktuális dolgokat tartalmaz)
P8: $\exists x Ax$
(Valami aktuális)

P2 és *P8* alapján a *P7*-ben említett világ egyedülálló. A deskripcióját rövidítsük a következőképp:

$$@ =_{df} \iota x \forall y\,(Byx \equiv Ay) \quad \text{(Az aktuális világ)}$$

A nem aktualizált lehetőségekre, vagyis azokra a dolgokra, amelyek nem az aktuális világban vannak, gyakran tekintenek úgy, mint „entia non grata”,[1] elsősorban azért, mert nem világos, hogy mikor azonosak, s mikor nem. Azonban a szó szerinti értelemben vett azonosság számunkra nem je-

[1] Quine (1960, 245.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

lent problémát. Valamennyi világban az összes kategória alá tartozó dolog pontosan úgy individuálható, ahogy az aktuális világban; *P2* alapján a különböző világban található dolgok *sosem* azonosak. A különböző világokban lévő dolgok közti azonosságot a hasonmás-relációval helyettesítjük.[2] Míg néhányan azt mondanák, hogy számos olyan világban létezünk, amelyben némileg eltérő tulajdonságaink vannak és némileg eltérő dolgok történnek velünk, én jobban szeretem azt mondani, hogy kizárólag az aktuális világban létezünk, azonban vannak hasonmásaink más világokban. A hasonmásaink nagyon hasonlítanak ránk, tartalmi és kontextust érintő szempontok alapján egyaránt. Sokkal jobban hasonlítanak ránk, mint más dolgok azokban a világokban. Ennek ellenére nem teljesen azonosak velünk. Ugyanis mindegyikük a saját világában van, és csak mi vagyunk itt az aktuális világban. Pongyolán fogalmazva azt is mondhatnánk, hogy a más világhoz tartozó hasonmásaink nem mások, mint mi, hogy ők és mi azonosak vagyunk, de ez az azonosság éppúgy nem szó szerinti azonosság, ahogy a mai és holnapi önmagunk közötti azonosság sem az. Helyesebb lenne azt mondani, hogy a hasonmásaink azok az emberek, akik mi *lettünk volna,* ha a világ másképp alakult volna.[3]

A hasonmás-reláció egy hasonlósági reláció. Ezért pontosan annyira problémás, amennyire az összes többi hasonlósági reláció: szempontok sokaságából fakadó hasonlóságok és különbözőségek eredménye, a különféle szempontok fontosságával[4] és a hasonlóságok mértékével[5] súlyozva.

Carnap (1946), Kanger (1957), Hintikka (1957a), Kripke (1959, 1963), Montague (1960) és mások is a kvantifikált modális logika olyan interpretációját javasolták, amelyben megengedett, hogy egy dolog több világban is létezzen. Aki elfogadja ezt a meggyőződést, azt is gyaníthatja, hogy a köztünk lévő eltérés pusztán verbális: amit én egy világhoz tartozó dolognak nevezek, nem más, mint amit ő egy ⟨dolog, világ⟩ párnak nevezne, illetve amit ő ugyanannak a dolognak nevez különböző világokban, nem más, mint amit én egymással korreláló hasonmások osztályának neveznék. Azonban vigyázzunk. A köztünk lévő nézeteltérés nem csupán verbális, ugyanis én olyan fokú általánosságot élvezek, amit ő képtelen elérni. A hasonmás-reláció általában

[2] Még ennek a behelyettesítésnek a használata során sem számítana, ha bizonyos dolgok azonosak *lennének* a hasonmásaikkal! *P2* csupán arra szolgál, hogy kizárjuk az individuáció elkerülhető problémáit.

[3] A hasonmások ilyen leírása L. Sprague de Campnek (1940) köszönhető.

[4] Ahogy azt Michael A. Slote (1966) kifejti a „The Theory of Important Criteria" című tanulmányában.

[5] A hasonmás-reláció nagyon hasonlít az interszubjektív korrespondencia relációjára, amelyet Rudolf Carnap tárgyal a *Der Logische Aufbau der Welt*ben (1928, §146).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

nem lesz ekvivalenciareláció. Tehát nem csak az olyan általa elismert ⟨dolog, világ⟩ párok között fog fennállni, ahol a pár első tagja mindig ugyanaz a dolog, akárhogy is azonosítson dolgokat a világok között.

Nem lett volna plauzibilis posztulátum, hogy a hasonmás-reláció tranzitív. Tegyük fel, hogy a V_1 világhoz tartozó x_1 számos szempontból nagyon hasonlít rám, sokkal jobban hasonlít rám, mint bármi más V_1-ben. És tegyük fel, hogy x_2 a V_2 világban nagyon hasonlít x_1-re, sokkal jobban, mint bármi más V_2-ben. Tehát x_2 hasonmása az én hasonmásomnak, vagyis x_1-nek. Mégis lehet, hogy x_2 nem hasonlít rám túlzottan, míg valami más dolog V_2-ben jobban hasonlít rám. Ha így van, akkor x_2 nem a hasonmásom.

Az sem lett volna plauzibilis posztulátum, hogy a hasonmás-reláció szimmetrikus. Tegyük fel, hogy x_3 a testvéremnek és nekem a V_3 világhoz tartozó sajátos elegye; x_3 tehát mindkettőnkre sokkal jobban hasonlít, mint amennyire bármi más hasonlít ránk V_3-ban. Tehát x_3 a hasonmásom. Ám tegyük fel, hogy x_3 és a testvérem között sokkal szorosabb a hasonlóság, mint x_3 és köztem. Ha így van, nem vagyok x_3 hasonmása.

Az sem lett volna plauzibilis posztulátum, hogy semminek se lehetne több mint egy hasonmása bármely más világban. Tegyük fel, hogy x_{4a} és x_{4b} ikrek V_4-ben; mindketten hasonlítanak rám; mindketten sokkal jobban hasonlítanak rám, mint bármi más V_4-ben; mindketten ugyanúgy hasonlítanak rám. Ha így van, akkor mindketten a hasonmásaim.

Az sem lett volna plauzibilis posztulátum, hogy egyetlen világban sincs két olyan dolog, amely közös hasonmással rendelkezik valamely másik világban. Tegyük fel, hogy sokkal jobban hasonlítok az x_{4a} és x_{4b} ikrekre, mint bármi más az aktuális világban. Ha így van, akkor mindkettőnek hasonmása vagyok.

Az sem lett volna plauzibilis posztulátum, hogy bármely két világra valami az egyikben hasonmása valaminek a másikban. Tegyük fel, hogy van olyan x_5 a V_5 világban – mondjuk Batman –, ami nem hasonlít semmi aktuálisra. Ha így van, akkor x_5 semminek sem hasonmása az aktuális világban.

Végül, az sem lett volna plauzibilis posztulátum, hogy bármely két világra valaminek az egyik világban van hasonmása a másikban. Tegyük fel, hogy bármely x_6 dolog a V_6 világban olyan, hogy sokkal jobban hasonlít rám, mint bármi más V_6-ban, mindazonáltal mégsem egészen olyan, mint én; V_6-ban tehát semmi sem hasonlít rám eléggé. Ha így van, akkor V_6-ban nincs hasonmásom.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

II. Fordítás

Úgy tűnik, hogy a hasonmáselméletnek és a kvantifikált modális logikának ugyanaz a tárgya; mintha a modális diskurzusunkat egymással rivalizáló módokon is formalizálhatnánk. Ebben az esetben lefordíthatóknak kellene lenniük egymásra, s valóban azok is. Éppen ezért szükségtelen kitérnem arra, hogy miképp formalizáljuk a modális diskurzust közvetlenül a hasonmáselmélet segítségével; feltételezvén, hogy az Olvasó jártas a modális diskurzus modális operátorokkal történő formalizálásában, elegendő, ha csupán arra vonatkozóan adok utasításokat, hogy miképp fordítsuk le a kvantifikált modális logika mondatait a hasonmáselmélet mondataira.

A hasonmáselméletnek mint a modalitásról szóló diskurzus formalizálásához szükséges eszköznek legalább három előnye van a kvantifikált modális logikával szemben. *(1)* A hasonmáselmélet nem egy speciális igényű intenzionális logika, hanem egy elmélet. *(2)* Amíg a kvantifikált modális logika homályossága áthatolhatatlannak bizonyult, addig a hasonmáselméleté, ha nem is teljes mértékben, de eloszlatható. A homályosság két független forrását is fel tudjuk tárni. Egyrészt bizonytalanok vagyunk az analitikusságot illetően, és emiatt azt illetően is, vajon bizonyos deskripciók lehetséges világokat írnak-e le; másrészt bizonytalanok vagyunk a hasonlóság és a különbözőség eltérő szempontjainak relatív fontosságát illetően, és emiatt azt illetően is, hogy mi minek a hasonmása. *(3)* Ha az általam javasolt fordítási séma helyes, akkor a kvantifikált modális logika összes mondatának ugyanaz a jelentése, mint a hasonmáselméleti fordításának; azonban nem az összes hasonmáselméleti mondat azonos, vagy ekvivalens, a kvantifikált modális logika valamely mondatának fordításával. Következésképpen, egy, a hasonmáselméletétől eltérő predikátumkészletre alapozva sokkal többet tudunk majd mondani, ha azt a modális operátorok helyett a hasonmáselmélettel egészítjük ki.

Vizsgáljuk meg az általam javasolt fordítási sémát.[6] Néhány fontos egyedi esettel kezdjük, előkészítve egy általános definíciót.

Először vegyünk egy zárt (0-argumentumhelyű) mondatot egyetlen modális operátorral az elején: $\Box\varphi$ vagy $\Diamond\varphi$. Az ismerős fordítás értelmében: $\forall\beta(V\beta \supset \varphi^{\beta})$ (φ igaz bármely lehetséges β világban) vagy $\exists\beta(V\beta \,\&\, \varphi^{\beta})$ (φ ér-

[6] JELÖLÉSEK: A mondatokat a φ, ψ..., a változókat pedig az α, β, γ, δ... görög betűk jelölik. Ha φ egy n-argumentumhelyű mondat, $\alpha_1 \ldots \alpha_n$ pedig valamilyen n-számú változó, akkor $\varphi\alpha_1 \ldots \alpha_n$ az a mondat, melyet úgy nyerünk, hogy φ-ben egységesen, a betűrendben első predikátum helyére α_1-et helyettesítjük, a másodikra α_2-t, és így tovább. A fordítás során bevezetett változókat olyan szisztematikus módon választjuk meg, hogy megelőzzék a kötött változók zavarosságát. A szimbolikus kifejezéseket a szokványos értelemben használjuk.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

vényes valamely lehetséges β világban). Ahhoz, hogy a megadott φ mondatból megalkossuk a φ^{β} mondatot (φ érvényes a β világban), mindössze annyit kell tennünk, hogy a φ-ben található összes kvantor hatókörét a β által jelölt világban található dolgok tartományára korlátozzuk; vagyis φ-ben a $\forall\alpha$-t mindenhol $\forall\alpha(B\alpha\beta \supset \ldots)$-ra cseréljük, a $\exists\alpha$-t pedig $\exists\alpha(B\alpha\beta \,\&\, \ldots)$-ra.

Ezután vegyünk egy 1-argumentumú nyitott mondatot egyetlen modális operátorral az elején: $\Box\varphi\alpha$ vagy $\Diamond\varphi\alpha$. A következő fordítást kapjuk: $\forall\beta\forall\gamma(V\beta \,\&\, B\gamma\beta \,\&\, H\gamma\alpha \supset \varphi^{\beta}\gamma)$ (φ érvényes α mindegyik γ hasonmására bármely β világban) vagy $\exists\beta\exists\gamma(V\beta \,\&\, B\gamma\beta \,\&\, H\gamma\alpha \,\&\, \varphi^{\beta}\gamma)$ (φ érvényes α valamely γ hasonmására valamely β világban). Hasonlóképpen járhatunk el az összes tetszőleges argumentumszámú nyitott mondattal.

Ha a modális operátor nem a formula elején található, akkor a hatókörében lévő mondatrészt fordítjuk le. Ha pedig vannak olyan kvantorok, amelyek egyetlen modális operátor hatókörébe sem tartoznak, akkor a hatókörüket az aktuális világhoz tartozó dolgok tartományára kell korlátoznunk; mégpedig azért, mert ez a tartomány az ilyen kvantorok hatóköre a kvantifikált modális logikában, miközben egy nem korlátozott kvantor a hasonmáselméletben kivétel nélkül az összes világ és azok összes lakója felett fut. Egy olyan kvantifikált modális logikai mondatot, amely *nem* tartalmaz modális operátort – egy nem modális mondatot egy modális kontextusban –, éppen ezért egyszerűen a kvantorainak az aktuális világhoz tartozó dolgokra való korlátozásával fordítjuk le.

Végül, vegyünk egy olyan mondatot, amelyben bizonyos modális operátorok más modális operátorok hatókörén belül vannak. Ekkor kívülről befelé kell haladnunk; ahhoz, hogy φ-ből megkapjuk φ^{β}-t, nem csupán a φ-beli kvantorokat kell korlátoznunk, hanem φ bármely olyan mondatrészét is le kell fordítanunk, amelynek az elején modális operátorok találhatók.

Az általános fordítási séma legjobban a kvantifikált modális logikai φ mondat fordításának közvetlen definíciójaként mutatható be:

T1: φ fordítása $\varphi^{@}$ (φ igaz az aktuális világban); azaz a primitív jelölésben: $\exists\beta(\forall\alpha(B\alpha\beta \equiv A\alpha) \,\&\, \varphi^{\beta})$,

amelyet φ^{β} (φ érvényes a β világban) rekurzív definíciója követ:

T2a: φ^{β} az φ, ha φ atomi
T2b: $(\sim\varphi)^{\beta}$ az $\sim\varphi^{\beta}$
T2c: $(\varphi \,\&\, \psi)^{\beta}$ az $\varphi^{\beta} \,\&\, \psi^{\beta}$

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

T2d: $(\varphi \vee \psi)^{\beta}$ az $\varphi^{\beta} \vee \psi^{\beta}$
T2e: $(\varphi \supset \psi)^{\beta}$ az $\varphi^{\beta} \supset \psi^{\beta}$
T2f: $(\varphi \equiv \psi)^{\beta}$ az $\varphi^{\beta} \equiv \psi^{\beta}$
T2g: $(\forall\alpha\varphi)^{\beta}$ az $\forall\alpha(B\alpha\beta \supset \varphi^{\beta})$
T2h: $(\exists\alpha\varphi)^{\beta}$ az $\exists\alpha(B\alpha\beta \,\&\, \varphi^{\beta})$
T2i: $(\Box\varphi\alpha_1 \ldots \alpha_n)^{\beta}$ az $\forall\beta_1\forall\gamma_1 \ldots \forall\gamma_n$
$(V\beta_1 \,\&\, B\gamma_1\beta_1 \,\&\, H\gamma_1\alpha_1 \,\&\, \ldots \,\&\, B\gamma_n\beta_1 \,\&\, H\gamma_n\alpha_n \supset \varphi^{\beta 1}\gamma_1 \ldots \gamma_n)$
T2j: $(\Diamond\varphi\alpha_1 \ldots \alpha_n)^{\beta}$ az $\exists\beta_1\exists\gamma_1 \ldots \exists\gamma_n$
$(V\beta_1 \,\&\, B\gamma_1\beta_1 \,\&\, H\gamma_1\alpha_1 \,\&\, \ldots \,\&\, B\gamma_n\beta_1 \,\&\, H\gamma_n\alpha_n \,\&\, \varphi^{\beta 1}\gamma_1 \ldots \gamma_n)$

Ezt a két definíciót felhasználva azt látjuk, hogy például a következők:

$$\forall xFx$$
$$\Diamond\exists xFx$$
$$\Box Fx$$
$$\forall x(Fx \supset \Box Fx)$$
$$\Box\Diamond Fx$$

ekképp fordítandók:

$$\forall x(Bx@ \supset Fx)$$
(Minden, ami aktuális, az F)

$$\exists y(Vy \,\&\, \exists x(Bxy \,\&\, Fx))$$
(Valamely lehetséges világ tartalmaz valamit, ami F)

$$\forall y_1\forall x_1(Vy_1 \,\&\, Bx_1y_1 \,\&\, Hx_1x \supset Fx_1)$$
(Az x összes hasonmása, bármely világban, F)

$$\forall x(Bx@ \supset Fx \supset \forall y_1\forall x_1(Vy_1 \,\&\, Bx_1y_1 \,\&\, Hx_1x \supset Fx_1))$$
(Ha valami egy aktuális F hasonmása, akkor az F)

$$\forall y_1\forall x_1(Vy_1 \,\&\, Bx_1y_1 \,\&\, Hx_1x \supset \exists y_2\exists x_2(Vy_2 \,\&\, Bx_2y_2 \,\&\, Hx_2x_1 \,\&\, Fx_2))$$
(Az x minden hasonmása rendelkezik olyan hasonmással, ami F)

Az ellenkező irányú fordítást a hasonmáselmélet mondatairól a kvantifikált modális logika mondataira véges kutatással tehetjük meg, ha egyáltalán megtehetjük. Ha ugyanis egy ψ modális mondat egy φ hasonmáselméleti

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

mondat fordítása, akkor ψ-nek rövidebbnek kell lennie, mint φ-nek, és ψ nem tartalmazhat olyan predikátumokat vagy változókat, amelyek nincsenek meg φ-ben. Azonban nem minden hasonmáselméleti mondat egy modális mondat fordítása, s még csak nem is ekvivalens egy modális mondat fordításával. Például a *P1–P7* posztulátumaink nem azok.

Akár még nyugtalaníthatna is minket, hogy a $\forall x \Box \exists y(x = y)$ (minden, ami aktuális, az szükségszerűen létezik) fordítása akkor is igaz lesz, ha valaminek, ami aktuális, nincs hasonmása valamely világban. Ennek elkerüléséhez csábító lehet annak az alternatív fordítási sémának az elfogadása, amelyre David Kaplan hívta fel a figyelmemet, és amelyben *T2i*-t és *T2j*-t a következőkkel helyettesítjük:

T2i': $(\Box\varphi\alpha_1 \dots \alpha_n)^\beta$ az $\forall\beta_1(V\beta_1 \supset \exists\gamma_1 \dots \exists\gamma_n(B\gamma_1\beta_1 \,\&\, H\gamma_1\alpha_1 \,\&\, \dots \,\&\, B\gamma_n\beta_1 \,\&\, H\gamma_n\alpha_n \,\&\, \varphi^{\beta 1}\gamma_1 \dots \gamma_n))$

T2j': $(\Diamond\varphi\alpha_1 \dots \alpha_n)^\beta$ az $\exists\beta_1(V\beta_1 \,\&\, \forall\gamma_1 \dots \forall\gamma_n(B\gamma_1\beta_1 \,\&\, H\gamma_1\alpha_1 \,\&\, \dots \,\&\, B\gamma_n\beta_1 \,\&\, H\gamma_n\alpha_n \supset \varphi^{\beta 1}\gamma_1 \dots \gamma_n))$

– homogén kvantorok helyett heterogén kvantorokat használva. Ám ezzel egy tapodtat sem jutottunk előrébb: *T2j'*-vel a $\exists x \Diamond(x \neq x)$ (valami, ami aktuális, az lehetségesen nem-önazonos) igaz lesz, kivéve, ha mindennek, ami aktuális, minden világban van egy hasonmása! Kiegyezhetünk abban, hogy elfogadjuk *T2i'*-t és *T2j*-t, de csak azon az áron, hogy feláldozzuk a szükségszerűség és a lehetségesség hétköznapi kettősségét.[7] Így a magam részéről inkább *T2i* és *T2j* mellett döntök.

III. Esszencializmus

Quine gyakran figyelmeztetett bennünket, hogy a modális operátorokon kívüli kvantifikálással egy olyan nézet mellett köteleződünk el, mely szerint „egy tárgyat, önmagában – függetlenül attól, hogy milyen neve van, vagy hogy van-e egyáltalán neve –, úgy kell tekinteni, mint amely némely tulajdonságát szükségszerűen birtokolja, másokat pedig kontingensen, annak ellenére, hogy az utóbbi tulajdonságok éppen olyan analitikusan következnek a tárgy néhány meghatározási módjából, mint az előbbiek más meghatározási

[7] Ha azt is kikötjük, hogy a hasonmás-reláció ekvivalenciareláció, akkor egy Føllesdalehoz (1961, 20. szakasz) hasonló interpretációt kapunk, lásd még Føllesdal (1966).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

módokból”.[8] Ezt az úgynevezett „arisztotelészi esszencializmust” – a minden további meghatározástól független lényegek tanát – a kvantifikált modális logika védelmezője „épp olyan helyénvalónak találja, mint magát a kvantifikált modális logikát”.[9]

Egyetértek: az esszencializmusban nincs semmi kivetnivaló. Tényleg módunkban áll azt mondani egy tulajdonságról, hogy az egy dolog esszenciális tulajdonsága, függetlenül attól, hogy miképp határoztuk meg a dolgot, és függetlenül attól is, hogy a tulajdonság analitikusan következik-e a dolog valamely vagy akár összes további meghatározásából.

Vegyük az 1-argumentumhelyű φ mondat által kifejezett tulajdonságot és a ζ szinguláris terminus[10] által denotált dolgot. Azt mondani, hogy ez a tulajdonság esszenciális tulajdonsága ennek a dolognak, nem más, mint a $\Box\varphi\zeta$ fordítását állítani.

Eddig egyáltalán nem foglalkoztunk azzal, hogy miképp fordítsunk le egy szinguláris terminust tartalmazó modális mondatot. Mégpedig azért nem, mert tudjuk, hogy bármely ζ szinguláris terminust egy $\iota\alpha(\psi\alpha)$ deskripcióként is felfoghatunk (noha gyakran csak azzal a kitétellel, hogy ψ egy tulajdonnévből létrehozott mesterséges predikátumot tartalmaz); ahogy azt is tudjuk, hogy bármely deskripciót eliminálhatunk Russell kontextuális definíciójának segítségével. A fordítási sémánk tehát azért hagyta figyelmen kívül a szinguláris terminusokat, mivel az előfordulásuk teljességgel szükségtelen a kvantifikált modális logika primitív jelölésrendszerében. A fordítás előtt minden alkalommal eliminálnunk kell a szinguláris terminusokat; utólag, ha ragaszkodunk hozzá, helyreállíthatjuk őket.

Csupán egy bökkenő van: mielőtt eliminálnánk egy leírást, meg kell állapítanunk a hatókörét. A különböző hatókör-hozzárendelések általában nem ekvivalens fordításokhoz vezetnek. Ez még akkor is így van, ha az eliminált deskripció az aktuális világban és minden lehetséges világban pontosan egy dolgot denotál.[11]

Ha ζ-t egy $\iota\alpha(\psi\alpha)$ deskripcióként kezeljük, amit szűk hatókörrel látunk el, akkor a $\Box\varphi\zeta$ mondat interpretációja a következő:

[8] Lásd Quine (1961/2002, 243–244.).

[9] Quine (1962/1985, 524.).

[10] JELÖLÉSEK: A szinguláris terminusokat a ζ, η,... görög betűk jelölik. A $\varphi\zeta$ egy olyan mondat, amelyhez úgy jutunk, hogy a ζ szinguláris terminust egységesen behelyettesítjük az 1-argumentumhelyű φ mondatba.

[11] A modális mondatokon belüli hatókör-kétértelműségek kapcsán Arthur Smullyan (1948) eljárását követem, Wilson (1959, 43.) ellenvetései alapján módosítva, miszerint a Leibniz-törvény bizonyos látszólag érvényes használatai a modális mondatok esetében érvénytelenek, *bárhogy* is válasszuk meg a hatókört a konklúzióban.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

$$\Box\exists\alpha(\forall\delta(\psi\delta \equiv \delta = \alpha) \,\&\, \varphi\alpha)$$

A fenti interpretáció alapján a mondatot ekképp fordítjuk le:

$\forall\beta(V\beta \supset \exists\alpha(B\alpha\beta \,\&\, \forall\delta(B\delta\beta \supset \psi^{\beta}\delta \equiv \delta = \alpha) \,\&\, \varphi^{\beta}\alpha))$
(Bármely lehetséges β világ tartalmaz egy egyedi α-t, ami olyan, hogy $\psi^{\beta}\alpha$; és bármely ilyen α-ra $\varphi^{\beta}\alpha$)

Ez *de dicto* interpretáció: a modális operátor a már eleve zárt $\varphi\zeta$ mondathoz kapcsolódik. Ez pedig referenciálisan homályos: vegyük akár a Leibniz-törvény egy látszólag érvényes használatát:

$$\frac{\begin{array}{c}\Box\varphi\zeta \\ \eta = \zeta\end{array}}{\therefore\Box\varphi\eta,}$$

akár egy látszólag érvényes egzisztenciális általánosítást:

$$\frac{\Box\varphi\zeta}{\therefore\exists\alpha\Box\varphi\alpha,}$$

a fordítás érvénytelen következtetéssé teszi mindkettőt, ha a bennük foglalt terminusokat szűk hatókörrel bíró deskripciókként kezeljük.

Ha a ζ-t tág hatókörrel bíró deskripcióként kezeljük, akkor a $\Box\varphi\zeta$ mondat interpretációja a következő:

$$\exists\alpha(\forall\delta(\psi\delta \equiv \delta = \alpha) \,\&\, \Box\varphi\alpha),$$

amit úgy fordítunk le, hogy

$\exists\alpha(B\alpha@ \,\&\, \forall\delta(B\delta@ \supset \psi^{@}\delta \equiv \delta = \alpha) \,\&\, \forall\beta\forall\gamma(V\beta \,\&\, B\gamma\beta \,\&\, H\gamma\alpha \supset \varphi^{\beta}\gamma))$
(Az aktuális világ tartalmaz egy egyedi α-t, ami olyan, hogy $\psi^{@}\alpha$; és bármely β világhoz tartozó γ hasonmás esetén $\varphi^{\beta}\gamma$)

Ez *de re* interpretáció: a modális operátor a nyitott φ mondathoz kapcsolódik, egy új $\Box\varphi$ nyitott modális mondatot hozva létre, és a $\Box\varphi$ által kifejezett tulajdonságot a ζ által denotált aktuális dolognak tulajdonítja. Ez az interpretáció referenciálisan áttetsző: akár a Leibniz-törvény egy látszólag érvényes

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

használatának, akár egy látszólag érvényes egzisztenciális általánosításnak a fordításáról legyen szó, érvényes következtetések lesznek, ha a bennük foglalt terminusokat tág hatókörű deskripciókként kezeljük.

Hogyan válasszunk a $\Box\varphi\zeta$ két interpretációja közül? Gyakran képtelenek vagyunk rá, hacsak nem önkényesen döntünk; valódi kétértelműséggel van itt dolgunk. Azonban bizonyos feltételek fennállása esetén a tág hatókörű interpretáció tűnik természetesebbnek: *(1)* ha ζ olyan deskripció, amit egy tulajdonnév mesterséges predikátummá való átalakításával hozunk létre; *(2)* ha a ζ deskripció rendelkezik azzal, amit Donellan (1966) referenciális használatnak nevez; *(3)* ha készen állunk arra, hogy a $\Box\varphi\zeta$ mondat egyik lehetséges olvasataként ismerjük el azt, hogy

ζ olyan α, ami szükségszerűen $\varphi\alpha$

– A harmadik feltétel ereje abból a tényből adódik, hogy a $\exists\alpha(\zeta = \alpha \,\&\, \Box\varphi\alpha)$ egyértelműen ekvivalens azzal, hogy $\Box\varphi\zeta$, ahol ζ tág hatókörrel rendelkezik.[12]

A $\Box\varphi\zeta$ mondat két interpretáció szerinti fordításai logikailag függetlenek. Önmagukban véve egyik sem következik a másikból. A megfelelő pótpremisszákkal kiegészítve viszont mindkét irányba elindulhatunk. A szűk hatókörű fordításról a tág hatókörű fordításra való áttérés (exportálás[13]) megköveteli ezt a további premisszát:

$\exists\alpha(B\alpha@ \,\&\, \forall\beta\forall\gamma(B\gamma\beta \,\&\, H\gamma\alpha \supset \forall\delta(B\delta\beta \supset \psi^{\beta}\delta \equiv \delta = \gamma)))$
(Van olyan aktuális világhoz tartozó α, amelynek bármely γ hasonmása az egyetlen olyan δ dolog a β világában, ami olyan, hogy $\psi^{\beta}\delta$)

– ami a szűk hatókörű ζ-t tartalmazó $\exists\alpha\Box(\zeta = \alpha)$ fordításának egyszerűsített változata.[14] A tág hatókörű fordításról a szűk hatókörű fordításra való áttérés (importálás) megkövetel a fentebbi pótpremissza mellett egy újabbat:

$\exists\alpha(B\alpha@ \,\&\, \forall\delta(B\delta@ \supset \psi^{@}\delta \equiv \delta = \alpha) \,\&\, \forall\beta(V\beta \supset \exists\gamma(B\gamma\beta \,\&\, H\gamma\alpha)))$
(Annak az egyedi aktuális világhoz tartozó α dolognak, ami olyan, hogy $\psi^{@}\alpha$, van legalább egy γ hasonmása bármely β világban)

[12] Vö. Hintikka (1962, 156–157.).
[13] E kifejezés Quine-féle használatát követem, lásd Quine (1956/2002, 257. skk.).
[14] Vö. Hintikka (1962, 138–155.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ezzel a második pótpremisszával egyetlen modális mondat fordítása sem ekvivalens.[15]

Persze általában nem csak ezen a két módon tulajdoníthatunk hatóköröket. Vegyük a $\Box\Diamond(\eta = \zeta)$ mondatot. Mindegyik deskripció kaphat szűk, közepes vagy tág hatókört; vagyis kilenc nem ekvivalens fordításról beszélhetünk.

A $\Box\varphi\zeta$ mondat *de re,* tág hatókörű, áttetsző fordítása szerint a φ által kifejezett tulajdonság a ζ által denotált dolog esszenciális tulajdonsága. Röviden: egy dolog esszenciális tulajdonsága olyan tulajdonság, amellyel a dolog összes hasonmása rendelkezik. Valószínűleg az összes hasonmásom ember; ha így van, akkor esszenciálisan ember vagyok. Még ennél is valószínűbb, hogy az összes hasonmásom rendelkezik testtel; ha így van, akkor esszenciálisan rendelkezem testtel.

Egy olyan tulajdonság, amelyen egy dolog az összes hasonmásával osztozik, a dolog esszenciális tulajdonsága, azaz lényegének része. A dolog teljes lényege a dolog esszenciális tulajdonságainak metszete: a tulajdonság, amelyen a dolog csak és kizárólag a hasonmásaival osztozik. (*A* tulajdonság, mivel szükségtelen megkülönböztetnünk azokat a tulajdonságokat, amelyek nem csupán az aktuális világban, hanem az összes lehetséges világban koextenzívek.) Lehet, hogy van, de lehet, hogy nincs olyan nyitott mondat, amely azt a tulajdonságot fejezi ki, ami a dolog lényege; azt állítani, hogy a φ által kifejezett tulajdonság a ζ által denotált dolog lényege, nem más, mint azt állítani, hogy

$\exists\alpha(B\alpha@ \,\&\, \forall\delta(B\delta@ \supset \psi^{@}\delta \equiv \delta = \alpha) \,\&\, \forall\beta\forall\gamma(B\gamma\beta \supset H\gamma\alpha \equiv \varphi^{\beta}\gamma))$
(Az aktuális világ tartalmaz egy egyedi α-t, ami olyan, hogy $\psi^{@}\alpha$; és bármely γ-ra igaz bármely β világban, hogy γ akkor és csak akkor hasonmása α-nak, ha $\varphi^{\beta}\gamma$)

Ezzel a mondattal egyetlen modális mondat fordítása sem ekvivalens.

A lényeg és a hasonmás egymással kölcsönösen definiálható. Az imént egy dolog lényegét azon tulajdonságaként határoztuk meg, amelyen csak és kizárólag a hasonmásaival osztozik; egy dolog hasonmása pedig bármi, ami rendelkezik azzal a tulajdonsággal, amely a dolog lényege. (Ez nem jelenti azt, hogy a tulajdonság a *hasonmás* lényege, de még csak azt sem, hogy a hasonmás esszenciális tulajdonsága.)

[15] Azonban bármely más fordításban, amelyben *T2i* fel van cserélve *T2i'*-vel, ekvivalens lenne a $\Box\exists\alpha(\zeta = \alpha)$ (ζ szükségszerűen létezik) fordításával, amelyben ζ tág hatókörű.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Talán vannak olyan tulajdonságok, amelyek a dolgoknak kizárólag esszenciális tulajdonságai lehetnek, sosem akcidentálisak. Meglehet, hogy minden embernek esszenciálisan embernek kell lennie; vagy ami valószínűbb, meglehet, hogy minden testtel rendelkező dolognak esszenciálisan testtel kell rendelkeznie. A φ által kifejezett tulajdonság csak akkor ilyen, azaz képtelen akcidentális lenni, ha hasonmás-reláció által zárt; vagyis csak akkor, ha

$\forall\alpha\forall\beta\forall\gamma\forall\beta_1(B\alpha\beta \,\&\, B\gamma\beta_1 \,\&\, H\gamma\alpha \,\&\, \phi^{\beta}\alpha \supset \varphi^{\beta 1}\gamma)$
(Bármely β világhoz tartozó bármely α bármely β_1 világhoz tartozó γ hasonmása esetén, ha $\varphi^{\beta}\alpha$, akkor $\varphi^{\beta 1}\gamma$)

Ez a

$$\Box\forall\alpha(\varphi\alpha \supset \Box\varphi\alpha)$$

fordítás egyszerűsített változata. Eltűnődhetünk, vajon ezek a tulajdonságok, amelyek képtelenek akcidentálisak lenni, ugyanazok a tulajdonságok-e, amiket „természeti fajtáknak” nevezünk. Ám mindenekelőtt vegyük észre, hogy figyelmen kívül kell hagynunk az olyan szükségszerűen univerzális tulajdonságot, mint amit, például, az $\alpha = \alpha$ nyitott mondat fejez ki, ugyanis ez minden dolognak esszenciális tulajdonsága. Másodsorban pedig vegyük észre azt, hogy azoknak a tulajdonságoknak az önkényes uniói, amelyek képtelenek akcidentálisak lenni, maguk is olyan tulajdonságok, amelyek képtelenek akcidentálisak lenni; tehát ahhoz, hogy kizárhassuk a szedett-vedett tulajdonságokat, az olyan *minimális* tulajdonságokra kell szorítkoznunk, amelyek képtelenek akcidentálisak lenni. Ezek mind lehetnek természeti fajták; ugyanakkor nem csak ezek lehetnek természeti fajták, mivel a természeti fajták bizonyos uniói és összes metszetei maguk is természeti fajták.

IV. Modális elvek

A hasonmáselméletre fordítás megoldhatja a kvantifikált modális logika vitatott kérdéseit. Egy kiválasztott modális elvet úgy is megvizsgálhatunk, hogy utánanézünk, vajon a fordítása hasonmáselméleti tétel-e; vagy ha nem az, akkor azok a további posztulátumok, amelyeknek köszönhetően tétel lehet, plauzibilisek-e. Most nyolc elvet fogunk megvizsgálni, ám csupán csak egyet találunk majd elfogadhatónak.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

$$\Box\varphi \prec \Box\Box\varphi \quad \text{(Becker-elv)}$$

A fordítása nem tétel, hacsak φ nem egy zárt mondat, de az elvetett posztulátum alapján, miszerint a hasonmás-reláció tranzitív, tétel lenne.

$$\varphi \prec \Box\Diamond\varphi \quad \text{(Brouwer-elv)}$$

A fordítása nem tétel, hacsak φ nem egy zárt mondat, de az elvetett posztulátum alapján, miszerint a hasonmás-reláció szimmetrikus, tétel lenne.

$$\alpha_1 = \alpha_2 \prec \Box\alpha_1 = \alpha_2 \quad (\alpha_1 \text{ és } \alpha_2 \text{ nem ugyanaz a változó})$$

A fordítása nem tétel, de az elvetett posztulátum alapján, miszerint senkinek se lehetne több mint egy hasonmása bármely más világban, tétel lenne.

$$\alpha_1 \neq \alpha_2 \prec \Box\alpha_1 \neq \alpha_2 \quad (\alpha_1 \text{ és } \alpha_2 \text{ nem ugyanaz a változó})$$

A fordítása nem tétel, de az elvetett posztulátum alapján, miszerint egyetlen világban sincs két olyan dolog, amely közös hasonmással rendelkezik valamely másik világban, tétel lenne.

$$\forall\alpha\Box\varphi\alpha \prec \Box\forall\alpha\varphi\alpha \quad \text{(Barcan-elv)}$$

A fordítása nem tétel, de az elvetett posztulátum alapján, miszerint bármely két világra valami az egyikben hasonmása valaminek a másikban, tétel lenne.

$$\exists\alpha\Box\varphi\alpha \prec \Box\exists\alpha\varphi\alpha$$

A fordítása nem tétel, de az elvetett posztulátum alapján, miszerint bármely két világra valaminek az egyikben van hasonmása a másikban, tétel lenne.

$$\Box\forall\alpha\varphi\alpha \prec \forall\alpha\Box\varphi\alpha \quad \text{(Fordított Barcan-elv)}$$

A fordítása egy tétel.

$$\Box\exists\alpha\varphi\alpha \prec \exists\alpha\Box\varphi\alpha$$

A fordítása nem tétel, és semmilyen további posztulátum alapján sem lenne az, legyen akármilyen csekély plauzibilitású is.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

V. Relatív modalitások

Ahogy a φ mondat akkor szükségszerű, ha (igaz) minden világban; a φ akkor okságilag szükségszerű, ha (igaz) minden olyan világban, amely kompatibilis a természettörvényekkel; akkor kötelező számunkra valami, ha minden olyan világban érvényes, amelyben helyesen cselekszünk; akkor implicite tudott, vélt, remélt, állított vagy észlelt általunk valami, ha minden olyan világban érvényes, amely kompatibilis a tudásunk, vélekedéseink, reményeink, állításaink vagy észleleteink tartalmával. E modalitások, és még sok másik is, olyan *relatív* modalitások, amelyek világok korlátozott tartományai feletti kvantifikációkkal fejezhetők ki. A relatív modalitások bármely duális párját felírhatjuk úgy, mint

$$\Box^i\delta_1 \ldots \delta_m$$
$$\Diamond^i\delta_1 \ldots \delta_m$$

– ahol az i index azt jelzi, hogy miképp korlátozzuk a világokat, illetve a $\delta_1,\ldots \delta_m$ m argumentumai, amennyiben $m \geq 0$, a korlátozás során figyelembe veendő dolgokat denotálják (mondjuk azt a személyt, akinek az implicit tudásáról beszélünk). A relatív modalitások minden duális párjának megfelel egy jellegzetes reláció:

$$R^ixyz_1 \ldots z_m$$
(Az x világ i-viszonyban áll az y világgal, és abban $z_1,\ldots z_m$-mel),

amit a következő posztulátum szabályoz:

P9: $\forall x\forall y\forall z_1 \ldots \forall z_m(R^ixyz_1 \ldots z_m \supset Vx \,\&\, Vy \,\&\, Bz_1y \,\&\, \ldots \,\&\, Bz_my)$

A jellegzetes reláció biztosítja a megfelelő korlátozást: csak azokkal a világokkal foglalkozunk, amelyek i-viszonyban állnak azzal a világgal (és annak a világnak bizonyos dolgaival), amelyben vagyunk. A szükségszerűség és a lehetségesség maguk a relatív modalitások azon párját alkotják, amelynek jellegzetes relációja épp a világok között fennálló 2-argumentumhelyű univerzális reláció.[16]

Könnyen kiterjeszthetjük a fordítási sémánkat oly módon, hogy kezelhessük a kevert modális operátorokat tartalmazó mondatokat. Pontosan úgy

[16] Vö. Hintikka (1957b, 1962, 42–49.), Kanger (1957), Kripke (1959, 1963), Montague (1960), Prior (1962), Hintikka (1962, 42–49.), Føllesdal (1956); továbbá lásd még Hintikka „The Logic of Perception" című előadását, mely az 1967-ben rendezett oberlini filozófiakollokviumon hangzott el.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kezeljük őket, mint a szükségszerűséget és a lehetségességet, leszámítva azt, hogy a világok feletti kvantorok csupán azon világok felett futnak majd, amelyek a megfelelő jellegzetes relációban állnak bizonyos világokkal és talán a kérdéses világok bizonyos dolgaival. A φ fordítása továbbra is $\varphi^{@}$ lesz; mindössze két új kikötést kell hozzáadnunk φ rekurzív definíciójához:

T2i*: $(\Box^i\delta_1 \dots \delta_m\varphi\alpha_1 \dots \alpha_n)^\beta$ az $\forall\beta_1\forall\gamma_1 \dots \forall\gamma_n$
$(R^i\beta_1\beta\delta_1 \dots \delta_m \,\&\, B\gamma_1\beta_1 \,\&\, H\gamma_1\alpha_1 \,\&\, \dots \,\&\, B\gamma_n\beta_1 \,\&\, H\gamma_n\alpha_n \supset \varphi^{\beta 1}\gamma_1 \dots \gamma_n)$
T2j*: $(\Diamond^i\delta_1 \dots \delta_m\varphi\alpha_1 \dots \alpha_n)^\beta$ az $\exists\beta_1\exists\gamma_1 \dots \exists\gamma_n$
$(R^i\beta_1\beta\delta_1 \dots \delta_m \,\&\, B\gamma_1\beta_1 \,\&\, H\gamma_1\alpha_1 \,\&\, \dots \,\&\, B\gamma_n\beta_1 \,\&\, H\gamma_n\alpha_n \,\&\, \varphi^{\beta 1}\gamma_1 \dots \gamma_n)$

(Mivel a szükségszerűség és a lehetségesség relatív modalitások, nincs többé szükségünk *T2i*-re és *T2j*-re.) Például, az alábbi mondatokat:

$$\Box^i\varphi$$
$$\Box^j\delta\psi\alpha$$
$$\Box^i\Box^j\delta\varphi$$

– ahol φ egy 0-argumentumhelyű, ψ egy 1-argumentumhelyű mondat, $\Box^i$ egy 0-argumentumhelyű és $\Box^j$ egy 1-argumentumhelyű relatív modalitás, a következőképpen fordítjuk:

$\forall\beta(R^i\beta@ \supset \varphi^\beta)$
(φ érvényes minden olyan világban, amely i-viszonyban áll az aktuális világgal)

$\forall\beta\forall\gamma(R^j\beta@\delta \,\&\, B\gamma\beta \,\&\, H\gamma\alpha \supset \psi^\beta\alpha)$
(ψ érvényes α bármely γ hasonmására bármely olyan β világban, amely j-viszonyban áll az aktuális világgal és abban δ-val)

$\forall\beta_1\forall\gamma(R^i\beta@ \,\&\, B\gamma\beta_1 \,\&\, H\gamma\delta \supset \forall\beta_2(R^j\beta_2\beta_1\gamma \supset \varphi^{\beta 2}))$
(φ érvényes bármely olyan β_2 világban, amely olyan, hogy egy bizonyos β_1 világra, amely i-viszonyban áll az aktuális világgal, és δ néhány β_1-beli γ hasonmására, β_2 j-viszonyban áll β_1-gyel és γ-val)

A harmadik példa azt a tényt illusztrálja, hogy a relatív modális operátorok argumentumaként előforduló szabad változókat a hasonmás-reláció alapján kellene kezelni.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Amit korábban mondtunk a szinguláris terminusokról, mint a hatókör kétértelműségének alávetett eliminálható deskripciókról, továbbra is érvényes, egy különbséggel: általában az exportálás pótpremisszájának (és az importálás két pótpremisszája közül az elsőnek) a $\Box^i\delta_1 \dots \delta_m(\zeta = \zeta)$ fordításának kell lennie, ahol ζ egyik előfordulása tág, míg a másik szűk hatókörű. A $\exists\alpha\Box^i\delta_1 \dots \delta_m(\zeta = \alpha)$ fordítása csak azokra a relatív modalitásokra lesz érvényes, mint amilyen a szükségszerűség is, ezekre vonatkozóan az $R^i@@\delta_1 \dots \delta_m$ – és ennélfogva a $\Box^i\delta_1 \dots \delta_m\varphi \supset \varphi$ fordítása – az i-relációra vonatkozó megfelelő kikötéseknek eleget téve tételeknek számítanak. Még általánosabban, annak az érvnek, hogy

$$\frac{\Box^i\delta_1 \dots \delta_m\varphi\eta \quad \Box^i\delta_1 \dots \delta_m(\eta = \zeta)}{\therefore\Box^i\delta_1 \dots \delta_m\varphi\zeta}$$

– ahol φ egy 1-argumentumhelyű mondat, van érvényes fordítása, ha ζ-t mindenütt tág hatókörrel, η-t pedig mindenütt szűk hatókörrel vesszük.

Azok az elvek, amelyekről a IV. szakaszban esett szó, megfogalmazhatók bármely relatív modalitásra (vagy, mint a Becker- és Brouwer-elv esetében, valamennyi kevert relatív modalitásra). Az ilyen elvek elfogadhatósága általában nemcsak a felhasznált hasonmás-reláció és az i-relációk logikai tulajdonságaitól fog függeni, hanem a hasonmás-reláció és az i-relációk *között* fennálló logikai relációktól is. Példaként vizsgáljunk meg egy argumentumok nélküli relatív szükségszerűséget, amelynek így a jellegzetes i-relációja 2-argumentumhelyű lesz. (Egy ilyen i-relációt gyakran neveznek világok közötti *elérhetőségi* relációnak.) Majd vizsgáljuk meg a Becker-elvet erre a relatív szükségszerűségre (a $\prec$-t azonban továbbra is magával a szükségszerűséggel definiálva): $\Box^i\varphi \prec \Box^i\Box^i\varphi$; azaz $\Box(\Box^i\varphi \supset \Box^i\Box^i\varphi)$. Gyakran mondják, hogy a Becker-elv csak abban az esetben érvényes, ha az elérhetőség tranzitív, ami akkor helyes, ha φ egy zárt mondat. Ugyanakkor egy nyitott φ mondatra a Becker-elv csak abban az esetben lesz érvényes, ha

$$\forall x_1\forall y_1\forall x_2\forall y_2\forall x_3\forall y_3(Bx_1y_1 \,\&\, Bx_2y_2 \,\&\, Bx_3y_3 \,\&\, Hx_2x_1 \,\&\, Hx_3x_2 \,\&\, R^iy_2y_1 \,\&\, R^iy_3y_2 \supset Hx_3x_1 \,\&\, R^iy_3y_1),$$

és még akkor is így van ez, ha sem az elérhetőségi reláció, sem pedig a hasonmás-reláció nem tranzitív.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Irodalom

Carnap, Rudolf (1928): *Der Logische Aufbau der Welt*. Berlin-Schlactensee: Weltkreis

—— (1946): Modalities and Quantification, *Journal of Symbolic Logic,* 11 (2): 33–64.

De Campnek, L. Sprague (1940): The Wheels of If, *Unknown Fantasy Fiction,* October

Donellan, Keith S. (1966): Reference and Definite Descriptions, *Philosophical Review,* 75 (3): 281–304.

Føllesdal, Dagfinn (1956): Quantification into Causal Contexts. In *Boston Studies in the Philosophy of Science. Volume II.* New York: Humanities. 263–274.

—— (1961): Referential Opacity in Modal Logic, PhD-disszertáció, Harvard. Megjelent 2004-ben mint *Referential Opacity and Modal Logic,* New York: Routledge

—— (1966): A Model-Theoretic Approach to Causal Logic. In Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab: *Skrifter,* 2. Trondheim: Bokhandel

Hintikka, Jaakko (1957a): Modality as Referential Multiplicity, *Ajatus,* 20: 49–64.

—— (1957b): Quantifiers in Deontic Logic, *Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Humanarum Litterarum,* 23 (4): 2–23.

—— (1962): *Knowledge and Belief*. Ithaca: Cornell University Press

Kanger, Stig (1957): *Provability in Logic*. Stockholm: Almqvist & Wiksell

Krikpe, Saul (1959): A Completeness Theorem in Modal Logic, *Journal of Symbolic Logic,* 24 (1): 1–14.

—— (1963): Semantical Considerations on Modal Logic, *Acta Philosophica Fennica,* 16: 83–94.

Montague, Richard (1960): Logical Necessity, Physical Necessity, Ethics and Quantifiers, *Inquiry,* 3: 259–269.

Prior, Arthur N. (1962): Possible Worlds, *Philosophical Quarterly,* 12 (46): 36–43.

Quine, W. v. O. (1956/2002): Kvantorok és propozicionális attitűdök. In uő: *A tapasztalattól a tudományig.* Budapest: Osiris. 251–265.

—— (1960): *Word and Object*. Cambridge (MA): MIT Press

—— (1961/2002): Referencia és modalitás. In uő: *A tapasztalattól a tudományig*. Budapest: Osiris. 225–249.

—— (1962/1985): Válasz Marcus professzornak. In Irving M. Copi – James A. Gould (szerk.): *Kortárs-tanulmányok a logikaelmélet kérdéseiről*. Ford. Bánki Dezső. Budapest: Gondolat. 513–524.

Slote, Michael A. (1966): The Theory of Important Criteria, *Journal of Philosophy,* 63 (8): 211–224.

Smullyan, Arthur (1948): Modality and Description, *Journal of Symbolic Logic,* 13 (1): 31–37.

Wilson, Neil L. (1959): *The Concept of Language*. Toronto: Toronto University Press

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

VILÁGOKON ÁTÍVELŐ AZONOSSÁG VAGY VILÁGHATÁROLT INDIVIDUUMOK?

| *ALVIN PLANTINGA*

I

A *lehetséges világok* eszméje a megértés és tisztánlátás ígéretével kecsegtetett a modalitás olyan tiszteletreméltó problémáival kapcsolatban, mint amilyen az esszencia és akcidencia, a szükségszerű és esetleges igazság, a *de dicto* és *de re* modalitás, illetve a szubjunktív kondicionálisok természetének problémája. De mi is az a lehetséges világ? Tegyük fel, hogy egy lehetséges világ valamiféle *körülmény* – olyan körülmény, ami vagy fennáll, azaz valós, azaz aktuális, vagy pedig fennáll*hat*na. De mit is értünk itt a „le*het*ne" szón? Nyilvánvalóan nincs hasznavehető *definíció:* ezen a ponton példákat kell felhoznunk, ki kell derítenünk a kérdéses fogalom és más fogalmak közötti összefüggéseket, válaszolnunk kell az ellenvetésekre, és remélnünk kell a legjobbakat. Bár most nem fejthetem ki kellő részletességgel,[1] szándékomban áll kimutatni, hogy a szóban forgó lehetségesség értelme tágabb, mint az *okságí* vagy *természeti* lehetségességé – vagyis miközben *Agnew*[2] *Atlanti-óceánt átúszása* feltehetően okságilag vagy természetileg lehetetlen, addig az itt tárgyalt értelemben korántsem az. Másrészt ez az értelem szűkebb az elsőrendű logikában megragadott értelemnél, így noha számos körülmény szükségszerű a szóban forgó értelemben, a nekik megfelelő propozíciók nem bizonyíthatók az elsőrendű logikában. Ilyen körülményekre mindig jó példák az aritmetikai és matematikai igazságoknak megfelelő körülmények, ahogy

[1] Lásd Plantinga (1969) és (1970).

[2] Spiro Agnew a tanulmány megjelenésekor az Egyesült Államok alelnöke volt Richard Nixon elnöksége során – *a ford.*

A FORDÍTÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ KIADÁS: „Transworld Identity or Worldbound Individuals?". In Michael J. Loux (ed.): *The Possible and the Actual: Readings in the Metaphysics of Modality.* Ithaca: Cornell University Press, 1979. 146–165. EREDETILEG MEGJELENT in Milton K. Munitz (ed.): *Logic and Ontology.* New York: New York University Press, 1973.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

sok más jelentéktelenebb körülmény is, mint amilyen a *senki önmagánál magasabbnak levése,* a *piros színnek levése* (éppígy a *valamely dolog színes, ha pirosnak levése*), vagy az *Agnew nem összetett számnak levése,* és hasonlók. A kevésbé semmitmondó jelöltek közé tartoznak az olyan körülmények, mint az *ekkor vagy akkor minden ember tudattal rendelkezése,* az *élete során minden ember bizonyos ideig testtel rendelkezése,* illetve az *egy olyan lény, amelynél nagyobb nem lehetséges, létezése*.

Ráadásul a szóban forgó szükségszerűség és lehetségesség értelmében a *K* és *K'* úgy is alkothat egy körülménypárt, hogy mindkettő fennállása nem lehetséges, mely esetben *K kizárja K'*-t; ha pedig lehetetlen, hogy *K* fennálljon és *K' ne* álljon fenn, akkor *K magában foglalja K'*-t. Így például *Agnew Atlanti-óceán átúszása* magában foglalja *Agnew ezt vagy azt átúszását* és kizárja *Agnew úszni nem tudását*. Továbbá, egy *K* körülmény lehet olyan, hogy bármely *K'* körülmény esetén *K* vagy magában foglalja, vagy kizárja *K'*-t, mely esetben *K maximális*. Most már mondhatjuk, hogy egy lehetséges világ nem más, mint egy maximális lehetséges körülmény. Minden egyes *V* lehetséges világnak megfelel a propozícióknak egy olyan egyedi *O* osztálya, amelynek egy *P* propozíció csak abban az esetben tagja, ha lehetetlen, hogy *V* aktuális legyen, *P* pedig hamis. Nevezzük ezt az osztályt *a V-ről szóló könyvnek.* A lehetséges világokhoz hasonlóan a könyvek is rendelkeznek egy maximalitási tulajdonsággal: bármely *P* propozícióra minden egyes könyv vagy *P*-t, vagy *P* negációját tartalmazza. Nyilvánvaló módon az aktuális világról szóló könyv az igaz propozíciók halmaza.

Mármost plauzibilis és természetes feltételezni, hogy ugyanaz az individuum eltérő körülményekben létezik. Itt van például a *Paul J. Zwier*[3] *jó teniszezőnek levése;* ez a körülmény lehetséges, ám valójában nem áll fenn. Ám természetes azt feltételezni, hogy ha fennáll*na,* akkor Zwier létezne és jó teniszjátékos lenne. Vagyis természetes azt feltételezni, hogy Zwier *létezik* ebben a körülmény*ben*. Persze ha létezik ebben a körülményben, akkor létezik minden olyan lehetséges világban is, amely magában foglalja ezt a körülményt; vagyis minden olyan lehetséges világ, amely magában foglalja a *Zwier jó teniszezőnek levése* körülményt, olyan, hogy ha aktuális lenne, akkor Zwier létezne. Tehát Zwier számos lehetséges világban létezik. Szerintem természetes ezt feltételezni, de több olyan filozófus is hajlamos ennek tagadására, aki máskülönben jóindulatúan viszonyul a lehetséges világokhoz. Köztük van például Leibniz is, akinek ebben a témában minden bizonnyal

[3] A szerző matematikatanár kollégája volt a michigani Calvin College-ben – *a ford.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kifogástalan a bizonyítványa; Leibniz nyilvánvalóan úgy vélte, hogy minden tárgy csak egy világban létezik.[4] Továbbá, az idealisták, amikor az internális relációk doktrínája mellett érveltek, lényegében amellett szálltak síkra, hogy egy tárgy pontosan egy lehetséges világban létezik – sőt, némelyikük azt is gondolhatta, hogy kizárólag egy ilyen világ van. Újabban ezt a nézetet, miszerint az individuumok egy világra vannak korlátozva – nevezzük a Világhatárolt Individuumok Elméletének –, David Kaplan (1967) tette magáévá figyelemre méltó odaadással.[5] Roderick Chisholm szintén bonyolultnak és zavarosnak találja azt az állítást, hogy ugyanaz a tárgy több lehetséges világban is létezik.[6] Arról már nem is beszélve, hogy a Világhatárolt Individuumok Elmélete David Lewis hasonmáselméletének egyik explicit posztulátuma.[7] A következőkben ezt a kérdést fogom megvizsgálni. A Világhatárolt Individuumok Elmélete *(VIE)* mellett szóló legfontosabb és a legszélesebb körben hangoztatott érv jelenleg talán a jól ismert *Világokon Átívelő Azonosítás Problémája,* amely állítólag abból a feltételezésből ered, hogy ugyanaz a tárgy több világban is létezik. Ennek megfelelően a következőkben erre a két témára fogok koncentrálni: a *VIE*-re és a Világokon Átívelő Azonosság problémájára.

Miért kellene azt feltételeznünk, hogy egy individuum pusztán egy világra korlátozódik – hogy Ön és én ebben és csakis ebben a világban létezünk? George Edward Moore szerint az idealisták, amikor amellett érveltek, hogy minden reláció internális, valójában azt állították, hogy minden relációs tulajdonság esszenciális a velük rendelkező dolgok számára. Ám ha az általuk felhozott érv helyes, akkor azt bizonyítja, hogy nemcsak a relációs tulajdonságok, hanem *minden* tulajdonság esszenciális a tulajdonsággal rendelkezők számára. Ha viszont ez helyes, akkor egyetlen *x* tárgyra sincs olyan lehetséges körülmény, amelyben *x* ne rendelkezne olyan tulajdonsággal, amellyel ténylegesen rendelkezik; tehát *x* pusztán az aktuális világban létezik, abban a világban, amely ténylegesen fennáll.

Egy ennyire merész konklúzió melletti érvnek elég ütősnek kell lennie. Mivel hozakodik elő tehát az idealista? Zűrzavarral, mondja Moore (1922, 287.). Az idealista a következőt állítja:

(1) Ha *T* egy relációs tulajdonság, *A* pedig olyan relátum, ami ténylegesen rendelkezik *T*-vel, akkor függetlenül attól, hogy mi lehet *T* és *A,*

[4] Benson Mates (1968) érvelése alapján.
[5] Eredetileg „Transworld Identification" címmel hangzott el egy chicagói APA-szimpóziumon.
[6] „Lehetséges világokon átívelő azonosság: néhány kérdés", lásd e kötetben.
[7] „Hasonmáselmélet és kvantifikált modális logika", lásd e kötetben.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

> mindig igaz módon állítható, hogy bármely relátum, amely *nem* rendelkezne *T*-vel, szükségszerűen más lenne, mint *A,* és nem csak numerikusan különbözne tőle.

(1)-et talán világosabbá tehetjük a következő módon:

(1') Ha *x* rendelkezik *T*-vel, akkor bármely *y* tárgyra, ha van olyan világ, amelyben *y* nem rendelkezik *T*-vel, akkor *y* különbözik *x*-től,

ami pedig egyértelműen maga után vonja a kívánt konklúziót. Azonban *(1)* elfogadása melletti indokként azt szokták felhozni (Moore [1922], 289.), hogy

(2) Ha *A* rendelkezik *T*-vel, *x* pedig nem, akkor ebből az következik, hogy *x* más, mint *A*.

Ha *(2)*-t úgy fogalmazzuk újra, mint azt az állítást, hogy minden világban érvényes az, hogy

(2') Bármely *x* és *y* tárgyra, ha *x* rendelkezik *T*-vel, *y* pedig nem, akkor *x* különbözik *y*-tól,

akkor azzal szembesülünk, hogy *(2)* valójában nem más, mint az a tézis, miszerint az Azonosak Megkülönböztethetetlensége szükségszerűen igaz. Ez a tézis elég precíznek tűnik, azonban egyáltalán nem szól *(1)* vagy *(1')* mellett. Ahogy Moore mondja, *(1)* és *(2)* könnyedén összemosható, különösen ha az idealisták jellegzetesen homályos és terjengős stílusában fogalmazzák meg őket; az idealisták pedig megragadták az alkalmat, hogy összemossák őket.

Az érv kezdetben nem sok jóval kecsegtet. Azonban olyan megfogalmazása is akad, amit Leibniznél is megtalálhatunk, és amely gyakran felbukkan a kortárs diszkusszióban. Leibniz a következőket írja Arnauld-nak:

> Egyébként ha valakinek az életében vagy az egész világegyetemben másképp történnék valami, mint ahogy történik, akkor semmi akadálya sem volna annak, hogy azt mondjuk: ez egy másik ember vagy egy másik lehetséges világegyetem, amelyet Isten választott. Ez tehát valóban egy másik egyén volna.[8]

[8] Levél Leibniztől Arnauld-nak, 1686. július 14. (Leibniz [1686/1986], 66.) Leibniz csaknem ugyanezt az állítást teszi egy levélben Von Hessen-Rheinfelsnek 1686 májusában.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Első ránézésre ez elég rejtélyes. Azonban mindaz, amit Leibniz itt és másutt is mond, a következőt sejteti. Tegyük fel, hogy Szókratész egy olyan *V* világban létezik, amely más, mint az aktuális világ (amit az egyszerűbb referálás kedvéért „Karcsi"-nak fogok nevezni). Ha a „tulajdonság" kifejezést tág értelemben vesszük, akkor kénytelenek leszünk elismerni, hogy lennie kell olyan tulajdonságnak, amellyel Szókratész Karcsiban rendelkezik, de *V*-ben nem. (Legalábbis, ha „π"-nek nevezzük a Karcsiról szóló könyvet, akkor van egy olyan tulajdonság, amellyel Szókratész Karcsiban rendelkezik, de *V*-ben nem, mégpedig az olyannak levés, hogy π minden tagja igaz tulajdonsága.) Tételezzük fel tehát, hogy van olyan tulajdonság – mondjuk a piszeorrúság –, amellyel Szókratész Karcsiban rendelkezik, de *V*-ben nem. Más szóval, Karcsi Szókratésze, azaz karcsibeli Szókratész rendelkezik a piszeorrúsággal, miközben *V*-beli Szókratész nem. Ám ez bizonyára inkonzisztens az Azonosak Megkülönböztethetetlenségének elvével, aminél szilárdabbat el sem tudunk gondolni. Ugyanis ezen elv szerint, ha karcsibeli Szókratész rendelkezik a piszeorrúsággal, de *V*-beli Szókratész nem, akkor karcsibeli Szókratész különbözik *V*-beli Szókratésztől. Tehát kénytelenek vagyunk arra következtetni, hogy Szókratész nem létezik egyszerre Karcsiban és *V*-ben. Létezhet olyan személy *V*-ben, aki eléggé hasonlít a mi Szókratészünkre, karcsibeli Szókratészre; mindazonáltal az a személy nem azonos vele. Természetesen ezt az érvet általánosíthatjuk is, azt bizonyítandó, hogy semmi sem létezik több mint egy világban.

Ám ez nem egy kifogástalan érv. Elvárja tőlünk, hogy abból, hogy

(3) karcsibeli Szókratész pisze orrú, *V*-beli Szókratész pedig nem,

arra következtessünk, hogy

(4) Szókratész pisze orrú Karcsiban, de nem az *V*-ben.

Akár meg is felelhetünk ennek az elvárásnak; de az Azonosak Megkülönböztethetetlensége a legkevésbé sem jogosít fel minket arra, hogy karcsibeli Szókratész és *V*-beli Szókratész különbözőségére következtessünk. Ugyanis meglehet, hogy a látszat ellenére nincs is olyan tulajdonság, amit *(3)* állít karcsibeli Szókratészről, de megtagad *V*-beli Szókratésztől. *(3)* szerint (ha úgy vesszük, hogy *(4)*-ből következik) karcsibeli Szókratész (azaz Szókratész) rendelkezik a piszeorrúság tulajdonságával, ami rendben is van, de csak *Karcsiban.* Azonban *V*-beli Szókratész nem rendelkezik ezzel a tulajdonsággal *V-ben*. Ez utóbbi mindössze annyit jelent, hogy *V*-beli Szókratész rendelkezik

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

az olyannak levés, hogy ha *V* fennállt volna, akkor nem lett volna pisze orrú tulajdonsággal. Ez a tulajdonság – amellyel egy *x* tárgy akkor és csak akkor rendelkezik, ha *x* nem lett volna pisze orrú, ha *V* fennállt volna – természetesen nem a piszeorrúság komplementer tulajdonsága. Sőt, még csak nem is inkompatibilis a piszeorrúsággal; maga Szókratész pisze orrú, ám nem lett volna az, ha *V* aktuális lett volna. Tehát az Azonosak Megkülönböztethetetlensége itt nem lép érvénybe; nincs olyan *T* tulajdonság, amelyről *(3)* azt állítja, hogy karcsibeli Szókratész rendelkezik vele, de *V*-beli Szókratész nem. Amikor azt feltételezzük, hogy Szókratész az aktuális világban rendelkezik *T*-vel, de *V*-ben nem, akkor egész egyszerűen azt feltételezzük, hogy Szókratész ténylegesen rendelkezik *T*-vel, azonban nem rendelkezett volna, ha *V* lett volna az aktuális világ. Az Azonosak Megkülönböztethetetlensége még csak a gyanú árnyékát sem veti erre a feltételezésre. Éppen ezért az ellenvetés nem több puszta ámításnál.

Népszerűbb és ígéretesebb érv *VIE* mellett a hírhedt *Világokon Átívelő Azonosság Problémája,* amivel mindenki kénytelen szembenézni, ha ugyanazon tárgyról meggondolatlanul azt feltételezi, hogy több mint egy világban létezik. A probléma szerint alapvető fogalmi nehézségek merülnek fel egyazon tárgy több világban való *azonosítása* során – olyan nehézségek, amelyek inkoherenciával fenyegetik a Világokon Átívelő Azonosság eszméjét. Ráadásul ezek a nehézségek valószínűleg nem merülnek fel *VIE*-ben.[9]

Mi is pontosan a Világokon Átívelő Azonosság Problémája? Milyen nehézséget jelent arra az elképzelésre nézve, miszerint ugyanaz a tárgy eltérő lehetséges világokban létezik? Mi is ez a probléma tulajdonképpen? Jóllehet a forrásaink szűkösek,[10] a problémát a következőképp fogalmazhatjuk meg. Tegyük fel ismét, hogy Szókratész létezik egy ettől eltérő *V* világban – egy olyan világban, amelyben, mondjuk, nem harcolt a marathóni csatában. Természetesen *V*-ben más olyan tulajdonságoknak is híján lehet, amelyekkel ebben a világban rendelkezik: *V*-ben talán tartózkodott a filozófiától, nem rontotta meg az ifjúságot, és így megmenekült az athéniak haragjától. *V*-ben talán Korinthoszban élt, majdnem két méter magas volt, és agglegény maradt egész életében. Ám ekkor fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy miképp tudnánk *beazonosítani* Szókratészt abban a világban. Hogyan tudnánk

[9] David Lewis a következőképp fogalmaz: „*P2* [az a posztulátum, mely szerint semmi sem létezik több mint egy világban] csupán arra szolgál, hogy kizárjuk az individuáció elkerülhető problémáit." („Hasonmáselmélet és kvantifikált modális logika", lásd e kötetben, 194., 3. lj.)

[10] Lásd viszont Chisholm „Lehetséges világokon átívelő azonosság: néhány kérdés" című tanulmányát, e kötetben.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

kiválasztani? Hogyan tudnánk ott *elhelyezni?* Hogyan tudnánk megmondani, hogy a *V*-ben található számos dolog közül melyik *Szókratész?* Ha megpróbálunk azokhoz a tulajdonságokhoz folyamodni, amelyek segítségével *ebben* a világban beazonosítjuk, akkor a fáradozásaink csúfos kudarcba fulladhatnak – abban a világban talán Xenophón vagy épp Thraszümakhosz az, aki Platón tanítója, és aki oly magával ragadóan céltudatos szenvedéllyel keresi az igazságot és az igazságosságot, mint ahogy ebben a világban Szókratész. Ám ha Szókratészt nem tudjuk azonosítani *V*-ben, folytatódik az érv, akkor valójában nem értjük azt az állítást, hogy Szókratész létezik abban a világban. Ha még azonosítani sem tudjuk, akkor honnan is tudnánk, hogy kiről beszélünk, amikor azt mondjuk, hogy Szókratész létezik abban a világban, vagy Szókratész ezzel vagy azzal a tulajdonsággal rendelkezik abban a világban. Ahhoz, hogy értelmet adjunk egy ilyen beszédnek, szükségünk van egy olyan *kritérium*ra vagy *elv*re, amellyel képesek vagyunk beazonosítani Szókratészt egyik világról áttérve egy másikra. Ennek a kritériumnak magában kell foglalnia egy olyan tulajdonságot, amellyel Szókratész minden olyan világban rendelkezik, amelyben létezik – és ha ez elégséges ahhoz, hogy megkülönböztetve más dolgoktól *kiválasszuk* őt a kérdéses világban, akkor ennek olyan tulajdonságnak kell lennie, amellyel kizárólag Szókratész rendelkezik ezekben a világokban. Továbbá, ha a szóban forgó tulajdonság(ok) képessé tesz(nek) minket Szókratész kiválasztására, akkor annak valamilyen tág értelemben „empirikusan nyilvánvaló" tulajdonságnak kell lennie, vagyis hasonlítania kell az olyan tulajdonságokra, mint amilyen az ilyen és ilyen névvel, címmel, társadalombiztosítási számmal, magassággal, súllyal és általános megjelenéssel való rendelkezés, amelyek alapján majdnem teljesen empirikus módon tisztázhatjuk, hogy egy bizonyos tárgy rendelkezik-e velük, vagy sem. Máskülönben hogyan használhatnánk arra, hogy *kiválasszuk* vagy *azonosítsuk* Szókratészt? Tehát, ha értelmes azt feltételezni, hogy Szókratész több mint egy világban létezik, akkor lennie kell valamilyen empirikusan nyilvánvaló tulajdonságnak, amellyel csak és kizárólag ő rendelkezik minden egyes világban, amelyben létezik. Mármost nyilvánvaló, hogy egyetlen ilyen tulajdonságot sem ismerünk, de még azt sem tudjuk, hogy egyáltalán van-e ilyen. Valóban nehéz belátni, hogyan *lehetne* ilyen tulajdonság. Ez esetben viszont a Világokon Átívelő Azonosság gondolata nem érthető meg igazán, vagyis azt kell feltételeznünk, hogy egyetlen tárgy sem létezik több mint egy világban.

Az első megjegyzésünk az imént vázolt ellenvetéssel kapcsolatban az, hogy egy bizonyos *kép*ből vagy *nézet*ből származónak tűnik. Úgy képzeljük el magunkat, mint akik valami módon épp bepillantunk egy másik világba,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

azt kérdezve magunktól, hogy Szókratész vajon létezik-e abban a világban. Megfigyeljük a lakóinak viselkedését és jellemzőit, majd pedig az iránt érdeklődünk, hogy melyikük is Szókratész, ha egyáltalán köztük van. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy teljesen másképp nézhet ki *V*-ben, ha egyáltalán létezik abban a világban. Eltérő helyen élhet, más barátai lehetnek, ahogy más ujjlenyomatai is, már ha egyáltalán vannak ujjai. Hogyan tudjuk így megmondani, hogy melyikük Szókratész? Értelmes-e egyáltalán azt mondani, hogy Szókratész létezik abban a világban, ha még csak elvileg sincs mód az azonosítására, ha meg se tudjuk mondani, hogy abban a világban melyik dolog Szókratész?

Bizonyos szempontból talán hasznos ez a kép, ám a jelenlegi kontextusban csupán zavart szül. Ugyanis éppen ez a kép az, amely ravasz módon azt sugallja, hogy a *Szókratész létezik más lehetséges világokban* propozíció csak akkor értelmes a számunkra, ha tudomásunk van egy olyan empirikusan nyilvánvaló tulajdonságról, amellyel csak és kizárólag Szókratész rendelkezik minden egyes világban, amelyben létezik. Ám tegyük fel, hogy szemügyre veszünk egy analóg temporális szituációt. Herbert Spiegelberg *The Phenomenological Movement* című könyvében a húsz- és a hetvenéves Franz Brentanóról is vannak képek. A fiatal Brentano úgy néz ki, mint Apolló, míg az idős Brentano semmire sem hasonlít jobban, mint Jerome Hinesra, amint a *Boris Godunov*ban alakítja a haldokló cárt. A legtöbbünk el fogja ismerni, hogy ugyanaz a tárgy eltérő időpontokban is létezik; de tudunk-e olyan empirikusan nyilvánvaló *T* tulajdonságról, amely alapján egy dolog egy adott *t* időpontban akkor és csak akkor Brentano, ha rendelkezik *T*-vel? Biztosan nem; és ez cseppet sem kérdőjelezi meg annak az állításnak az értelmességét, hogy Brentano több különböző időpontban is létezett.

De nem fordulhatunk-e a fenti érvhez itt is? Kétségtelen, hogy volt olyan idő, nagyjából ötven évvel ezelőtt, amikor Spiro Agnew koravén kisgyerek volt. Ha viszont megértem ezt az állítást, akkor nem kell-e arra is képesnek lennem, hogy *kiválasszam* és *lokalizáljam* őt abban az időpontban? Ha nem tudom őt azonosítani, ha nem tudom elmondani, hogy az abban az időpontban létező dolgok közül melyik volt Agnew, akkor (szól az érv) nem érthetem meg azt az állítást, hogy Agnew létezett abban az időpontban. És csak akkor tudom azonosítani *t*-ben, ha ismerem valamely empirikusan nyilvánvaló tulajdonságát, amellyel csak és kizárólag ő rendelkezik *t*-ben.

Azonban az érv itt szemmel láthatóan zavaros. Feltételezhetem, hogy Agnew koravén kisgyerek volt *t*-ben, anélkül is, hogy ki tudnám választani a képét a *t*-beli kisgyerekek albumából. Persze ahhoz, hogy megértsem ezt az

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

állítást, tudnom kell, hogy *ki ő;* és lehet, hogy ehhez a tudáshoz ismernem kell valamely tulajdonságát, amellyel csak és kizárólag ő rendelkezik. Sőt, akár odáig is elmehetnénk, hogy elismerjük, ennek a tulajdonságnak valamilyen értelemben „empirikusan nyilvánvalónak" kell lennie. Ám bizonyára túlzó elvárás, hogy Agnew olyan tulajdonságával is tisztában legyünk, amellyel csak és kizárólag ő rendelkezik *létezésének minden pillanatában.* Nyilván képesnek kell lennem megválaszolni a „Melyik Agnew a *t*-ben létező dolgok közül?" kérdést. Azonban a válasz triviális; az a férfi, aki éppen ott ül: az Amerikai Egyesült Államok alelnöke.

Ha ez helyes, akkor miért feltételeznénk mást a Világokon Átívelő Azonosság esetében? Megértem azt a propozíciót, hogy van olyan lehetséges világ, ahol Szókratész nem tanította Platónt. Legyen *V* egy tetszőleges ilyen világ. Miért feltételezzük, hogy a propozíció megértésének feltétele az arra vonatkozó tudásom, hogy hogyan nézett volna ki vagy hol élt volna Szókratész, ha *V* aktuális lett volna? Hogy megértsem ezt a propozíciót, tudnom kell, hogy ki Szókratész. Meglehet, hogy ehhez ismernem kell egy empirikusan nyilvánvaló tulajdonságot (bármi is legyen ez pontosan), ami kizárólag Szókratész jellemzője. De milyen földhözragadt (vagy egyéb) okból feltételezzük, hogy ismernem kell Szókratész valamilyen empirikusan nyilvánvaló tulajdonságát, amellyel *a V világban* rendelkezik? Ez a kép azt sugallja, hogy képesnek kell lennem *V*-be nézni, addig rostálva annak lakóit, amíg rá nem találok arra, akit Szókratészként ismerek fel – máskülönben képtelen vagyok azonosítani Szókratészt, és így nem tudom, hogy kiről beszélek. Azonban ezen a ponton a kép már nem jár el tisztességesen. Mivel, szó szerint értve, ennek az elgondolásnak semmi értelme. Mindössze annyit tudok erről a *V* világról, hogy Szókratész nem tanította volna Platónt, ha *V* fennállt volna. Semmit sem tudok arról, hogy milyen más személyek léteztek volna, vagy – az esszenciális tulajdonságait leszámítva – milyen más tulajdonságokkal rendelkezik Szókratész ebben a világban. Honnan is tudhatnék többet, hiszen *V*-ről csak annyit mondtak nekem, hogy ez az egyik a sok világ közül, amelyben Szókratész létezik, de nem tanítja Platónt?

Eszerint az az állítás, hogy valahogy képesnek kell lennem azonosítani – kiválasztani – Szókratészt *V*-ben, vagy triviális, vagy félreértésen alapszik. Természetesen tudnom kell, hogy a *V*-ben létező személyek közül – azok közül, akik léteztek volna, ha *V* aktuális lett volna – melyikről beszélek. A nyilvánvaló és triviális válasz: Szókratész. Ahhoz viszont, hogy ezt tudjam válaszolni, semmi mást nem kell tudnom arról, hogy milyen lett volna Szókratész, ha *V* aktuális lett volna.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ám képzeljük el, hogy a kifogást tevő újfent próbálkozik, mondván: „Ha Szókratész több világban létezik, akkor még ha nincs is szükség olyan *empirikusan nyilvánvaló* tulajdonságra, amellyel csak és kizárólag ő rendelkezik ezekben a világokban, mindenképpen kell lennie valamilyen tulajdonságnak, amellyel csak és kizárólag ő rendelkezik minden egyes olyan világban, amelyben létezik. Mondjuk, hogy egy ilyen tulajdonság Szókratész lényege. Egy ilyen lényeg két feltételnek is eleget tesz: *(1)* Szókratész minden világban rendelkezik vele, amelyet megtisztel jelenlétével, és *(2)* egyik világban sem rendelkezik vele semmi más, ami különbözik tőle. (Ezzel szemben egy tulajdonságnak csak az első feltételnek kell eleget tennie, hogy Szókratész számára *esszenciális* legyen.) Mármost, egy *T* tulajdonság akkor von maga után egy *U* tulajdonságot, ha nincs olyan világ, amelyben egy tárgy rendelkezik *T*-vel, de nem rendelkezik *U*-val. Tehát akármi is Szókratész lényege, az maga után vonja minden egyes esszenciális tulajdonságát – minden egyes olyan tulajdonságot, amellyel Szókratész minden olyan világban rendelkezik, amelyben létezik. Továbbá, ha *L* Szókratész lényege, akkor az esszenciális tulajdonságainak *O* osztálya – azok a tulajdonságok, amelyekkel minden olyan világban rendelkezik, amelyben létezik – nyilvánvalóan maga után fogja vonni *L*-t abban az értelemben, hogy nem létezik olyan világ, amelyben valami példázza e tulajdonságok mindegyikét, ám nem példázza *L*-t. (Ezt különösen nyilvánvalóvá teszi, hogy Szókratész bármely lényege esszenciális a számára, és ily módon *O* tagja.) Következésképp, ebben az értelemben Szókratész lényege ekvivalens az esszenciális tulajdonságainak osztályával; és Szókratész csak akkor létezik több mint egy lehetséges világban, ha legalább egy lényege van a fent tisztázott értelemben. Ám még a legnyilvánvalóbb esetben sem igazán egyértelmű, hogy Szókratész melyik tulajdonsága (ha egyáltalán van ilyen) esszenciális a számára, és még kevésbé egyértelmű, hogy Szókratésznek van-e lényege egyáltalán. Úgy tűnik, hogy annak meghatározására sincs mód, hogy Szókratésznek van-e ilyen tulajdonsága, vagy ha van, akkor mely tulajdonságokat vonja maga után. Nem alaptalan és problematikus tehát az a javaslat, hogy Szókratésznek van lényege? *VIE* elfogadásával ezt az egész problémát el tudjuk és el is kell kerülnünk.” Eddig a kifogás.

Mit lehet erre válaszolni? Először is, ha elfogadjuk ezt a javaslatot, akkor – ahogy Russell fogalmaz egy másik összefüggésben – minden olyan előnyre szert teszünk, ami a lopással jár a becsületes munkával szemben. A kérdés az, hogy Szókratésznek van-e lényege, és hogy a tárgyak léteznek-e, vagy sem, több mint egy világban – nem pedig az, hogy megspórolhatunk-e némi munkát vagy tanácstalanságot azzal, ha nemet mondunk. Alaposabban szem-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ügyre véve, a *VIE* nem kerüli meg a kérdést, hogy Szókratész mely tulajdonságai esszenciálisak számára. Nyilvánvalóan választ ad a kérdésre, méghozzá egy elfogadhatatlan választ; azt mondja ugyanis, hogy Szókratész *minden* tulajdonsága esszenciális a számára, és bármelyik tulajdonsága – például, a Xantippe férjének levés tulajdonsága – a lényegeinek egyike.

E fenntartások után (a másodikra még alább visszatérek) vizsgáljuk meg a kifogást emelő legfőbb panaszát. Tényleg olyan nehéz a Világokon Átívelő Azonosság Elméletére alapozva meghatározni, hogy van-e Szókratésznek lényege? Az aktuális világban Szókratész ténylegesen rendelkezik a pisze orrúnak levés tulajdonságával. Vegyünk azonban egy olyan *V* világot, amelyben nem pisze orrú. Ha *V* fennállt volna, Szókratész nem lett volna pisze orrú; ezért mondhatjuk, hogy Szókratész *V*-ben nem pisze orrú. Általánosan fogalmazva, ahol *T* egy tulajdonság és *V* egy világ, azt mondani, hogy *x* rendelkezik *V*-ben *T* tulajdonsággal, egyszerűen annyi, mint azt mondani, hogy *x* rendelkezett volna *T*-vel, ha *V* aktuális lett volna. Tehát Szókratész rendelkezik a *V-ben nem pisze orrúnak levés* tulajdonságával; mármint Karcsiban, vagyis az aktuális világban rendelkezik ezzel a tulajdonsággal. Másrészről, Szókratész rendelkezik *V*-ben a *Karcsiban pisze orrúnak levés* tulajdonsággal. Sőt, *bármely* világban, amelyben Szókratész létezik, rendelkezik a Karcsiban pisze orrúnak levés tulajdonságával.[11] Ez a tulajdonság tehát esszenciális Szókratész számára. Természetesen általánosíthatjuk ezt az állítást: ahol *T* egy tulajdonság, amivel Szókratész rendelkezik, a Karcsiban *T*-vel rendelkezés tulajdonsága esszenciális Szókratész számára. Mármost, vegyünk egy bizonyos *T* tulajdonságot, amellyel ténylegesen csak és kizárólag Szókratész rendelkezik: feltehetően ilyen a *Xantippe férjének levés,* vagy *ezen és ezen a helyen és időben való megszületés,* vagy *A. E. Taylor kedvenc filozófusának levés* tulajdonsága. Természetesen a *Karcsiban T-vel rendelkezés* tulajdonsága esszenciális lesz Szókratész számára. Továbbá, minden Szókratésztől különböző dolog esszenciálisan rendelkezik ennek a tulajdonságnak a komplementerével, mivel minden, ami különbözik Szókratésztől, rendelkezik *T* komplementer tulajdonságával, azaz *T*'-vel; ily módon minden egyes ilyen dolog rendelkezik a *Karcsiban T*' tulajdonsággal, mégpedig esszenciálisan, azaz minden olyan világban, amelyben létezik. Ez esetben viszont minden Szókratésztől különböző dolog rendelkezik a *Karcsiban T-vel rendelkezés* komplementer tulajdonságával, mégpedig esszenciálisan. Tehát nincs olyan lehetséges világ, amelyben egy Szókratésztől

[11] Feltéve, ha – hozzám hasonlóan – megtesszük az S_2-szerű oppozíciót, hogy ha egy adott *K* körülmény (vagy propozíció) lehetséges, akkor *K* minden világban lehetséges. Lásd Plantinga (1970, 475.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

különböző tárgy a Karcsiban *T*-vel rendelkezés tulajdonságával rendelkezik. Ez a tulajdonság tehát nem csupán esszenciális Szókratész számára, hanem a lényegeinek egyike is. Nyilvánvalóan Szókratésznek annyi lényegére bukkanhatunk rá, amennyire csak akarunk. Vegyünk bármely *T* tulajdonságot és *V* világot, amely olyan, hogy kizárólag Szókratész rendelkezik *T*-vel *V*-ben; a *V*-ben *T*-vel rendelkezés tulajdonsága Szókratész egyik lényege.[12]

Most azt gondolhatnánk, hogy egy olyan tulajdonság eszméje, mint a *Karcsiban pissze orrúnak levés* tulajdonsága, zavaros, visszás, esetlen, vagy valamilyen más módon érdemli ki a rosszallást és a lenézést. De egész pontosan (vagy akárcsak hozzávetőlegesen) melyik része zavaros? Nem szabad hagynunk, hogy a terminológia félrevezessen, és azt gondoljuk, hogy ha van ilyen tulajdonság, akkor Karcsinak valamilyen földrajzi egységnek vagy helynek kell lennie – mint például Wyoming –, s így ez a tulajdonság olyan lenne, mint a *New Jersey-ben kiraboltnak levés.* Szókratész úgy döntött, hogy Athénban marad és kiissza a bürökpoharat, ahelyett, hogy Thébába menekült volna. Mindazonáltal volt alkalma, hogy az utóbbit válassza, és minden bizonnyal meg is tehette volna. Tehát vannak olyan lehetséges világok, amelyekben Szókratész Thébába menekül, és nem issza ki a bürökpoharat. Legyen *V* egy ilyen világ. Bizonyára igaz Szókratészre, hogy ha *V* aktuális lett volna, akkor Thébába menekült volna; ám ez csak annyit jelent, hogy Szókratész rendelkezett a *V*-ben Thébába menekülés tulajdonságával. Nem igazán látom be, hogy ebben a tulajdonságban mi a rejtélyes, alantas és nem elég kifinomult, vagy hogy miért szolgál rá a lenézésre és a megvetésre.

Éppen ezért a kifogást emelőnek abban igaza van, hogy ha Szókratész több világban is létezik, akkor rendelkeznie kell lényeggel. Ám ez utóbbi nézetre irányuló ellenvetése nem túl meggyőző. Tényleg kérdéses vagy helytelen a Világokon Átívelő Azonosság gondolata? Tényleg van olyan probléma, mint a Világokon Átívelő Azonosítás? Ha van, akkor nem fér a fejembe, hogy mi lehet az.

Persze vannak nehézségek, még ha nem is annyira húsba vágóak, melyek jogosan vethetők fel – olyan problémák, amelyek gyakran kerülnek felszínre, amikor a tárgyalt téma látszólag a Világokon Átívelő Azonosság. Ugyanis bármikor feltehetünk olyan kérdéseket, mint amilyen ez is: Van-e olyan *V* világ és olyan *V*-ben létező *x* tárgy, hogy *x* azonos Szókratésszel, és *x,* mondjuk, Kr. e. 1500-ban született vagy egy 18. századi ír mosónő volt? Az ilyen kérdések úgy tűnnek fel előttünk, mint amik a Világokon Átívelő Azonos-

[12] A lényegeinek további tárgyalásához (és további lényegeinek tárgyalásához) lásd Plantinga (1970, 487. skk.).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

sággal kapcsolatosak; valójában arra vonatkoznak, hogy Szókratész számára mely tulajdonságai esszenciálisak. Rendelkezhetett-e volna az ekkor vagy akkor testtel nem rendelkezés tulajdonságával? Vagy az ekkor vagy akkor alligátortesttel rendelkezés tulajdonságával? Ezek jogos kérdések, amelyekre nem könnyű választ adni. (Maga Szókratész azt sugallja, hogy mindenki rendelkezik az előbbi tulajdonsággal, míg néhány zsémbesebb ismerőse talán az utóbbival is.) Ezek valódi kérdések, de nem kell, hogy megingassák abbéli meggyőződésünket, miszerint Szókratésznek van néhány olyan tulajdonsága, amellyel nem rendelkezhetett volna, vagyis Karcsi nem az egyetlen lehetséges világ, amelyben létezik. Az a tény, hogy nem magabiztosan válaszoljuk meg őket, csak annyit jelent, hogy Szókratész rendelkezik *néhány* olyan tulajdonsággal, amelyről nem tudjuk könnyen megállapítani, hogy esszenciális tulajdonsága-e, vagy sem; ez nem jelenti azt, hogy Szókratész *minden* tulajdonsága kifürkészhetetlen. Továbbá nyilvánvalóan az eddig kifejtésre került Világhatárolt Individuumok Elmélete sem mentesül e kérdések alól; egyszerűen csak azzal az önkényes döntéssel válaszolja meg őket, hogy Szókratész minden tulajdonsága esszenciális a számára.

II

A Világhatárolt Individuumok Elmélete mellett felhozott érvek tehát tévesek és zavarosak. De vajon vannak-e pozitív indokaink is az elmélet elutasítására? Úgy vélem, igen. Az elmélet alapvetése az az állítás, hogy egyetlen tárgy sem létezik több mint egy lehetséges világban; ez azt a botrányos nézetet implikálja, miszerint – a tulajdonságot a lehető legtágabb értelemben véve – egyetlen tárggyal sem fordulhatott volna elő, hogy nem rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, amellyel ténylegesen rendelkezik. Ha a világ egy picit is – Szókratész szempontjából a lehető legjelentéktelenebb módon – másképp alakult volna, akkor Szókratész nem létezett volna. Tegyük fel, hogy Isten n számú elektront teremtett. A kérdéses elmélet alapján az is abszolút lehetetlen, hogy Isten Szókratésszel együtt $n + 1$ elektront teremtsen. Ennélfogva az elmélet képtelen megkülönböztetni azt a relációt, amelyben Szókratész inkonzisztens tulajdonságokkal áll – mint például az egy időben nősnek és nőtlennek levés tulajdonsága –, attól a relációtól, amelyben olyan tulajdonságokkal áll, mint a *Thébába szökés.* Az elmélet szerint éppolyan lehetetlen, hogy Szókratész az utóbbival rendelkezzen, mint az, hogy az előbbivel. Vegyünk továbbá egy olyan propozíciót, mint a

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(5) Szókratész ostoba,

ami Szókratésznek olyan tulajdonságot tulajdonít, amellyel nem rendelkezik. *(5)* feltehetően csak akkor igaz egy lehetséges világban, ha Szókratész létezik és az ostobaság tulajdonságával rendelkezik abban a világban. Azonban *VIE* szerint nincs ilyen világ, és eszerint *(5)* szükségszerűen hamis, mint ahogy hamis lesz bármely propozíció, amely Szókratésznek olyan tulajdonságot tulajdonít, amellyel ténylegesen nem rendelkezik. Ugyanígy vegyünk egy tetszőleges, kontingensen hamis *P* propozíciót. Mivel a *Szókratész létezik* csupán Karcsiban igaz, ahol *P* pedig hamis, nincs olyan világ, amelyben *P* és a *Szókratész létezik* egyszerre igaz. Utóbbi tehát maga után vonja az előbbi tagadását. Eszerint a *Szókratész létezik* maga után vonja az összes igaz propozíciót. Mindez pedig túl extravagáns ahhoz, hogy elhiggyük. Ha bármit is tudunk a modalitásról, akkor azt tudjuk, hogy Szókratész néhány tulajdonsága akcidentális, hogy a *Szókratész ostoba* nem szükségszerűen hamis, és hogy a *Szókratész létezik* nem vonja maga után az összes igaz propozíciót.

Azonban itt szemügyre kell vennünk a korosodó elmélet egy újabb ráncát. A Világhatárolt Individuumok Elméletét annak elfogadása után David Lewis azzal egészíti ki, hogy egy világhatárolt individuumnak jellemzően más lehetséges világhoz tartozó *hasonmásai* vannak:

> A különböző világokban lévő dolgok közti *azonosságot a hasonmás-relációval helyettesítjük.* Míg néhányan azt mondanák, hogy számos olyan világban létezünk, amelyben némileg eltérő tulajdonságaink vannak és némileg eltérő dolgok történnek velünk, én jobban szeretem azt mondani, hogy kizárólag az aktuális világban létezünk, azonban vannak hasonmásaink más világokban. A hasonmásaink nagyon hasonlítanak ránk, tartalmi és kontextust érintő szempontok alapján egyaránt. Sokkal jobban hasonlítanak ránk, mint más dolgok azokban a világokban. Ennek ellenére nem teljesen azonosak velünk. Ugyanis mindegyikük a saját világában van, és csak mi vagyunk itt az aktuális világban. Pongyolán fogalmazva azt is mondhatnánk, hogy a más világhoz tartozó hasonmásaink nem mások, mint mi, hogy ők és mi azonosak vagyunk, de ez az azonosság éppúgy nem szó szerinti azonosság, ahogy a mai és holnapi önmagunk közötti azonosság sem az. Helyesebb lenne azt mondani, hogy a hasonmásaink azok az emberek, akik mi *lettünk volna,* ha a világ másképp alakult volna.[13]

[13] „Hasonmáselmélet és kvantifikált modális logika", lásd e kötetben, 194. Azt mondtam, hogy David Lewis elfogadja a *VIE*-t; azonban ez nem teljesen pontos. A hasonmás-relációról beszélve

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

A Hasonmáselmélettel megerősítve a *VIE* már nem köteles azt állítani, hogy Szókratész minden egyes tulajdonsága esszenciális a számára; ehelyett egy tulajdonság akkor és csak akkor esszenciális a számára, ha minden egyes hasonmása (akik közül az egyik maga Szókratész) rendelkezik vele. Ennek megfelelően, bár valóban nincs olyan világ, amelyben Szókratész, a *mi* Szókratészünk – az a tárgy, ami a mi világunkban Szókratész – nem rendelkezik a piszeorrúság tulajdonságával, kétségkívül vannak olyan világok, amelyek tartalmazzák Szókratész *hasonmásait* – hasonmásokat, amelyek nem pisze orrúak. Tehát a piszeorrúság tulajdonsága nem esszenciális a számára.

Most pedig térjünk vissza arra, hogy

(5) Szókratész ostoba.

A *VIE,* úgy tűnik, elég ellentmondásos módon azt implikálja, hogy ez a kijelentés szükségszerűen hamis. Nyújthat itt segítséget a Hasonmáselmélet? Valójában nyújthat, ugyanis semmi kétség, Szókratésznek vannak ostoba hasonmásai más világokban, ez pedig a Hasonmáselmélettel megerősített *VIE* szerint elegendő *(5)* kontingenciájához. Ez a propozíció kontingensen hamis, ha van olyan másik világ, amelyben igaz; mindazonáltal a propozíció igazsága egy bizonyos világban nem követeli meg, hogy létezzen abban a világban az, akit „Szókratész" denotál ebben a világban. Mint „az első ember, aki megmászta a Rainier-hegyet", a jelenlegi elmélet szerint „Szókratész" is eltérő személyt denotál az eltérő világokban. Vagy másképp megfogalmazva, eltérő világokban eltérő dolgok rendelkeznek a Szókratésznek levés tulajdonságával – épp úgy, ahogy eltérő világokban eltérő dolgok rendelkeznek a Rainiert elsőként megmászó embernek levés tulajdonságával.

Ezért a Szókrateitás, avagy a Szókratésznek levés tulajdonsága nem a karcsibeli, vagyis az aktuális világhoz tartozó Szókratésszel azonos személynek levés tulajdonsága. Sokkal inkább egy olyan tulajdonság, amellyel valaki más is rendelkezhetett volna; nagyjából, ez az a tulajdonság, ami csak Szókratészre és a hasonmásaira jellemző. Nemcsak nehéznek tűnik belátni azt, hogy mi ez a tulajdonság, hanem valóban nehéz. Jelen kontextusban

azt mondja (*uo.* 2. lj.): „Még ennek a behelyettesítésnek a használata során sem számítana, ha bizonyos dolgok azonosak *lennének* a hasonmásaikkal! *P2* [az a posztulátum, mely szerint a dolgok világhatároltak] csupán arra szolgál, hogy kizárjuk az individuáció elkerülhető problémáit." Sokféle indok alapján ajánlhatjuk és tanulmányozhatjuk a modális diskurzus formalizálásának módjait, a *VIE* pedig nem igazán lényeges Lewis programja szempontjából. A következő oldalakon tulajdonképpen nem ezzel a programmal fogok vitatkozni, hanem azzal a nézettel, amely a *VIE*-t tekinti egy megfontolt, metafizikai igazságnak.

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

azonban azt fontos látni, hogy a Szókrateitással eltérő világokban eltérő tárgyak rendelkeznek. A Hasonmáselmélet szerint valóban rendelkezhet egy tárgy több tulajdonsággal is egy bizonyos világban, így kétségtelenül vannak olyan világok, amelyekben több különböző dolog példázza a Szókrateitást. Ami lényeges, hogy *(5)* csak abban az esetben igaz valamely *V* világban, ha *V* tartalmaz olyan tárgyat, amely egyszerre Szókratikus és ostoba – vagyis csak abban az esetben, ha *V*-ben Szókratésznek van egy ostoba hasonmása és a Szókrateitásnak egy ostoba instanciája. *(5)* tehát ezt mondja, vagy valami ezzel ekvivalenst:

(6) Valami egyszerre példázza a Szókrateitást és az ostobaságot.

Ez a propozíció természetesen igaz lesz némely világban, de nem az összesben.

De mi a helyzet azzal, hogy

(7) Szókratész létezik?

Ha semmi sem létezik több mint egy világban, akkor feltehetően Szókratész sem, és ebben az esetben a *VIE* szerint (legyen bár a Hasonmáselmélettel megerősítve) *(7)* még mindig csak egy világban tűnik igaznak, és paradox módon még mindig úgy tűnik, hogy minden igaz propozíciót maga után von. Ám itt talán a látszat csal. A Hasonmáselmélet megengedi annak tagadását, hogy *(7)* kizárólag egy világban igaz. Ugyanis mondhatjuk, hogy ez a propozíció igaz minden olyan világban, ahol a Szókrateitás példázva van; mivel sok ilyen világ van, sok világ van, amelyben *(7)* igaz; tehát sok olyan világ van, amelyben *(7)* mellett néhány hamis propozíció is igaz. Így az előbbi nem vonja maga után az összes igaz propozíciót. Ám ha *(7)* számos világban igaz, akkor mit kezdünk most *VIE* fő állításával, miszerint semmi sem létezik több mint egy világban? Ha Szókratész, minden mással együtt, csak egy világban létezik, vagyis ha hamis az, hogy

(8) Szókratész több mint egy világban létezik,

akkor *(7)* hogyan lehet igaz több mint egy világban is?

Ám a *VIE* híve talán annak tagadásáig is elmehet, hogy elmélete *(8)* hamissága mellett kötelezné el. Úgy is értelmezheti, hogy a teljesen korrekt *Szókratész létezik* állítás több mint egy világban igaz. De akkor *(8)* hogyan

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

egyeztethető össze *VIE* központi állításával? Ez utóbbi szerint semmi sem rendelkezik a több mint egy világban létezés tulajdonságával. Hogyan állíthatja a *VIE* értelmesen azt, hogy *(8)* igaz? Feltehetően a következőképp. Tegyük fel, hogy a „több mint egy világban létezik" predikátum olyan tulajdonságot fejez ki, amellyel *VIE* szerint egyetlen tárgy sem rendelkezik. Eszerint *(8)* ha igaz, természetesen nem érthető úgy, mint ami Szókratésznek ezt a tulajdonságot tulajdonítja – ha ezt tenné, hamis lenne. Talán úgy *tűnik,* mintha Szókratésznek ezt a tulajdonságot tulajdonítaná, de valójában nem ezt teszi. Ehelyett a *Szókratész létezik* propozíciónak tulajdonítja a *több mint egy világban igaznak levés* tulajdonságát. Tanulságos párhuzam áll fenn itt az így értelmezett *(8)* és aközött, hogy

(9) A bolygók száma lehetségesen nagyobb, mint [nyolc].[14]

De dicto olvasatban *(9)* teljesen helyesen tulajdonít lehetségességet

(10) A bolygók száma nagyobb, mint [nyolc]

propozíciónak. Továbbá plauzibilis hozzátenni, hogy a „lehetségesen nagyobb, mint [nyolc]" szavak egy tulajdonságot fejeznek ki – azt a tulajdonságot, amellyel egy dolog csak abban az esetben rendelkezik, ha lehetségesen nagyobb, mint [nyolc]. Minden [nyolcnál] nagyobb számnak megvan ez a tulajdonsága, vagyis minden egyes [nyolcnál] nagyobb szám *lehetségesen* nagyobb, mint [nyolc]. Ám a bolygók száma, köszönhetően annak, hogy [nyolc], nem rendelkezik a kérdéses tulajdonsággal. A *(9)*-et tehát olvashatjuk igaz *de dicto* állításként, de így értve nem „a bolygók száma" leírással megnevezett tárgynak tulajdonítja a „lehetségesen nagyobb, mint [nyolc]" szavakkal kifejezett tulajdonságot.

Hasonlóképpen, *(8)* esetében is a „több mint egy világban létezik" szavak olyan tulajdonságot fejeznek ki, amellyel (ha *VIE* igaz) semmi sem rendelkezik; a kérdéses propozíció azonban semminek sem tulajdonítja ezt a tulajdonságot, és ezért nem kell (legalábbis ebből a szempontból) hamisnak lennie. Ráadásul úgy sem érvelhetünk, hogy *(8)* hamissága következik abból, hogy

(11) Semmi sem létezik több mint egy világban.

Ezt az érvet összehasonlíthatjuk egy másikkal:

[14] Plantinga eredetileg a „kilenc"-et használta, mert abban az időben a Nap körül keringő bolygók közé tartozott a Plútó is. Ez időközben megváltozott, a bolygók száma jelenleg nyolc – *a ford.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(12) Minden hétnél nagyobb szám szükségszerűen nagyobb, mint hét.

(13) A bolygók száma nagyobb, mint hét.

Tehát:

(14) A bolygók száma szükségszerűen nagyobb, mint hét.

Ha *(14)*-et úgy értelmezzük, mint azt a *de dicto* állítást, hogy

(15) A bolygók száma nagyobb, mint hét

szükségszerűen igaz, akkor ez nyilvánvalóan nem következik *(12)*-ből és *(13)*-ból. *(12)* azt mondja, hogy minden szám, ami megfelel egy bizonyos feltételnek, rendelkezik egy bizonyos tulajdonsággal – a hétnél szükségszerűen nagyobbnak levés tulajdonságával. *(13)* szerint a bolygók száma megfelel ennek a feltételnek. *(14)* viszont nem az ebből következő *de re* állítás, hogy a bolygók száma rendelkezik ezzel a tulajdonsággal; hanem az a hamis (és az eddigiekből nem következő) *de dicto* állítás, amely szerint *(15)* szükségszerűen igaz. Ugyanez elmondható *(8)*-ról is. Ez nem az a *de re* állítás, amely azt mondja ki, hogy valamely konkrét tárgy rendelkezik azzal a tulajdonsággal, amelyről *(11)* azt mondja, hogy semmi sem rendelkezik vele. *Ezt* az állítást *(11)* valóban kizárja, és ennélfogva a *VIE* szerint hamis. Ehelyett *(8)*-at úgy kell értenünk, mint azt a *de dicto* állítást, hogy a *Szókratész létezik* több mint egy világban igaz – ez az állítás *(11)*-gyel teljesen konzisztens. Itt tehát ugyanazzal a *de re/de dicto* kétértelműséggel állunk szemben, mint a *(12)*-ből és *(13)*-ból *(14)*-re való következtetés esetén.

Tehát a *VIE* hívének nem kell azt állítania, hogy Szókratész esszenciálisan rendelkezik minden tulajdonságával, vagy hogy a *Szókratész létezik* maga után vonja az összes igaz propozíciót. Sőt, akár odáig is elmehet, hogy Világokon Átívelő Azonosság támogatójával karöltve jóváhagyja a *(8)*-as mondat igazságát. Azt gondolhatjuk, hogy a részéről ez kevésbé ártalmatlan, mint amennyire leleményes; és talán így is van. *VIE*-nek, ahogy látni fogjuk, szembeötlő jellegzetessége egyfajta alattomosság. Azonban eddig úgy tűnik, hogy a Hasonmáselmélettel való kiegészítés olyan nehézségek megoldását biztosítja *VIE* számára, amelyekkel másképp nem tudna megbirkózni.

Ám a Világhatárolt Individuumok Elmélete a Hasonmáselmélettel történő megerősítése ellenére is ki van téve két döntő jelentőségű ellenvetésnek. Az

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

elsőt akár a következőképp is megközelíthetjük. Vegyük az alábbi rendhagyó propozíciót:

(16) Mindenki legalább olyan magas, mint ő maga.

Plauzibilis a feltevés, hogy ez a propozíció minden személynek olyan tulajdonságot tulajdonít, amelyen mindenki osztozik. Például, Lew Alcindornak[15] tulajdonítja a legalább olyan magasnak levés, mint ő maga tulajdonságát, egy tulajdonságot, ami semmilyen módon sem különbözteti meg másoktól. Azonban a propozíció minden személynek olyan tulajdonságot is tulajdonít, amelyen nem feltétlenül osztozik másokkal. Ugyanis azt is mondja Lew Alcindorról, hogy rendelkezik a legalább olyan magas, mint Lew Alcindornak levés tulajdonságával – egy olyan tulajdonsággal, amellyel szinte senki más nem rendelkezik. Ugyanez igaz arra is, hogy

(17) Minden azonos önmagával.

Ez a propozíció minden egyes tárgynak az önazonosság tulajdonságát tulajdonítja – egy olyan tulajdonságot, amelyen minden dolog osztozik. Azonban azt is mondja minden *x* tárgyról, hogy rendelkezik az *x*-szel azonosnak levés tulajdonságával – ami kizárólag *x* tulajdonsága. Szókratész például ugyanúgy rendelkezik az esszenciálisan Szókratésszel azonosnak levés tulajdonságával, ahogy az esszenciálisan önazonosnak levés tulajdonságával is. Természetesen ez a két tulajdonság *egybeesik* Szókratésznél abban az értelemben, hogy lehetetlen, hogy az egyikkel rendelkezik, de a másikkal nem.

Mindazonáltal *VIE*-ben (ami a továbbiakban a Hasonmáselméletet is magában foglalja) ez a két tulajdonság szétválik. Ugyanis míg Szókratésznek természetesen olyan hasonmása nincs, amelyik nem rendelkezik az önazonosnak levés tulajdonságával, olyan hasonmása van, amelyik nem rendelkezik a Szókratésszel azonosnak levés tulajdonságával. Valójában a hasonmásai közül egyedül ő rendelkezik a Szókratésszel azonosnak levés tulajdonságával – vagyis a Szókrateitást ténylegesen példázó tárggyal azonosnak levés tulajdonságával. Kétségtelenül igaz, hogy Szókratész minden egyes hasonmása rendelkezik a Szókrateitással, tehát Szókratész egy *V* világhoz tartozó hasonmása (mondjuk: Szókratész$_V$) rendelkezik a *V-beli* Szókratészként létező dologgal azonosnak levés tulajdonságával vagy rendelkezik a Szókrateitással.

[15] A Los Angeles Lakers többszörös bajnok kosárlabdázója az 1970-80-as években – *a ford.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Ám természetesen Szókratész$_{\nu}$ *különbözik* Szókratésztől – attól a személytől, aki *ténylegesen* Szókratész. Eszerint Szókratész bizonyos hasonmásai rendelkeznek a Szókratésztől különbözőnek levés tulajdonságával. Ez azt jelenti (a Hasonmáselmélet szerint), hogy a *(17)* által Szókratésznek tulajdonított két tulajdonság Szókratésznél nem esik egybe. Valójában rendelkezik az eszszenciálisan önazonosnak levés tulajdonságával, azonban nem rendelkezik az esszenciálisan Szókratésszel azonosnak levés tulajdonságával. Ez a két ígért ellenvetés közül az első. A Hasonmáselmélet szerint tehát az önmagammal azonosnak levés tulajdonsága, ellentétben az önazonosnak levés tulajdonságával, nem esszenciális a számomra. Eszerint lehettem volna valaki más is. Ez pedig szerintem valóban paradox. Kétségtelen, hogy sok tekintetben lehettem volna másmilyen; de értelmetlen azt feltételezni, hogy lehettem volna valaki más – olyan valaki, aki, ha létezett volna, különbözött volna tőlem. És mégis az így kifejtett Hasonmáselmélet nem pusztán azt implikálja, hogy különböz*hettem* volna magamtól, hanem azt is, hogy akkor is különböz*nék* magamtól, ha a dolgok a legapróbb részletükben is másképp alakultak volna.

Ugyanezt a kérdést egy kicsit másként is megközelíthetjük. A Hasonmáselmélet szerint kétségtelenül igaz, hogy

(18) Lehettem volna magasabb, mint amilyen magas vagyok.

(18) ugyanis megköveteli egy olyan világ létezését, amelyben van olyan hasonmásom, akinek a magassága felülmúlja az aktuális magasságomat. De akkor, hasonlóképpen, csak abban az esetben lesz igaz az, hogy

(19) Lehettem volna eltérő személy attól, mint aki vagyok,

ha van olyan világ, amelyben van olyan hasonmásom, aki különbözik attól a személytől, aki aktuálisan vagyok. A Hasonmáselmélet híve természetesen fenn fogja tartani, hogy vannak ilyen hasonmásaim; tehát azt kell állítania, hogy *(19)* igaz. Sőt, még valami sokkal rosszabbat is el kell viselnie; a Hasonmáselmélet nem pusztán azt implikálja, hogy l*ehettem* volna más személy, mint aki vagyok, hanem hogy más személy len*nék,* ha a dolgok a legapróbb részletükben is másképp alakultak volna. Még pontosabban: a Hasonmáselméletből következik annak igazsága, hogy

(20) Ha *M,* akkor vagy nem léteztem volna, vagy más személy lennék, mint aki vagyok,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ahol „*M*" helyére bármely hamis mondat behelyettesíthető. Ugyanis *(20)* ilyen behelyettesített esete akkor lesz igaz, ha minden olyan világ, amelyben *M* igaz, olyan világ, amelyben nincs hasonmásom vagy a hasonmásom más személy, mint aki vagyok. És persze, ha *M* hamis, akkor minden olyan világ, amelyben *M* igaz, olyan világ, amelyben nincs hasonmásom vagy a hasonmásom más személy, mint aki vagyok. Ha valahol North Cascades völgyében, 1876. október 31-én egy falevél egy nappal azelőtt hullott volna le, mielőtt aktuálisan lehullott, akkor (a Hasonmáselmélet szerint) vagy egyáltalán nem léteznék, vagy másnak kellene lennem, mint aki vagyok. Ez pedig bizonyára hamis.

A *VIE*–Hasomáselmélet szerint tehát az önazonosnak levés tulajdonságával esszenciálisan, de az önmagammal azonosnak levés tulajdonságával csupán akcidentálisan rendelkezem. Noha nem rendelkezhettem volna az öndifferensnek levés tulajdonságával, különbözhettem volna magamtól, lehettem volna valaki más. Ám van egy ezzel összefüggő és talán fontosabb ellenvetés is. A *VIE* jellegzetes vonása, hogy egyikünk sem (ahogy semmi más sem) létezett volna, hogyha a dolgok akárcsak a legjelentéktelenebb módon is másmilyenek lennének. Ezt önmagában nem túl könnyű elhinni. Ha lehetséges, ám nem aktuális körülményekre kell gondolnunk, akkor leginkább olyanok jutnak eszünkbe, mint *Paul jó teniszjátékosnak levése;* ilyenkor azt feltételezzük, hogy van olyan lehetséges körülmény, amely hogyha fennállt volna, akkor maga Paul – akit annyira jól ismerünk és szeretünk – lett volna az, aki rendelkezett volna egy olyan tulajdonsággal, amivel sajnálatos módon nem rendelkezik. Ez talán még inkább elevenünkbe vág, ha személyessé tesszük. A *VIE* szerint nem léteztem volna, ha a dolgok a legcsekélyebb mértékben is másképp alakultak volna. Ha a reggelimbe eggyel több zabpehely került volna, akkor most nem léteznék. Csak egy hajszálon múlt! Már maga a gondolat is egzisztencialista szorongással tölt el; a legkisebb hibának is drámai következményei vannak.

Természetesen az *angst* alaptalan. A *VIE* szerint ugyanis nincs olyan világ, amelyben eggyel több zabpehely kerül a reggelimbe; logikailag és metafizikailag sem történhetett volna ez meg velem. Ez van, akár megerősítjük a *VIE*-t a Hasonmáselmélettel, akár nem; az a Hasonmáselméletben rejlő ígéret, hogy megszabadítson az előbbi kínos következményétől, beteljesületlen marad. Úgy tűnik, hogy most választás elé kerültem: a pipámba tölthetek Dunhill Standard Mixture-t vagy Balkan Sobranie-t, mindkettő kapható és kedvemre való. Úgy vélem, bármelyiket megtehetném, és hogy melyiket fogom tenni, az csak rajtam áll. A *VIE* szerint azonban ezen események közül csak az egyik

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

fog bekövetkezni, a másikra fikarcnyi esély sincs. Az egyik ugyanis az aktuális világban következik be, a másik viszont egyetlen lehetséges világban sem. Ha valóban Sobranie-t fogok szívni, akkor az, hogy Dunhillre gyújtsak rá, éppúgy ki van zárva, mint a 7-es szám elszívása. Nem kérdés, hogy a *VIE* híve azzal fog védekezni, hogy akkor lehetséges számomra egy *A* cselekvést megtenni, ha van olyan világ, amelyben egy hasonmásom azt megteszi. Ám ez nem a „lehetséges számomra" kifejezés jelentésének újradefiniálása, megváltoztatása? Ugyan milyen jelentőséggel bír az *A* cselekvés megtételére vonatkozó képességemmel kapcsolatban az a tény, ha ez tény egyáltalán, hogy van olyan lehetséges körülmény, amely, ha fennállt volna, akkor valaki, aki nagyon hasonlít rám, de különbözik tőlem, megtette volna *A*-t? Ez biztosan nem ad okot arra, hogy a cselekvés megtételét lehetségesnek tartsam. Persze új értelmet is adhatunk az érintett kifejezéseknek, de ezzel csak a tárgyat változtatnánk meg.

Mint mondottam, a *VIE*-vel, annak eredeti leibnizi formájában, az a nehézség, hogy azt implikálja, minden egyes tárgy minden egyes tulajdonságával esszenciálisan rendelkezik; a Hasonmáselmélet eleinte azért volt vonzó, mert azt ígérte, hogy úrrá lesz ezen a nehézségen. Úgy gondolom, ez az ígéret csalóka. Természetesen definiálhatjuk a „*T*-vel esszenciálisan rendelkezik" kifejezést a Hasonmáselmélet által javasolt módon; és akkor verbálisan egyetértünk annak igazságával, hogy a tárgyak némely tulajdonságukkal akcidentálisan rendelkeznek. De meglátásom szerint az egyetértés *kizárólag* verbális. A *VIE* szerint ugyanis, ha valóban rendelkezem egy *T* tulajdonsággal, akkor nincs olyan lehetséges világ, amelyben ne rendelkeznék vele. Nem lehetséges, hogy nem rendelkeztem volna vele. Természetesen lehet olyan *K* körülmény, amely, ha fennállt volna, akkor létezett volna valaki hozzám hasonló, aki nem rendelkezett volna *T*-vel; de mekkora jelentősége van ennek abban a kérdésben, hogy hol nem rendelkezhettem volna *én T*-vel, illetve abban a kérdésben, vajon lehetséges-e, hogy *én* nem rendelkeztem volna *T*-vel? Nem tűnik fontosabbnak, mint az a lehetőség, hogy van valaki, aki a *nevemet* viseli, és nem rendelkezik *T*-vel. Éppen ezért nem hiszem, hogy a Hasonmáselmélet sikeres lenne abban, hogy úrrá legyen a *VIE*-vel szembeni fő ellenvetésen; ez a nehézség továbbra is megmarad.

Íme, az összegzésem és a konklúzióm: a kezdeti meglátásunk az volt, hogy a tárgyak csupán néhány tulajdonságukkal rendelkeznek esszenciálisan; és egy *x* tárgy csak akkor rendelkezik esetlegesen egy *T* tulajdonsággal, ha van olyan lehetséges *K* körülmény, hogy *x* nem rendelkezett volna *T*-vel, ha *K* fennállt volna. Nyilvánvaló, hogy ez a két állítás együttesen azt implikál-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

ja, hogy ugyanaz a tárgy több mint egy lehetséges világban létezik – ezt az elképzelést néhányan nehézkesnek és inkoherensnek találják. Az ezzel az elképzeléssel szemben felhozott ellenvetések azonban nem állják ki az alapos, részletekbe menő vizsgálatot. Továbbá, ennek az elképzelésnek az elutasítása oda vezet, hogy egy tárgy csak egy lehetséges világban létezik, ám ez az alternatíva – akár meg van erősítve a Hasonmáselmélettel, akár nem – maga után vonja, hogy minden egyes dolog minden egyes tulajdonságával esszenciálisan rendelkezik.

Irodalom

Chisholm, Roderick M. (1967/2022): Lehetséges világokon átívelő azonosság: néhány kérdés. Jelen kötetben

Kaplan, David (1967): Transworld Heir Lines. In Michael J. Loux (ed.): *The Possible and the Actual*. Ithaca: Cornell University Press. 88–109.

Leibniz, Gottfried Wilhelm (1686/1986): Leibniz levelei Arnauld-hoz. Ford Endreffy Zoltán. In *Gottfried Wilhelm Leibniz válogatott filozófiai írásai.* Szerk. Márkus György. Budapest: Európa. 57–125.

Lewis, David (1968/2022): Hasonmáselmélet és kvantifikált modális logika. Jelen kötetben

Mates, Benson (1968): Leibniz on Possible Worlds. In B. van Rootselaar – J. F. Staal (eds.): *Logic, Methodology, and Philosophy of Science. Vol. 3.* Amsterdam: North Holland. 507–529.

Moore, George Edward (1919/1922): External and Internal Relations. In uő: *Philosophical Studies*. London: Routledge and Kegan Paul. 276–309.

Plantinga, Alvin (1969): De Re et De Dicto, *Noûs,* 3 (3): 235–258.

—— (1970): World and Essence, *Philosophical Review,* 79 (4): 461–492.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

HASONMÁSELMÉLETI SZEMANTIKA A MODÁLIS LOGIKÁHOZ

| *ALLEN HAZEN*

I

Annak ellenére, hogy a *de re* modális beszédmód[1] David Lewis (1968/2022) által javasolt elemzése[2] nagyban előrelendítette a témáról való gondolkodást, eddig senki sem tárgyalta olyan alapossággal, amit megérdemelt volna. Tanulmányomban azt fogom megvizsgálni, vajon Lewis javaslatai a *de re* modalitás adekvát szemantikai elméletét nyújtják-e. Mindeközben nem fogok kitérni Lewis lehetséges világokkal kapcsolatos közismert metafizikai realizmusára. A szemantikai elmélet, amely a hasonmáselmélet posztulátumaiban és a modális nyelv hasonmáselméleti nyelvre való fordításának sémájában ölt testet, a lehetséges világok és a lehetségesség metafizikai elméleteinek széles skáláján bármelyikkel összeegyeztethető, következésképp a szemantika kapcsán lényegtelenek az arra vonatkozó érvek, hogy melyik a helyes metafizikai elmélet. Mi több, a hasonmáselméleti szemantika elfogadása összeegyeztethető azzal is, ha a lehetséges világokat pusztán olyan absztrakt struktúráknak tekintjük, amelyek ugyanazzal az ontológiai stá-

[1] Tanulmányomban kizárólag a szükségszerűség és lehetségesség elsőrendű logikáját veszem szemügyre, ahogy azt Lewis is tárgyalja az alább hivatkozott cikkeiben, kiegészítve mindazt egy aktualitás operátorral. A hasonmáselméleti szemantikát további (gyakrabban alkalmazott?) intenzionális beszédmódok kapcsán is javasolták, mint amilyenek a tényellentétesek. Vö. Lewis (1973, 36–43.).

[2] Feltételezem, hogy az Olvasó ismeri Lewis „Hasonmáselmélet és kvantifikált modális logika” című tanulmányát [lásd e kötetben]; a Lewisra történő utalások, amíg nem jelzem, hogy másképp lenne, erre a cikkre vonatkoznak. Vö. Lewis (1971).

EREDETILEG MEGJELENT: „Counterpart-Semantics for Modal Logic”, *The Journal of Philosophy,* 1979, 76: 319–338.

A tanulmány a disszertációm (Pittsburghi Egyetem, 1977) egy részének hasonmása, azonban a korábbi változat kapcsán felmerült megjegyzések alapján javítottam rajta. Köszönetet szeretnék mondani konzulensemnek, Joseph Campnek, továbbá David Lewisnak, Robert Purdynek, illetve Jay Hartman Hazennek segítségeikért és támogatásukért – *Allen Hazen.*

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tusszal rendelkeznek – bármi is legyen ez –, mint a tiszta matematikában tanulmányozott struktúrák. (Természetesen semmi sem indokolja, hogy miért kellene minden lehetséges világnak ugyanolyan ontológiai státusszal rendelkeznie: például gondolhatnánk azt is, hogy a pusztán logikai lehetőségeknek megfelelő lehetséges világok csupán absztrakt struktúrák, miközben azok a lehetséges világok, amelyek valamilyen fizikai lehetőségnek felelnek meg, konkrétabb létezéssel bírnak. Nem úgy tűnik, hogy a jövőbeli esetlegességek problémájának radikális megközelítései az alternatív jövőket pusztán absztrakt struktúráknak tekintenék.[3])

Vannak érvek, amelyek azt hivatottak bizonyítani, hogy a hasonmáselméleti szemantika központi gondolata – ami lehetővé teszi, hogy az egyik világhoz tartozó entitás egy tőle különböző, másik világhoz tartozó entitást *reprezentáljon* – téves. Saul Kripke a következőket írta:[4]

> Szigorúan szólva Lewis elmélete nem a „világokon átívelő azonosítás" elmélete. Lewis azt gondolja, hogy a világokon átívelő hasonlóságok meghatároznak egy hasonmás-relációt, amelynek nem kell sem szimmetrikusnak, sem tranzitívnak lennie. A dolog hasonmása egy másik lehetséges világban soha nem azonos a dologgal magával. Így ha azt mondjuk, „Humphrey megnyerhette volna a választást (ha ezt és ezt csinálta volna)", nem arról beszélek, ami *Humphrey-val* történhetett volna, hanem olyan valamiről, ami valaki mással, egy „hasonmással" történhetett volna. Mindazonáltal Humphrey-t feltehetőleg egyáltalán nem érdekelné, hogy valaki *más* nyert volna egy másik lehetséges világban – függetlenül attól, mennyire hasonlít rá ez a másik személy.

Ebben a passzusban Kripke kísérletet tesz arra, hogy az intuícióinkat (az utolsó mondatban pedig Hubert Humphrey feltételezett intuícióit) Lewis szemantikai elmélete ellen mozgósítsa. A kísérlet megítéléséhez mindenekelőtt világossá kell tennünk, hogy milyen módon kapcsolódik a nyelvi intuíció a szemantikai elmélethez. Egy szemantikai elmélettől mindenekelőtt azt várjuk el, hogy a természetes nyelvi mondatainknak (vagy valamely nyelv azon mondatainak, amelyeket a természetes nyelvi mondataink fordításaként kezelünk) olyan igazságfeltételeket biztosítson, amelyek összhangban vannak az intuícióinkkal. Miután megbizonyosodtunk a nem nyelvi tényekről, arról, hogy mi igaz, és mi mit implikál, az ily módon „átgondolt" intuitív ítéleteink

[3] Vö. Richmond H. Thomason (1970).

[4] Kripke (1981/2007, 28.). Amíg nem jelzem, hogy másképp lenne, a Kripkére történő hivatkozások a *Megnevezés és szükségszerűség*re vonatkoznak.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

lesznek a szemantikai elmélet által megmentendő jelenségek. Azonban fontos különbséget tenni ezen intuitív ítéletek tárgyai között. Az ítéletek a természetes nyelvünk mondataira vonatkoznak. Kripke érve összekeveri a Lewis-féle szemantikai elmélet technikai nyelvének mondatait – amelyek kívül esnek a természetes nyelvünkön, vagy legalábbis annak kiterjesztéséhez tartoznak – a természetes nyelvünk mondataival, és így hibásan alkalmazza a hétköznapi nyelv mondataira vonatkozó intuitív ítéleteket a technikaiakra. Lewis elmélete szerint azt mondani, hogy Humphrey megnyerhette volna a választást – ami a természetes nyelvünk egy modális állítása –, nem más, mint valami olyasmit mondani, ami csak akkor igaz – az igazságfeltételeket a technikai nyelven megfogalmazva –, ha Humphrey hasonmása *megnyerte* a választást egy olyan világban, amelyben Humphrey maga nem létezik. Az csak összezavar minket, ha Lewis állítását ekképp fogalmazzuk meg: „Nem maga Humphrey, hanem valaki más, aki hasonlít rá, nyerhette volna meg a választást"; márpedig Kripke lényegében ezt teszi. Ez az állítás ugyanis egy modális kifejezést („-hat/-het") tartalmaz, amiből adódóan a hétköznapi nyelv mondatának tűnik. Ha pedig az, akkor az intuíciónk lázad ellene, ugyanis közvetlenül ellentmond annak az intuitíve elfogadható állításnak, hogy *Humphrey* megnyerhette volna a választást („ha ezt és ezt csinálta volna"). Intuitíve tehát hamis a mondat, azonban a hamissága, a hétköznapi modális nyelvünk mondataként, Lewis elméletére nézve semmilyen jelentőséggel sem bír. Ahhoz, hogy ennek a mondatnak az elutasítását Lewis elméletének elutasításaként kezeljük, össze kell kevernünk a „Humphrey maga nem létezik az aktuális világon kívül, de Humphrey egyik hasonmása nyert valamely világban" mondattal. Lewis nézete szerint ez utóbbi igaz, ám mivel lehetséges világokról és hasonmásokról tesz említést, nem a hétköznapi modális nyelvünk, hanem a hasonmáselmélet technikai nyelvének mondata. Ily módon pedig nem olyan mondat, amelyről nekünk, természetes nyelvet beszélőknek jogosan lehetnének intuícióink.[5] Hasonlóképpen, Humphrey sajnálkozása a (feltételezett) tény miatt, hogy (ha ezt és ezt csinálta volna) megnyerhette volna a választást, csak akkor fordulna át más lehetséges világhoz tartozó emberek választási sikerei miatti sajnálkozásba, ha szokása lenne sajnálata propozíciós tartalmát Lewis elemzésének nyelvén kifejezni.

[5] Mindez nem jelenti azt, hogy Lewis és mindazok, akik elfogadják elméletének kereteit, ne érvelhetnének azon belül, és így ne rendelkezhetnének logikai intuíciókkal annak mondatairól. A hasonmáselmélet keretében megfogalmazott érvek hétköznapi, nem modális érvek; azok a logikai intuíciók, amelyekre utalnak, nem a hasonmáselmélet partikuláris tartalmára vonatkozó intuíciók, hanem a kvantorokat és konnektívumokat tartalmazó érvek érvényességéről szóló hétköznapi intuíciók.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Hasonló zavarokról árulkodik a „nem arról beszélek, ami Humphrey-val történhetett volna” szófordulat kripkei használata is. Világos, hogy ha azt mondjuk, „Humphrey nyerhetett volna”, akkor Humphrey-*ról* beszélünk, és így az a tény, hogy Humphrey nyerhetett volna, egy Humphrey-ról szóló tény. Amit Lewis ajánl, nem más, mint ennek a ténynek az elemzése: nézete szerint ez olyan, Humphrey-val kapcsolatos relációs tény, amelyben Humphrey bizonyos relációkban áll lehetséges világokkal és bennük lévő választási nyertesekkel. Abban nincs vita, hogy a választás megnyerése olyan dolog, ami Humphrey-val történhetett volna meg, ám amiben itt egyetértés van, az egy nem elemzett modális szófordulattal kerül kifejezésre. Ennek a modális állításnak az intuitív elfogadása nem teszi indokolttá annak a mesterséges nem modális nyelven tett állításnak az elutasítását, ami szerint Humphrey egyetlen nem aktuális lehetséges világhoz tartozó hasonmásával sem azonos.

Lewis pozíciójának egy hasonló kritikáját javasolta Alvin Plantinga (1974, 115–116.):[6]

> [...] vegyünk egy tetszőleges tulajdonságot, amellyel Szókratész akcidentálisan rendelkezik, mondjuk, a bölcsességet. A hasonmáselmélet szerint Szókratész – az a személy, aki aktuálisan Szókratész, az @ Szókratésze, ha így jobban tetszik – csupán egy világban létezik: az aktuális világban. Ebben a világban bölcs. Ennek megfelelően nincs olyan világ, amelyben ostoba. Nincs olyan lehetséges körülmény, amely, ha aktuális lett volna, ez a személy ostoba lett volna. Eszerint lehetetlen, hogy lehetett volna ostoba. Ám ez esetben esszenciálisan rendelkezik a bölcsesség tulajdonságával.

Egyértelmű, hogy valami itt nincs rendben. Azok után, hogy Plantinga a hasonmáselmélet nyelvén veszi számba Lewis metafizikai elméletének bizonyos következményeit, a hétköznapi modális nyelvünkön vonja le azokat a következtetéseket, hogy Szókratész nem lehetett volna ostoba, és hogy esszenciálisan bölcs volt. Természetesen e konklúziók levonása során bizonyos ekvivalenciákat feltételez a lehetséges világokat és a bennük lévő dolgokat leíró nem modális nyelv és a hétköznapi modális nyelvünk között. Ám a Plantinga által feltételezett ekvivalenciák nem a modális nyelvről a hasonmáselméleti nyelvre való fordítás lewisi sémáiból, hanem a modális logika lehetségesvilág-szemantikájának korábbi verzióiból származnak. Ezért Plantinga érve csupán azt mutatja meg, hogy Lewis elméletét teljes

[6] Plantinga aktuálisvilág-szimbólumát Lewis @ szimbólumával helyettesítettem.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

egészében kell alkalmaznunk: hogy elfogadható eredményre jussunk, Lewis metafizikai állítását, miszerint egy individuum csupán egy világban létezik, nem kombinálhatjuk az „*x* esszenciálisan rendelkezik *F*-el" olyan pre-lewisi magyarázatával, mint az „*x* minden olyan világban rendelkezik *F*-el, amelyben *x* létezik".

A következő oldalon Plantinga közel jut ahhoz, hogy felismerje a problémát:

> Elképzelhetjük, hogy [a hasonmáselmélet képviselője] a következőképp válaszol: „Amikor azt mondom, hogy Szókratész lehetett volna ostoba, akkor ezen nem azt értem, hogy van olyan lehetséges világ, amelyben Szókratész – a mi Szókratészünk – szigorú és szó szerinti értelemben ostoba; csupán azt mondom, hogy van olyan világ, amelyben Szókratész új és lazább értelemben rendelkezik ezzel a tulajdonsággal. Tehát úgy használom a »Szókratész lehetett volna ostoba« mondatot, hogy az, amit kifejez, abból az igazságból következik, hogy Szókratésznek vannak ostoba hasonmásai." Tehát meglehet, hogy a tanulatlanok nyelvén beszél, de a tanult emberek módján gondolkodik. Jóindulatúan egyetért azzal, hogy van olyan lehetséges világ, amelyben Szókratész ostoba, és arra következtet, hogy Szókratész lehetett volna ostoba. Azzal, hogy elfogadja ezt a megközelítést, megőrzi a verbális egyetértést velünk, akik nem világhatárolt individuumként tekintenek Szókratészre.

A felismerés azonban halva született, ugyanis Plantinga így folytatja:

> Ám természetesen az egyetértés csupán verbális. Ugyanis kizárólag ebben a laza és pickwickista értelemben engedi meg annak a világnak a létezését, amelyben Szókratész ostoba; s éppen ezért a „Szókratész lehetett volna ostoba" mondat használatában is hasonlóképp laza és pickwickista. Ha ebben a használatában a „Szókratész lehetett volna ostoba" olyan propozíciót fejez ki, amely abból a tényből következik, hogy Szókratésznek vannak ostoba hasonmásai, akkor a hasonmáselmélet képviselője ezzel a mondattal nem azt a propozíciót fejezi ki, amit mi. Miközben jóváhagyja a mondatunkat, tagadja azt a propozíciót, amit szerintünk a mondat kifejez.

Csakhogy az az egyetértés, amit Plantinga a „Szókratész lehetett volna ostoba" mondat igazságértékére vonatkozóan pusztán verbálisként degradál, az egyetlen, amit a hasonmáselmélet képviselőjétől elvárhatunk: ez az egyetlen szóba jöhető egyetértés. A hétköznapi modális nyelvünk ilyen

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

mondataira vonatkozó logikai intuícióink azok az evidenciák, amikre mind Plantingának, mind a hasonmáselmélet képviselőjének hivatkoznia kell, és amiket meg kell magyaráznia. Hogy mik azok a propozíciók, amiket az ilyen mondatok kifejeznek, vagy kevésbé tendenciózusan szólva, hogy miképp állítsuk a lehetséges világok és az azokban lévő dolgok fogalmait használva azt, amit az ilyen mondatok kifejeznek, elméleti kérdés, és a hasonmáselmélet képviselője egy olyan elméletet javasolt, ami különbözik Plantingáétól. A hasonmáselmélet képviselője szerint Plantinga szemantikai elmélete és az alapjául szolgáló ontológia, amely szerint a tárgyak több mint egy lehetséges világban léteznek, tévesen ragadja meg azt a propozíciót, amit ő is és mi is a „Szókratész lehetett volna ostoba" mondattal fejezünk ki. Plantinga azt várta el, hogy az elméletének *teoretikus* mondataival is egyetértsenek, mintha azok is éppolyan kényszerítő erővel bírnának a felelős szemantikai elméletre nézve, mint az a „megfigyelési" igazság, hogy a „Szókratész lehetett volna ostoba" mondat kifejez egy igazságot.

Noha alaptalanul támadták azt az elvet, miszerint a *de re* modalitásokat olyan individuumok segítségével interpretáljuk, amelyeket a sajátjuktól eltérő világhoz tartozó tárgyak reprezentálnak, a tanulmány további részét azoknak a problémáknak szeretném szentelni, amelyek Lewis megközelítésével szemben hozhatók fel. A Lewis megközelítésén alapuló modális logika (vagyis az általa érvényesített tárgynyelvi érvek halmaza) különbözik a hagyományosabb lehetségesvilág-szemantika által generált modális logikától, és kevésbe plauzibilis. Bizonyos esetekben a világos intuícióinktól eltérően tulajdonít igazságértékeket közönséges modális kijelentéseknek. E problémák némelyikét kiküszöbölhetjük azzal, ha nem a hasonmás-reláció segítségével határozzuk meg a modális állításokra vonatkozó igazságfeltételeket; más nehézségek magában a hasonmás-reláció definíciójában tesznek szükségessé bizonyos módosításokat. Végül amellett fogok érvelni, hogy egy egyszerű hasonmás-reláció nem elég diszkriminatív módon választja ki egy világból a más világhoz tartozó tárgyak reprezentánsait.

Mielőtt belevágnánk, egy módszertani megjegyzés: feltehetően a lehetséges világokba vetett meggyőződése miatt Lewis a saját elméletét nem a modális nyelv modellelméleteként adja elő. Mindazonáltal elméletéből könnyen levezethetünk egy ilyen modellelméletet. Legyen egy *Lewis-modellstruktúra* a (nem modális) predikátumlogika hagyományos modellelméleti értelmében vett közönséges struktúra, amely kielégíti a hasonmáselmélet lewisi elsőrendű axiomatizálását. A modális predikátumlogika egy formulája tehát csak abban az esetben mondható *Lewis-kielégíthetőnek,* ha a nem modális hasonmás-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

elméleti nyelvre való fordítása (Lewis fordítási sémája szerint) igaz valamely érték-hozzárendelés mellett egy Lewis-modellstruktúrában. Ez elég egyértelmű; a Lewis nézetével kapcsolatos partikuláris kijelentések igazságára vagy hamisságára vonatkozó állítások olyan további módszertani problémákat vetnek fel, amelyekre alkalomadtán reagálni fogok. A tisztán modellelméleti és logikai kérdéseket megvitathatnánk a hasonmásság hasonlóságon alapuló informális jellemzésére való hivatkozás nélkül, egyszerűen formális megkötéseket alkalmazva a Lewis-modellstruktúrák hasonmás-relációira a Lewis-féle axiómák alapján. Azonban Lewis elméletének érdekessége éppen abban áll, ahogyan a „világokon átívelő azonosítás" kérdéseit a hasonlóság kevésbé „rejtélyes" megfontolásaira alapozza,[7] és a szóban forgó hasonlóság fajtájára való reflektálás motiválja a választásunkat arra, hogy milyen formális megkötéseket alkalmazzunk (illetve ne alkalmazzunk) a hasonmás-relációra. Így, bár remélem, világos lesz, hogy mely állításaim matematikai és modellelméleti jellegűek, és melyek nem, a hasonmásság természetéről és hasonlósághoz való viszonyáról szóló meglátásaimat vegyíteni fogom a szigorúan modellelméletiekkel.

II

A legelemibb problémák egyike az azonosságra vonatkozik. Lewis szemantikája megengedi a következő igazságot: noha egy *x* tárgy azonos egy *y* tárggyal, lehetséges, hogy *x* és *y* létezik és mégsem azonosak egymással. Ez az elsőrendű modális predikátumlogika nyelvén (ami annyiban érdekes, amennyiben a hétköznapi modális nyelvünk lefordítható rá) kifejezve:

(1) $\exists x \exists y(x = y \;\&\; \Diamond(\exists z\, x = z \;\&\; \exists z\, y = z \;\&\; x \neq y))$,

Lewis-kielégíthető. Kripke (1971/2004) amellett érvel, hogy ez rendkívül implauzibilis. A probléma azért merül fel, mert egy tárgy több hasonmással

[7] Az a fajta hasonlóság, amely az egyik tárgyat egy másik hasonmásává teszi, nem feltétlenül kell, hogy pontosan az legyen, mint amire mi gondolnánk, ha nagyon hasonlónak tartanánk őket. Vesd össze Lewis tényellentétesekről szóló elméletével (a *Counterfactuals*ben), ahol a modellelmélet a hasonlóságra való utalás nélkül tárgyalható, habár a motiváció annak fogalmaiban történik. Annak, ami egy világot közelebbivé tesz egy másikhoz, mint egy harmadikhoz, újfent nem kell annak lennie, mint ami azt mondatja velünk, hogy az elsőbeli események teljes története jobban hasonlít a másodikéra, mint a harmadikéra (vö. Lewis [1979]). A „hasonlóság" fogalmának használata azonban mindkét esetben indokolt: egy tárgy (egy világ) egy másiknak a hasonmása (közel áll egy másikhoz), mivel bizonyos tekintetben hasonlítanak egymásra.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

is rendelkezhet egy bizonyos világban, és mert a lehetségesség operátorral kezdődő formula akkor igaz (azaz igaz az aktuális világban – ugyanis az informális ismertetés céljából figyelmen kívül hagyhatjuk azt a tényt, hogy hasonló problémák merülnek fel, amikor az *(1)*-hez hasonló formulák egy modális operátor hatókörén belül fordulnak elő), ha a lehetségesség jel hatókörén belüli formula igaz egy bizonyos világban, egy olyan érték-hozzárendelés mellett,[8] amely a szóban forgó világban a formula minden szabadon előforduló változójához annak az aktuális világhoz tartozó tárgynak egy hasonmását rendeli, amit a teljes formula kiértékelése során használt érték-hozzárendelés határoz meg. Tegyük fel, hogy van egy olyan tárgyunk az aktuális világban, amely két hasonmással rendelkezik valamely másik világban. Rendeljük az „*x*” és az „*y*” változót ehhez a tárgyhoz, és így az „$x = y$” igaz lesz. Az alábbi formula:

$$\exists x\, x = x \;\&\; \exists z\, y = z \;\&\; x \neq y,$$

igaz abban a világban, amely magában foglalja a tárgy két hasonmását azon érték-hozzárendelés mellett, amely az egyik hasonmást „*x*”-hez, a másikat pedig „*y*”-hoz rendeli. A problémát vagy úgy lehetne kiküszöbölni, hogy valamiképp indokot adnánk a hasonmásság korlátozására, hogy egy tárgy egy világban legfeljebb egy hasonmással rendelkezhessen (amellett fogok érvelni, hogy ezt nem lehet plauzibilis módon megtenni), vagy pedig úgy, hogy megváltoztatjuk a modális formulák kielégíthetőségi feltételeit.[9]

Súlyosabb hiba, mivel nehezebben orvosolható, hogy Lewis megközelítésében nem lehet érvényesen következtetni abból,[10] hogy

[8] A modális nyelv egy formulája igaz egy világban, egy érték-hozzárendelés mellett egy Lewis-modellstruktúrában akkor és csak akkor, ha *(a)* az érték-hozzárendelés a világ tartományában lévő tárgyakat (azaz a világgal *B* relációban álló tárgyakat) rendel a formula minden szabad változójához, és *(b)* a formula lefordítása a modális nyelvre – egy olyan fordítási sémának megfelelően, amelyet a „Hasonmáselmélet és kvantifikált modális logika” is kínál [lásd e kötetben], kivéve, hogy t_1-ben „@”-t egy tetszőleges „*V*” változóval helyettesítjük – igaz a struktúrában egy olyan érték-hozzárendelés mellett, mint a megadott hozzárendelés, kivéve, hogy a kérdéses világot „*V*”-hez rendeli.

[9] Az első mód megfelel a szemügyre vett modális struktúrák osztályában eszközölt változtatásnak, vagy Lewis eredeti kifejtésének kontextusában a hasonmáselméleti axiómák szigorításának. A második orvoslatot nagyon egyszerűen megvalósíthatjuk úgy, hogy Lewis fordítási sémájához hozzáadunk néhány kikötést. Kihagytam ennek a kis „helyreigazításnak” a részleteit, ugyanis más problémák jóval radikálisabb változtatást igényelnek Lewis elméletében (és adott esetben megoldják ezt a kérdést).

[10] A példa egyszerűsítésének kedvéért individuumállandókat használtam. Lewis semmilyen primitív konstanst nem használ a példáiban, ám fordítási sémáját az ezeket tartalmazó formulákra is alkalmazhatjuk.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(2) $\Box Rab,$

arra, hogy

(3) $\Box \exists x\, Rax.$

(2) akkor igaz, ha minden olyan világban, amelyben *a* és *b* hasonmása is megtalálható, *a* minden hasonmása *R* relációban áll *b* minden hasonmásával. Ez azonban konzisztens azzal, hogy vannak olyan világok, melyekben *a*-nak van hasonmása, míg *b*-nek nincs, és amelyekben *a* hasonmása semmivel sem áll *R* relációban. Egy ilyen világ hamissá tenné *(3)*-at.

Mivel, ha egyáltalán szükségszerű valami, akkor az elsőrendű logika tételei biztosan azok, ezért a *(2)*-ből *(3)*-ra történő következtetést vehetjük úgy, mint annak a plauzibilis következtetésnek egy speciális esetét, ami szerint abból, hogy

(4) $\Box Fa$

és

(5) $\Box \forall x\, (Fx \supset Gx),$

következik, hogy

(6) $\Box Ga.$

Lewis szemantikája érvényesíti ennek a mintázatnak *néhány* speciális esetét, például azokat, amelyekben „*F*” és „*G*” monadikus predikátumbetűk. Az ilyen sajátos esetekben a hiba még árnyaltabb: Lewis szemantikája érvényesítheti a következtetést, de bizonytalanságban hagyja azt az érvet, amelyhez természetes módon folyamodnánk, ha arra kérnének minket, hogy védjük meg a következtetést. Informális érvelések során széles körben használjuk a Van Fraassen által *epiteoretikus*nak nevezett érveket, amelyek megfelelnek az alárendelt bizonyításokat is tartalmazó Fitch-stílusú természetes levezetési rendszer szabályainak.[11] A modális érvelés egyik ilyen mintája az a következ-

[11] Az alárendelt bizonyítások és a mi informális érvelésünk módja közti megfelelés az, ami a természetes levezetést természetessé teszi. A kvantifikált modális logikára vonatkozó természetes levezetési rendszert a disszertációmban dolgoztam ki. Ezt Frederic Fitchnek a *Symbolic Logic* (1952) című könyvében található rendszere inspirálta – és ebből adódóan hasonlít is rá –, azonban Fitch rendszere nem az *S5*-ön alapul, és nem tartalmaz aktualitás operátort. A propozicionális töredék leírása a következő tanulmányomban található: Hazen (1978).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tetés, hogy egy szükségszerűen igaznak bizonyuló premisszákból érvényes módon levezetett konklúzió maga is szükségszerű. Így például, mivel *(4)* és *(5)* azt mondja, hogy

(7) Fa

és

(8) $\forall x\,(Fx \supset Gx)$

egyaránt szükségszerűen igaz, és mivel a *(7)*-ből és *(8)*-ból érvényesen következtethetünk arra, hogy

(9) Ga,

ezért levonhatjuk a konklúziót, hogy *(9)* szükségszerűen igaz: más szóval, levonhatjuk a konklúziót, hogy *(6)* igaz. Ám ha elfogadtuk Lewis szemantikáját, akkor ezt az epiteoretikus érvet el kell utasítanunk, ugyanis az érvelésnek ez a módja azt is megengedné nekünk, hogy *(3)*-at levezessük *(2)*-ből. Valójában, ha megkonstruálunk egy Lewis szemantikájára nézve helyes természetes levezetési rendszert, akkor *(6)* levezetése *(4)*-ből és *(5)*-ből, még akkor is, ha „*F*” és „*G*” atomi predikátumok, a negáció szabályain keresztüli kitérővel jár együtt.[12]

Annak belátásához, hogy mi siklott itt félre, tanulságos lenne megkérdezni, hogy Lewis szemantikájában mi a doboz intuitív tartalma. Az egyik nyilvánvaló jelölt a szükségszerűség. Amikor egyetlen szinguláris terminus sem fordul elő a doboz hatókörébe eső formulában, akkor teljesen plauzibilis úgy értelmezni, mint ami ezt jelenti: „szükségszerű az, hogy”. A másik kézenfekvő jelölt az esszencialitás. Amíg a szükségszerűségre propozíciók tulajdonságaként gondolhatunk, addig az esszencialitás sokkal inkább egy individuumok és propozíciók közti reláció: egy individuumra vonatkozóan esszenciális, hogy egy propozíció igaz legyen akkor és csak akkor, ha szükségszerű, hogy a propozíció igaz, amennyiben az individuum létezik. Lewis informális megközelítését a hasonmásságról alapul véve éljünk azzal az egyébként sem túl implauzibilis feltevéssel, miszerint minden hasonmásom ember. Ekkor, Lewis szemantikája alapján (a személyes névmásokra nyilvánvaló módon kiterjesztve), helyes lenne azt állítanom, hogy

[12] Az érvelés informális módjának megfelelő kitérő úgy ismert, mint az indirekt bizonyítás (egy publikálatlan tanulmányban vizsgáltam egy olyan természetes levezetési rendszert, amely megfelel a lewisi modellelméletnek).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

(10) □ (Én ember vagyok),

jelentsen ez bármit. Ám biztosan plauzibilisebb azt gondolni, hogy én, egy emberi lény, esszenciálisan ember vagyok, mint azt, hogy az a propozíció, amely azt mondja rólam, hogy ember vagyok, szükségszerűen igaz; ugyanis ez a propozíció hamis lenne, ha én nem léteznék. Mivel az esszencialitásra gondolhatunk úgy, mint egy relációra, joggal vetődik fel a kérdés: minek az esszencialitása? Ha a doboz hatókörén belül egy szinguláris terminus fordul elő, akkor észszerű úgy tekinteni a dobozra, mint ami a szinguláris terminus denotátumának esszencialitását fejezi ki. Ám ha két szinguláris terminus szerepel benne, akkor Lewis szemantikájában a doboz *mindkettőre vonatkozóan* reprezentálja az esszencialitást: szükségszerű, hogy ha mindkét szinguláris terminus denotátuma létezik, akkor a doboz hatókörén belüli mondat által kifejezett propozíció igaz. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy Lewis interpretációjában a mondat előtt szereplő doboz azt jelenti, hogy a mondat által kifejezett propozíció *pontosan a mondatban említett individuumokra vonatkozóan* esszenciális. A fentebb részletezett kontraintuitív eredményeket annak köszönhetjük, hogy ez nem egy természetes operátor: a hétköznapi nyelvben többféle kifejezés is lehet szükségszerűség operátor, ahogy többféleképpen kifejezhetjük egy vagy több tárgy esszencialitását, azonban annak az operátornak, aminek Lewis szemantikája tekinti a dobozt, nincs plauzibilis megfelelője.

Ha egy hasonmáselméleti módon interpretált formális nyelvnek alkalmasnak kell lennie annak reprezentálására, amit a hétköznapi nyelven mondunk, akkor szükségünk van egy jobban teljesítő operátor hasonmáselméleti megközelítésére. Azaz meg kell próbálnunk elérni, hogy a doboz valamilyen kevésbé ingatag fogalmat reprezentáljon, mint az említett tárgyak esszencialitása: sokkal inkább a szükségszerűséget, mivel az esszencialitást definiálhatjuk a szükségszerűséggel. Tettem rá egy kísérletet. Lewis szintén szemügyre vette a fordítási sémájának alternatíváit. A magam részéről arra jutottam, hogy egy definíció, ami az egyik ellenvetést kivédi, másutt hajlamos kellemetlen következményekre vezetni.[13]

A következő ellenvetés más jellegű. Sokak meggyőződése, hogy legalább néhány modalitás esetén bizonyos relációk szükségszerűen vagy esszenciálisan állnak fenn. Például, ha az eseményeket az individuumok egy speciális fajtájának tekintjük, akkor tarthatjuk úgy, hogy Caesar halála esszenciálisan

[13] Az általános esetben. Valamivel jobb eredményeket érhetünk el, ha azt feltételezzük, hogy egy tárgynak bármely tetszőleges világban legfeljebb egy hasonmása van.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Caesaré volt: nem fordulhatott volna elő anélkül, hogy ne *Caesar* halála lett volna. Ám ha ez így lenne, akkor Lewis szemantikája azzal a következménynyel járna, hogy Caesarnak és a halálának is legfeljebb egy-egy hasonmása lehetne bármely világban. Lewis szerint egy „□ *Rab*" formájú mondat csak akkor igaz, ha minden olyan világban, amelyben mindkettőnek vannak hasonmásai, *a* mindegyik hasonmása *R*-ben áll *b* mindegyik hasonmásával. Tegyük fel, hogy valamely lehetséges világban két olyan hasonmása is van Caesarnak, akik a földgolyó két ellentétes féltekéjén élnek. Halálukban bármelyikük megfelelő módon viszonyulhat Caesar halálának hasonmásához, de egyikük sem viszonyulhat a megfelelő módon a másik halálához. Tehát Caesar halálának egyik hasonmása sem Caesar összes hasonmásáé; így ha Lewisnak igaza lenne, Caesar halála nem lehetne *esszenciálisan* Caesaré.

Vegyük figyelembe, hogy ellentétben a korábbiakkal ez az ellenvetés nem érinti a modális nyelv formális logikáját, sokkal inkább arról van szó, hogy Lewis elmélete szerint a modális nyelv egy intuitíve igaz (vagy legalábbis: intuitíve nem nyilvánvalóan hamis) mondata hamis lesz. Feltehetően az ellenvetés módszertani státuszára is érdemes kitérnünk néhány szó erejéig. Lewis szemantikai elmélete, ami a hasonlóságról és hasonmásságról szóló informális megjegyzései mellett jóval formálisabbakat is magában foglal, olyan következményekkel bír a tágan értelmezett modális logikára nézve – a *de dicto* és *de re* modális mondatok között fennálló következményrelációkra nézve –, amelyek túlmutatnak azon, amit az elsőrendű modális logikára vonatkozó modellelméletéből kiolvashatunk. Az imént felhozott ellenvetés megfogalmazása során először azt vesszük észre, hogy Lewis elmélete szerint lenniük kell olyan lehetséges világoknak, amelyek verifikálnak bármely *de dicto* modális igazságot: ez esetben kell, hogy legyen egy olyan világ, amely verifikálja azt az intuitíve plauzibilis *de dicto* állítást, miszerint lehetett volna két olyan katona/politikus, akik egymástól távol eső országokban élnek, s akik karrierje és személyisége rendkívül hasonlít Caesaréra. Ezek után nem a hasonmásság valamilyen hasonlóságon alapuló explicit definíciója szerint, hanem azon ítéletünkre hagyatkozva, hogy miféle hasonlóságokról plauzibilis azt gondolni, hogy hozzá kellene járulnia a hasonmássághoz, arra a következtetésre juthatunk, hogy ha Lewisnak igaza lenne, akkor Caesarnak feltehetően több mint egy hasonmása lenne egy lehetséges világban. Ha pedig ezt kiegészítjük azzal a közhellyel, hogy a halál legfeljebb egy ember halála, arra az elfogadhatatlan *de re* konklúzióra fogunk jutni, hogy Caesar halála anélkül is bekövetkezhetett volna, hogy Caesar halála lett volna. Az egész érvből hiányzik a Lewisszal szemben felhozott modellelméleti ellenve-

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

tésünk matematikai szigorúsága, de azzal, hogy nem teljesen explicit segédhipotézisekre támaszkodunk, jellemzően úgy járunk el, ahogy a szemantikai és általában a természettudományos elméletekben „megfigyelési" következtetéseket szokás levonni.

A módszertani finomra hangolás egy kevésbé előrehaladott szintjén el kell ismerni, hogy az a kérdés, vajon vannak-e internális relációk, vagy nincsenek, olyan kérdés, ami évek óta foglalkoztatja a metafizikusokat, és nehezen várhatunk el általános egyetértést az olyan eseménypéldányok esszencialitásait érintő javaslatainkkal kapcsolatban, mint a halálesetek. Mindegy is ez most. Az internális relációkat illetően eltérő véleménnyel rendelkező Olvasók nyugodtan megalkothatják saját példáikat. Úgy vélem, legalábbis akkor, amikor a logikai vagy metafizikai modalitásokról áttérünk a fizikai vagy kauzális modalitásokra, majdnem mindenki elfogadja majd, hogy *bizonyos* relációk elkerülhetetlenül fennállnak. Tehát a hasonmásság olyan definíciójának hiányában, amely garantálná az egyedülálló hasonmásokat, Lewis elmélete képtelen megmagyarázni bizonyos igaz modális állítások igazságát.

Visszatérve a modellelmélethez, Lewis egy olyan nyelvet vesz szemügyre, amelynek kizárólagos modális operátorai a lehetségesség és a szükségszerűség operátorok. Azonban világos, hogy a hétköznapi modális nyelvünk fogalmi eszköztárának lényeges részét képezi valami olyan is, mint az *aktualitás operátor.*[14] Az, hogy a hasonmás-reláció képtelen a tárgyakhoz egyedülálló más világhoz tartozó reprezentánsokat társítani, leküzdhetetlen akadályokat gördít az aktualitás operátor hasonmáselméleti interpretációja elé. Tegyük fel, hogy megpróbálunk egy kikötést hozzáfűzni a modálisról a hasonmáselméleti nyelvre való fordítás lewisi sémájához, azért, hogy lefedjük azokat a formulákat, amelyek aktualitás operátorral kezdődnek. Ha Lewis szükségszerűség operátorra vonatkozó kikötését imitáljuk, megkövetelve, hogy egy lehetséges tárgy csak abban az esetben rendelkezhet *aktuálisan* egy tulajdonsággal, ha minden hasonmása (vagy minden dolog, amelynek ő a hasonmása) az aktuális világban rendelkezik a kérdéses tulajdonsággal, akkor megsértjük a kizárt harmadik törvényét – olyan formulákat kell kielégíthetőnek tartanunk (egy kört használva aktualitás operátorként), mint amilyen ez is:

(11) $\Diamond\exists x\,(\circ\,\exists y\; x = y\;\&\;\sim(\circ\, Fx \vee \circ\sim Fx))$,

amit ekképp értelmezhetünk: „Létezhetne olyan tárgy, amely annak ellenére, hogy aktuálisan létezik, se nem aktuálisan *F,* se nem aktuálisan nem-*F.*" Más-

[14] Vö. Hazen (1976).

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

részt, ha Lewis lehetségességre vonatkozó kikötését követjük, és mindössze annyit követelünk meg, hogy az aktuális világban legalább egy hasonmás (vagy konverz-hasonmás) rendelkezzen a tulajdonsággal, akkor valami legalább ennyire riasztót kapunk:

(12) $\Diamond\exists x\,(\circ\,\exists y\; x = y\;\&\;\circ\, Fx\;\&\;\circ\sim Fx)$,

azaz: „Létezhetne olyan tárgy, amely nem csupán aktuálisan létezik és aktuálisan *F,* hanem aktuális nem-*F* is."

III

Mit tehetünk (illetve kellene tennünk) a hasonmás-reláció lewisi informális jellemzésének megváltoztatása érdekében? Fred Feldman (1971) hívta fel a figyelmet Lewis álláspontjának azon következményeire, amit nevezhetnénk „csak Isten kegyelméből" eseteknek is. Gyakran csábító két emberre úgy gondolni, hogy „helyet cserél*hettek*" volna a világban (a „le*het*" *valamilyen* értelmében) – hogy bizonyos értelemben akcidentális, hogy Edward lett herceg, Tom pedig koldus, ahelyett, hogy épp fordítva alakult volna. A „származás esetlegessége" folytán bármelyikükkel megtörténhetett volna az, ami a másikkal történt meg, bármelyikük élhetett volna egészen hasonló életet ahhoz, mint amit a másik élt, és úgy általában bármelyikük rendelkezhetett volna azon tulajdonságok többségével, amikkel a másik rendelkezett. Ám ha hasonmáselméleti alapon akarunk számot adni a „le*het*" azon értelméről, amiben ez igaz, akkor egy olyan világot kell posztulálnunk, amelyben Tom egyik hasonmása jobban hasonlít Harryre (arra, amilyen Harry aktuálisan), mint Tomra, és amelyben Harry egyik hasonmása jobban hasonlít Tomra, mint Harryre. Ám ezt Lewis kifejezetten megtiltja, ugyanis nemcsak azt követeli meg a hasonmásainktól, hogy legalább valamilyen szinten hasonlítsanak ránk, hanem azt is, hogy sokkal jobban hasonlítsanak ránk, mint bármi más azokban a világokban. Ám a „csak Isten kegyelméből" példa által megkövetelt világban Tom hasonmása nem hasonlít jobban Tomra, mint bármi más abban a világban – különösen Tom hasonmása nem hasonlít annyira Tomra, mint amennyire Harry hasonmása hasonlít rá.

Azért, hogy alkalmazkodjunk a „csak Isten kegyelméből" példákhoz, egyszerűen felhagyunk azzal a Lewis által támasztott igénnyel, mely szerint egy hasonmásnak sokkal jobban kell hasonlítania arra, aminek a hasonmása,

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

mint bármi másnak a (hasonmás) világában. A hasonmásság új, hasonlóságra alapozó jellemzése kimerül annyiban, hogy egy másik világban bármi, ami a hasonlóság valamilyen fokán hasonlít ránk, az az egyik hasonmásunk.[15] A hasonmásságról alkotott felfogásunk ilyen felülvizsgálata két következménynyel jár a hasonmás-reláció formális természetére nézve: először is, az új felfogás plauzibilisebbé teszi azt a feltételezést (amit Lewis is vizsgál, aztán elvet), hogy a hasonmás-reláció *szimmetrikus,* másodszor pedig, jóval *kevésbé* teszi plauzibilissé azt a feltételezést, hogy egy tárgynak tipikusan egyetlen hasonmása van a legtöbb olyan világban, amelyben egyáltalán van hasonmása. Mindkét következmény hatással van a formális modális logikára (bár a szimmetria hatása, az iterált modalitások bevonásával, kivételessé válik), még ha Feldman ellenvetései, ahogy az internális relációkkal kapcsolatos ellenvetések is, inkább érintik a partikuláris állítások igazságfeltételeit, mintsem a formális logikát.

Érdekes, hogy a legtöbb hasonlósági reláció közismert intranzivitása ellenére még a hasonmásságnak is van olyan intuitíve alátámasztott jellemzése, ami alapján az egy ekvivalenciareláció.[16] Tegyük fel, hogy minden tárgyat – a más lehetséges világhoz tartozókat éppúgy, mint az aktuális világhoz tartozókat – *típusokba* vagy *fajtákba* soroljuk. Hogy ezeket a fajtákat hogyan kell definiálni, illetve, hogy mennyi lesz belőlük, az a lehetségesség és szükségszerűség eltérő értelmeivel együtt változik. Feltehetően a logikai szükségszerűség egy rendkívül szigorú értelme mellett minden individuumra úgy tekintünk, mint ami ugyanahhoz a fajtához tartozik, miközben bizonyos típusú kauzális modalitások esetében a tárgyak fizikai szerkezetének egészen apró különbségei is elegendők ahhoz, hogy különböző fajtába soroljuk őket. A hasonmásság egy bizonyos típusú modalitásnak megfelelő értelmében csak és kizárólag azok a lehetséges tárgyak lesznek egy tárgy hasonmásai, amelyek a tárgy fajtájához tartoznak. Alice nem é*rhette* el a kulcsot az üvegasztalon, mivel túl kicsi volt, és nem más*hatott* át az ajtó alatt, hogy belépjen a kertbe, mivel túl nagy volt. Ha a „le*het*” előfordulásait itt olyan hasonmáselméleti bánásmódban kell részesítenünk, mint a lehetségesség operátorokat, akkor

[15] Ha azt a kikötést is elhagyjuk, hogy egy tárgy a saját világában önmagán kívül semmi másnak nem lehet a hasonmása – ez a korlátozás a modellelméletben bizonyíthatóan nem működik, és szemantikai következményei csak a lehetséges világok bizonyos elméleteiben vannak –, akkor akár azt is mondhatjuk, hogy az teszi igazzá azt, hogy Tom és Harry egymás életét élhették volna, hogy van egy világ – az aktuális világ –, ahol Tomnak van egy Harry tulajdonságaival rendelkező hasonmása – Harry –, és vice versa.

[16] Jó hír azoknak, akik szeretik az egyszerű logikákat: ezzel megkapjuk az *S5* tételeinek összes behelyettesítéses példányát.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

a megfelelő hasonmás-reláció az embereket ugyanolyan méretű emberekkel fogja összekötni.

Vegyük azonban észre, hogy mit *nem* érintenek a hasonmásság jellemzésében bevezetett változtatások. Lewis elméletével szemben felhozott számos ellenvetés azt célozta, hogy egy tárgynak egynél több hasonmása van, és az általunk javasolt módosítások egyike sem zárja ki ezt a lehetőséget. Lewis eredeti verziójában csakugyan volt némi remény arra, hogy a többszörös hasonmások inkább képeznek kivételt, mint szabályt, mely esetben elkerülhetnénk az ellenvetések egy *részét* azzal a kikötéssel, hogy semmi sem számít egy tárgy hasonmásának, ha egy világon osztozik valamivel, ami ugyanolyan joggal tart igényt arra, hogy ugyanazon tárgy hasonmása legyen. Azonban a Feldman példájára adott válaszunk, és még inkább az a javaslatunk, hogy a hasonmásságot a tárgyak fajtákba sorolására alapozzuk, az egyedülálló hasonmásokat teszik kivételé. Ezt pedig nem lehet könnyedén orvosolni – a hasonmásság hasonlóságon alapuló definiálásának nincs olyan plauzibilis módja, amely garantálni tudná, hogy egy tárgynak bármely világban legfeljebb egyetlen hasonmása legyen.

Különösen a világokon átívelő azonosság definiálásának egyik, manapság igen népszerű módszere válik így használhatatlanná. A részleteket variálva és többé-kevésbé mellébeszélve eddig úgy szólt a javaslat, hogy (a hasonmások terminusaiban megfogalmazva) egy tárgynak csak olyan világokban vannak hasonmásai, amelyek történetei a tárgy létrejötte után még egy bizonyos időpontig pontosan ugyanolyanok, mint a tárgyat magában foglaló világ története, és az lesz a tárgy egyedülálló hasonmása egy ilyen világban, ami pontosan ugyanazon a módon, ugyanazon körülmények között jött létre, mint maga a tárgy. Két indokunk is van, hogy elutasítsuk ezt a javaslatot. Egyrészt, még ha ezzel sikeresen is kezelnénk a „metafizikai szükségszerűség" egy bizonyos értelmét,[17] akkor sem tud számot adni minden fajta modalitásról. Csakhogy a *de re* modális állítások egy általános elméletének el kell tudnia számolni az olyan modalitásokkal is, mint a „Véghez vihette volna a terveit, ha az ősei nem herdálták volna el a családi vagyont". Másrészt, ez a javaslat nem fog minden esetben egyedülálló hasonmásokat biztosítani. Képzeljünk el egy olyan (nem teljesen determinisztikus) lehetséges világot, amely a történelmének egy bizonyos pillanatáig térbelileg szimmetrikus, de a kérdéses pillanattól kezdve a szimmetriasíkjának két oldalán található régiók eltérően kezdenek alakulni. Mármost vegyünk egy tárgyat egy ilyen

[17] Úgy érveltem a disszertációmban, hogy ez az elképzelés még csak meg sem ragadja Kripke szándékait a metafizikai szükségszerűségről szóló megjegyzéseiben.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

világban, ami azelőtt jött létre, hogy a két oldal megszűnt egymás tükörképe lenni: általában két hasonmása lesz (vagy legalábbis lesz két olyan tárgy, amelynek ugyanúgy indult a története, ahogy az övé) bármely olyan világban, amely ettől a világtól a tárgy létrejötte és a szimmetrikusság megszűnése közötti időben „ágazik le".

IV

Most leginkább arra van szükségünk, hogy valamiképp kiválaszthassuk egy adott világhoz tartozó tárgy hasonmásai közül azt, amelyik úgy reprezentálja a tárgyat, hogy elkerüli az internális relációkból fakadó problémákat, miközben egy dolog reprezentánsának kiválasztását a többi dolog reprezentánsainak kiválasztásától teszi függővé. Mégis hogyan? Semmi alapunk arra, hogy egy tárgynak inkább az egyik hasonmását válasszuk a másik helyett – erre gondol Kripke is, amikor azt mondja, hogy nem látja, a tárgyak közötti hasonlóság miért lenne a világokon átívelő azonosítás *elégséges* feltétele. Nos, a halmazelmélet (a kiválasztás *függvény*nek nevezett halmazelméleti reifikálása) lehetővé teszi számunkra, hogy a kecske is jóllakjon és a káposzta is megmaradjon. Először válasszuk ki a reprezentánsokat egy bizonyos módon, majd egy másikon. Csak abban az esetben lesz valami szükségszerűen igaz, ha attól függetlenül is szükségszerűen igaznak bizonyul, hogy mely hasonmásokat választjuk reprezentánsnak.

Kissé leegyszerűsítve a dolgot, definiáljuk a *reprezentánsfüggvények* halmazát az egyik világ tartományából a másikéba. Egy reprezentánsfüggvény tárgyakat képez le a hasonmásaikra, de ahhoz, hogy az internális relációk is helyet kaphassanak, nem minden hasonmást hasonmásra leképező függvény lesz reprezentánsfüggvény. Az a reprezentánsfüggvény, amely Caesart (az aktuális világ lakóját) Seezerre képezi le, és nem Kizerre (Seezer és Kizer Caesar hasonmásai valamely világban), Caesar halálát Seezer halálára kell leképezze, és nem Kizerére, és vice versa. Az elméletnek ezt az aspektusát talán könnyebben szemléltethetjük hasonmás-relációk *sorozataival.* Az *egyedi hasonmás-reláció* (a tárgyakat hasonló tárgyakkal összekapcsoló lewisi hasonmás-reláció) mellett képzeljünk el egy olyan *párhasonmás-relációt,* amely tárgyak rendezett párjait hasonló rendezett párokkal kapcsol össze, és így tovább. Ez esetben egy *f* reprezentánsfüggvénynek nemcsak annak a feltételnek kell megfelelnie, hogy bármely *x*-re, amelyre *f* definiálva van, *f*(*x*) legyen *x* egyedi hasonmása, hanem annak a feltételnek is, hogy az (*f*(*x*),

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

f(*y*)) rendezett pár legyen az (*x*, *y*) pár párhasonmása. A lewisi szemantika hasonmás-relációjának munkáját végző reprezentánsfüggvényekkel a *de re* modális beszédmódot a következőképp definiáljuk: egy formula szükségszerűen igaz abban az esetben, ha – minden világra és minden reprezentánsfüggvényre, amely a kérdéses világ tartományába tartozik – a formula igaz a kérdéses világban, amikor a formula minden egyes szinguláris terminusát úgy interpretáljuk, mint ami az általa aktuálisan denotált tárgy függvény szerinti képét denotálja.

Ez a szemantikai elmélet bizonyos értelemben Lewis megközelítését kombinálja Kripke néhány meglátásával. A hasonmáselméleti szemantikával egyetértésben a *de re* modális fogalmakat olyanokkal definiáljuk, amelyek, bár homályosak, a világokon átívelő azonosítás primitív fogalmánál jobban elemezhetők. Másfelől Kripke szerint a lehetséges világokat inkább „kiköt-jük", mint felfedezzük. A jelenlegi elmélet lehetővé teszi számunkra, hogy részben megmagyarázzuk, mire is gondolt. Ebben az elméletben a hagyományos lehetségesvilág-szemantika lehetséges világai helyett, amelyek közül többnek is lehet ugyanaz a lakója, olyan világok *kombinációival* (az elmélet halmazelméleti rendszerezésében: rendezett párjaival) van dolgunk, amelyeket – a más világhoz tartozó tárgyakra vonatkozó reprezentánsok (függvényekként reifikált) *kikötéseivel* vagy választásaival – „kvalitatívan" teljesen meghatározottnak tekintünk.

Irodalom

Feldman, Fred (1971): Counterparts, *The Journal of Philosophy,* 68 (13): 406–409.

Fitch, Frederick (1952): *Symbolic Logic.* New York: Ronald Press

Hazen, Allen (1976): Expressive Completeness in Modal Languages, *Journal of Philosophical Logic,* 5 (1): 25–46.

—— (1978): The Eliminability of the Actuality Operator in Propositional Modal Logic, *Notre Dame Journal of Formal Logic,* 19 (4): 617–622.

Kripke, Saul (1971/2004): Azonosság és szükségszerűség. In Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc (szerk.): *Modern metafizikai tanulmányok.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 39–68.

—— (1981/2007): *Megnevezés és szükségszerűség*. Budapest: Akadémiai

Lewis, David (1971): Counterparts of Persons and Their Bodies, *Journal of Philosophy*, 68 (7): 203–211.

—— (1973): *Counterfactuals*. Cambridge (MA): Harvard University Press

—— (1979): Counterfactual Dependence and Time's Arrow, *Noûs,* 13 (4): 455–476.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

Plantinga, Alvin (1974): *The Nature of Necessity*. New York: Oxford University Press
Thomason, Richmond H. (1970): Indeterminist Time and Truth-value Gaps, *Theoria,* 36 (3): 264–281.

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A **vastagon** szedett oldalszám
a szerkesztők bevezetőire,
a *dőlt j* lábjegyzetre utal.

absztrakt entitások 113; ~ körülmény **31;** ~ világok **23**, 100–101, 234
Adams, Robert M. **23*j14***, **24*j15***, **25**, **27**, 58
agnosztizcizmus **28*j18***
aktuális 89; ~ létezés 48; ~ világ **19**, **31**, 47, 55, 60, 63, 80, 85, 87, 193, 194, 195, 197, 220; ~ indexikus kifejezés **20**, 47
aktualitás operátor 241*j11*, 245
aktualizált világ **24**
aktualizmus 58–61, 70, 77, 108, **180**; ~ tézise **23–24**
analitikus filozófia **14**
analitikusság **146**, 188*j4*
Arisztotelész **141**, **172**, 200
aritmetika 50
Armstrong, David M. **28–32**, **40**
Arnauld, Antoine 213
azonosak megkülönböztethetetlensége **153**, **154**, **162**, 213, 215
azonosság **152**, **167**; azonosítás **175–176**, 212, 215–218, 221; önazonosság 63–64, **152**, **178**, 229; világokon átívelő ~ **139**, **154**, **161**, 194, 212, 215–216, 218, 221, 248

Barcan Marcus, Ruth **16*j5***; ~ elve 205
Becker-elv 205, 208
Black, Max **153*j6***
Blackburn, Simon 127
Bricker, Philip **143**
Brouwer-elv 205, 208

Carnap, Rudolf **16*j5***, **23*j14***, 194; állapotleírás 86, 100*j1*
Chihara, Charles 113*j17*
Chisholm, Roderick **154–157**, **160–161**, **175**, **176**, 212, 215*j10*

de dicto modalitás 54, 63, 75, **143–144**, 188, 201, 210, 226–227, 244
de re modalitás 54, 63, 75, **137**, **142**, **143–144**, **149**, **151**, **159–160**, **165**, **169**, **172–174**, **179**, 188, 201, 210, 227, 233, 238, 244, 248
Demeter, Tamás **22*j12***
Donnellan, Keith 67, 68*j3*, 202

egzisztenciális általánosítás **148**, 184, 201–202
elképzelhetőség **139*j1***
elmefilozófia **40*j31***
empirizmus, brit **14–15**
entitás, ideális **31**; fikcionális ~ **31**
eredet esszencialitása **141**
ersatz lehetségesvilág-realizmus **23–28**, **35**, **40**, 52, 100, 102, **169**; ~ konzisztenciája **26**
esetleges definíció **16**, **138**
esszencializmus **149–151**, **157**, **161**, **171–172**, **174–175**, 199–200
extenzionális **165**, **169**; ~ kontextus **145–147**; ~ logika 192

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

felcserélhetőség *salva veritate* **145**, **146–147**
Feldman, Fred 246–248
fikcionalizmus **32–33**, **34–38**, **40**, 103; ~ enciklopédiája 109; erős ~ **37–38**, **39*j29***, 133; ~ fikciója 106–107; ~ ontológiája 113, 114, 126; visszafogott ~ **36–37**, 133
fikciós operátor **36**, 104, 119–122, 123–124; ~ primitívum **38**; 124–125
filozófia módszere és célja 49
Fitch, Frederic 241
fizika 52–53
Forrai, Gábor **14*j2***
Frege, Gottlob 81

genuin lehetségesvilág-realizmus **17–22**, 101, 102, 110, 112–113, 115, **180**
gonosz problémája 54

haecceitás 64, 85–86, 87, **177**, **179**
halmazok **23**, **33*j23***, 54, 55, 62. 64
hasonlóság **162**, **167**, 194, 239*j7*, 244
hasonmás 90, **165**, **172**, 203, 223, 228–230, 235, 236, 240–241, 242, 244, 246–248, 249; ~ elmélete **161**, **165**, **169**, **175**, **178**, 192–193, 196, 199, 204, 224–225, 227–231, 233, 236–238, 240, 243; ~ relációja **168**, **173**, 194–195, 207, 238–239, 245–246, 247; világokon átívelő ~ **144**
hatókörprobléma 74
Hazen, Allen **181–182**
hétköznapi meggyőződések **14**, **39**, 50, 95–96, 112
Hintikka, Jaakko **16*j5***, 184, 185*j1*, 190*j7*, 194
hitetlenkedő pillantások 47
Hume, David **15**, **16*j3***, **21**, **22**, **140*j1***, **164*j10***; ~ kihívása **22**, **29**

indexikusok **40*j31***
individuáció 49
individuum **29–31**, 62–63, 79, 83, 88, 238; csupasz ~ 81; idegen ~ 83–84, 85, 87; világokon átívelő ~ **139, 142, 144**, **170**, **178**, **180**; világhatárolt ~ **177**, 212, 215, 219, 222–228, 230–231
intenzionális **40*j31***, **145**, **165**
intuíció **158**, **159**, **181**, 234, 235; ~ tesztje **159**
Isten 64, **138**

Jager, Thomas 77*j4*

Kanger, Stig **16*j5***, 194
Kaplan, David 68*j3*, 192, 212
kombinálhatóság **30–32**, 78, 82, 85, 96, 107*j9*
kombinatorizmus **28–29**, 83, 84, 85, 86, 88–89
kondicionálisok 210
konkrét világok **19**, 47
körkörösség **14**
körülmény **23**, 27, **30–31**, **33*j23***, 59–60, 64, 80, 210–211; atomi ~ **30**, 80–81, 91; lehetséges ~ **30**, **31**, **33*j23***, 59, 81, 230; maximális ~ 59, 211; molekuláris ~ **30**, 81; nem létező ~ 80
Kripke, Saul **16**, 54, 55, 68*j3*, 90, 127, **141**, **149*j4***, **150**, **151**, **157–161**, **175**, **177**, **180**, **181**, **182**, 194, 234–235, 239, 248*j17*, 249–250
kvantifikáció **35**, 105, 235*j5*; egzisztenciális **16**, **34**, **36**, 45, 100, 104, **147–148**; univerzális ~ **16;** világok feletti ~ 46

lehetetlen definíciója **16**, 55; ~ világ **22**, **26**, 93
lehetséges világ 46, 82, **144**, 184; ~ alkalmazása **17*j6***, **39*j31***; ~ antirealizmus **17**, **28**, 102*j4*;

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

~ bikondicionálisok **16–17**, **21**, **28**, **34**; ~ deflácionizmus 102–103, 126, 133; doxasztikusan ~ 92–94; episztemikusan ~ 185*j1*; fikcionális ~ **31**; ~ heurisztikája **17**; ~ kanonikus koncepciója 54–58, 60–62, 68–69, 70–71, 76–77; ~ kikötés 250; ~ mint matematikai entitás 51–52; nomikusan ~ 93; ~ parafrázis **36**; ~ primitívum 54; ~ realizmus **17**, 47; ~ száma **21**; 49, 117–119; ~ szemantika **16**, 238
lehetséges definíciója **16**, 55; ~ körülmény *lásd körülmény*
Leibniz, Gottfried Wilhelm **17**, 104, 213–214
leírások **40*j31***, 54, 67, 200, 203, 208; álcázott ~ **149**
lényeg 64–67, 72–74, 75–76, **171–172**, **177**, 203
létezés mint esszenciális tulajdonság 63–64
Lewis, David **18–22**, **23**, **24**, **27**, **28**, **33*j23***, **35**, **38*j28***, **39–40**, 54, 83, 84, 100–102, 104*j6*, 107, 112–113, 114–115, 117, 125*j27*, 126, 127, **139**, **151**, **161**, **163**, **165**, **166–168**, **170**, **173**, **175**, **177**, **178**, **180**, 212, 215*j9*, 223, 233, 235–236, 238–239, 240, 242, 244–245, 246, 250
logikai pozitivizmus **14*j2***
Lycan, William G. **32**, 88

megkülönböztethetetlenek azonossága **153**, **156**, 187
modális logika **16**, 88, 190; ~ története **16**; kvantifikált ~ 194, 196–200
modális definíció **14**; ~ diskurzus 112; ~ eliminativizmus **151*j5***; ~ fogalmak elemzése **17**, **37–38**, 99–100; ~ fogalmak mint kvantorok *lásd kvantifikáció;* iterált ~ 111; ~ logika *lásd modális logika;* metanyelvi ~ **146–147**; ~ predikátum 46; ~ operátor **16**, 121–122, 192, 196–197, 199; ~ primitívum **21*j11***, 46, 121–124; ~ realizmus *lásd genuin ~*; relatív ~ 206–208; ~ szemantika 55*j1*, 77*j4*, 233; ~ tények **15**, **21**; ~ tudásunk 114–116
modellelmélet 238, 239*j7*, 242*j12*
módok, ahogyan a dolgok állhattak volna 45, 55
Montague, Richard 54
Moore, George Edward 212, 213

naturalizmus **28–29**, **30*j21***, **31**, **33**, 78, 80, 83, 84, 86–87, 126
nem létező tárgyak 57–58

okság **40*j31***, 54, 90
ontológiai elköteleződés **34**, **35**, **37**, **39**, 99, 101, 102, 109, 113–114, 126, **151**
ontológiai érv 61; Anzelm-féle ~ **20*j10***

parafrázis 45, 106, 109, 111; ~ érve **39*j31***
partikuláré **20**, **33*j23***
Plantinga, Alvin **24**, **25**, **27**, **171**, **176**, **177**, **178**, **182**, 236–238
pragmatikai érv **39*j31***
predikátum 79
Prior, Arthur N. 192
propozíció 23, 54, 60, 64; ~ halmazai **25–26**, 55, 70
propozicionális attitűd **147*j3***

quidditás 84, 86
Quine, Willard van Orman **15*j3***, **34**, **36**, 49, 56, 108, **138**, 150, **157**, **160–161**, **165**, **171**, **175**, 193*j1*, 199, 202*j13*; ~ kihívásai **144–149**, **151**; ~ világokról 51, 52*j2*
Quinn, Philip 88

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László

Open Access 2026-11-07 © Typotex Kiadó

reduktivitás **21*j11***, **40**; lehetséges világ **~ 21**, modalitás **~ 22**, **27**, **33*j23***, **38**, 107, 125–126**, 165–166**
referenciális átláthatóság **145**
referenciálisan homályos kontextus **144–145**, 201
relációk **29**, **31**, 54, 55–56, 79; internális **~** 245, 249
Rosen, Gideon **28**, **33**, **34–38**, **40**, **41**
Routley, Richard 103
Russell, Bertrand 82, 104, 110, **149**, 200, 219

Skyrms, Brian **29**, 78, 79, 80, 82, 83
Smullyan, Arthur **148–149**, 200
Spiegelberg, Herbert 217

szabályszerűség **15**
színek problémája 95–97
szükségszerű definíciója **16, 55**; **~** létező 64, 72, **138**

takarékosság 48
tények 80
tényellentétesek **39*j31***, 54, 110–111, **139**, 233*j1*
teológia **40*j31***, 54
természeti fajták 204
természettörvény 93

Thészeusz hajója **156*j7***
tulajdonnevek 54, 67, **~** mint merev jelölők **149*j4***, **159**, **161*j8***
tulajdonságok **29**, **31**, 54, 55–56, 61, 62, 64, 79, 84, 95; akcidentális **~** 63, 65–66, **138, 140, 150**, 188, 210; esszenciális **~** 62–63, 64–66, 68, 70, 71, 72, **138, 140–141, 150**, **157**, **177**, 188, 189–190, 203–204, 210, 212, 218–221, 228, 231, 236, 242–244; empirikusan nyilvánvaló **~** 216–219; extrinzikus **~ 140**; idegen **~** 90; intrinzikus **~ 140**; világindexált **~** 65–66, **155**, **176–179**

univerzálé **20**, **23**, **29**, **30**, **31**, **33**, 79–80, 83–84, 85, 88, 90, 91, 94; idegen **~** 84–85, 87

Van Fraassen, Bas 241
világ definíciója **19**; **~** halmazai 47, 55; **~** izolációja **19**, **28**, **164**; kontraktált **~** 85, 87–88; **~** könyve 211, 214; **~** mereológiai összege **19*j8***, **22**; **~** oksága **20**; **~** tartománya 55, 69, 71–72; **~** története **36**

Wittgenstein, Ludwig **29**, 78, 80, 81, 95-97; **~** világa **30**, 82, 87-88

www.interkonyv.hu © Tuboly Ádám Tamás, Kocsis László